

ANARŞİZM ÜZERİNE

NOAM
CHOMSKY

Türkçesi: Tamer Tosun

6

agorakitaplığı

agorakitaplığı

390

NOAM CHOMSKY

1928, Philadelphia, Pensilvanya doğumlu. 1940-1945 yılları arasında New York Şehri'nin anarşist-sosyalist Yahudi entelektüel cemaatinin çalışmalarına ilgi duydu ve Arap-Yahudi işbirliği yararına çalışmak üzere İsrail'e göç etmeyi planladı. Eğitime dilbilim, matematik ve felsefe çalışacağı Pennslyvania Üniversitesi'nde devam etti. 1945-1950 yılları arasında Pensilvanya Üniversitesi öğrencisiydi ve dilbilimi öğrenimine başladı. Radikal-empirist bir felsefeci olan Nelson Goodman'ın öğrenciliğini yaptı. 1951'de Harvard Üniversitesi'ne gitti. 1955'te Pensilvanya Üniversitesi'nden doktora derecesini aldı, ancak bu dereceyi elde etmesini sağlayan araştırmaların çoğunu 1951-1955 yılları arasında Harvard Üniversitesi'nde gerçekleştirdi. Doktora derecesini almasından bu yana Massachusetts Teknoloji Enstitüsü'nde çalışmaktadır; şu anda Modern Diller ve Dilbilimi bölümündeki Ferrari P. Ward başkanlığı görevinde bulunmaktadır. Chomsky 24 Aralık 1949'da (şu anda Harvard Üniversitesi'nde profesör olan) Carol Schatz'la evlendi. Çiftin iki kız ve bir erkek çocukları vardır. Ününü dilbilim alanında kazanan, fakat siyasetle de yoğun biçimde ilgilenen, görüşleri sosyalizm ve anarşizmden yana olan Chomsky'nin kitaplarının çok büyük bölümü Türkçe'ye kazandırılmıştır.

TAMER TOSUN

1960 doğumlu. *Tarih İçinde Kent, Travma ve İyileşme, Migren, Savaş Artığı, Magnum, İsyan Pazarlanıyor* kitaplarının çevirmeni.

GÜLŞAT N. AYGEN (editör)

Northern Illinois Üniversitesi İngilizce Bölümü'nde Dilbilim Profesörü. Uzmanlık alanı sözdizim. *Kitle ve İktidar, Kadının Görünmeyen Emeği* kitaplarının çevirmeni.

Noam Chomsky

ANARŞİZM ÜZERİNE

Türkçesi: Tamer Tosun

a

agorakitaplığı

Siyaset 63

Anarşizm Üzerine

Noam Chomsky

Kitabın özgün adı:

Chomsky on Anarchism

AK Press, Oakland, 2005

İngilizce'den çeviren: Tamer Tosun

Editör: Gülşat N. Aygen

Kapak tasarım - mizanpaj: Sibel Yurt

© 2005; Noam Chomsky

© 2006; bu kitabın Türkçe yayın hakları

Agora Kitaplığı'na aittir.

Birinci basım: Ocak 2013

ISBN: 978-605-103-187-3

Baskı ve Cilt: Ceylan Matbaası

Güven İş Merkezi, B Blok, No 318

Topkapı/İstanbul

Tel: (0212) 613 10 79

AGORA KİTAPLIĞI

Sertifika no: 12761

Kuloğlu Mah. Turnacıbaşı Cad.

No: 54, Çukurcuma-Beyoğlu/İSTANBUL

Tel: (0212) 243 96 26 - (0212) 251 37 04 Fax: (0212) 243 96 28

www.agorakitapligi.com

e- posta: agora@agorakitapligi.com

Dağıtım: Punto Kitap, Tel: (0 212) 496 10 50

İÇİNDEKİLER

Önsöz	.viii
Sunuş	.xi
1) Nesnellik ve Liberal Bilimciler	.1
2) Dil ve Özgürlük	.107
3) Anarşizm Üzerine Notlar	.129
4) Anarko-Sendikalizmin Geçerliliği	.147
5) <i>Antologija Anarhizma</i> 'ya Önsöz	.168
6) Demokrasi Tehdidinin Kontrol Altına Alınması	.174
7) Anarşizm, Marksizm ve Gelecek Umudu	.208
8) Hedefler ve Vizyonlar	.224
9) Anarşizm, Entelektüeller ve Devlet	.254
10) Barry Pateman'la Söyleşi	.266
11) Ziga Vodovnik'le Söyleşi	.284

Chomsky'nin bir anarşist olduğunu ilk öğrendiğimde daha yemiyetmeydim. Bu keşfin üzerimde güçlü bir etkisi oldu. 1980 civarıydı; 'anarşi', katıldığım bazı punk rock gösterilerinin sahnelelerinde yüksek sesle methedilirken, orada benimsediğim doktrinle ilgili derin ve çok ciddi bir şey (nasıl yapılacağı ya da yerine ne konacağı hakkında herhangi bir öneri olmaksızın, 'devleti yok etme' konusunda basit nasihatlerin ötesinde bir şey) olduğuna inanma konusunda yalnız olduğunu hissettim. Proudhon, Bakunin, Kropotkin gibi klasikleri okumuştum; fakat zor anlaşılıyorlardı, üstelik ölüydüler. Chomsky hem yaşıyordu hem de çok bilgili, hatırı sayılır bir entelektüeldi. İlk anarşizm-yanlısı makalesini on yaşında yazmış, (benim punk müzik yaptığım yerlerden

pek uzak olmayan) Manhattan 4. Cadde'deki kitapçılara ve gazete bayilerine takılmıştı ve bir yetişkin olarak hâlâ anti-otortiter inançlarını sürdürüyordu. Yaşıtlarım böyle bir kamusal şahsiyetin otoritesine başvurmamda bir çelişki görmüş olsalar bile, ben kendimi doğrulanmış ve çok daha az yalnız hissettim.

Bu kitabı AK Press'de yayınlamamızın sebeplerinden birisi, aynı heyecan ve keşif duygusunu uyandırmaktır. Elbette bunu başarmak bugün, en azından anarşist hareketin kendi içinde çok daha zor. Anarşizm daha yayılmış ve görünür haldedir –anarşizm içinde onay ve katılacak cemaat bulmak çok daha kolaydır. Chomsky'nin liberter [özgürlükçü] sosyalizmin çeşitlemesi bir parça daha iyi bilinir. Fakat belki de çok aşinalık tehlikelidir. Hepimiz anarşizmin ne olduğunu bildiğimizi düşünürüz. Chomsky'nin kim olduğunu bildiğimizi düşünürüz. Böyle düşününce de, pek çok nüansı ve karmaşıklığı gözden geçiririz. Bu kitapta toplanan 1969 ile 2004 arasında yazılmış makale ve söyleşiler, en kendinden emin anarşistler için bile umarız şaşırtıcı olur ve üretken sorulara yol açar.

Bu kitabı anarşizmin ne olduğunu bilmeyen ya da bilgisi gazetelerin sansasyonel başlıklarıyla sınırlı pek çok insan için de yayınıyoruz. Onlar söz konusu olduğunda, Chomsky'yi patronların, politikacıların ya da bürokratların aracılığı olmaksızın toplumsal ve ekonomik adaletin peşinde koşan 150 yıllık bir devrimci düşünce ve pratik geleneği ile toplumsal değişimin araçları ve amaçlarıyla ilgili bir dizi düşünce arasında bir köprü olarak görüyoruz. Anarşist hareketin dışında, pek çok insan Chomsky'nin yalnızca toplumsal eleştirilerinin değil, dilbilim teorisinin de liberter sosyalist köklerinden hepten habersizdir. Onların gözünde bu kitabın sürprizi çok büyüktür. Velhasıl böyle akıllı ve zeki bir adamın gece haberlerinde bize Akım tam antitezi olduğu söylenen insanlarla ne işi olabilir?

Bu kitabı okudukça belirginleşeceği gibi, çok da işi olur. Chomsky'nin -medya, ABD'nin dış politikası, sömürü ve baskının diğer bütün biçimleri üzerine- meşhur eleştirileri gaipten gelmedi. Bunlar kendisinin insan olmanın anlamıyla ilgili temel inanç-

larına dayanır: Biz kimiz, oluş kapasitemiz nedir, hayatımızı nasıl organize edebiliriz; hiyerarşik toplumsal ilişkiler potansiyellerimizi nasıl köreltir ve çarpıtır? Altta yatan bir vizyon olmadan eleştiri salt şikayettir; politikacıların ve Fox Haber'in ana haber sunucusunun bütün toplumsal protestoları resmedişi tam da böyledir. Chomsky'yi anlamak için onun vizyonunu anlamak gerekir –bu da, anarşizmi anlamak gerekir demektir.

Bu kitap amacına ulaşabilirse, size epey faydası olacaktır. Barry Pateman'in "Sunuş" kısmında ileri sürdüğü gibi, anarşizmin tek bir tanımı yoktur. Şurası kesin ki, bazı anarşistler Chomsky'nin çeşitlemesinin farklı yönlerine -mesela, reformist siyasal başarıların önemini inkâr etmeyi reddetmesine (bununla birlikte, bu başarıların sınırlılıkları konusunda görüşleri çok nettir)- karşı çıkacaklardır. Fakat ister anarşizm hakkında bir şey bilmeyenler ister her şeyi bildiğini düşünenler olsun, bu kitabı okuyan herkes değerli bir şeyler öğrenecektir. Umarız, sonunda Chomsky'nin tasavvur ettiği, her insanın gündelik hayatını etkileyen kararlara doğrudan katıldığı ve yasa tanımaz otoritelerin kendilerine uygun bir yere gönderildiği türden bir dünyayı inşa etmeye yetecek kadar öğrenmeye devam ederler: Bu, bizim birlikte eyleyip, bir şeyleri düzeltmemizden önceki günler hakkında hazin bir tarihsel dipnottur.

Charles Weigl
AK Press Collective,
Mart 2005

Elinizdeki kitabın hedefi, Noam Chomsky'nin anarşizm üzerine bazı fikirlerini sunmaktır. Chomsky medya tarafından mutat olarak önde gelen bir anarşist/liberter komünist/anarko-sendikalist (bu sıfatları istediğiniz kadar artırabilirsiniz) olarak tanımlanır. Daha önemlisi, o da *kendisini* bu siyasal yelpaze içine yerleştirir. Bu etiketlerden birinin ona tıpatıp uyup uymadığına bakmaksızın, Chomsky'nin toplumsal değişim ve toplumun yeniden yapılandırılması hakkındaki fikirlerinin dikkate alınmaya ve tartışılmaya değer olduğuna kuşku yoktur. Okurun hem dünyayı yorumlama ve değiştirmenin bir aracı olarak anarşizmin günümüze uygunluğunu, hem de Chomsky'nin anarşizme katkısını değerlendirmesi ve böylelikle bir hükme varması ümidiyle bu kitapta size bir seçki hazırladık.

Kitaptaki konuşmalar ve söyleşilerin bazıları ilk kez burada yayınlandı ve Chomsky'nin anarşizm anlayışının ne olduğu ve ne olabileceğini pekiştirip detaylandıran, daha bilinen materyallerle harmanlandı. Kaçınılmaz olarak Chomsky'nin sık sık geri döndüğü örnekler, özgül temalar ve teorisyenlerde bazı tekrarlar var. Aynı mesajı aktarmaya çalışmak, tekrara düşmeye meyleder! Bununla birlikte, yazılarda her fikrin gözden geçirildiği, bazı çetin fikirlere hem açıklık hem nüans eklendiği söylenmelidir.

Chomsky'nin, daha sonra *For Reasons of State* (1973) içindeki "Anarşizm Üzerine Notlar"da gözden geçirdiği, Daniel Guérin'in *Anarchism*'ine (1970) yazdığı önsöz, hem tarihsel bir güç hem de günümüzdeki toplumsal değişimi yaratmanın bir yolu olarak kendi anarşizm anlayışının berraklaşmasında önemlidir. Bu makale, kimi anarşistlerce eleştirilen bir yazıdır. Anarşist bir tarihçi olan George Woodcock, yazıdaki görüşlerin tek boyutlu olduğunu ileri sürer. Woodcock, Chomsky'nin (Guérin gibi) solcu bir Marksist olduğunu; anarşizmi kendi Marksizmini yumuşatmak ve aydınlatmak amacıyla kullandığını söyler. Yazısının on dokuzuncu yüzyıl anarşizminin diline saplanıp kaldığını, en iyi ihtimalle bir anarko-sendikalizmi, en kötü ihtimalle de basit bir ekonomik determinizmi temsil ettiğini, Kropotkin'e, Malatesta'ya, Herbert Read'e gönderme yapmadığını iddia eder. Woodcock'a göre, Chomsky anarşist mücadeleyi tek bir sınıfla eşitler ve anarşizmin "hayatın potansiyellerini çeşitlendirip özgürleştiren, ekonomik mücadelenin yanı sıra hayat tarzı isyanıyla yaklaşılan bir toplum peşinde koşan bütün sınıflardan insanlara çekici geldiği"ni anlayamaz.

Woodcock'm eleştirisi ilginçtir ve ironiden yoksun değildir. Elbette Chomsky'nin yazısında sol komünizm, konsey komünizmi, devlet sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirmede kullanılan araçlar gibi anarşizmle pek çok ortak yanı olduğu iddiasının yanı sıra, belli terimlerde bulanıklık vardır. Bu fikir kitap boyunca çeşitli şekillerde tekrarlanır. Chomsky, Rudolph Rocker ya da Diego Abad de Santillan'dan olduğu kadar Pannekoek'dan da etkilenmiştir. 2004'de Barry Pateman'la yaptığı söyleşide, komünizmin

bu sol kıyısıyla anarşizm arasında farklar bulunduğunu, fakat bu farkların “insanlar yoldaşça ilişkiler içinde birlikte çalıştığı zaman ortaya çıkması gereken türden farklar” olduğunu savunur. Anarşizmin ana ilkesi olarak Chomsky’nin sınıf anlayışı da eşit derecede önemlidir. Bu, kendisinin dönüp duracağı ve hem Woodcock hem de günümüz anarşizminin bazı unsurlarıyla uyuşmadığı bir temadır. Chomsky’nin gözünde şu çok açıktır: Modern kapitalizm içinde sınıf meselelerinin mütemadiyen ortaya çıktığını görürüz. Bunları yadsımak ya da önemsememek manasızdır. Böyle bir tavır onun, Stirner gibi anarşistlere, ilkelcilere ve sınıf temelli bir tarzda dayanışmanın ve ortaklığın önemini anlayamayan herkese sert eleştiriler yöneltmesine yol açar.

Bir anarşinin nasıl yaratılabileceği konusunda Woodcock ve Chomsky yine de birbirlerinden çok uzak değillerdir. İkisi de kapitalizmi yıkacak tek bir devrim ânı fikrinden uzak dururlar. Tersine, devrimin ancak uzun, yorucu bir süreç olabileceğini tahayyül ederler. Belirtmek gerekir ki, bu, Colin Ward gibi anarşistlerin de paylaştığı bir fikirdir. Ward, *Anarchy in Action* (1973) adlı kitabında şunu savunur:

...bir anarşist toplum, otorite olmadan kendisini organize eden bir toplum daima... devletin ve onun bürokrasisinin, kapitalizmin ve onun atıklarının, ayrıcalıkların, dinsel farklılıkların, milliyetçiliğin ve onun intihari sadakatının, dinsel farklılıkların ve onların boş inanca dayalı ayrımlarının ağırlığı altında gömülü var olur.

Bu fikir her zaman bazı anarşistlerde yankı bulmuştur (Rocker bu bakımdan kayda değer bir örnektir) ve Chomsky’nin bazı fikirlerini belki daha iyi anlamamıza yardım eder. Elbette, Ward gibi o da halkta temel bir insani dürüstlük görmektedir. Bir şekilde ayakta kalmış ve kapitalizmin ona yöneltebildiği bütün silahlara rağmen insanın ayakta kalmasını sürdürecektir bir dürüstlüktür burada kastedilen. Kapitalizm içinde iş görebilen ve anarşinin geleceğine yol gösteren varoluş tarzları bu dürüstlükten gelir. Bu şekilde Chomsky, kazanca göre vergilendirme ve sosyal güvenliğin, küçük bir zorlama yapılırsa, anarşist olacak tavırlarla yaratılaca-

ğım savunabilir. Bu biraz Kropotkin'in cankurtaran sandalındaki insanın anarşist komünizmin işleyişine örnek olduğunu savunmasını andırır ya da belli tür sendikaların yeni bir toplumun -eskinin kabuğu içindeki yeninin- kaynağı olabileceği yolundaki sendikalist düşünceye denk düşer. Böyle bir tutum şüphesiz gündelik hayatımızda anarşiyi nasıl yaratacağımız problemine de bir cevap getirir. Keza bu, anarşiye doğru nasıl gidileceğine Chomsky'nin verdiği sayısız örneği de açıklar; söz konusu örneklerin çoğu birçok insanda rastlanan karşılıklı yardımda bulunma kabiliyetini ve karakter zenginliğini örtük olarak içermektedir. Tenkitçi okur, bu anarşi örnekleriyle devletin işleyişinin aşındırılması için bir insanın ne kadar beklemesi gerektiğini ya da kapitalizmin esneklik ve şekil değiştirebilirliğini, bu fikirlerin çoğunu kendisine mal etmede de gösterip gösteremeyeceğini sorabilir pekâlâ. Fakat Woodcock şunu iddia eder: "Anarsistler çabalarını yeni cesur dünyalar yaratmaktan ya da hatta düşlemekten çok, şimdi bile hayatımızın bütün seviyelerine yayılan büyük insani işbirliği ağıni özgürleştirmek için esnettiler."

Chomsky'nin anarşizmi daima tarih üzerine temellenir. İspanya devrimindeki anarşist deneyimine sıcak bakan pek çok anlatımın olduğu bir çağda, 1969'da yazılmış "Nesnellik ve Liberal İlim" makalesinin önemini anlamak bizim için zor olabilir. Elbette Vernon Richard'ın mükemmel *Lessons of the Spain Revolution*'ı vardır fakat Chomsky ondan daha fazlasını yapar. Chomsky anarşistlerin eylemlerini tanımlamada devamlı negatif bir dil kullanan Gabriel Jackson'ın *The Spanish Republic and the Civil War, 1931-1939* kitabını anatomi masasına yatırır ve onun, "ayrıcılık- lı elitlerin kontrolünden kaçan kitle hareketine ve toplumsal değişime husumet" gösteren bir ideoloji olan, 1960 başlarında Amerika'da hüküm süren liberal ideolojiyle bağını kurar. Chomsky zengin bir dizi tarihsel metin kullanmakla, geniş bir okur kitlesini nazarı dikkate alır ve yeni kuşak araştırmacı ve militanları etkileyerek, onlara daha derin ve daha ileri araştırma yapma ilhamı verir. Vietnam konusundaki çağdaş Amerikan düşüncesini temsilen Jackson'ın kitabını değerlendirirken,

Chomsky bir kurnazlık yapıp liberalizm hakkındaki genel yorumları da eleştiri hedefine koyarak, geçmiş ile gelecek arasında etkileyici şekilde bağ kurar. Peter Werbe'nin sözleriyle:

Chomsky'nin fazlasıyla ve takdire şayan bir şekilde gösterdiği gibi, bir çağın belli başlı meseleleri kanla halledildiği zaman, liberalizmin insani hedefler ya da yöntemlere sığınma numarası, acımasız bir devletin talepleri altında ufalanıp gider.

Chomsky'nin anarşizminin bazı anahtar bileşenlerini burada bulabilirsiniz: anarşist bir tarih bilgisi ve bunun bugünün sorunları karşısında hâlâ yeni ve önemli kalması; yaptığı kapitalizm eleştirisinde anarşizmi sol ve konsey komünizmiyle bağlayan ve bunları doğal ittifaklar olarak gören geniş ve cömert tanımı; kapitalizmin her eleştirisinde ve anarşinin yaratılmasında sınıfın merkezi önemi; Rocker'ın *Anarko-Syndicalism*'de "hayattaki bütün bireysel ve toplumsal güçlerin özgür, engellenmemiş gelişmesinin peşinde koşan... insanlığın tarihsel gelişiminde su götürmez bir eğilim" dediği şeye katkıda bulunan eylemler ve yapılarda yansıyan insanların iç iyiliğine inanç. Bunların hepsi, bu gelişmeyi sağlayacak taktikleri değiştirmede ve çeşitli stratejileri değerlendirme bir gönüllülük ve çok fazla kesin ya da katı konuşmaktan kaçınma ile esnek bir metodolojide birleştirilir. Chomsky bu fikirleri açık ve belirgin bir dille ifade eder; fazla entelektüel yazıların gizemleştirici doğasına kuvvetle karşı çıkar ve lüzumsuz karmaşıklık ve yoğunluktaki bir dilin sebep olduğu etkisizliği hesaba katar.

Tabii, hâlâ sorabileceğimiz bazı sorular vardır. Chomsky'nin sınıfla ilgili fikirlerinin biraz dar kaldığı düşünülebilir. Evet, sınıf açık olarak ekonomik bir keyfiyettir. Ama aynı zamanda kültürel bir keyfiyettir. Çalışan sınıf olmak sadece bir hiyerarşinin parçası olmak değildir: bir deneyimin, yaşayan bir şeyin parçası olmaktır. Tam da bu deneyimin ne olduğu ve nasıl gerçekleştirildiği, Chomsky'nin savunduğu anarşizmin ipuçlarını verebilir. Kuşkusuz yazının hepsi steno formundadır fakat onun sınıfın bu daha zengin ve karmaşık resmini uzun uzun tartıştığını görmek insanın çok hoşuna giderdi. İkincisi ve belki de daha tartışmalı

olani (en azından anarşistler açısından), Chomsky'nin daha adil anarşik bir topluma doğru gitmede devletin kullanılabileceği savıdır. Chomsky liberter hareketin bazen, devlete karşı olmak gerici kuvvetlerin eline daha da büyük güç -eşitsizliği ve sefaleti artıracak özel (genellikle şirket) yetkiler- verme anlamına geldiğinde, "insani sonuçlarından kaygı duymaksızın katı bir tarzda doktrinin peşinde koştuğunu" düşünür. Bir söyleşide şunu ileri sürer: "Bugün devlet kesimini korumak, devletin yok olmasına giden bir adımdır." Sonra şunu da ekler: Devlet mekanizmasına rağmen toplumsal değişim peşinde koşma sürecinde, halk kaçınılmaz olarak böylesi reformist taktiklerin doğasındaki sınırlara toslayacak ve neticede sistemin kendisinin değişmesi gerektiğini anlayacaktır.

Böylesi savlar kuşkusuz genel kabul gören anarşist teoriye meydan okumaktadır. Emma Goldman gibi insanlara göre, bütün devletler ortadan kaldırılmalıdır. Emma Goldman, 'demokratik devlet'in, bir kez kendisine meydan okununca, en totaliter devlet kadar baskıcı hale geleceğini söyler. Chomsky'nin gözünde, devlet hâlâ insanların içinde faaliyet gösterebildiği ve değişiklik yapabildiği yerler olan 'kamusal bir arena'nın devamlılığını sağlayabilir. Bu, tartışmayı alevlendirecek ve -kimilerinin gözünde- onun bütün anarşizm anlayışını sorgulatacak bir pozisyonudur.

Dahası da söylenebilir. Örneğin, Chomsky oy verme konusunda esnek bir bakış açısına sahiptir. Kimi başka anarşistler gibi, yerel konularda oy verdiğini söyler. Ulusal seçimler söz konusu olduğunda, Massachusetts sonucu etkileyecek bir eyalet olsaydı oy kullanacağını söyler. Öyle değilse, "kişinin önem sıralamasına bağlı olan çeşitli seçenekler vardır" Sırf sağduyu olarak yorumlanabilecek, bu meseleye yaklaşımdaki böyle bir esneklik, anarşist pratiğin fiiliyatta ne olduğu ve onu, diyelim, sosyal demokratlarda farklı kılanın ne olduğu konusunda soruları akla getirebilir. Bunun gibi savlar yok olup gitmeyecektir. Gerilim devam edecektir. Tavrılar sertleşecek, yer değiştirecek ve değişecektir. Teori ile pratik arasındaki tutarlılık hesaplanmaya devam edecektir. Chomsky'nin bu sürece katkısı çok büyüktür ve onun hem iyim-

serliğini hem de zor mücadeleler önündeki kesin tutumunu takdir etmek bizim açımızdan önemlidir:

Anarşist fikirlerin siciline ve daha çok da, kendilerini baskı ve tahakkümden kurtarmaya çabalayan insanların ilham verici mücadelelerinin siciline çok önem verilmeli ve bunlar saklanmalıdır; bazı yeni kalıplar içinde donmuş düşünce ve kavramların bir mecrası olarak değil, toplumsal gerçekliği ve onu değiştirmeye adanmış çalışmayı anlamak için bir temel olarak çok önemlidir bu. Tarihin sona erdiğini, günümüzdeki tahakküm ve otorite yapılarının taşa oyulduğunu farz etmek için bir sebep yoktur. Dolayısıyla, iktidarı ve ayrıcalığı sürdürmek uğruna savaşa soyunacak toplumsal güçlerin gücünü küçümsemek de büyük hata olacaktır.

Barry Pateman
Mart 2005

ANARŞİZM ÜZERİNE

NESNELLİK VE LİBERAL BİLİMCİLER*

(1969)

I.

Conor Cruise O'Brien yakın tarihli bir makalede, karşı-devrimci toplumumuzda bilimsel dürüstlüğe yönelik bir tehdit yaratan 'karşı-devrimci maduniyet' sürecinden söz eder; tıpkı genellikle şerhler düştüğü ve haklı olarak beğenmediği bir fenomen olan, devrimci durumlarda bilimsel dürüstlüğü altını oyan 'devrimci maduniyet' süreci gibi.¹ O'Brien şunu ileri sürer: "Zamanımızda gücün hizmetinde çok fazla zeki insan vardır ve bu, tarihte daha önce olmadığı kadar zeki insanların gücün yöntem-

*) Kaynak: Noam Chomsky, "Objectivity and Liberal Scholarship", *American Power and the New Mandarins* (New York: New York Press, 2002), s. 23-158. İlk basım için bkz. Pantheon, 1969.

1) Ed. Max Black, "Politics and the Morality of Scholarship", *The Morality of Scholarship* (Ithaca, N.Y., Cornell University Press, 1967) içinde, s. 59-88.

leri içerisinde daha fazla müstakil karar vermelerine imkân sağlar.” Bu gelişmenin tümüyle cesaret verici olmadığını söyler, çünkü “zeki insanların sistemli yozlaştırılması yoluyla felce uğratılan bir toplum” devletine doğru gitmekte olduğumuz açıktır. Sonra da ısrarla şunu vurgular: “Entelektüel topluluktan, onun dürüstlüğüne yönelik büyüyen tehlikelere karşı, sadece genel ilkelere açıklanması değil, giderek daha fazla ve özel bir uyanıklık talep edilmektedir.”

Senatör Fulbright önemli ve ileri görüşlü bir konuşmasında benzer bir konuya değinmişti.² Fulbright “demokrasimizin geleneksel değerlerine yaptığı vurguyu kuvvetlendirerek, askeri-sa-nayi kompleksine etkili bir karşı ağırlık oluşturma”da üniversitelerin başarısızlığını anlatıyordu. Üniversiteler bunun yerine, “onun gücüne ve nüfuzuna geniş ölçüde eklenerek, yekpare taştan heykelin parçası olmuşlardı” “Hükümet politikalarının sorumlu ve bağımsız eleştirmenleri olması gereken” fakat onun yerine bu siyasetlerin ajanı haline gelen sosyal bilimcilerin başarısızlığı özel bir dikkati hak ediyordu. “Genç muhalifler Amerikan vaadinin dirilmesi için yalvarırken, daha yaşlılar süreci baltalamaya devam ediyorlardı.” “Bağımsızlıktan vazgeçmekle, eğitimi ihmal etmekle ve bilimciliği çarpıtmakla” üniversite, “yalnızca öğrencilerine karşı sorumluluğunu yerine getirmede başarısız olmakla kalmıyor, kamusal bir güvene de ihanet ediyordu.”

Bu ihanetin derecesi tartışmalı olabilir; fakat tehditkâr bir eğitim olarak, varlığından şüphe edilemez. Senatör Fulbright bu konuda öncelikli bir sebepten bahseder: para ve nüfuza erişim imkânı. Elbette ileri derecede kısıtlayıcı, neredeyse evrensel düzlemde paylaşılan bir ideoloji ve profesyonelleşmenin doğasındaki dinamikler gibi başka sebeplerden de bahsedilebilir. Fulbright başka bir yerde, birinci örneğe ilişkin olarak De Tocqueville’in, “Zihinsel bağımsızlığın ve gerçek tartışma özgürlüğünün Amerika kadar az olduğu başka bir ülke bilmiyorum,” sözünü aktarır. Bağımsız kurumlar elbette vardır, fakat bir pasiflik ve konformizm geleneği onların işe yararlılığını kısıtlar (kinikler, bağımsız

2) “The War and Its Effects – II”, *Congressional Record*, 13 Aralık 1967

kurumların varlıklarını sürdürme sebebinin tam da bu olduğunu söyleyebilirler). Profesyonelleşmenin etkileri de oldukça açıktır. ‘Yüzergezer entelektüeller’ doğalarındaki merak ve önemli olma arzusu yüzünden problemlerle zihinlerini meşgul edebilirler, muhtemelen de pek etkili olmazlar. Bununla birlikte profesyoneller problemlerini hâkim oldukları teknik temelinde tanımlamaya eğilimlidirler ve becerilerini kullanmaya doğal bir arzuları vardır. Senatör Clark bu işleyişi yorumlarken, Los Alamos Laboratuvarı Silahlar Bölümü yöneticisi olan Dr. Harold Agnew’un sözünü alıntılar: “Başarılı teknolojilerin temelinde yenilik vardır ve bütün kamuoyuna bulaşmış çürük varsayımlarla, insanın ürününün kullanılmadığını ya da kale alınmadığını görmesinden daha fazla yeniliği boğan bir şey yoktur”³ –Clark bunu ‘şok edici ve tehlikeli bir ifade’ diye yorumlamakta haklıdır. Çok benzer şekilde, kontrol ve manipülasyona dair belli tekniklere sahip olduklarına kendilerini inandıran davranış bilimciler, bilgileri ve becerileriyle alakalı olabilecek problemleri -bunları da ‘önemli problemler’ olarak tanımlarlar- araştırma eğiliminde olacaklardır; bu becerilerin kullanılmasını kısıtlayan ‘bütün kamuoyuna bulaşmış çürük varsayımlara’ karşı küçümsemelerini zaman zaman ifade etmeleri şaşırtıcı olmayacaktır. Bu yüzden mühendisler arasında, onların bombalarını ve mermilerini yapan ‘silah tapınıcıları’ vardır; davranış bilimciler arasında Vietnam’da “halk üzerinde deneyler ve kaynakları kontrol yöntemleri” dizayn eden ve hayata geçiren teknisyenler buluruz.⁴

Bu muhtelif faktörler -güce yakın olma, ortak ideoloji, profesyonelleşme- kendi başına kötü olabilir de olmayabilir de fakat entelektüel içerik için çabalanan ve bu yüzden Gresham yasası türünden çalışmalara özellikle yatkın olan alanlarda, bilimcilerin dürüstlüğüne ciddi bir tehdit oluşturmak üzere etkileştikleri kuşkusuzdur. Üstelik bilimciliğin tahrip edilmesi bütün toplum adına bir tehdit oluşturur. Uzmanlaşmanın teşvik edildiği ve tek-

3) *Congressional Record*, 27 Temmuz 1967

4) William A. Nighswonger, *Rural Pacification in Vietnam* (Praeger Special Studies; New York, Fredrick A. Praeger, Inc., 1967) –“ABD ve uluslararası ekonomi ve siyasette özelleşmiş araştırma monografileri” serisinden.

nik ihtisasa karşı korkulu bir hürmet duyulan bir toplumda tehlike özellikle büyüktür. Böylesi durumlarda, bilgi ve tekniğin - daha doğrusu, bilgiye ve tekniğe talebin- kötüye kullanımı için büyük fırsatlar vardır. Bu tehlikeleri dikkate alan biri, 'geleceğin mandarinleri'⁵ dedikleri insanların yetiştirilmesi için kendi disiplinlerinin zaruri olduğunu iddia eden bazı sosyal bilimcilerin iddialarını kaygıyla okur. Ithiel Pool'un bize verdiği bilgiye göre, felsefe ve edebiyatın onlar için hâlâ "bir değeri vardır", fakat "güç sahibi insanları insanileştiren ve medenileştiren bilgiyi sağlayan", psikoloji, sosyoloji, sistem analizi ve siyasal bilimlerin sağladığı bilgidir. Vietnam savaşı, küçük olmayan bir ölçüde, bu yeni mandarinler tarafından tasarlandı ve icra edildi ve muhtemelen güç kullanılmasına sebep olanların, insanlık ve medeniyet anlayışlarının delili oldu.⁶

Teknik entelijansiyanın güce bu yeni yakınlaşması, bir hezeyan mıdır yoksa büyüyen bir gerçeklik mi? Burada liderliği "bilimciler, matematikçiler, iktisatçılar ve yeni bilgisayar teknolojisi mühendisleri" ile "araştırma şirketleri, sanayi laboratuvarları, deney istasyonları ve üniversiteler" tarafından üstlenilecek olan "yeni bir toplumun iskeleti"ni görenler var -"yalnızca en yetenekli olanlar değil, er geç bütün sosyal prestij ve sosyal statü kompleksi de entelektüel ve bilimsel cemaatin içine kök salacaktır"⁷ Şayet böyleyse, bu yeni toplumun 'iskelet'ine dikkatli bir bakış pek iç rahatlatıcı olmaz. Daniel Bell'in altını çizdiği gibi, "hükümetteki planlama ve uygulama yöntemlerinin kabulünden geniş ölçüde sorumlu olan barıştan çok savaş olmuştur" ve mevcut 'seferber edilmiş toplum'umuz 'askerlik ve savaş hazırlığı'nın 'sosyal hedefi'ne ayarlanmış bir toplumdur. Bell'in yeni topluma bakarkenki

5) Ithiel de Sola Pool, "The Necessity for Social Scientists Doing Research for Governments." *Backgrounds*. C. 10 (Ağustos 1966), s. 111.

6) Max Ways *Fortune*'da şöyle yazıyordu: "McNamara, onun sistem analistleri ve onların bilgisayarları ABD eylemlerinin pratik etkililiğine katkıda bulunmakla kalmaz, amaçlarının belirlenmesinde daha bilinçli ve seçici bir dikkatle siyasetin ahlaki seviyesini de yükseltirler" Akt. Andrew Kopkind, "The Future-Planners", *New Republic*, 25 Şubat 1967, s. 23. Yorum gerekmez.

7) Daniel Bell, "Notes on the Post-Industrial Society: Part I", *The Public Interest*, No: 6, 1967, s. 24-25.

görelî iyimserliği, üniversiteyi “teorik bilginin tarafsız bir şekilde araştırıldığı, denendiği ve kodifiye edildiği bir yer” ve “Soğuk Savaş ve uzay yarışı seferberlik hali”nin geçici bir sapma, komünist saldırganlığa bir tepki olduğunu varsaymasından kaynaklanır. Aksi yönde kuvvetli bir sav ileri sürülebilir: Üniversite şu konularda halkın güvenini, önemli oranda boşa çıkarmıştır; dış politika meselesi (“bir düşmanın gücünü ve niyetini hesaplamaya dayanan stratejik kararları kapsayan, ulusal çıkarla ilgili bir yargı”dan) daha çok ekonomik kurumların yanı sıra “iç politik güçlerin bir refleksidir”; savaş seferberliği bir ‘ironi’ değil, mevcut sosyal ve ekonomik organizasyonumuzu gösteren doğal bir gelişmedir; güce kavuşan teknik adamlar var olan kurumlara bir hizmet sunabilenlerdir; hükümette ve dar bir şirket iştirakçileri temelinde alınan kararların daha da merkezileşmesini beklemek felaketten başka bir şey değildir. Geçmiş birkaç yılın deneyimi bu gelişme hakkında iyimser olmak için pek az sebep sağlar.

Oldukça genel olarak, gücün bilgiye ve tekniğe dayandığını iddia edenlerin, güçlerini uygulamada, iddialarını zenginlik ve aristokratik kökene dayandıranlardan daha iyicil olduğunu varsaymanın mesnedi nedir? Aksine, bilgilerinin kısıtlılığı, yapacak iş olmaması ya da ispatlanabilir yanlışlarının güçlerini azalttığını samimiyetle söyleyen öncülleriyle kıyaslandığında, yeni mandarinlerin başarısızlığı düzeltmekten aciz, saldırgan, tehlikeli küstahlar olması beklenebilir.⁸ Vietnam felaketinde, bu faktörlerin hepsi görülebilir. Burada aşırı genelleştirmenin bir anlamı yok, ama ne tarih ne psikoloji ne de sosyoloji yeni mandarinlerin yöntemlerine umutla bakmak için bize özel bir sebep sağlamaktadır.

Genelde, güce ve zenginliğe yakın herhangi bir grubun, bu devlet işlerini genel refah temelinde haklılaştıracak bir ideoloji

8) Thomas Schelling’in 17 Şubat 1968 tarihli *New Yorker*’ın 127-134. sayfalarındaki *Arms and Influence* üzerine bir değerlendirmede Richard Goodwin bazı tehlikelerden bahseder. İleri sürdüğü şudur: “Bu tür stratejik teorilere en önemli itiraz, pek yararlı olmaması değil, olayları anlamada ve onların akışı üzerinde olmayan bir kontrolümüz olduğuna bizi inandırabileceği için tehlikeli olmasıdır.” Bence daha da önemli bir itiraz, ‘stratejik teori’nin sahte nesnellüğünün olayların akışını kontrol etme girişimlerini haklılaştırmada kullanılabilesidir.

kurması beklenirdi. Yalnızca bu sebeple, Bell'in entelektüellerin güç merkezlerine çok yaklaştığı ya da en azından karar alma yapısı içine daha eksiksiz çekildiği tezi, daha önce sözü edilen karşı-devrimci maduniyet fenomeniyle bir dereceye kadar desteklenmektedir. Yani, güç daha elde edilebilir hale gelirken, toplumun adaletsizliklerinin gözden kaybolacağı, statükonun daha az kusurlu görüleceği, düzenin korunmasının ulvi önemde bir mesele haline geleceği varsayılabilirdi. Gerçek, Amerikan entelektüellerinin giderek çifte ayrıcalıklı bir elit statüsüne kavuşmasıdır: İlki dünyanın geri kalanının saygı duyduğu Amerikan vatandaşı olarak; ikincisi, Bell'in öngörülerinin doğruluğu kanıtlanınsın ya da kanıtlanmasın, Amerikan toplumundaki kuşkusuz oldukça merkezi olan rolleri sebebiyle. Böyle bir durumda, hem yurt içinde hem de uluslararası arenada, karşı-devrimci maduniyetin tehlikesi apaçık görülür. Bence O'Brien, haklı olarak "hakkında hemen hiçbir şey duymadığımız karşı-devrimci maduniyet tehlikesi"ne karşı "yüksek ve özel bir teyakkuz" gerekliliğine dikkat çekmekte tamamiyle haklıdır. Bu makalede çok sayıda örnek vereceğim.

Birkaç yıl önce "sanayi devriminin temel siyasal problemlerinin çözüldüğü" ve "Batı'daki demokratik sosyal evrimin bu büyük zaferinin, sosyal eylem için onları harekete geçirecek ideolojileri ya da ütopyaları olması gereken o entelektüeller için ülke içi siyasetlere son verdiği" heyecanla öne sürülüyordu.⁹ 'İdeolojinin sonu'ndan emin olunan bu dönemde, aydınlanmış ve bilgili yorumcular bile Amerikan toplumunun durumunun en harikulade değerlendirmelerini göz önüne sermeye meraklıydılar. Mesela Daniel Bell, "Kitlesel tüketim ekonomisinde bütün gruplar statünün görünen işaretlerini kolayca elde edebilir ve görünür sınırlar silinebilir," diye yazıyordu.¹⁰ Ocak 1964 tarihli *Commentary*'deki yazısında, "Marksist geleneğe bağlı 'yü-

9) Seymour M. Lipset, *Political Man* (Garden City, N.W., Doubleday & Company, Inc., 1960), s. 406 [*Siyasal İnsan*, çev. Mete Tunçay, Teori Yayınları, 1986].

10) "Status Politics and new Anxieties", *The End of Ideology* (New York, The Free Press, 1960) içinde, s. 119.

zer gezer entelektüeller'in talep ettiği eşitliği ve sosyal olarak hareketli toplumu" geçen yüzyılda aslında çoktan başardığımızı iddia ediyordu. Hayat standardındaki aşıkâr genel yükselme doğru kabul edilince, Gunnar Myrdal'ın yargısı fiili duruma çok daha uygun görünür: "Amerika'nın son derece zengin ve bolluk içinde bir ülke olduğu şeklindeki yaygın fikir çok büyük bir abartıdır. Amerikan bolluğu ağır ipotek altındadır. Amerika yoksul insanlarına muazzam bir borç yükler. Bu borç ödenmesi gerekliliği sadece iyi niyetli reformcuların isteği değildir. Bildiğimiz gibi, ödenmemesi, toplumsal düzen ve demokrasi adına bir risk anlamına gelir."¹¹ Kuşkusuz bütün grupların kolayca kitlesel tüketim ekonomisine girebileceği ve "görünür sınırların silineceği" iddiası büyük bir abartıdır.

Amerikan toplumu hakkında benzer değerlendirmeler, çağdaş bilimciler arasında sık görülür. Yalnızca bir örnekten bahsetmek için, Adam Ulam'ın Marx'ın kapitalizm kavramını söz konusu ettiği analizini alalım: "Marx gibi çağdaş bir gözlemci, sanayi fanatizmi ve kendini haklı görmenin kapitalistlerin değişmez niteliği olduğu kanaatinden dolayı suçlanamaz. Kapitalistlerin daha insanileşeceği, aralıksız birikim ve yayılma amaçlarını tavsatacakları, 1840'lar ve 1850'ler İngiliz sosyal sahnesine bakıp kolayca kanıtlanacak izlenimler değildir."¹² Yine, geçtiğimiz yüzyıl boyunca sanayi toplumundaki önemli değişiklikler doğru kabul edilince, ka-

11) "Geleceğin Toplumunu Planlamada Gereklilikler ve Zorluklar" başlıklı konuşma 3 Ekim 1967'de Washington D.C.'de yapılan Amerikan Planlamacılar Enstitüsü Konferansı'nda yapılmıştır. Bunu aktaran Senatör Fullbright (a.g.y.) zekice bir yorum yapar: "Yoksul bir toplumda bir trajedi olan yoksulluk, bizim bolluk toplumumuzu trajediden daha fazla bir şeyle kırıp geçirir; lüzumsuz olmakla kalmaz, hepten ahlâksızdır da." "İkinci Dünya Savaşı süresince askeri güce harcadığımız 904 milyar dolar" ile "ulusal bütçe dışında, eğitime, sağlığa, sosyal konutlara ve toplumsal kalkınmaya harcadığımız 96 milyar dolar"ı karşılaştırır. *Challenge to Affluence* (New York, Pantheon Boks, 1963) kitabında Myrdal şu sonucu çıkarır: "Bugün bütün toplumda, şimdiye kadar olandan daha fazla fırsat eşitliği vardır. Fakat alt tabaka için fırsat eşitliği ya çok azdır ya da hiç yoktur" (s. 38). Myrdal yine, "Amerika, hâlâ aziz tutulan imgesinin ve iyi kurumlaşmış ideallerin özgür ve açık toplumudur" varsayımını sorgular ve şunun altını çizer: "Çok çok az iş, kentsel ve kırsal teneke mahallelerindeki insanların sunabileceği tiplere ihtiyaç duyar; onlar gittikçe tecrit olacak, işsiz kalacak ve sömürülecekler. Görkemli Amerikan kaşânesinin bodrumundan nahoş bir koku yayılıyor" (s. 49).

12) Adam Ulam, *The Unfinished Revolution* (New York, Vintage Boks, 1964) s. 97.

pitalistlerin aralıksız birikim ve yayılma amaçlarını tavsatmış olmasını duymak hâlâ şaşırtıcı gelir.¹³

Böylesi yorumlar yenilerde bulunmuş (en azından umutla aranmış) güce ve bolluğa yakınlaşmaya doğrudan atfedilemeyen fakat yine de yeni ayrıcalıklı elitin gelişen ideolojisinde beklenen bir şey olan, çağdaş toplumun gerçekliğini ele almadaki başarısızlığın altını çizer.

Bu ideolojinin çeşitli lifleri Zbigniew Brzezinski'nin yeni bir makalesinde biraraya getirilmiştir,¹⁴ burada yeni toplumsal düşünüşte görülen çok sayıda kavramlaştırma ve tavır özetlenir –ben ‘parodisi yapılır’ demekten yanayım. Brzezinski entelektüel cemaatte meydana gelen ‘köklü değişim’i de görür; “geniş anlamda sosyal eleştiri sunmada rolü olduğunu düşünen, çoğunlukla hümanist yönelimli, ara sıra ideolojik düşünceli entelektüel muhalif, ya hükümetle ilgili özel yüklenimlere giren eksperler ve uzmanlar ya da tamamen farklı eylemler için genel entelektüel bütünlük sağlayarak güç sahipleri için gerçekten iç ideolog haline gelen genel bilgi sahibi-tümleyiciler tarafından hızla yerinden edilir.” Bu “kurum yönelimli, uygulamaya önem veren entelektüeller”in siyasal sistem içinde daha geniş ve daha geçerli sorunları gündeme getirmesinin beklenebileceğini söyler –yine de bir tehlike vardır: “Uygulamaya önem veren entelektüeller”in “güç, prestij ve iyi hayat”a yeni yakınlaşmasıyla, “entelektüel bağımsızlık ve hakikat için tarafsız araştırma” sona erecektir. Onlar “Amerikan hayatını idare eden, üniversiteden faydalanan, en son iletişim tekniklerini kendi yararına kullanan, en yeni teknolojik aygıtları mümkün olduğunca hızla kendi kontrolüne alan” yeni bir meritokratik elittir. Sanırım onların uygarlaştırıcı etkisi, Amerika’nın tek başına çoktan girdiği bu yeni ‘tarihsel çağ’da, geçmiş dönemlerin beceriksiz liderlerini bocalatan problemler –kent, kir-

13) 1965'te 420 bin şirket içinde 20'sinin vergi sonrası kâr oranı yüzde 38'di ve yurtdışı yatırımlardaki kazanç on beş yıl öncekinden üç kat fazlaydı. GM'nin satışları dokuz yabancı ülkenin bütün GSMH'sını (Gayri Safi Milli Hasıla) aşmıştı. En büyük 10 şirket, sonraki 490 şirketinkine eşit kâr açıkladı. Birleşmeler sebebiyle binlerce şirket yok oldu.

14) “American in the Technetronic Age”, *Encounter*, C. 30 (Ocak 1968), s. 16-26.

lilik, atık ve tahripkârlık, sömürü ve yoksulluk- konusunda kaydedilen büyük ilerlemelerle ortaya konur. Bu 'yeni nesil politikacı-entelektüeller'in liderliğinde Amerika 'yaratıcı toplum' haline geldi; "ötekiler, bilinçli bilinçsiz yetismeye çalışıyorlar" Bunu öteki kültürlerin, ümitsizce geride kaldığı, Amerika'nın yarattığı şeyi sadece izlediği ve taklit ettiği, mesela matematikte, biyolojik bilimlerde, antropolojide, felsefede, sinemada, müzikte, tarihçilikte ve diğerlerinde görüyoruz. Nitekim "Amerikan hayatından kuvvetle etkilenmiş, dünya çapında yeni bir 'süper kültür'e doğru gidiyoruz; bunun kendi evrensel elektronik-bilgisayar dili var" ve Amerika'yı 'gelişmiş dünya'nın geri kalanından muazzam ve büyüyen bir 'psiko-kültürel yarık'la ayırıyor.

Brzezinski'nin aklmda "evrensel bir elektronik-bilgisayar dili"nin olabileceğini ya da onun aklındaki yeni "teknolojiye hakim teknetronlar [elektronikçi teknik adamlar]" tarafından yaratılacak kültürel değerleri hayal etmek bile mümkün değildir; herhalde Brzezinski bu teknetronların "insan dediğimiz o tanımlanamaz varlığın zengin kaynakları"nın gerçek olduğunu kanıtlayabileceklerine inanıyor. Brzezinski'nin kafa karışıklığı ve yanlış anlamalarını çözmeye çalışmak çok anlamlı olmayacak. Daha ilginç olanı, "özel entelektüel ve bilimsel başarıları olan bireyler"in, üniversitede üslenmiş yeni "kurum yönelimli, uygulamaya önem veren entelektüeller"in, "kitle iletişim kompleksinin yaratıcı gözleri"nin anahtar karar alma kurumlarındaki artan rolü için bir ideolojik haklılaştırma sağlamada kullanılan bilim ve teknoloji-deki son gelişmeler hakkındaki bulanık bakış açısıdır.

Uluslararası toplumun problemlerinin de akıllı yönetimin hükmü altında olacağı yönündeki inanca geniş olarak eklemlendirilen, hepsi de temelde pek yabancı olmayan varsayımlarla benzerlik komünistlerin dalaveresi değildi. Bu kendini beğenmişliğin bir yönü Soğuk Savaş'ın tamamıyla Rusların (daha sonra Çinlilerin) işi olduğuna inanmaktır. Örneğin, Daniel Bell Soğuk Savaş'ın kökenini aşağıdaki sözlerle anlatır: "Ruslar, İngiliz nüfuz alanı sayılan Tahran'da zımnen kabul gören yolda Yunan gerillaları EAM'ı [Ethinikon Apeleutherotikon Metopon/Ulusal Özgürlük

Cephesi] harekete geçirmeye başladığında, komünistler Anglo Amerikan emperyalizmine karşı çılgılık atmaya başladılar. Marshall Planı'nın reddedilmesi ve Şubat 1948'de Çekoslovakya'daki komünist darbe, Soğuk Savaş'ın ön belirtisiydi."¹⁵ Bunun Soğuk Savaş'ın kökeniyle ilgili dengeli ve objektif bir ifade olmadığı açıktır, fakat bu çarpıtma Bell'in yeni toplum hakkındaki iyimserliğindeki asli bir unsuru yansıtır, çünkü daha sonra bizim Soğuk Savaş tavrımızın tamamen gerici olduğunu ve komünistlerin savaşçılığı ehlileştirilince, yeni teknik entelijansiyanın dikkatini daha güzel bir toplum kurmaya döndürebileceğini iddia etmesini mümkün kılar.

Liberal entelektüellerin ideolojisindeki bir unsur da Üçüncü Dünya'ya yönelik Batı siyasetinin büyük cömertliğine duyulan kesin inançtır. Adam Ulam yine tipik bir örnek sunar: "Ekonomik ve ideolojik bir devrime maruz kalan uluslararası toplumun problemleri.... Batı'nın öncü demokratik güç siyasetiyle nitelenen cömertliğe -yeterlilikleri ve yanlışlarına rağmen- meydan okur gibidir."¹⁶ Hans Morgenthau bile bu yanılsamaya kendini kaptırır.

15) "Marxian Socialism in the United States", *Socialism and American Life*, ed. Donald D. Egbert ve S. Persons (Princeton, N.J., Princeton University Press, 1952), C. 1 içinde, s. 329.

16) A.g.y. Bu problemlerin "sosyal bilimcilerin bilgisine meydan okur görüldüğü"ne inancı pek tipik değil ama daha gerçekçidir. Bu 'cömertlik'le ilgili genel bazı tartışmalar için, David Horowitz'in *Hemispheres North and South* (Baltimore, The Johns Hopkins Press, 1966) adlı kitabına ve pek çok özel çalışmaya bakılabilir. Amerikan devlet memurları bu cömertliğimiz inancını genellikle paylaşmazlar. Örneğin Latin Amerika'dan sorumlu Dışişleri Bakan Yardımcısı sözünü sakınmadan şunu ileri sürer: "Dışişleri Bakanlığı özel sermayemize buyrun demeyen ülkelere büyük devlet borçlarını onaylamaya ikna olmaz" (*State Department Bulletin*, No. 22, 1950; akt. Fredrick Clairmonte'un *Economic Liberalism and Underdevelopment* [Bombay ve Londra, Asia Publishing House, 1960], s. 248). Kongre'den önce Asya Gelişim Bankası'nda konuşan Eugene Black şunun altını çizer: "Bankalar sizi borçlandırdığında bunun uluslararası yaptırımları olur ve eminim bu ülkedeki yeteneklerimiz ve yaratıcılığımızla işin bize düşen kısmını yapacağız." David Bell, "Kendi para yardımı programımızın -ki bu bölgede özel sermayeye cazip gelebilecek belli projeleri belirleyerek... özel sektörün rolünü güçlendirir- başka bir siyasete geçmesinde bankalar büyük bir rol oynayacaktır," diyor. Burada 'siyasetimizi niteleyen cömertlik'le ilgili hiçbir şey yoktur.

İlerleme Anlaşması gibi programların tarihi de bu durumu açıklar. Senatör Gore'un açıkladığı gibi, bu program "büyük ölçüde Amerikan firmaları ve ihracatçıları için para yardımı olmaya başladı" (*Congressional Record*, 22 Temmuz 1966) —oldukça doğru bir yargı; doğru söze ne denir! Örneğin, eski Basın Anlaşması yetkilisi William Rogers'a göre (*The Twilight Struggle* [New York, Random House, 1967], s. 205), Latin Amerika'ya borç verme programı AID, iki unsur üzerine oturur: "Müspet bir ödemeler dengesi, ABD

Şu uyarıyla müdahale tartışmasını özetler: “Başka ülkelerin siyasal, askeri ve ekonomik işlerine -100 milyar dolardan fazlası parasına- müdahale ettik ve şimdi Güney Vietnam’da bir ulus inşa etmek için maliyetli ve riskli bir savaşa kalkıştık. Yalnızca Amerika’nın düşmanları tarihte benzeri olmayan bu çabaların cömertliğini sorgulayacaktır.”¹⁷ 100 milyar dolar hakkında ne düşünülürse düşünölsün, Güney Vietnam’da bir ulus inşa çabalarımızın açıkça söylenen ‘cömertliği’nin, niçin böylesi girişimlerde pek çok büyüğümüzün benzer iyicilik açıklamalarından daha fazla ciddiye alınması gerektiğini anlamak zordur. Cömertlik, hegemonyalarını yaymaya kararlı iktidarlar arasında, hiçbir zaman kılığı çekilen bir mal olmamıştır.

Yeni doğan elitin ideolojisinde bir başka unsur da, artık oldukça münasip ve özünde adil olarak görölen düzenin, statükonun devamı konusundaki kaygıdır. Mükemmel bir örnek, United States Asian’daki on dört önde gelen siyaset bilimci ve tarihçinin, Freedom House Public Affairs Institute tarafından yeni basılan sözleridir.¹⁸ Bu bilimciler kendi kendilerini ‘akademik topluluğun ortalama kesimi’ olarak atamışlardır. Atama doğrudur; biri yolumuzun üzerinde duran herkesi yok etmemizi, diğeri öteki her dünya gücünü mecbur ettiğimiz uluslararası davranış ilkelerini benimsememizi talep eden aşırılığın iki çeşidi arasında tam ortada dururlar. Sözlerinin amacı “aramızdaki, aşağılık kompleksle ezilmiş, bizim her zaman yanlış olduğumuzu, bizi eleştirenlerin her zaman haklı olduğunu ve önümüzde yalnızca kötü kaderin uzandığını iddia ve ima etmekte teselli bulanlara meydan oku-

mal ve hizmetlerini ithal etmek için ulusal imkânların artmasına ve etkisiz bütçe, yerel korumaların artması ya da enflasyon yoluyla yurtiçi kaynakların yanlış kullanımı ya da uluslararası hesaplarda sermaye kaçışına karşı güvence verecek kamusal siyaset ve programların kabul edilmesine ihtiyaç duyar.” Robert Smith bu yorumda şunun altını çizer: “İkinci standart vergi gelirlerinde artışı, bütçe açığının azaltılmasını, ‘kamusal harcamalara bozucu miktarda para ayrılması’nın ortadan kaldırılmasını ve ‘özel sektör yatırımlarına ve büyümeye devlet teşviki’nin kabul edilmesini kapsar” (*New Politics*, C. 6 [Bahar 1967], s. 49-57 Yardım programımızın öteki cephesi olan askeri yardım konusunda bazı yorumlar için James Petras’ın bu ve önceki konudaki makalelerine bakınız.)

17) “To Intervene or Not to Intervene”, *Foreign Affairs*, C. 45 (Nisan 1967) s. 425-436.
18) *New York Times*, 20 Aralık 1967. ‘Alıntılar’ olarak basılmış şeye gönderme yapar, fakat maddi bakımdan tam belgeden farkı yoktur. Bu açıklamanın sonradan pek çok başka bilimci tarafından imzalandığını öğrendim.

maktır” Asya’da ‘fevkalade iyi’ olduğumuzun belgelerini bulurlar ve yanlışları düzeltmede gösterdiğimiz yeteneği, “pragmatizm ve kendini sınaama kapasite”mizi ve “dar milliyetçilikten sağlıklı sakınma”mızı, “bu dönemin belli başlı toplumları arasında” kendimizi farklılaştıran kapasiteleri alkışlarlar.

Ortalama bilimciler “Asya Pasifik bölgesinde büyük bir savaş-tan kaçınmak için Amerika Birleşik Devletleri’nin Çin gücünü caydırmaya, engellemeye ve dengelemeye devam etmesinin esas olduğu” uyarısı yaparlar. Kore Savaşı’ndan bu yana “Çin’in ABD ya da Sovyetler Birliği’yle doğrudan karşı karşıya gelmekten kaçınmaya büyük dikkat sarf ettiği” ve Çin’in büyük ihtimalle “iç meselelere yoğunlaşırken eylem yerine sözleri koymaya devam edeceği” doğrudur. Yine de bundan emin olamayız ve bu yüzden ejderhayı ehlileştirme çabalarımızı sürdürmemiz gerekir. Çin tarafından yaratılan en ciddi sorunlardan biri, onun ‘izolasyonist fanatizmi’dir –açık şekilde barışa yönelik ciddi bir tehdit. Bir başka tehlike, “bu çok karmaşık, son derecede zor toplumu düzenlemek için bürokratizmin esas olduğu”nu kabul etmeyi reddeden bir romantüğün, Mao Ze-dung’un korkunç varlığıdır. Ortalama bilimcilerin içi, ‘bürokratizmin zaferi’ne inanan ve onun dayattığı parti aygıtının ve disiplinin altını oyan romantik çabalardan sakınma, alışıldık türden teknik uzmanlarla çok daha rahat edecekti.

Zaten ortalama bilimciler Vietnam’daki ‘temel tavrımız’a desteklerini ilan ederler. Vietnam’da komünist bir zaferin, “Asya’da ki siyasal denge ihtimalini ciddi şekilde tehlikeye atacağını, inandırıcılığımıza ciddi hasar vereceğini, morali -ve Asya’daki müttefiklerimizin ve tarafsızların siyasetini- derinden etkileyeceği”ni savunurlar. ‘Siyasal denge’yle, elbette, 1945-1946’daki statükoyu ya da 1954’de Cenevre’de ana hatları belirlenen uluslararası anlaşmayı kastetmiyorlar. Amerika Birleşik Devletleri’nin inandırıcılığının niçin kendilerini bir ulusal özgürlük savaşına adanmış Vietnam’daki yerli unsurların inandırıcılığından daha önemli olduğunu açıklamıyorlar. Tayland ve Tayvan’daki askeri diktatörlüğün moralinin niçin korunması gerektiğini de açıklamıyorlar. Sadece belirsiz bir şekilde Üçüncü Dünya Savaşı tehlikesini, yeterince

gerçek olan tehlikeleri ve karşı-devrimci bir dış güçle karşı karşıya kalan devrimci değişiklikler savunulduğunda artan tehlikeleri hisas ediyorlar. Prensip olarak böylesi tehlikeler devrimci heyecanın düşürülmesiyle ya da karşı-devrimci güçlerin çekilmesiyle azaltılabilir. Bununla birlikte, ikinci alternatif düşünülemez, güvenilemez bir şeydir.

Ortalama bilimcilerin programındaki kaba varsayım “şiddetin en etkili değişim aracı olduğu tezine bağlanmış bu unsurları” cesaretlendirmememiz gerektiğidir. Ortalama bilimcilerin aslında karşı çıktığı şeyin şiddet olmadığını fark etmek önemlidir. Tersine, Vietnamlı düşmanların şiddetinden kat be kat fazla olduğunu pekâlâ bildikleri bizim şiddetimizi tasvip ederler. Bu konunun daha derinine inince, Endonezya’da gerçekleşen -en dramatik olan da birkaç yüz bin insanın katledilmesidir- Güneydoğu Asya’nın ‘dramatik değişimi’ndeki muhteşem zaferimizi de takdir ederler. Fakat Vietnamlıları yok etmemiz gibi, bu katliam da sosyal değişimi etkilemeye yönelik bir şiddet kullanımı değildir ve bu yüzden meşrudur. Üstelik bu katledilenler, etnik olarak çoğunlukla Çinli ve topraksız köylüler olabilir ve aslında ‘karşı darbe’ geleneksel otoriteyi daha sert şekilde yeniden kurmuş olabilir.¹⁹ Eğer böyleyse, bu şiddet kullanımına taraftar olmamamız için bundan daha iyi sebep bulunamaz; aslında ortalama bilimciler Endonezya’daki dramatik değişim tartışmalarında buna değinmekten özenle kaçınırlar. Buradan bu bilimcileri değişimi etkilemek için şiddet kullanımına taraftar olduğunda, gerçekten rahatsız oldukları şeyin şiddet değil, daha çok sosyal değişim adımları olduğu sonucunu çıkarmamız gerekir. Bizim planladığımız doğrultusun-

19) Coral Bell ve B.R.O’G Anderson’ın *China Quarterly*’deki (Ekim-Aralık 1966, No: 28) değerlendirmesine bakınız. Toplumsal değişime muhalefet ve onu bastıran karşı-devrimci şiddete desteğin Amerikan kültür tarihinin uzun erimli bir özelliği olduğunun altı çizilmeli. Nitekim Amerikalı tarihçi Louis Hartz’a göre, “1848’deki ulusal işlikler ve Ledru Rollin’in ılımlı sosyalizminin ortaya çıkışının bile genel Amerikan korkusunu yaratmaya yettiğine kuşku yoktur. Paris’teki Haziran işçi devriminin bastırılmasına karşı Amerika’da hiçbir fevran yoktu, upkı 1872’de Komünarların bastırılmasına karşı olmadı gibi. Şiddet vardı, hem de bol miktarda ama [New York Journal of Commerce’deki] editoryal bir yazıda belirtildiği gibi, düzen ve yasa için kullanılıyordu” (*The Nature of Revolution*, Senato Dış İlişkiler Komitesi önündeki yeminli ifade, 26 Şubat 1968 [Washington, Government Printing Office, 1968]).

dan sapan sosyal değişim, kabul edilebilir bir şey değildir. Düzen açısından tehdit çok büyüktür.

İstikrar ve düzenin önemi öyle büyüktür ki, ortalama bilimciler Amerikan onayı alan türden reformların bile sıklıkla ertelenmesi gerektiğini vurgularlar. “Ashında uzun vadede istense ve önemli olabilse de, pek çok tip reform istikrarsızlığı artırır. Kuşatma altındaki halk açısından güvenliğin yerini tutacak bir şey yoktur.” Söylemek bile gerekmez ki, güvenlikten kasıt, Amerikan bombardımanından değil, yanlış türde siyasal ve toplumsal değişimden korunmaktır.

Ortalama bilimcilerin siyasal tavsiyeleri özel ideolojik önyargılarına dayanır, yani belli bir istikrar türü -Kuzey Vietnam ya da Kuzey Kore’ninki değil, Tayland, Tayvan ya da Endonezya’ninki- o kadar esastır ki, onun korunmasını temin etmek için emsalsiz şiddet araçlarımızın kullanılmasını istememiz gerekir. Yeni mandarinlerin başka hocalarının düzen ve reform problemini nasıl tanımladığını görmek öğreticidir. Ithiel Pool ana meseleyi aşağıdaki gibi formüle eder:

Kongo’da, Vietnam’da, Dominik Cumhuriyeti’nde düzenin, yeni yeni mobilize olmuş kesimlerin son zamanlarda modernizasyon süreci tarafından harekete geçirilmekten, bir miktar pasifliğe ve yenilgiciliğe dönmeye bir şekilde zorlanmasına bağlı olduğu açıktır. En azından geçici olarak, düzenin idamesi yenilerde edinilmiş özlemlerin ve siyasal faaliyet seviyesinin azaltılmasını gerektirir.²⁰

“Çağdaş toplumlar üzerine son otuz yılda yapılmış yoğun araştırmalardan öğrendiğimiz” şey budur. Pool, sırf olguları tanımlar, önerilen siyasetleri değil. Olguların tıpatıp versiyonu iç sahneden tanındıktır: İşçiler talepleri için grev yaparak kamu düzenini tehdit ederler, Zenci toplumunun sabırsızlığı bütün toplumun istikrarını tehdit eder. Elbette düzenin böylesi bütün durumlarda korunabileceği başka bir yol düşünülebilir; yani, talep gösterileriyle ya da en azından kurulmuş barikatların kaldırılmasıyla, ‘yeni edi-

20) “The Public and the Polity”, ed. Ithiel de Sola Pool, *Contemporary Political Science: Toward Empirical Theory* (New York, McGraw-Hill Book Company, 1967), s. 26.

nilmiş özlemler'i tatmin etme girişimleri gibisinden örtülü ve gizli olabilen zorla. Fakat bu, zenginlik ve gücün bir derece ayrıcalığa kurban edilmesi ve bu yüzden düzenin idamesi açısından bir yöntem olarak dışta bırakılması gerekecek anlamına gelebilir. Böyle önerilerin Pool'un yeni mandarinleri tarafından ufak bir sempatiyle karşılanması muhtemeldir.

Amerikan bilimcilerinin iki kat ayrıcalıklı pozisyonlarından, düzenin, istikrarın ve (baskı altındakilerin) şiddetten uzak durmasının yüce önemi tamamen aşıkâr gibi görünür, başkaları açısından mesele o kadar basit değildir. Kulağımızı açarsak, Hindistan'da bir iktisatçıdan gelen sesin benzerlerini duyarız:

Eylem yokluğunu rasyonalize etmek için 'demokrasi'nin, 'yasal sürecin', 'şiddetsizliğin' yürürlükte olduğunu ilan etmek ikiye bölünmüştür. Böylesi koşullar altında anlamlı kavramlar anlamsız hale gelir çünkü bunlar gerçekte, kitlelerin acımasızca sömürülmesini haklılaştırır; aynı anda demokrasinin yadsınması ve şiddetin daha uğursuz bir biçimi, ezici çoğunluk üzerinde sözleşme formları vasıtasıyla söz konusu olur.²¹

Ortalama Amerikan bilimcileri bu basit gerçeği anlamış görünmezler.

Liberal entelijansiya ideolojisinin kendini, misket bombaları ve napalm yağmuru olarak siyasete tercüme ettiği izlenimi bırakması yanlış olacaktı. Gerçekten, liberal uzmanlar Vietnam'da askeri araçlar üzerine vurgudan dehşete düşmüştü ve sürekli olarak çabalarımızın anahtarının sosyal yeniden inşa ve ekonomik yardım olması gerektiğini ileri sürüyorlardı. Aynı şekilde, mesela daha önce andığımız (bkz. 4 no'lu dipnot) William Nighswonger'm monografisi gibi pasiflik üzerine teknik çalışmalara bakarak, yeni mandarinler arasında berraklaşan tavırları daha açık algılayabileceğimizi düşünüyorum. Şimdi bir siyasal bilimler profesörü olan yazar, Quang Nam eyaletinde 1962 ve 1964 arasında Uluslararası Kalkınma Ajansı'nda Amerika Birleşik Devletleri sivil temsilcisiydi. Bu durumdan anlaşılacağı gibi, "kontrol altına almanın çetre-

21) Clairmonte, a.g.y, s. 325.

fil problemleri ve siyasal gelişme meselesi karmakarışık olacak şekilde iç içe geçmiştir ve -tarihin bu ânında- yakın Amerikan müdahalesine gerek duyarlar.” Bu yüzden Amerikalılar “değer ve yükümlülüklerle dair bazı temel soruları -‘kendi kaderi tayin’ ve ‘müdahalesizlik’ konusundaki basit hukuk kurallarını aşan soruları-” sormalıdırlar. Bu basit hukuk kuralları, “komünist isyanın sofistike metodoloji ve sözde dinsel gerekçeleri”nin meydan okuduğu Batı’nın içinde bulunduğu bir dünyaya pek uygun değildir. Uzmanlığımızı, demokrasi ve özgürlük yararına, şu çifte amaç için kullanmak görevimizdir: “Bir, düşmanı izole etmek ve etkisini ve kırsal nüfus üzerindeki kontrolünü yok etmek; iki, kırsal iyileştirme programları ve etkili yerel idareler aracılığıyla köylülerin gönüllü desteğini kazanmak.” “Altta yatan bir varsayım isyanın bastırılması gerektiğidir –insan hakları adına...” Rusya’da ve Çin’de “ekonomik ve toplumsal gelişimdeki kayda değer başarılar” a rağmen, “Güney Vietnamlı köylüler daha iyi şeylere layıktırlar” ve bunu onlara vermeliyiz –Latin Amerika ve Filipinler’de yaptığımız gibi. Bu, geçmişin hukuk kurallarını terk etmeyi ve askeri güçle müdahaleyi gerektirse bile.

Kuşkusuz bu kolay olmayacaktı. Düşmanın muazzam avantajları vardı. Bir kere “Çin’deki gibi, Vietnam’daki isyancılar da hem hükümetin yolsuzluklarına saldırılarıyla hem de örnek komünist davranışlarla, Konfüçyüs öğretisinin etik kurallarını sömürüyorlardı; Cenevre’den sonra Viet Konglara, önceleri Güney’deki Viet-Minh’e gösterilen çok fazla halk desteği ve sempati miras kalmıştı” Diem’in düşmesinden sonra sorun daha da kötüleşti: “...hükümetin kontrolü altındaki çok geniş bölgeler hızla Viet Kong’un etkisi altına girdi” 1964 sonuna kadar Quang Nam eyaletinde denetimin sağlanması ‘neredeyse imkânsız’ bir hale geldi ve en kötüsü “hükümetin Quang Nam için savaşı, en fazla askeri bu eyaletten toplayan Viet Kong güçlerine karşı kaybetmesiydi”.²² 1966’ya kadar Viet Konglar kırsal alana o ka-

22) Yeni teyit edici kanıtlar George M. Kahin’in Congressional Record’daki 13 Nisan 1967 tarihli notunda verilmektedir. Bahriye kıtasının bu eyaletteki, deniz kuvvetleri için öncelikli bölgeler olan 549 küçük köyün 18’inde ‘güvenliğin sağlandığı’nı hesap ettiğini doğrular.

dar iyi yerleşmişlerdi ki, “böylesi güçlü ve geniş bir isyan aygıtı, ancak çok iyi planlanmış ve geniş kapsamlı bir isyan bastırma kampanyasıyla söküp atılabilirdi”

Karşımızdaki asıl güçlük, Viet Kongların çabalarıyla göz önüne serilen “artan sosyal ve ekonomik başarılarıdır”dır. Mart 1965 tarihli bir AID raporunda sorun ortaya konur. Rapor ‘yeni hayat köylerimiz’i Viet Kong köyleriyle karşılaştırarak şu yorumu yapar:

Temel fark VC [Viet-kong] köylerinin iyi organize olmuş, temiz, ekonomik açıdan kendine yeterli ve aktif savunma sistemine sahip olmasıdır. Örneğin, bir köydeki ev sanayisi daha önce Chuong Thien eyaletinin herhangi bir yerinde görülen kadar genişti. Yeni kanallar kazılıyor ve ananas yetiştiriliyordu. VC’lerin genç aileler için bir iskan politikası da vardı. Bu alanlar planlanmış GVN [Government of Vietnam] alanının hemen dışındaki alanlarla uyum içindeydi. USOM [United States Operation Mission]-GVN faaliyetleri daha nitel bir temel *[aynen böyle]* sergilemedikçe, halkın şimdiki tavrını değiştirmesi pek mümkün değildir. Örneğin, eyalet merkezinden yalnızca beş kilometre uzaklıktaki bir bölgede, halk ARVN [Army of the Republic of Vietnam] sağlıkçıları tarafından sağlanan tıbbi yardımı reddetmiştir.

Yine de her şey bitmiş değil. “Viet Konglar kırsal bölgede 1962 başlarındaki pozisyonlarından bir ‘kuantum sıçraması’ yapmış” olsalar bile, telafi edici bir faktör vardı, yani “isyan bastıran militanların kapasitesi Amerikan askerinin fiziksel girişiyle kökten değişiyordu” Bu bize yepyeni imkânlar sağlar. Örneğin, pek başarılı olmasa da, 1961 kadar erken bir tarihte USOM [United States Operations Mission] ve Ulusal Polis tarafından denenen “nüfus deneyleri ve kaynak kontrol yöntemleri”nin bazılarını daha etkili biçimde yapabiliriz. “Hatta malzeme ve insan kaynaklarının kontrolü” için yeni imkânlar göz önüne alınırsa, halkın bir kısmını yeniden ele geçirebiliriz –ciddi bir mesele. “Önceden Viet Konglarla müttefik olan (şu ya da bu sebeple) muazzam sayıdaki Güney Vietnamlı düşünülürse, bu köylülerin milli davaya geri kazanılması kontrol sağlama girişiminin ana görevlerinden biri olmalıdır.”

'Malzeme ve insan kaynaklarının kontrolü'nü sağlamada başatlı olmak için ARVN'nin davranışlarını bir şekilde ılımlı hale getirmemiz gerekir. Şubat 1965 tarihli AID raporuna göre, "Kırsal bölgelerde hırsızlık, yağma, tecavüz ve bedava yemek elde etme olaylarının yüksek oranı, halkın ARVN ya da Bölgesel Güçleri sevmemesinin sebebiydi" Şöyle bir olaya birçok sivilin şahit olması da soruna iyileştirici bir etki yapmadı elbette: Bir ARVN bölük komutanı bir asker kaçağını öldürdü, karnını yarı, "kalbini ve karaciğerini çıkartıp bir lokantada pişirtti", sonra da "kalp ve karaciğeri çok sayıda askere yedirdi". Böyle işler, özellikle 'örnek komünist davranış' sergileyecek kadar fena bir düşmanla yorucu savaşta, büyük zorluklara sebep olur.

Çok genel olarak "kontrol sağlamanın başarısı, etkisiz hale getirilecek hayatta kalanların varlığını gerektirir" ve ulusun ekonomik ve toplumsal dengesini o denli ciddi zorlayan 'Amerikalı, Koreli, Avustralyalı ve yerli Vietnamlı güçlerin büyüklüğü' hesaba katılacak olursa, bazen bu minimal şartı sağlamak bile zor olur.

Başka problemler de vardır; örneğin Mekong deltasında "düşmanın yiyecek elde etmesini engellemenin zorluğu"; bazı garip sebeplerle, Saygon'daki dostlarımız tarafından hiçbir zaman gide-rilemeyen 'toprak sahiplerinin açlığı'; yolsuzluklar; ara sıra 'yanlış' köylerin bombalanması; "askeri ve sivil yönetim teşkilatlarına yaygın Viet Kong sızması"; köylüleri küçük köylere yeniden yerleştirirken, yetersiz polis yöntemleri yüzünden sıklıkla 'tilkiyi hâlâ kûmeste' bırakmamız; ve benzerleri.

Yine de, üç basamaklı iyi bir 'kontrol sağlama teori'miz var: "bul ve yok et operasyonlarıyla Viet Kongların bertaraf edilmesi; halkın ve kaynaklarının polis ve askeri güçlerce kontrolü ve korunması; kendi topluluklarını savunmak için köylüleri hazırlama ve silahlandırma" Üçüncü basamağa nadiren ulaşıyorsak, bunun sebebi 'devrimci davanın önceliği duygusu'nu paylaşmayı ya da 'Vietnamlı müttefiklerimiz' arasındaki 'bu tavırları besleme'yi henüz öğrenmemiş olmamızdır. Böylelikle 'gerçek devrim'in "Di-em'in ve komünistlerin yapay şekilde uyarılan ve kontrol edilen devriminin tersine" bizim yaptığımız şey olduğunu, fakat Viet-

namlı köylülere ya da 'Vietnamlı müttefiklerimiz'e bu olguyu anlatmakta güçlük çektiğimizi anladık. Açık biçimde ihtiyaç duyulan şey Amerikan subaylarını daha iyi eğitmek ve kuşkusuz, bu insani göreve gerçek milli adanmışlıktır.

Bu siyasal bilimciler toplumumuzdaki vahim bir kusurun "dışarıda demokratik kurumların gelişmesini teşvik etmede aktif bir Amerikan rolü"nden kaçınma eğilimimiz olduğunu savunur. Vietnam'daki kontrol sağlama programı, malzeme ve insan kaynakları kontrolünün rasyonel yöntemleriyle, yabancı ülkelerde demokratik kurumları geliştirme sorumluluğumuzu yerine getirme girişimini temsil eder. Bu göreve kendimizi adamayı reddetmek, eski günlerin terminolojisini kullanarak "geniş ve aydınlanmış olana göre daha bencil ve ürkek bir politika"²³ olarak tanımlanabilir.

Davranış bilimlerinin terminolojisini soyduğumuzda, böylesi çalışmalarda sömürgeci sivil memur zihniyetinin ortaya serildiğini, anavatanın iyicilliğine ve onun dünya düzenine bakışının doğruluğuna inanıldığını ve refahlarını sağladığı gerideki insanların hakiki çıkarlarını anladığına emin olunduğunu görürüz. Gerçekten, Güneydoğu Asya üzerine çalışan bilimcilerin çoğu öncelikle bu zihniyete sahiptir. Bir örnek olarak, çok sayıda uzmanın girişimimizin başarısı ve nasıl daha ileri götürülebileceği konusundaki düşünceleriyle katkıda bulunduğu bir Vietnam sempozyumuna tamamı ayrılmış olan *Asian Survey*'in Ağustos 1967 sayısına bakın.

Harvard'da idari bilimler departmanı başkanı olan Samuel Huntington'ın açılış makalesi "Sosyal Bilimler ve Vietnam" başlığını taşıyordu. 'Müdahalemiz'in başarılı olması için, "bilimsel çalışmalar yapılması ve Vietnam'ın anlaşılması" zorunluluğu vurgulanıyordu ve bu sayıdaki makalelerin "politikayla yakından alakalı konu ve tartışmaları bilimsel olarak ve objektif usullerle sunulabildiğini ve analiz edilebildiğini gösterdiği" yargısı ifade ediliyordu.

23) *American Review of Reviews*'un editörü Albert Shaw, 1893'de, sömürge elde etmede Amerika'nın başarısızlığını böyle yorumlar. Akt. Ernest R. May, *Imperial Democracy* (New York, Harcourt, Brace&World, Inc., 1961), s. 23.

Huntington'ın bilimsel çalışma ve Vietnam'ın anlaşılmasına katkısı, 17 Şubat 1968 tarihli *Boston Globe*'de yayınlanan bir makalesini içerir. Burada "Vietnam toplumunda son beş yıldaki çok önemli değişimleri", özel olarak da şehirleşme sürecini anlatır. Bu süreç "Viet Kongların gücüne ve potansiyel cazibesine doğrudan darbe vurdu". "Ezici çoğunlukta halk kitleleri kırsal alanda yaşadığı sürece, VC bu insanların kontrolünü ele geçirerek savaşı kazanabilir –hem 1961'de hem de 1964'de bunu yapmaya çok yaklaştılar. Fakat Amerikalılar VC'nin kırsal devrimini kökünden kesen kentsel devrimi parasal olarak destekledi." Kırsal alandan kaçan göçmenler yalnızca güvenliğe değil, 'zenginlik ve ekonomik refah'a da kavuştu. "Savaş zamanı kentsel zenginlik biraz zarar görürken, yoksul halk kitleleri avantajlar elde ettiler."

Şehirleşmenin kaynakları defalarca açık olarak tanımlanmıştı, mesela Vietnam'daki Amerikalı bir sözcü şöyle der: "Köylülerin önünde üç seçenek var. Bir, oldukları yerde kalmak; iki, bizim kontrolümüz altındaki yerlere gitmek; üç, Viet Kong'a doğru içirilere çekilmek... Operasyonlarımız ilk seçeneği imkânsız, ikinci-yi cazip kılmak ve üçüncüyü seçme ihtimalini sıfıra düşürmek üzere planlanmıştı."²⁴ Yenilerde şehirleşen unsurların kazandığı avantajlar basında bol bol anlatıldı, örneğin, *Globe*'dan James Doyle 22 Şubat 1968'de şöyle yazıyordu: Saygon "zengin bir şehir; bar sahipleri, bar kızları, dövizciler ve karaborsacıların hepsi son zamanlarda bir servet yapmış. Fakir bir şehir; yüz binlerce göçmen sazdan kulübeleri ve teneke çatılı konduları tıka basa doldurmuş, 54 kilometre kare içine 2 milyondan fazla insan tıkılmış" Ya da Neil Sheehan klasik ve sık alıntı yapılan makalesinde (*New York Times*, 9 Ekim 1966) şöyle der:

Saygon'da bir araba yolculuğu sosyal sistemin işleyişindeki bir başka modayı gösterir. Neredeyse bütün yeni inşaatlar Çinli iş adamları ya da zengin Vietnamlı akrabaları ya da rejimin içindeki bağlantılarınca finanse edilen lüks apartmanlar, oteller ve ofis binalarından oluşuyor. Binalar Amerikalılara kiralanmak üzere ayrılmış. Say-

24) Akt. Robert Guillain, *Le Monde*, 25 Mayıs 1966; İngilizce çeviri için bkz. *Vietnam, the Dirty War* (Londra, Housmans, 1966).

gon'un çalışanları, her zaman olduğu gibi, şehrin kenar mahallerindeki pis kokulu kulübelerde yaşıyorlar... Barlar ve genelevler, bar kı-
zı ve fahişe olarak kendilerini rezil eden binlerce Vietnamlı genç ka-
dın, gangster güruhları, dilenciler, paket taşıyan ve büyük ağabeyle-
rinin sattığı çocuklar şehir hayatının her yerde rastlanan özelliği ha-
line gelmiş.

Pek çok kimse basınla Vietnam'da gördüklerini anlatan ziya-
retçi bilimcilerin tarzı arasındaki çarpıcı farka dikkat çekti. Şaşırtıcı olmaması gereken bir durum. Her biri kendi zanaatını icra ediyor. Muhabirin işi, gözüyle gördüğünü anlatmaktır; çoğu bu-
nu cesaretle, hatta parlak zekâyla yapar. Öte yandan, sömürgeci yönetici yaptığı ve yapmayı ümit ettiği şeyleri haklılaştırmakla ve
-bir 'uzman' kadar iyiye- uygun bir ideolojik kılıf uydurmakla, yaptığımız şeylerde haklı ve doğru olduğumuzu göstermekle ve kuşkuları yatıştırmakla meşguldür. Biri ahlâki düşüşü ve pis ko-
kulu kulübeleri görür, diğeri fahişeleri ve refahı -ve iyi kalpli yaş-
lı Sam Amca yanlılıkla üzerindeki külleri bir fiskeyle başkasına atarsa, bunda kesinlikle öfkelenecek bir şey yoktur.

Asian Survey'deki bilimsel ve nesnel çalışma derlemesine dönersek, önce, Asia Society başkanı Kenneth Young'ın 'Vietnamlılara yenilik ve kurum transferi'ndeki zorluklarımızı anlattığını ve bu zorlukların üstesinden gelmek için sosyal bilimcileri yardıma çağırıldığını görürüz. Onun düşüncesine göre, sosyal bilimciler "Amerikalıların, ya hükümet siyaseti ya da teknik işlerle, bir Vietnamlının zihnine ya da bir Vietnamlı örgütüne sokmak istediği şeyi etkili şekilde engelleyen ya da nakleden karışıklık üzerine" çalışmalıdır. Kısacası, sorun iletişim sorunudur. Bu objektif bilimcilerin, gerekirse güç kullanarak, ya da gerekli yenilikler ya da uygun kurumlardaki üstün ferasetimizle 'Vietnam'a yenilik ya da kurum transfer etme' konusundaki haklılığımızdan şüpheleri yoktur. Lord Cornwallis de Hindistan'a bir eşraf kurumu transfer etme gerekliliğini tıpatıp aynı şekilde anlar -sorumlu herhangi birinin görebileceği gibi, bu yalnızca sosyal örgütlenmenin uygar bir formuydu.

Huntington'ın methettiği 'bilimci nesnelliği' Milton Sacks'ın başlığı "Güney Vietnam'da Yeniden İnşacı Yönetim" olan yazısın-

da daha açıkça ortaya konur. Sacks'a göre, Güney Vietnam'da iki güç vardır: 'milliyetçiler ve komünistler' 'Komünistler', Vietminh ve NLF'dir [National Liberation Front]; 'milliyetçiler'in arasında özellikle VNQDD [Viet Nam Quoc Dan Dang/Vietnam Milliyetçi Partisi] ve Dai Viet [Büyük Vietnam] (ve askerler)den söz eder. 'Milliyetçiler'in birkaç problemi vardır, örneğin "Fransızlar, Japonlar, komünistler ve son zamanlarda Amerikalılar tarafından manipüle edilirler" ve "Güney Vietnamlılara liderlik eden generallerin birçoğu Vietnam halkına karşı Fransızlarla birlikte savaşmıştır" ²⁵ General Khanh'ın hükümeti sırasında, "Güney Vietnam'daki bütün ana siyasal grupların temsilcilerinin gerçek bir koalisyonu olduğu için çok ilginç bir girişim" biraz ümit verse de, bizim problemimiz milliyetçilerin güçsüzlüğüdür. Garip şekilde, bu ileri derecede temsil edici hükümet, 1964 ortalarındaki Ulusal Özgürlük Cephesi'nden gelen 'otantik bir koalisyon hükümeti kurma önerisi'ni kabul etmekten, hatta anlamaktan acizdi. ²⁶ Douglas Pike'a göre, öneri ciddiye alınamazdı, çünkü Kuzey Vietnam'da 'komünist olmayan' hiç kimse "muhtemelen Budistler hariç, koalisyona girmek için kendilerini büyüklük ve güç olarak eşit görmedi, balinanın yuttuğu küçük balık gibi olacaklarından korktular" Bu yüzden "güçlü bir NLF ile koalisyon hükümeti," Sacks'ın bize söylediği gibi "Güney Vietnam'daki bütün ana siyasal grupların gerçek bir koalisyonu" olan hükümet bile "Güney Vietnam'da kabul ettirilemezdi" Tersine, GVN ve onun ardılları "silahlı birlikleri ve siyasal kadrolarının Güney Vietnam topraklarından çekilmesi"yle NLF'nin iyi niyetini göstermesinde ısrar etmeye devam ettiler (1 Mart 1965).

Sacks'a göre, 'ortaya çıkan problem' artık Vietnamlıların siyasal hayatına bela olan "istikrarsızlığa müsait güçler ve faktörleri etkisizleştirme eğiliminde olacak bir kurumsal düzenleme bulmaktır". Elbette bu problem bizim başımıza bela olan bir problem-di. Ayrıca, Sacks yeni anayasa ve ardından gelen, "seçmenlerin ta-

25) Jonathan Randal'a göre (New York Times, 11 Haziran 1967), "Fransız Hindin savaşında bir tane bile yarbay rütbesinden yukarı subay Vietminh'e karşı Fransız ordusunda savaşmadı"

26) Douglas Pike, Viet Kong (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1966), s. 361-362.

lepleri vasıtasıyla meşruiyet iddia eden ve seçim bölgeleri için savaş ve barış meseleleri üzerine yetkililerle konuşan sözcüler sağlayacak" seçimlerle (Eylül 1967) çözüme yaklaşıldığını düşünür. Bu "özgür seçim... Güney Vietnam Ulusal Kurtuluş Cephesi bayrağı altında savaşanları ve seçimlerde aday olmalarına izin verilmeyenleri temsil edilmemiş bırakacak" olmasına rağmen, biz, her şeyden evvel, gerçek dünyada mükemmel olabilecek hiçbir kurum bulunmadığını anlamalıyız. Sacks'a göre önemli olan, Diem'in düşüşünden beri ilk kez, iktidardaki hükümet tarafından sadece "kendilerini sağlama almak için idari aygıtı kullanarak zaten sahip oldukları iktidarı meşrulaştırma aracı" görülmeyen seçimlerin yapılacak olmasıdır. Önümüzdeki seçimler konusunda aşırı saflığı bir kenara koyarsak, çarpıcı olan, Vietnam milliyetçiliği olarak belirlediğimiz şeyin yararına, Güney Vietnamlıların yönetimini yeniden yapılandırma çabalarımıza devam etmeye hakkımız olduğu şeklindeki örtük varsayımdır. Tam aynı şekilde, otuz beş yıl önce Kwantung Ordusu'nun subayları 'hakiki Manchurya milliyetçiliği'ne destek olmak zorundaydılar.

'Komünistler'e karşı 'milliyetçiler'i savunmamız gerektiği yarışıyla ima edilen şeyi daha iyi anlamak için, tekrar Pike'in ilginç çalışmasına geri dönebiliriz. Sacks'ın bahsettiği milliyetçi gruplar VNQDD ve Dai Viet'dir. İlki, Fransızlar tarafından gerçek anlamda yok edildikten sonra, 1942'de Çinli Milliyetçiler tarafından yeniden canlandırıldı. "Kendisine eşkıyalık yoluyla destek buldu. Hainleri herkesin gözü önünde idam etti; şiddet eylemleri genel olarak psikolojik değerleri için dikkatle hesaplanmıştı." İkinci Dünya Savaşı'nı takiben Çinli güçlerin işgaliyle birlikte Vietnam'a dönmesinden, Vietminh tarafından arındırıldığı 1946 ortalarına kadar oldukça önemliydi. "VNQDD hiçbir zaman Batılı anlamda siyasal bir kitle partisi olmadı. Liderlerinin tahminiye göre, nüfuzunun tepe noktasında sayıları 1500'den azdı. Ne Orta ne de Güney Vietnam'da kuvvetliydi. Düzgün bir yapısı yoktu ve kongrelere ve meclislere katılmıyordu." Dai Viet'e gelince, "Dai Viet üyeleri belli başlı Vietnamlı şahsiyetler ve Japonya'yı [N.B. -faşist Japonya] Vietnam açısından uygun bir model

olarak gören hükümet memurlarından oluşuyordu. Örgüt ne demokrasiye ne de sıradan Vietnamlılara herhangi bir zamanda özel bir saygı gösterdi. Muhtemelen hiçbir zaman sayıları 1.000'in üzerinde olmadı ve kendilerini kitle tabanlı bir örgüt olarak görmediler. Ekonomik yönelimi temelde sosyalist olmasına rağmen, yüzünü Batı liberalizmden başka tarafa, otoriterizm ve kör itaate döndü" İkinci Dünya Savaşı sırasında, "her zaman kuvvetli derecede Japon yanlısı oldu"

Bu hakiki milliyetçilerin zıttı olarak elimizde, "Savaş sömürgecilik karşıtı, açık olarak milli bağımsızlıkçıdır ve *bütün* Vietnamlıları ilgilendirir," diyen Vietminh ve kırsal alandaki Vietnamlıları "güç mücadelesinde basit bir piyon değil, süngü savaşında da aktif bir unsur olarak" gören, Amerikalılar ve GVN tarafından 'hayatta kalmak için karşı güç kullanma'ya zorlanana kadar, "GVN ve ABD'yle siyasal bir seviyede götürmek zorunda olduğu çekişmesini ve kendi başına gayri meşru olabilecek kalabalık orduyu kullanmayı sürdüren" NLF var. NLF aleni beyanlarının yanı sıra iç dokümanlarında da, ilk günlerden itibaren, hedefinin "Güney Vietnam'da demokratik bir milli koalisyon hükümeti kurmak; bağımsızlığı, demokratik özgürlükleri, halkın hayat koşullarının iyileştirilmesini sağlamak; barışı teminat altına almak; bağımsızlık ve demokrasi temelinde yeniden milli birliği kurmak olduğu"nu ısrarla belirtiyordu. "NLF'den başka, Güney Vietnam'da hiçbir gerçek kitle temelli siyasal parti yoktu. Özdenetim araçlarıyla kırsal nüfusu örgütlemişlerdi – "birlik toplantılarında gizli oy ve tartışma özgürlüğü hakkına" eklenmiş 'örgütsel disiplin'e dayalı çeşitli kendine yeterli 'fonksiyonel özgürleşme birlikleri' kuran ve "önce keskin sosyal değişimin ortasındaki kırsal Vietnam köylerinin sosyal problemlerine uyan bir siyasal düşünme ve davranış kalıbı geliştirerek, sonra tek tek köylülerin kendi çabalarının anlamlı ve etkili olabileceğini görmesine imkân tanıyan grup eylemleri için bir temel sağlayarak bir topluluk hissi" vücuda getiren "örgütsel silahlar sayesinde zafer" (açık ki, becerikli ve hilekâr bir düşman). Bu, elbette "büyük Amerikan yardımının gelişinden ve GVN'nin stratejik küçük köy programından" önceydi. Amerikalıların sava-

şın yönetimini ele almasıyla, vurgu siyasal eylemden askeri olana, en sonunda da Kuzey Vietnamlıların katılımı ve belki de kontro-lüne kaydı; “1965’in başlarında çok sayıda düzenli ordu askeri Ku-zey Vietnam’dan Güney Vietnam’a geçti”

Kısacası, burada gördüğümüz, Güney Vietnam milliyetçiliğini temsil eden Dai Viet ve VNQDD ile dışsal yabancı güç olan NLF arasında bir karşıtlıktır. Unutulmamalıdır ki, Sacks, Pike’in olgu-sal tanımlamasını kuşku duymaksızın kabul eder, fakat ‘hakiki Vi-etnam milliyetçiliği’ sayılan şeyin nihai hakemleri olduğumuzdan, Pike gibi o da buna hiçbir şey anlatmayan bir şey olarak bakar.

Sacks’ın milliyetçi güçlere karşı komünistler yorumuna ilginç bir katkı, David Wurfel’in *Asian Survey*’in aynı sayısında yer alan “Saygon’un Siyasal Eliti” başlıklı dikkatli analizinden gelir. Birkaç modifikasyon olsa da “bu elitin son birkaç yılda [yani 1962’den beri] karakterini önemli oranda değiştirmedeği”ni savunur: “Es-kiden yalnızca büyük toprak ağaları arasında önemli miktarda hem siyasal hem de ekonomik gücü elinde tutanlar vardı; büyük bozulma son yıllarda başkalarının da o üstünlüğe erişmesine izin vermiş olabilir.” Şöyle devam eder: “Diem sonrası kabinedeki as-keri adamların hepsi sivil ya da askeri bir mevkide Bao Dai ve Fransızların hizmetinde çalıştı.” Fransızların altında “idari me-murluğa girme konusunda kendilerini en rahat hissedenler, aile-leri zaten bürokratik entelektüel elitin parçası olanlardı. 1950’le-rin başlarına kadar, radikalizmi, Viet Minh şeklinde, kendi mevkilerine bir tehdit olarak gördüler. Şimdiki siyasal elit bu gelişme-lerin mirasıdır” Bir şeylerin değişebilmesine rağmen, “Güney Vi-etnam kabinesi ve muhtemelen siyasal elitin geri kalanının he-men hepsi ileri derecede Batılılaşmış bir entelijansiya tarafından oluşturulmuştu. Güney Vietnam halkının devrimci bir ruh hali içinde olduğu görülmesine rağmen bu elit pek devrimci değildi,” der. NLF daha az Batılılaşmış bir ‘karşı elit’ meydana getiriyordu: NLF’nin Merkez Komite üyesi “27 kişi içinden yalnızca 3’ünün Fransa’da okuduğunu bildirdi”

Bu ‘bilimsel ve nesnel’ derlemeye Sacks’ın katkısına paralel olarak, ‘yeniden yapılandırma hükümeti’ sorunu Ithiel Pool tara-

findan daha gelişkin biçimde analiz edilir. Pool, formülasyonuna genel bir önermeyle başlar: “Burada geniş bir yelpazedeki uygulanabilir politik çözümleri”, yani “Viet Kong’un koalisyon hükümetine dahil olmasını ya da hatta Viet Kong’un Güney Vietnam’da yasal bir örgüt olduğunda ısrarı kale almıyorum” Böyle-si düzenlemeler ‘kabul edilemez’ –bizim açımızdan, yani. Tek kabul edilebilir çözüm, “Viet Kong’un devam eden büyük siyasal gücüne rağmen GVN tarafından empoze edilen”dir.

Kuşkusuz belli bir zorluk var: “...Viet Kong basitçe mağlup edilemeyecek ya da baskıyla boyun eğdirilemeyecek kadar fazla güçlü.” O yüzden bunun peşinden, bizim girişimime katılmaları için Viet Kong militanlarına vesile sağlamamız gerektiği gelir. Bunu kanıtlamanın çok zor olmayacağını düşünür. Viet Kong liderliği temel olarak kendi çıkarı peşinde koşan bürokratik tiplerden müteşekkildir. Bilişsel uyumsuzluk teorisi bu “gayrimemnun liderliğin gidiş sarpa sarınca toptan kaçış potansiyeli olduğu”nu ileri sürer. Bu yüzden bizim onlara “saf değiştirmeyi sağlayacak bir rasyonalizasyon” sunmamız gerekir. Problem ideolojiktir. Viet Kong kadrolarını, daha realist bir kavramlaştırmayla GVN’yi “sömürücülerin, vergi tahsildarlarının, tüccarların, büyük toprak ağalarının, polis, köylerdeki kötü adamların destekçileri ve Amerikan kuklaları” olarak gören “onların naif ideolojileri”nin yerini alacak “gerçeklik imgesi”nde bir değişikliğe ikna etmemiz gerekir. Bunu özerk küçük köylere vurgu yaparak ve kiralrı toplamak için askeri güç kullanımını önleyerek yapabiliriz: Saygon’da coşkuyla karşılanacak bir öneri kuşkusuz. Böylesi siyasetlerin peşinde koşan merkezi bir hükümet için çalışma fırsatı, Viet Kong kadrolarına çekici gelecektir ve bu şekilde etkili liderleri olan örgütü siyasal sürecin dışında tutma problemimiz çözülecektir.

Başkaları bu kadronun motivasyonları ve insani niteliklerinin daha farklı bir değerlendirmesini de yapmıştı. Örneğin, Joseph Buttinger, Diem rejiminin destekleri mobilize etmedeki yeteneksizliğiyle, NLF’nin başarılarını karşılaştırdı: “...ölkelerine hizmet etmeyi isteyen insanların Vietnam’da da bulunacağından kimse kuşku duyamaz. Vietminh’ler onların on binlercesini askere ala-

bildi ve onlardan insanüstü çabalar ve bağımsızlık mücadelesine kendini adama çıkarabildi.”²⁷ Onlarca askeri rapor şaşırtıcı kahramanlıklar ve gerillaların kendini feda etmesini anlatır. Bununla birlikte, tarih boyunca sömürge idarecileri bu olgunun üzerine eğilmekte ve kavramakta zorluk çekmişlerdir.

Vietnam’daki çıkmazımız hakkındaki analizi sırasında, Pool böyle meseleleri açıklıkla anlamak için kültürümüzün bize zorluk çıkaran bazı yönlerini anlatır. Biz “içinde eşitliğe inanç geleneği olan bir suçluluk kültürü”nde yaşarız. Bu yüzden, esas olarak “tatminsiz köylülerin komşularının malını yağmalamak için bir güruh halinde biraraya geldiği” ve “böylelikle komplocu grup üyelerinin ödüllendirildiği bir kayırma işlemi” olan Viet Kong toprağının yeniden dağıtılmasının gerçek doğasını anlamamız zor olur.

Bu terminoloji Franz Borkenau’nun Rus devrimciliğinin tarihindeki, “soygun yoluyla tek tek burjuvaların özel mülklerini ‘kamulaştırma’ya” isteklilik gibi vahşiliklere izin veren “ahlâki kayıtsızlık damarı”nı tarif edişini akla getiriyor.²⁸ Tersine, bizim taraf toprak reformu yaptığında ‘eşitliğe inanç geleneği’ne bağlı kalmaktadır. Örneğin, 26 Aralık 1967 tarihli *New York Times* Amerikan müdahalesinin gerçek başarı öykülerinden birini, “Tayvan’ın başardığı toprak reformu”nu inceleyen uzmanların yakın tarihli bir konferansını haber veriyordu. “Hükümet Japonlardan teslim alınan dört büyük kamu teşebbüsünün hisseleriyle, eski toprak ağalarını bir dereceye kadar (yüzde 30) tazmin etti. Kalan kısmı için senet verildi... Konferanstaki birçok konuşmacı Tayvan programının en kurnaz özelliği olarak tazminleri bir kenara ayırdı. Toprak ağalarına dürüstçe davranmakla kalmadığını, toprak ağalarının enerjilerini ve sermayelerini sanayiye doğru yeniden yönlendirerek” de “toplumun toptan yeniden yapılandırılması”nın yegane sağlıklı ve insani doğrultuda başarıldığını söylediler.

27) *Vietnam: A Dragon Embattled* (New York, Frederick A. Praeger, Inc., 1967), C. 2, s. 952. Bkz. dipnot 29.

28) *World Communism* (1939), yeni basım: Ann Arbor, University of Michigan Press, 1962, s. 24.

Pool bir yandan da, “Halen süren kamusal tartışmada, Vietnam komünizminin Çin karşıtı olduğu için, Yugoslav komünizmi gibi olacağı yorumları sık sık duyuluyor,” diyor. Elbette böyle bir nedensel bağlantıyı savunmak gülünç olur ve ben ne kamu önünde ne başka bir yerde bahsi geçen tartışmayı gerçekten hiç işitmedim. Tersine, Hans Morgenthau, General James Gavin ve diğerleri gibi ehliyetsiz kimseler tarafından iddia edilen şey, Vietnam komünizminin Çin hakimiyetinden bağımsızlık peşinde koşma anlamında Titocu olması muhtemeldir. Bu yüzden, Vietnam komünizmine saldırmakla bir şekilde “Çin komünizminin etkisini sınırladığımız” iddiasını da reddederler –örneğin, “Adolf Hitler’den Mao Ze-dung’a uluslararası saldırganların ödüllendirilmesine sürekli karşı çıkan anlayışlı, bağımsız ve sorumluluk sahibi adam ve kadınları” savunan, içinde Ithiel Pool, Milton Sacks ve başkalarının da olduğu Vietnam’da Özgürlük ve Barış İçin Yurttaşlar Komitesi’nin cümlelerinde ima edilen bir iddia, “Vietnam’dan vazgeçersek” o zaman “Pekin ve Hanoi’nin, başarı sarhoşluğuyla, başka pek çok ‘özgürlük savaşı’ vasıtasıyla yayılınacı siyasetlerine devam edeceğine” dikkat çekmektedir. Titocu eğilime yanlış göndermelerle, Pool Çin karşıtı bir Kuzey Vietnam’ın Hitler benzeri bir saldırgan ajan olarak nasıl Pekin’e hizmet edeceğini açıklama zorluğundan kaçır; ‘kamusal tartışma’ya gönderme yapmakla sanırım uzmanlık iddiasıyla argümanın zayıflığını tartışmayı ummaktadır.

Asian Survey’deki Vietnam sempozyumuna geri dönersek, en önemli katkı kesinlikle Edward Mitchell’in, “Vietnam İsyanında Toprak Sahipliğinin Önemi” üzerine RAND Corporation çalışmasının tartışmasıdır. Yirmi altı eyalette yapılan bir çalışmada, Mitchell ‘toprak mülkiyetindeki eşitsizlik’ ve ‘Hükümet [Amerika diye okuyun] kontrolünün çapı’ arasında önemli bir korelasyon bulunduğunu keşfetmiştir. Kısaca, “eşitsizlik ne kadar büyükse kontrolün o kadar büyük olduğunu ima eder” “Mal sahibinin işlettiği toprak oranı düşük (kiracılık yüksek) olduğunda, eyaletler daha güvenlidir; çiftliklerin yüzölçümü olarak dağılımındaki eşitsizlik çok büyüktür; eskiden Fransızların sahibi olduğu büyük mülkler

mevcuttur; yeniden dağıtılacak hiç toprak yoktur.” Bu olguyu açıklamak için Mitchell tarihe ve davranışçı psikolojiye döner. “Bir dizi tarihi vakada daha yoksul kardeşleri var olan düzeni aktif olarak destekler ya da pasif olarak kabul ederken isyan eden daha iyi durumdaki köylüler oldu,” der. “Davranışçı açıklama daha fakir köylülerin görece uysallığı ve toprak ağasının kiracının davranışları üzerinde oldukça etki yapabildiği ve kendi çıkarıyla çelişkili davranmasına kolayca engel olabildiği... daha ‘feodal’ bölgelerdeki toprak ağalarının otoritesinin sertliğine dayanır.”

New York Times’a (15 Ekim 1967) verdiği bir söyleşide Mitchell, olguya ek bir açıklama getirir; en güvenli bölgeler “sosyal yapıda esas itibarıyla feodal” kalanlardır; feodal yapı ortadan kaldırıldığında “bir boşluk ortaya çıkar ve bu, boşluğu dolduracak bir örgüte sahip olan Viet Kong açısından idealdir” Bu ifade her zaman Amerikan çabalarının başına bela kesilen bir zorluğa işaret eder. Joseph Buttinger’in gösterdiği gibi, Diem rejimi “Vietminh tarafından ele geçirileceği için bağımsız olarak kurulmuş örgütler”i denemekten de acizdir.²⁹

Mitchell’in aydınlatıcı çalışması, kendi bakış açısından modernizasyonun “bir kontrgerilla programında yararı olamayacağı”nı, çünkü “kaçınılmaz olarak kurumsallaşmış sosyal sistemin kökünü kurutup, siyasal ve ekonomik alt üst oluş ve gerilim yarattığı”nı söyleyen Roger Hilsman’ın dile getirdiği isyan bastırma yaklaşımını destekler. Bu yüzden, hükümetin popülaritesinin, reformların ve modernizasyonun “önemli katkıları”nın olabileceğini, fakat isyanı bastırmadaki rollerinin “daha çok fiziki güvenliğe katkıları açısından ölçülmesi gerektiği”ni düşünür.³⁰

Sosyal bilimler ve Vietnam üzerine bu sempozyumu bırakmadan önce, kesin yorumlar yapılmamasına ya da kesin sonuçlar çı-

29) A.g.y. Cilt. 2, s. 856. Buttinger’in açıkladığı gibi, “Yerel seçimlerle kırsal toplulukların çoğunun kontrolü Vietminh’e geçti. Vietminh popüler ve geniş bölgelerin siyasal kontrolünde etkili olmakla kalmayıp, rejimi faş edecek demokratik kendini ifade fırsatlarını kullanabilen, gerekli örgütlenme becerileri olan insanlara da sahipti” Buttinger şunları da ekler: “NLF gerçekten Vietminh’in yeniden doğuşudur” ve “Vietminh ve NLF’nin benzerliğinden, ya da daha doğrusu, hemen hemen özdeşliğinden” söz eder.

30) Roger Hilsman, “Internal War: The New Communist Tactic”, ed. Franklin Mark Osanka, *Modern Guerilla* (New York: The Free Press, 1962) içinde, s. 460.

karılmamasına uygun olan bilimci tarafsızlığının da altını çizmeliyiz. Örneğin, John Bennett önemli 'coğrafi ve iş nedeniyle hareketlilik' meselesini tartışır: "Başka bir yerde iyileştirilmiş fırsatların ve memlekette güvenliğin kötüleşmesinin çifte etkisi altında, insanlar şimdiye kadar inanılmaz çapta hareket etmeye isteklidir." Vietnam toplumunun yeniden yapılandırılması için böyle ilginç yeni fırsatlar sunan bu 'isteklilik' üzerine daha fazla yorum yok. John Donnell, Binh Dinh eyaletinde, özellikle "kendi yöntemleriyle yönetmeye hevesli olan ve bazen tam operasyonel hareket serbestisi arzu eden Saygon'dan gönderilen RD [Rapid Deployment/Süratli İntikal] timlerine izin vermeyen", "NLF etkisini ortadan kaldırmada olağanüstü etkili olan" Koreliler tarafından kontrol edilen bölgelerde, denetim sağlama konusundaki alışılmadık başarılarını tartışır. Yine basında bol bol yer alan³¹ bu yöntemler hakkında ya da Korelilerin Vietnam köylerinde NLF'nin etkisini ortadan kaldırması ve Vietnam hükümet kadrolarının arzu ettiği hareket serbestisine izin vermeme olgusunun önemi üzerine hiçbir yorum yapılmaz.

Mitchell çalışmasından hiçbir siyasal sonuç çıkarmaz, fakat başkaları meseleyi kavrar: Ortalama bilimcilerin sosyal reformun tehlikeleri konusundaki ihtarlarını hatırlayın. Başka bilim-

31) Londra'daki Strateji Enstitüsü'nün başkanı olan Alastair Buchan, Güney Korelileri, "bir 'alacalı' [1920'de İngiltere'nin devrimi bastırması için İrlanda'ya gönderdiği, alacalı üniformalar giyen 6 bin kişilik ordu] Asyalılar örgütü olarak tanımlar" ("Vietnam'la ilgili sorular", *Encounter*, C. 30 [Ocak 1968] s. 3-12).

Binh Dinh eyaletinde denetimin sağlanmasında kayda değer başarılarının sebepleri için bkz. Bernard Fall, *Last Reflection on a War* (Garden City, N.Y., Doubleday & Company, Inc., 1967), s. 159. Bu "geniş çaplı bul-ve-yok et operasyonlarıyla" ve sürekli "sıkı askeri kontrole", "Amerikan-Kore çok cepheli operasyonlarının muhalefeti kelimenin gerçek anlamıyla boğduğu yerlerden" biriydi –ya da 1967 sonlarına ve her şeyin açığa çıkacağı 1968 Şubat'ına kadar öyle görünüyordu. Denetim sağlamak üzere bir deneme yeri olan Binh Dinh eyaleti hakkında 20 Şubat'ta *New York Times*'de yayınlanan bir rapor hikâyeyi anlatır. "Aralık'taki düşman hareketi -birkaç askeri şahıs saldırı için 'yumuşatma' dedi- köylere müttefik hava saldırıları dalgasıyla sonuçlandı. Yüzlerce ev tahrip edildi" – standart Amerikan tepkisi. Bir resmi Amerikan raporu: "Viet Konglar bizim yalnızca müttefiklerin müdahale etmesi ve bombalaması amacıyla kontrol sağladığımız köyleri işgal ettiler. Onların varlığı yüzünden köyler tahrip edildi." Kuşkusuz, bu incelikleri anlamakta zorluk çeken psikolojik savaş uzmanlarımız artık Vietnamlılara köylerin tahrip edilmesinin Viet Kongların hatası olduğu açıklamasını yapabilirler. Rapor her halükarda şöyle devam eder: "Eyaletlere yönelik 1968 programının tamamı rafa kaldırılmıştır" ve "program 14 ila 18 ay geri alınmıştır" –yani, Amerikan ve Kore askerlerinin önceki yoğunluğa ulaşmasına kadar. "Her şey çarçur edildi," der üzüntüyle bir Amerikan resmi yetkilisi.

ciler analizi daha ileri taşırlar. Örneğin, RAND Corporation'ın kıdemli ekonomisti Charles Wolf, yeni kitabında bu meseleyi ele alır.³² İsyan sorunlarını analiz etmek için iki 'teorik model'i değerlendirir. Birincisi, halk desteğinin önemini vurgulayan, isyanı bastırmada kalpler ve zihinler okulunun* yaklaşımıdır. Wolf "isyancı bir hareketle savaşılan hükümete halk bağlılığı"nı kazanmanın "arzu edilen bir hedef" olduğundan kuşku duymaz, fakat bu amacın "isyan bastırma programları için kavramsal bir çerçeve olarak" uygun olmadığını kabul eder. Onun alternatif yaklaşımında "birleştirici tema" olarak, "tavırlardan ziyade etkileyici davranış" kavramı vardır. Bu yüzden, "tavukların müsadèresi, evlerin yıkılması ya da köylerin tahrip edilmesinin isyan bastırma çabalarında bir yeri vardır, ama güçlü bir sebeple yapıldığında: yani, isyancılara yardım edenleri cezalandırmak için... Hükümet güçlerince yapılan her merhametsizlik şüpheye yer bırakmayacak şekilde olmalıdır, çünkü isyancı harekete katılan halkın davranışları nedeniyle kasıtlı olarak yapılmıştır." Dahası, şunun altının çizilmesi gerekir: "Yiyecek fiyatlarını artırarak kırsal vergileri yükselten siyasetlerin ya da gübre ya da sıgır dağıtmak vasıtasıyla tarımsal üretkenliği artıran projelerin negatif bir değeri olabilir çünkü bir isyan sırasında... gerillaların ihtiyacı olan girdilerin ulaşılabilirliğini artırarak gerilla operasyonlarını fiilen kolaylaştırabilir." Prensip, hükümetin caydırma ya çalıştığı davranışları için ceza vermek ve işbirliği yapan köyleri kazanmaktır. "Geniş, kavramsal bir çerçevede isyan bastırma çabalarının ana meselesi sadakat ve duruşundan ziyade, halkın davranışlarını etkilemek olmalıdır"; "önemli nokta halkın sadakatini ve desteğini kazanıp kazanmamak ya da daha üretken, etkili ya da adil kaynak kullanımına katılıp katılmamaktan ziyade, önerilen önlemlerin isyan operasyonlarının maliyet ve zorluklarını artırmasının muhtemel olup olmadığı ve isyan örgütünü sekteye uğratıp uğratmadığı olmalıdır"

32) *United States Policy and the Third World* (Boston: Little, Brown and Company, 1967), Bl. 3.

*) Başkan Johnson (1963-1969): "Nihai zafer fiilen orada yaşayan insanların kalpleri ve zihinlerine bağlı olacaktır." (ç.n.)

Başka bilimciler mistik halk desteğinden ziyade davranış kontrolüyle ilgilenen Wolfun 'alternatif yaklaşımı'nın avantajlarını değerlendirmişlerdir. Örneğin, Harvard Center for International Affairs'den Morton H. Halperin, Vietnam'da Amerika Birleşik Devletleri halkının sadakatine aldırmaksızın, "Geniş çaplı Viet Kong zaferlerini önleyebilmiştir," diye yazar. Böylelikle davranış bilimlerinin belli bir prensibinin ampirik gösterimine sahip oluruz. Halperin'in şöyle der:

Vietnam'daki olaylar, insanların çoğunun soyut ısrarla değil, tersine eylemin seyrini kendi kişisel güvenliklerini sağlaması ve ekonomik, toplumsal ve psikolojik arzularını tatmin etmesinin çok muhtemel olması olarak algılamalarıyla, motivasyona eğilimli olukları gerçeğini göstermiştir. Bu yüzden, örneğin epey bir insan Güney Vietnam'daki geniş çaplı Amerikan bombardımanına muhalefet edebilir, fakat bu aynı zamanda insanlara, bombardımandan önce olduğu gibi Viet Kong'un onların güvenliğini garanti edemeyeceğini ve yakın bir Viet Kong zaferine inancın tehlikeli şekilde yanlış olduğunu gösterir.³³

Kısacası, "tavukların müsaderesi, evlerin yıkılması ve köylerin tahrip edilmesi"yle birlikte, bir davranış kontrol etme tekniği olarak Vietnam'daki gibi, kişi başına 45 kg., kilometre kare başına 4,8 ton patlayıcıyı etkili biçimde kullanabiliriz. Bunu da şimdi bir kez daha deneyerek doğrulanan, arzuların tatmininin insan davranışında sadakate soyut ısrardan çok daha önemli bir motivasyon olduğu prensibine dayanarak yapabiliriz. Bu kesinlikle son derecede akli başında bir tavsiyedir. Örneğin, uygun pekiştirme planlamasından ziyade, sadakatini kazanarak bir farenin davranışlarını kontrol etmeye çalışmak saçma olacaktı.

Bu yeni, daha bilimsel yaklaşımın ek bir avantajı "isyan bastırma çabalarının Amerika Birleşik Devletleri'nde görülmesiyle tavırları"³⁴ değiştirecek olmasıydı (elbette Amerika Birleşik Devletleri'ne döndüğümüzde, sırf davranışları değil tavırları da hesaba

33) Morton H. Halperin, *Contemporary Military Strategy* (Boston, Little, Brown and Company, 1967), s. 141-142. Sosyal bilimlere bu katkıya dikkatimi çeken Herbert P. Bix'e müteşekkirim.

34) Wolf, a.g.y., s. 69.

katılması gereken insanlarla ilgileneceğiz). Bu, Amerikan karakterindeki ana kusurlardan birinin, bizi “sıradan adam”ın “acımasız, sömürücü tiranlar”a karşı “haçlı savaşçıları”nın tarafını tutmasına götüren “duygusal reaksiyon”un (“bu rol dağılımının isabetli olmamasında görünümün yanı sıra gerçeklik de olabilir”) üstesinden gelmekte bize yardımcı olacaktır. Bu aşırı duygusallık hali “sık sık alternatiflerin gerçekçi değerlendirilmesine engel olur, onun yerine görünüşte desteklediğimiz kuşatılmış hükümetle ilişkilerimizde müşkülpesent bir haklılığa meylederiz”; kalpleri ve zihinleri kazanmak ya da tavırları değiştirmekten ziyade davranışları kontrol üzerine konsantrasyonumuzu bozabilir. Dolayısıyla, isyan bastırma yaklaşımı Amerikan onaylı hükümetin kontrolünü genişletmekte etkili olmakla kalmaz, bizim üzerimizde de iyicil bir etki yapar. İhtimaller ürperticidir. Muhtemelen bu şekilde “içinde bir eşitlik inancı geleneği olan suçluluk kültürümüz”ün sınırlarından bile kurtulabiliriz.

“İsyan belki de Üçüncü Dünya’daki siyasal askeri tehditlerin en muhtemel tipi ve kuşkusuz en karmaşık olanlarından ve Amerika Birleşik Devletleri’nin siyaset ve programlarının karşı karşıya kaldığı en zor problemlerden biri” olduğu için, Wolf isyanın rasyonel bir kavranışını geliştirmemizin çok önemli olduğunu iddia eder. Üçüncü Dünya’daki Amerikan dış siyasetinin ana gayesi “komünist kontrolü *reddetmek*”, özellikle, “bağımsızlıklarını iç ve dış komünist tahakküme” karşı savunan ülkeleri desteklemek olmalıdır. Sonuncu problem, bağımsızlığı iç komünist tahakküme karşı savunmak, özellikle Latin Amerika’da son derece önemli bir problemdir. Bir ‘güç kullanma sorumluluğuyla’ birlikte, ekonomik büyüme sağlayan bir siyasetten ve modernizasyondan gelen tehditleri hesaba katmalıyız (bununla birlikte, bu süreçlerin doğasındaki risklerden uzak durduğumuzdan emin olmalıyız –Mitchell ekler). İsyan tarafından tehdit edilen bir ülkede güç kullanmamızın uygunluğu hakkında hiçbir soru sorulmaz. Bu sorsaydı, haklılaştırma “ulusal bağımsızlık kaybının komünist kontrolle genellikle eş anlamlı olduğu ve komünizmin örtük olarak geri dönüşsüz kabul edildiği bir dünyada yaşadığımız” varsa-

yımında içkindir. Bu yüzden Orwelci mantıkla, bir yönetici eliti iç isyandan korumak için askeri güçle müdahale ettiğimizde, gerçekte ulusal bağımsızlığı savunmuş oluruz.³⁵

Belki de bu tür bilimsel çalışmaların en ilginç yönü, davranış bilimleri retorığının bulanık saygınlık aurasının ödünç alınma tarzıdır. Böylesi çağrışım zincirleri kurulabilir. Herkesin bildiği üzere, bilim sorumluluk sahibidir, ılımlıdır, duygu dışıdır ve ayrıca iyidir. Davranış bilimleri bize yalnızca davranışlarla ve davranışların kontrolüyle ilgilenebileceğimizi söyler. Bu yüzden yalnızca davranışlar ve davranışların kontrolüyle ilgilenmeliyiz;³⁶ bilim ödül ve cezalan-

35) Wolf'un uluslararası meseleler kavramı ya da ampirik çalışmalarının uzun tartışmasında küçük bir nokta var. Birkaç örnek vermek gerekirse, hiç kuşku duymaksızın, Güney'deki 'rejimin taciz edilmesi'ne Kuzey Vietnamlıların gönül rızasının, kısmen "1955 ve 1960 arasında Diem rejimine gerçekleştirilen -Kuzey Vietnam'daki ekonomik durgunlukla karşılaştırıldığında dramatik olan- ekonomik ve sosyal iyileşmeler" tarafından sağlandığına (hayali olmaktan çok gerçek görelî gelişme için, bkz. Buttinger, a.g.y., C. 2, s. 928-966) ve Hindistan'ın 'orta derecede başarılı büyümesi'nin motivasyonun bir kısmının arkasında "1962 Ekim'indeki Çin'in saldırgan eylemleri'nin olduğuna hükmeder (ayrıca bkz. 36 no'lu dipnot). Wolf'un ampirik çalışmalarının sağlamlığına gelince, belki şunun altını çizmek yeterlidir. Vardığı en önemli sonuç, Latin Amerika'da GNP'nin popülerliği ve siyasal demokrasi seviyesinin yüksekliği arasındaki ilişki, Brezilya ve Arjantin'in (Meksika ve Şi-li'yle birlikte) siyasal demokrasi yelpazesinin üstlerinde yer aldığı (1950 ve 1960 verilerine dayanan) sonucundan çıkar (s. 124). Genel bilgi seviyesi aldatıcıdır, örneğin, bir dizi alternatifin 'toplam askeri değeri'ni belirlemede değerlerin tek tek toplamı yeterli değildir, muhtemel olaylara tepki de hesaba katılmalıdır diyen bir danışmandan alıntı yapar.

36) "Fakat bütün vakalarda, teklif edilen önlemler için ilk değerlendirmeye, halkın bağlılığını ve desteğini kazanıp kazanmadığı ya da daha üretken, etkili veya kaynakların eşit kullanımına katkıda bulunup bulunmadığından çok, ayaklanma örgütlenmesini sekteye yardım etmesinin ve ayaklanma operasyonlarının zorluklarını ve maliyetini artırmasının muhtemel olup olmadığı olmalıdır" (Wolf, a.g.y., s. 69). Şunu anlamamız gerekir ki, "başarılı ayaklanma karşıtı programlar hükümete sadık olmaktan çok pasif, hatta düşman olan bir kırsal ahali içinde yürütülebilir" Wolf kanıt olarak şu inancını ileri sürer: "Pathet Lao'nun ve Viet Kong'un büyümesi muhtemelen Vietnam ve Laos'daki halkın büyük çoğunluğunun karşı olmasına rağmen gerçekleşti" (a.g.y., s. 48). Onlar yapabiliyorsa, biz de yapabiliriz.

Tersine, Robert Scigliano (Michigan Devlet Üniversitesi, Vietnam Danışma Grubu'ndan) "1962 sonunda Saigon'daki Amerikan yetkililerinin tahminine göre, Güney Vietnamlıların yarısı NLP'yi desteklediği"ni söylüyor (*South Vietnam: Nation Under Stress* [Boston, Houghton Mifflin Company, 1963], s. 145). Arthur Dommen diyor ki (*Conflict in Laos: The Politics of Neutralization* [New York, Frederick A. Prager, Inc., 1964]), "Pathet Lao'nun [Laos'daki komünist hareket] kırsal ahaliyi şehirliilerin aleyhine döndürmek için propagandaya ihtiyacı yoktu" (s. 107). Amerikan Elçiliği, büyük yolsuzluklara, ezici sefaletin yanında lüks villaların ve büyük otomobillerin artışına yol açan aşırı yardımlarla (tarımdaki harcamaların yüzde 1,5'u, nüfusun yüzde 96'sının geçimi) ve önce 'Bau yanlısı tarafsız' Phou Sannankone'nin, sonra da askeri diktatör Phomi Nosavan'ın desteğinde sürekli yıkıcılığıyla buna özen gösterdi. Hilsman'ın dediğine göre, gerçek Pathet Lao 'tehlikesi' köylerde kazanılmış köylü desteğine dayanan siyasal kontrolü genişletiyordu (*To Move a Nation*, [Garden City, N.Y., Doubleday & Company, Inc, 1967], s. 112). Pathet Lao'ya desteğin azlığı, 13 adayından 9'unun seçildiği 1958 seçimlerinde açıkça görüldü ve önde gelen

dırmanın uygun şekilde uygulanmasıyla davranışları kontrol etmede sorumluluk sahibidir, ılımlıdır, duygu dışıdır ve ayrıca iyidir. Sadakat ve tavırlara ilgi duygusal ve bilim dışıdır. Bilim etiğine inanan rasyonel insanlar olarak, arzu edilen doğrultuda manipüle edilen davranışlarla ilgilenmeliyiz ve mistik özgürlük, bireysel ihtiyaçlar ve popüler istekler nosyonlarından uzak durmalıyız.

Netleştirmeme izin verin; davranış bilimlerini böylesi saptırmalara yardım ettikleri için eleştirmiyorum. Başka hususlarda 'davranışçı ikna' bana dayanaksız gibi görünür; bilim metodunda ciddi olarak yanılır ve insan ve toplum üzerine çalışmada anlamsız yöntemsel eleştiriler empoze eder, fakat bu tamamen başka bir meseledir. Bununla birlikte, ispatlanmış başarılarına dayanan bu yaklaşımın popülerlik derecesini ve zayıf bir bilimsel tonu olan yeni bir zor ideolojisi olarak kolaylıkla yeniden moda olabilmesine dayanan cazibesinin derecesini araştırmada haklıdır. (Geçerken, aynı soruların politikanın dışından, özellikle de eğitim ve terapiyle bağlantılı olarak sorulabileceği de söylenmelidir.)

Sömürgeci gücün iyicil olduğu ve yerlilerin çıkarını yürekten gözettiği varsayımı emperyalizmin kendisi kadar eskidir. Bu yüzden, 1840'da Oxford'da ders veren liberal Herman Merivale, "İngiliz sömürgeci aydınlanma siyaseti"ni methediyordu: "Sömürgecilerinin iç yönetimi"ne çok az karışan "ve onlardan belli farazi ticari menfaatler elde etmek için onları hükmü altında tutan" "atalarımızın tersine", biz "onlara ticari menfaatler sağlarız ve hakiyetimiz altında kalmaktan bir çıkar elde etmeleri için onların iyiliği adına kendi kendimize vergi veririz ve böylelikle onları yönetmenin zevkine varabiliriz" ³⁷ Bizim John Hay 1898'de, tıpkı

Pathet Lao figürü, Souphanouvong ülkedeki başka herhangi bir adaydan daha fazla oy aldı. Darbede Amerikan parmağı olduğunu gösteren bu seçim zaferiydi. Dommen'in dediği gibi, "ABD bir kez daha toplumun en feodal unsurlarına destek verdi"

Charles Wolfe'a göre, bunların hepsi isyan gibi, isyan bastırmanın da halk sadakatı ve katılımı olmadan başarıldığını gösterir.

37) Akt. Clairmonte a.g.y., s. 92. Merivale'in sözünü ettiği ataları, gerekli olduğu gibi, ambargolar ve ithalat vergileriyle Hint tekstil sanayisini çökertenlerdi. "Böyle olmasaydı, Paisley ve Manchester fabrikaları kepenklerini kapatacaklardı ve buhar enerjisiyle bile harekete geçemeyeceklerdi. Bunlar Hint imalatçıların kurban edilmesiyle yaratıldı" (Horace Wilson, 1826; akt. Clairmonte, s. 87). Bu emperyalizmin az gelişmişlik yaratmasının klasik örneğidir. Bu süreçle ilgili ayrıntılı bir çalışma için bkz. Andre Gunter Frank, *Capitalism and Underdevelopment in Latin America* (New York, Monthly Review Press, 1967).

Pax Britannica'nın Hindistan'a, Mısır'a ve Güney Afrika'ya bu iyilikleri taşıması gibi, Küba, Havai ve Filipinler'e özgürlük ve uygarlık taşıyacak olan "iyicilikte bir ortaklığın" çerçevesini çiziyordu.³⁸ Fakat emperyalizmin iyicilliği bildik bir nakarat olmasına rağmen, iyicilik meselesinin ilgisiz, uygunsuz, aşırı duygusal bir değerlendirme olduğu fikri emperyalist retorikte yeni icat bir şey, belki iktidarın bilgi ve tekniğe dayandığını iddia eden 'yeni mandarinler'den beklenebilecek bir katkıdır.

Bir adım daha giderek, isyanı bastırmak için bütün 'kavramsal çerçeve' tartışmasının nasıl saptırıldığına dikkat çekelim. 'Kalpleri ve zihinleri kazanma' yöntemiyle davranış şekillendirme yöntemi arasında seçim yapmamız gerektiği fikri, sanki seçme hakkımız olduğunu varsayar. Bu bize başka hiçbir dünya gücünde göremeyeceğimiz bir hak bahşetmektir. Ama Amerikalı bilimcilerin ezici kısmı, bize bu hakkı uygun görürler. Örneğin, Dış İlişkiler Komisyonu'nun Uzakdoğu uzmanı ve eski yönetici yardımcısı William Henderson, "özellikle komünistlerin kışkırttığı gerilla savaşı ya da isyan şeklindeki iç karışıklıkla" -onun dediği gibi, 'iç saldırı' çağdaş kullanımla uyumludur- başa çıkmak için "yapıcı ve manipülatif bir diplomasi" izlememizi önerir.³⁹ "Kökten bir devrimin seyrini Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun vadeli çıkarlarıyla uyumlu kanallara döndürmek için," "tarihsel görevimiz" in "Güneydoğu Asya'da modern ulus inşası sürecine azimle ve yapıcı bir şekilde yardımcı olmaktan daha azı olmadığı"nı ilan eder. Anlaşıyor ki, gerçek 'ulus inşası' bizim çıkarlarımızla uyumlu bu gelişme yoludur; bu yüzden bu tarihsel görevimizi uyum içinde takip etmede zorluk yoktur. Bununla birlikte, gerekli manipülatif diplomasinin önünde iki gerçek engel vardır. Birincisi, 'büyük bir psikolojik bariyer'dir. "Eski dogmayı terk etmeyi ve geleneksel diplomatik usul kurallarının hepsine aykırı düştüğü" kabul edi-

38) Bkz. Robert E. Osgood, *Ideals and Self-Interest in America's Foreign Relations* (Chicago, University of Chicago Press, 1953) s. 72-73.

39) "Some Reflections on U.S. Policy in Southeast Asia." Ed. William Henderson, *Southeast Asia: Problems of United States Policy* (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1963) içinde. Bu derleme "makalelerin bilimsel niteliği ve bölgedeki Amerikan siyasetinin belirlenmesine katkılarından" dolayı Asia Society'i cesaretlendirmek için yayınlandı.

len, “açıkça müdahaleci” olan “yeni bir diplomasi” takip etmeyi öğrenmemiz gerekir. Kimileri “başkalarının haklı olarak özerk işlerine” müdahale etmenin ahlâki hakkımız olup olmadığını sorabilirler, fakat Henderson komünist tehdidin böyle müdahaleleri ve zorlamaları haklılaştırdığım düşünür; ahlâki bir kuşku ya da duraksama olmadan “sonraki zil çaldığında ‘özel kuvvetlerimizi’ kullanmaya” hazır oluruz. İkinci bariyer, ‘bilgimizin acınacak yetersizliği’dir. Bu yüzden, Henderson iyilik yapmaya çok istekli akademik topluluktan, bilgiyi ve teknisyenleri sağlamasını, öğretmenlerden de böyle ‘becerikli bir diplomasi’yi daha etkili yürütmemize imkân tanınmasını ister.

Liberal kanada dönersek, Kennedy idaresinin diplomasisi üzerine çalışması *To Move a Nation*’da oldukça benzer bir mesaj veren Roger Hilsman’ı görürüz. Ondan öğrendiğimize göre, Kennedy’nin ekibindeki ‘keskin ve pragmatist liberaller’ arasındaki en sert mevzu, “komünistlerin yaptığı modern gerilla savaşı” problemiyle Amerika Birleşik Devletleri’nin nasıl başa çıkması gerektiğidir. Problem bunun “içeride savaş, uluslararası sınırları ihlal eden doğrudan ve açık bir saldırıdan uzak duran çapraşık bir saldırganlık” olmasıdır (italikler aynen). Anlaşılan keskin ve pragmatist liberaller böyle bir ‘içeride savaşa’ tepki gösterirken, uluslararası sınırları ihlal etme hakkımız mevzusunda hiç ayrılmıyorlar. Yeni, liberal, canlılık kazandırılmış Dışişleri Bakanlığı’nın teşvik ettiği ‘eleştirel, araştırmacı analiz türü’nün esaslı bir örneği olarak, Hilsman, Amerika Birleşik Devletleri’nin İran’daki Musaddık yönetimine darbe yapmak için nasıl daha etkili davranabileceğini göstermeyi amaçlayan bir çalışmayı zikretmekte. Hilsman’a göre, Allen Dulles, İran’daki Musaddık’ın (Guatemala’da Albenz gibi) “komünist bir devlet yaratma niyetiyle” -Dışişleri Bakanlığı istihbarat şefinin en hayret verici lafı- iktidara geldiğini (emin olun, olağan yönetim süreçleriyle) düşünmekte ‘temelde haklı’dır ve Dulles, “iktidardaki hükümet tarafından hiçbir çağrı yapılmamış” olsa bile İran’da ve Guatemala’da tehlikeyle karşı karşıya kalmış “sadık anti komünist unsurlar”a Amerika Birleşik Devletleri’nden yardımın üzerinde durmakta temelde

haklıdır. Hilsman, İran'da hükümetin devrilmesiyle Domuzlar Körfezi'ndeki ahmakça girişim arasına çektiği ayrım çizgisinde, liberal bakışı veciz olarak ifade eder: "İran'da Musaddık ve komünist müttefiklerine karşı mücadelesinde Şah'ın destekçilerine yardım etmek... bir şeydir, fakat etkili bir iç muhalefetin olmadığı Castro'nun Kübası'nı binlerce adamın işgaline sponsor olmak da başka bir şeydir." Önceki çabalar takdire şayandır; başarısızlığa mahkûm olan sonuncu, pragmatik liberalizmin bakış açısından, 'başka bir şey'dir.

Vietnam'da liberal müdahaleciliğe uygun biçimde hareket edilmedi ve durum çığıırından çıktı. Daha başarılı bir örneğe baktarsak, uluslararası meselelere bu yaklaşımın karakteri hakkında daha çok şey öğreniriz. Tayland isabetli bir örnektir; Güneydoğu Asya konusunda bir CIA analisti ve şimdi DePauw Üniversitesinde siyasal bilimler bölüm başkanlığı yapan bir Kennedy liberali olan liberal Frank C. Darling'in titiz ve bilgi verici çalışmasında Amerikan ideolojisi üzerine yararlı bir perspektif verilir.⁴⁰

Darling'in altını çizdiği bu tartışmayla ilgili olgular kısaca aşağıdadır. Eski İngiliz bakanı Sir Josiah Crosby İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda, Tay silahlı kuvvetlerinin gücü azaltılmadıkça, "Anayasal hükümet ölüme mahkûm olacak ve askeri diktatörlüğün dönüşü kaçınılmaz olacaktı, diye uyarır. Savaş sonrası dönemdeki Amerikan siyaseti silahlı kuvvetleri ve polisi desteklemek ve kuvvetlendirmekti; Crosby'nin öngörüsü haklı çıktı.

Savaşın hemen sonrasındaki dönemde anayasal hükümete doğru yeni yeni adımlar vardı. Ama 1948'de başbakanken Japonlarla işbirliği yapan Phibun Songkhram bu erken çabaları boşa çıkaran bir dizi askeri darbe yaptı. Liberal yönetimlere Amerikan tepkisi müphem ve 'zaman kazanma amaçlı' olurdu. Tersine, Phibun hemen Amerika Birleşik Devletleri tarafından tanındı. Niçin? "Bu giderek artan kargaşa içindeki bölgesinde Tayland, sınırları dahilinde komünist bir ayaklanma olmayan yegane ulustu ve görece istikrarlı ve sakin kalan yegane ülkeydi. Amerika Birleşik Devletleri Güneydoğu Asya'da komünist

40) *Thailand and the United States* (Washington, Public Affairs Press, 1965).

saldırıyı engellemek için alınacak önlemleri değerlendirirken, iç politikasına ya da iktidarı ele geçirme yöntemlerine bakmaksızın Tayland'daki tutucu ve anti-komünist rejim giderek daha cazip hale geldi." Phibun mevzuu kavradı. 1949 Ağustosunda "dış baskının 'korkutucu' hale geldiğini ve iç komünist faaliyetin 'kuvvetle arttığı' nı yazdı." 1950'de Truman askeri yardım için 10 milyon dolarlık bir hibe tahsis etti.

Yeni yöneticiler, siyasal sistemi 'otoriter yönetimin daha güçlü ve acımasız bir biçimi'ne döndürmek ve ardıllarının sadakatini sürdürmeye yardım eden geniş bir yozlaşma, kayırmacılık ve vurgunculuk sistemini geliştirmek için bol miktarda Amerikan askeri yardımı kullandı. Aynı anda "Amerikan şirketleri satın aldığı büyük miktarda kauçuk ve kalayı taşıdı... gemilere yüklenen hammaddeler artık Hong Kong ve Singapur üzerinden değil, doğrudan Amerika Birleşik Devletleri'ne gitti."⁴¹ 1958'e kadar "Amerika Birleşik Devletleri Tayland kauçuğunun yüzde 90'ını ve kalayının çoğunu satın aldı." Bununla birlikte, "çok geniş çaplı kamu mülkiyeti ve ekonomik planlamanın sebep olduğu problemlerin" yanı sıra siyasal istikrarsızlık nedeniyle Amerikan yatırımları düşük kaldı. Meseleyi iyileştirmek için, Sarit diktatörlüğü (aşağıya bakınız) vergi indirimi ve devletin sahibi olduğu ticari girişimlerde rekabet ve millileştirmelere karşı garanti verdi; "özel yabancı sermayeye cazip görünme çabası içinde" en nihayet Çin'le ticaret yasaklandı ve devlete ya da şahıslara ait bütün tekel-ler feshedildi.

Amerikan nüfuzu Phibun diktatörlüğüne "maddi ve moral destek" verdi ve "siyasal muhaliflerin cesaretini kırdı" Yürütme organını kuvvetlendirdi ve "bütün yönetim karşıtı faaliyetlerin komünist esinli olduğu bahanesiyle, askeri liderleri yerel muhalefeti bastırmada daha güçlü önlemler almaya teşvik etti" 1932'de mutlak monarşinin devrilmesinde ana katılımcı olan, savaş sırasında Özgür Tay'ı yeraltından yöneten, Tay demokrasisinin 'en yüksek sevi-

41) The Banc of America, *Bangkok Post*'un 1951 Temmuz sayısında Tayland krallığına selam çakmak için tam sayfa ilan verdi: "Hem Tayland hem de Amerika demokrasisi ulusal egemenlikle el ele gitmiştir. Bugün iki ülke de demokratik hayat tarzını savunma ve ilerletme çabalarında dünyanın en ön saflarında yer almaktadır."

ye'ye ulaştığı 1946'da seçilen liberal entelektüel Pridi Phanomyong, 1954'de Komünist Çin'de ortaya çıktı; OSS'ye [Office of Strategic Services] cesaretle yardım eden Pridi, Çinli komünistlerle işbirliği halinde Pekin'deyken Amerika Birleşik Devletleri 'bir Japon müttefiki olan' Phibun'u destekledi. Bu 'ironikti'.

Amerikan destekli devirmeye taraftar olmadan, anayasal, parlamenter bir sisteme doğru gelişmenin olabileceğini düşünmek zordur. Özellikle rüşvetçi hükümet bürokrasisiyle bağlantılı Batı ve Çin girişimlerinin ekonomideki hakimiyeti yüzünden, liberaler her halükarda aşırı zayıftı. Hükümeti devirmiş olan darbeciler “neredeyse tamamen halktan kişilerden oluşmuştu, çoğu köylülükten ya da düşük rütbeli askerlerden ve kamu görevlisi ailelerden” geliyordu ve artık yolsuzluk ve otoriter kontrolden paylarını istiyorlardı. ‘Demokratlar’ın muhaliflerinin çoğu, “kraliyet ailesi üyesi ya da yönetimdeki rollerini ve kişisel servetlerini korumak isteyen tutucu toprak sahipleriydi” Bununla birlikte, daha adil toplum gelişmesi için var olan fırsatlar her ne ise, Amerikalıların varlığı baskın çıkınca yok oldu. Herhangi bir Tay liberal reformcusu, darbelerin, hile karıştırılmış seçimlerin, Japon karşıtı yeraltı Özgür Tay liderlerinin cinayet ve işkencelerinin, askerlerin siyasal sisteme ve ticari sistemin çoğuna el koymaların ardından 1950'ye kadar bunun farkına varmış olmalıydı –özellikle yeni yardım anlaşması imzalayan Amerikan elçisi Stanton'un şu sözlerini duyduğunda: “Amerikan halkının takdirini kazanan özgürlük ve serbestlik ideallerine ve BM'nin içten desteklerine bağlı Tay halkına derin muhabbeti yüzünden, Amerikan halkı, Tayland'a bu yardım programını sonuna kadar destekliyor.”

“Bu dönem boyunca kayda değer bir gelişim, Tay askeri liderleriyle onların siyasal güçlerini artıran büyük ölçekli dış yardım” temin etmelerini destekleyen “Amerika Birleşik Devletleri'nden en üst seviye askeri memurlar arasında gelişen yakınlıktır.” Amerikan askeri heyetinin başı olan Albay Charles Sheldon Tayland'ın “ülkemin ve Tayland'ın insanları gibi, demokrasiye, özgürlüğe ya da tek tek insanların haysiyetine inanmayan insanlar tarafından silahlı saldırıyla tehdit edildiği”ni söyledi. Adlai Stevenson

1953'de Tay liderlerini uyardı: "Ülkeleri Vietminh'in gerçek hedefiydi" ve "bu tehdidin tam olarak farkında olmaları"nı ümit ettiğini söyledi. Bu arada Amerika Birleşik Devletleri yardımlarıyla güçlü bir ordu kurulmuş ve polise tanklar, toplar, zırhlı araçlar, bir hava kuvveti, deniz devriye araçları ve paraşütçü eğitim okulu tedarik edilmişti. Polisler dünyada vatandaş başına en yüksek orana ulaştı; yaklaşık 400'e 1. Bu arada askeri kuvvetler komutanı "milli piyangodan muazzam bir gelir alırken" emniyet müdürü "afyon ticaretinin tekelinde olmasına ve kendi menfaat şebekesini desteklemekte ihtiyaç duyduğu gelir için geniş ticari girişimleri"ne güveniyordu.

Daha sonra keşfedildi ki, emniyet müdürü tarife sığmaz vahşetlere bulaşmıştı: "Eski emniyet müdürünün bulaştığı işkence ve cinayetlerin genişliği belki de asla bilinemeyecek." Bilinen, 1957'de yeni bir darbeyle iktidarı alan askeri şef Sarit'ten sonra ortaya çıkmaya başlayan şeydir. Sarit "Amerikan güveninin, itimadının ve yardımının devamını sağlamak' için yerel komünistlerin sindirilmesi üzerine yoğunlaşma ve istikrarlı bir hükümeti sürdürme ihtiyacını dile getirdi." Amerikalılar doğal olarak memnun edilmişti ve resmi tepki çok lehteydi. Sarit 1963'de öldüğü zaman kişisel servetinin muhtemelen 137 milyon dolara ulaştığı keşfedildi. Hem Darling hem de Roger Hilsman, belki başka çeşitli ılımlı reformlarla birlikte yalnızca kitlesel tutuklamalar, kulübeleri yakma ya da kaba cezalandırma tehditleriyle ve Kuzeydoğu bölgesinde bir gelişme projesi yürürlüğe koyarak -bununla birlikte, eski uygulamaları bırakmaksızın, ki "komünist' ayaklanmayı önlemek için daha fazla askeri ve ekonomik yardım ihtiyacıyla tekrar Amerikalıları etkileyebileceğini" düşünüyordu- komünizmin durdurulamayacağını gösterdiği" için onu 'iyi' bir diktatör olarak anar. Sarit ayrıca katı bir sansür dayattı, sendikalar ve işçi birliklerini kapattı ve 'komünist' olduğundan şüphelenilenleri acımasızca cezalandırdı; daha önce belirtildiği gibi, yabancı işletmeleri çekmek üzere çeşitli adımlar attı.

1960'a kadar "Soğuk Savaş'ın başından beri Tayland'a Amerikan dış yardımının yüzde 12'si ekonomik ve sosyal ilerlemeye ay-

rıldı” Amerikan yardımlarının etkisi açıldı. “Mutlak siyasal idareye doğru gidişi kontrol edebilecek ve ülkenin daha modern bir yönetim biçimine geri dönmesine liderlik edebilecek herhangi bir rakip grubun ortaya çıkmasını engellemeye yardım eden Amerika Birleşik Devletleri askeri liderlere muazzam maddi ve diplomatik destek sağladı” (italikler benim). Kennedy hükümeti, muhtemelen bu başarıların hatırasını yaşatmak için, 1963 mali yılında Kongre’den Tayland için 50 milyon dolarlık askeri yardım tahsis etmeye çalıştı. Kennedy hükümeti “iyi niyet ve sağlam temelli siyasal öneriler” getirdi, fakat bunun dışında “Tayland’daki askeri yönelimli siyasette önemli değişiklikler olmadı”

Darling’in anlatımında ortaya çıktığı gibi, bu alıntılar Tayland’daki Amerikan etkisinin dürüst bir resmini verir. Doğal olarak o bundan çok hoşnut olmaz. Amerikan etkisinin anayasal demokrasiye doğru hareketi engellemesi ve bazen “komünistler ve Nazilerinkiyle rekabet eden” vahşetlerden sorumlu otokratik bir idareye katkıda bulunmak canını sıkır. Bu önlemlerle gerçek kontrolü (onun sözleriyle, ‘huzur ve istikrar’ı) sağlamadaki başarısızlığımız da canını sıkır. Bu yüzden, Sarit 1957 darbesiyle iktidarı ele geçirdiğinde, “Amerikalıların, onun radikal ekonomik ve sosyal programlara, mesela Castro’nun Küba’da yaptığı gibi yeni bir rejime yönelmeyeceğinin hiçbir garantisi yoktu... Söz konusu olan, düşmanın eline geçerse Güneydoğu Asya’daki Amerikan çıkarlarına karşı kullanılabilecek, giderek genişleyen bir ekonomik temelde ve askeri araç gereçlerdeki yaklaşık 300 milyon dolarlık yatırımdı.” Bereket, bu meşum akıbet vuku bulmadı ve radikal ekonomik ve sosyal programların yerine yalnızca aynı eski terör ve yolsuzlukların devamı geldi. Yine de tehlike gerçektir.

Bu dosyadan Darling’in çıkardığı sonuç nedir? Onun gördüğü gibi,⁴² Amerikan dış politikası açısından dört alternatif söz konusuydu.

Birincisi, “askeri programı iptal edilecek ve Amerikan askerleri ülkeden çekilecekti.” Ama bu ‘irrasyonel’di, çünkü komünist olmayan dünyanın her yerinde “demokratik olmayan yönetimler-

42) “U.S.-Thai Links”, *Christian Science Monitor*, 14 Ekim 1967

le uğraşmada Amerika'nın azmi ve toleransına saygı azalacaktı"; dahası, Tayland'ın güvenliği ve ekonomik gelişmesi tehlikeye düşecekti. Pragmatik liberallere göre, aslında ortalama bilimcilerin daha önce ima ettiği gibi, Tayland'daki gibi askeri diktatörlüklere taahhütlerimize inancın sürdürülmesi gerektiği açıktı; Amerikan etkisi altında böyle gelecek vaat eden tarzda başlatılan ve artık yaklaşık 40 bin Amerikan askeri tarafından güvenceye alınan çizgide daha ileri gelişme ihtimallerini tehlikeye atmak kesinlikle talihsiz olacaktı.

İkinci alternatif Tayland'ın ve diğer Güneydoğu Asya uluslarının tarafsızlaştırılması olacaktı. Bu da irrasyoneldi. Bir kere "Amerikan askeri varlığının çekilmesi herhangi bir komünist gücün uzaklaştırılmasıyla ilişkilendirilmeyecekti" -yerli olmayan komünist güçler yoktu- ve bu yüzden bu stratejiyle hiçbir şey kazanmayacaktık. Ayrıca, "gelecekte komünist isyancıların sızmaları olmayacağından" hiçbir zaman emin olamayacaktık. Ve son olarak, çok karanlık sebeplerle "Tay liderleri Amerika Birleşik Devletleri'yle işbirliği yapmaya karar vermişlerdi"

Üçüncü alternatif, Tayland'da "siyasal ve ekonomik reformları ilerletmek" amacıyla gücümüzü kullanmaktı. Fakat bu siyasal alternatif "Tayland'da ve başka komünist olmayan ülkelerde Amerikan stratejisine büyük zarar verecekti" Dahası, Tayland'da savaş sonrası kayıtlarımızın açıklıkla gösterdiği gibi, "başka ülkelere iç işlerine geniş çaplı müdahale, iyi niyetli olup olmadığına bakılmaksızın, Amerikan geleneklerine tersti" ⁴³

Bu yüzden dördüncü alternatife dönmeli ve mevcut siyasetimizi sürdürmeliyiz. "Bu alternatif belki de en rasyonel ve gerçekçi olanıdır. Şayet yalnızca Amerikan askeri gücünün Güneydoğu Asya'da

43) Birkaç paragraf önce şunu okuduk: Savaş sonrası dönemde "Amerikalılar Tay ordu-sunu hızla 50 binden 100 bine çıkardı... ABD yedek güçlerini hızla artırdı ve bu hükümet muhaliflerini basırmada yardımcı oldu. Teknik yardım programı çoğunlukla askeri amaçlara yönlendirildi. Bu politikanın içerideki etkisi, 1947'de iktidarı ele geçiren Tay askeri liderlerinin güç ve prestijlerini daha da artırmak oldu. Bazı anayasal kuralları getirme çabası durakladı; demokratik kurumlar sivil liderler tarafından savaşın bitmesinden hemen sonra açıldı. Siyasal partiler kapatıldı. Basın sansürlendi. İktidar giderek birkaç askeri liderin elinde yoğunlaştı." Ama bütün bunlar 'başka ülkelerin iç işlerine karışmak' değildi ve 'Amerikan gelenekleri'yle çelişmiyordu.

geniş çaplı açık saldırıyı önlemeye muktedir olduğu ve Tay silahlı kuvvetleri için uygun rolün sınırlı gerilla savaşıyla başa çıkmaya hazırlanmak olduğu kabul edilirse, askeri siyaset geliştirilebilir.”

Tayland’daki Amerika Birleşik Devletleri siyasetinin bu yorumu ve gidişat, Hilsman ve başkalarının çekildiği pragmatik liberalizmin genel hattına çok iyi uyar. Asya’nın civarındaki ülkelere bugün sunduğumuz umudu da açık olarak gösterir. Vietnam bir sapma olabilir. Ama Tayland’daki etkimiz hatalı politikalara zor atfedilebilir.

İlginç bir yan bilgi, Darling’in *Thailand and the United States*’teki açıklamasıdır; önceki dönemde, “Batı’nın hukukun üstünlüğü kavramı” Amerikan etkisi tarafından yayılmıştı. “Bazı memurların bir hukukun üstünlüğü anlayışı edindiklerinin kanıtı olarak” “soyluların, yumurtalarını almak yerine kesilen tavuklara benzeyen baskı altındaki insanlara karşı dizginlenmesi ve değişmez yasalara sahip olması bir ulusun refahı için esastır” diyen bir Tay bakanının sözleri gösteriliyordu. Uluslararası davranışlarında da Tay yönetimi hukukun üstünlüğünün gerekliliğini anlamaya başladı: “Yasalara artan saygı, kraliyet maliyesine yüklediği ağır yüke rağmen, Batı ülkeleriyle anlaşmalarındaki eşit olmayan kısıtlamalara Tay yönetiminin bağlılığında da ortaya çıkar.” Bu hiç ironi yapmadan söylenir. Aslında ‘hukukun üstünlüğü’nün zayıf ülkeler ve herhangi bir toplumdaki sömürülenler için ne anlama geldiğini bu örnekler açıkça gösterir.

Tartıştığım Darling, Hilsman ve başka pek çoğu, uluslararası işlerde bilimcilerin ortalama liberal kanadını temsil ederler. Amerikan bilimcileri arasında görülen başka bazı bakış açılarından örnekler de yararlı olabilir. Örneğin, New York Üniversitesi siyaset bilimi profesörü olan Thomas R. Adam’ın önerileri değerlendirilebilir.⁴⁴

Adam, Pasifik’teki Amerikan sorunlarının, çabalarımızı yönetmemiz gereken ‘ideal çözümü’nün ana hatlarını çizerek başlar. İdeal çözüm birleşmiş bir Batı siyasetindeki baskın tavırla, Amerika Birleşik Devletleri’nin “bölgedeki bütün Batı çıkarlarının sorumlu askeri önderi” olarak kabul edilmesi ola-

44) *Western Interest in the Pacific Realm* (New York, Random House, 1967).

caktı. Bölgedeki bazı kara üsleri üzerindeki Amerika Birleşik Devletleri egemenliği, bize “bitişigindeki alanlar üzerinde güç genişlemesi için ideal koşulları” verir. Böyle bir üs tek taraflı müdahalenin yükü olmaksızın, “Kore, Vietnam, Laos ve Kamboçya’ya doğrudan müdahaleyi” mümkün kılacak, bizim hakimiyetimiz altında, bölgesel bir düzenleme formasyonuna izin verecekti (“küstah komünist saldırganlıkla yüz yüze gelindiğinde, meseleyi yaratan müdahalenin kendisi değil, müdahalenin tek yönlü niteliğidir”).

Batı çıkarlarının korunması için, üzerinde doğrudan egemenliğe sahip olduğumuz topraklarda böyle bir güç üssünün kurulmasına makul bir alternatif olmadığını anlamamız gerekir. ‘Güç ve nüfuz kullanılması’yla Asya’nın işlerine ortak olmadıkça, Batı ve Asya arasındaki ‘tarihi bağı’ sürdüremeyiz. Asya’da “Batı yönelimli toplumların varlığını sürdürmesini etkileyen kültürel idame için ciddi bir mücadeleye giriştiğimiz gerçeği”ni kabul etmemiz gerekir. Asya’dan çekilebileceğimize ve onu kendi haline bırakabileceğime inanmak bir yanılsamadır, zira bizim kendi Batı kültürümüz “uygarlığın evriminde yeni tarihli bir azınlık hareketi” olarak anlaşılmalıdır ve Asya’nın bizim işlerimize müdahale etmekten aciz kalması olağan sayılamaz. Bu yüzden kendimizi savunmak için, Asya’nın işlerine güç kullanılarak müdahale etmemiz gerekir. ‘Sanayi kuruluşları sistemimiz’i evrensel olarak tesis etmede başarısız olursak, “yerkürenin her köşesinde süper gücün pahalı kullanımını ve idame ve gaddarlık araçlarıyla ayrıcalık ve kazançlarımızı savunmak” zorunda kalacağız.

Asya’nın işlerine etkili müdahaleye niçin hakkımız var? “Asya işlerine Amerika Birleşik Devletleri müdahalesi için açık bir haklılaştırma, komünizme karşı mücadelede dünyanın lideri olmamızda yatar. Dünya halklarının çoğunluğu arasında komünist siyasal ve ekonomik sızma, güvenliğimiz ve ilerlememiz açısından Amerikan siyasal liderliğine ölümcül görünür; bu tutum kamuoyu tarafından hemen hemen oybirliğiyle desteklenir.” Bu mantık birkaç adım ileri götürülünce, nükleer silahlarla Çin’in -belki ila-

veten Fransa'nın da- hakkında gelmek için aynı 'açık haklılaştırma'ya hemen sahip oluruz.

Daha fazla haklılaştırma, Batı kıyılarımızın savunması "Kuzey Pasifik'in gerçek bir Amerikan gölü gibi kontrol edilmesini gerektirir" ki bu olgu *mare nostrum*'un güvenliğini sağlamak için "bütün bölgedeki güç mücadelelerinde Amerika Birleşik Devletleri müdahalesine temel sağlar. Japonya'ya karşı zaferimiz Güneydoğu Asya ve Uzakdoğu'da komünist saldırganlığı cezbedecek bir iktidar boşluğu yarattı; bu yüzden adım atmalı ve askeri gücümüzü kullanmalıyız." Toprakları stratejik güvenli olan Guam, belki Okinawa gibi adalara sahip olmak kıyılarımızın sınırlı savunması için değilse bile, kesinlikle dünya amaçlarımız ve topyekûn güvenliğimiz için vazgeçilmezdir.⁴⁵ Öncellerimizde benzeri nadiren görülen bu vizyonun muhteşem kapsamı bir yana terminoloji alışılmadık değildir.

Uzakdoğu'da güç uygulaması için 'operasyonel bir üs' tesis etme siyasetimizi dizayn ederken gözetmemiz gereken belli kısıtlamalar muhakkak vardır; özellikle "politika bütün katılımcı unsurlarca kabul edilebilir ya da onlara dayatılmaya müsait siyasal ve sosyal amaçlara dayandırılmalıdır" Açıkça yeni sömürgelerimizdeki katılımcı unsurların etki edemediği politikalarda ısrar etmek pragmatik olmayacaktır.

Bu öneri geçmişteki Batı sömürgesinin akıbetinin kısa bir taslağıyla, örneğin "girişimci sermayenin Hindistan alt kıtası ve çevresinde bereketli sosyal değişime yararlı bir teşvik sağladığı başarılı Hindistan hikâyesi"yle; "sömürge akıl hocalarının sanayi ideolojisi"ni taklit ederlerken, yalnızca "geleneksel Asya sosyal sistemi"nin gösterdiği pasiflik tarafından sakatlanmış bir gelişmeyle destekleniyor. Bizim için önemli bir ders, "ticaret gelişsinsin ve

45) Asahi'nin anketine göre, bu hareketin zarar verdiği ya da tahrip ettiği iş dünyasının yüzde 80'i de dahil Okinawalıların ezici çoğunluğunun adanın Japonya'ya geri verilmesini istemesinin önemi neydi? (bkz. *Japan Quarterly*, C. 15 [Ocak-Mart 1968], s. 42-52). Adam 'stratejik güvenli bölge'den bahsederken çok duygusal olmamız gerekir. "Stratejik güvenlik, ulusal savunmanın ve yörede yaşayanların kültürel ve siyasal özgürlüklerine karşı dünya düzenini korumanın her şeyden önemli olduğu varsayımına dayanır."

onun meyveleri kaybedilmiş özgürlüğü telafi edebilsin diye” dayatılan düzendeki “tarafsız Pax Britannica”nın başarısıdır.

Adam, nankör yerlilerin bazen bu ihtimam yüzyıllarını takdir etmeyi beceremediği gözleminden bizi esirger. Nitekim Hindistan’da Kongre Partisi’nin sol kanadına mensup bir üye şöyle der: “Olay, Hindistan üzerindeki hakimiyetleri sürecinde İngilizlerin, insanın yapmaya muktedir olduğu, kabalık ve vahşilikte sınırlar tanımamasıdır. Hitler’in tahribatı, Dachaus’ları, Belsen’leri... bu emperyalist vahşiliğin yanında soluk kalır...”⁴⁶ Cömert yüzyıllara ve müşfik bakıma böyle bir tepki, bu ilgiden yararlananlar tarafından hissedilen muazzam suçluluk duygusunun bir ifadesi olduğunu anlayana kadar, biraz şaşırtıcı olabilir.

Bir kuşak önce komünistlerin etkisinin onların güvenlik ve ilerlemesine ulaşmasından korkan ve kamuoyunun neredeyse oybirliğiyle desteğini alarak, zorla müdahaleyle -güç boşluğunu doldurarak, dünya amaçları ve topyekûn güvenlikleri içi zorunlu kara üsleri tesis ederek, katılımcı unsurlara siyasal ve sosyal amaçlar dayatarak- dünyayı iyileştirmeye girişen başka liderler vardı. Profesör Adam bize pek yeni bir şey anlatmadı.

II.

Çok fazla alıntı yaptığım karşı-devrimci maduniyet örnekleri çok defa, uluslararası, özellikle de Asya ilişkileri çalışmaları ve siyasal bilimlerden çıkarılmıştır –tersine, Amerikan bilimcilerinin oldukça meşum bir kolu, Amerikan emperyal hedefleriyle genellikle ve o kadar sıkı özdeşleşmiştir ki, medeni normların yaygın olarak terk edilmesi insanı pek şaşırtmaz. Bununla birlikte, açılan bu tartışmada daha genel konulara fazlaca değindim. İdeolojinin

46) Akt. Clairmonte (a.g.y., s. 114). H.S. Malaviya, Batı hakimiyetinin sonuçlarının sonraki değerlendirmelerini desteklemek için maddi kanıtlar sunar: “Hintli imalatçıların sistematik tahribi; Zemindari [toprak aristokrasisi] ve onun parazitlerini yaratmak; tarımsal yapıdaki değişiklikler; verginin yarattığı mali kayıp; para basma ekonomisinden çiftçilere [köylülere] hiç ya da çok az telafi edici faydası olan, uluslararası değer belirlemeye -bunlar milyonlara açlık ve ölüm getiren bazı sosyal ve kurumsal güçlerdi- keskin geçiş” (s. 107). Ayrıca bkz. 37 nolu dipnot.

genellikle özçikar için bir maske olarak hizmet gördüğü akla uygunsa, o zaman entelektüellerin, tarihi yorumlamada ya da siyaseti formüle etmede, halk hareketlerini ve karar almaya kitle katılımı mahkûm ederek ve toplumu idare etmek ve sosyal değişimi kontrol etmek için gerekli olan (öyle olduğunu iddia ederler) bilgi ve kavrayışa sahip olanları denetleme ihtiyacını vurgulayarak, elitist bir pozisyona uyum sağlamaya eğilimli olmaları doğal bir varsayımdır. Bu pek de yeni bir fikir değildir. Bir yüzyıl önce Marksizmin anarşist eleştirisinde ana unsur, Bakunin'in formüle ettiği öngörüydü:

Mr. Marx'ın teorisine göre, halk [devleti] tahrip etmemekle kalmamalı, onu kuvvetlendirmeli ve velinimetlerinin, koruyucularının ve öğretmenlerinin -(insanlığı) özgürleştirmek için kendi yollarına devam edecek olan Komünist Parti'nin liderlerinin, yani Mr. Marx ve arkadaşlarının- emrine amade olmalıdır. Cahil insanlar fazlasıyla sıkı bir gardiyanlık gerektirdiği için yönetimin dizginlerini güçlü bir elde toplayacaklar; bütün ticari, endüstriyel, tarımsal ve hatta bilimsel üretimin elinde toplanacağı tek bir devlet bankası kuracaklar; sonra kitleleri yeni bir ayrıcalıklı bilimsel-siyasal hanedan kuracak olan devlet mühendislerinin doğrudan emri altındaki iki orduya -endüstriyel ve tarımsal- ayıracaklar.⁴⁷

47) Akt. Paul Avrich, *The Russian Anarchist* (Princeton, NJ, Princeton University Press, 1967), s. 93-94. Bu görüşün yeni bir formülasyonu Hollandalı bilimci ve liberter komünizmin sözcüsü Anton Pannekoek tarafından *Workers Councils*'de (Melbourne, 1950, s. 36-37) yapıldı:

İdare etmek ve idare edilmek alına yazılmış iki tür insan arasındaki doğuştan farklılığın sonucu olarak, yönetici sınıfların kuralları açıklaması ve böylelikle sürekli kılmaya çalışması ilk kez olmuyor. Önceki yüzyıllardaki toprak sahibi aristokrasi, ayrıcalıklı pozisyonunu sıradan insanların en alt ırkına boyun eğdiren soylu fatih ırkından geldiğini övünerek savunuyordu. Büyük kapitalistler hakim pozisyonlarını, bir beyne sahip oldukları, başka insanlarınsa olmadığı iddiasıyla açıklıyorlardı. Şimdi aynı şekilde özellikle yarının yöneticiliğın kendi hakları olduğunu düşünen entelektüeller, manevi üstünlükleri olduğunu iddia ediyorlar. Hızla yükselen üniversite eğitilmiş memur sınıfı ve zihinsel işlerde, kitap ve bilimsel çalışmalarda uzmanlaşmış serbest çalışanlar halini alıyorlar ve kendilerini en çok zekâ bahşedilmiş insanlar olarak düşünüyorlar. Bu yüzden, üretimin liderliği onların alına yazılmıştır, oysa mahrum bırakılmış kitleler beyne ihtiyaç göstermeyen kol işlerine mahkûm olacaklardır. Kapitalizmin de sermayenin de savunucusu değildiler. ama zekâ emeği yönetmelidir. Şimdiki toplumun karmaşık ve soyut ve zor bilimlere dayanan bir yapısı olduğu sürece, yalnızca en yüksek zekâların onu anlama, kavrama ve kullanma kapasitesi vardır. Çalışan kitleler anlama eksikliğinden, bu üstün entelektüel önderlik ihtiyacını kavrayamaz, kaçınılmaz olarak kaos ve mahvoluşla sonuçlanacak olan yöne kendi ayaklarıyla aptalca gitmeye çalışırlar.

Bu öngörü ve daha önce söz ettiğimiz Daniel Bell'inki arasındaki paralelliğin -yeni sanayi sonrası toplumlarda "yalnızca en iyi yetenekler değil, kaçınılmaz olarak sosyal prestij ve sosyal statü kompleksinin tamamı da, entelektüel ve bilimsel toplulukta kök salacaktır" öngörüsünün- göze çarpmaması neredeyse imkânsızdır.⁴⁸ Bir an için paralelliği takip edersek, Leninist elitizmin sol kanat eleştirisinin, çok farklı koşullarda, refah devletini idare etmedeki baskın rolün peşinde olan entelektüel elitin liberal ideolojisine uygulanıp uygulanamayacağı sorulabilir.

Rosa Luxemburg 1918'de, Bolşevik elitizmin bürokrasinin tek başına sosyal hayattaki en aktif unsur olarak kalacağı bir toplum durumuna sebep olacağını savunuyordu –şimdi olsa Bakunin'in uzun zaman önce "yüzyılımızın yarattığı en ahlâksız ve korkunç yalan"⁴⁹ olarak tanımladığı Devlet Sosyalizmi'nin 'kızıl bürokrasi'si olacaktı. Gerçek bir sosyal devrim, "burjuva sınıfı yöneticileri tarafından yüzyıllardır alçaltılan kitlelerde tinsel bir dönüşümü" gerektirir;⁵⁰ "bu yalnızca, disiplinin yeni bir biçimini, özgür rızadan çıkan özdisiplini edinebilen işçi sınıfının eski köklere kölelik ve itaat alışkanlığının yok edilmesiyle olur"⁵¹ 1904'deki yazılarında Lenin'in örgütlenme anlayışının "genç bir işçi hareketini iktidara aç bir entelektüel elitin kölesi haline getireceği... ve onu Merkez Komite tarafından manipüle edilen bir otomata döndüreceği"ni öngörüyordu.⁵² Rosa Luxemburg 1918'in Bolşevik elitist doktrininde kitle eyleminin kendini düzeltme gücünün, yaratıcılığının, kendiliğindenliğinin küçük görülmesini gördü; kitle eyleminin tek başına, sosyal yeniden inşanın binlerce sorununu çözülebileceğini ve gerçek bir sosyal devrimin esası olan tinsel dönüşümü üretebileceğini savundu. Bolşevik pratik, dogma

48) Bkz. 7 dipnot. Albert Parry, Bell'in tezinden alıntı yaparak, SSCB ve ABD'de karar alma sürecinde büyüyen rolleri olan bilimsel elitin ortaya çıkışında büyük benzerlik olduğunu iddia eder. *New York Times*, 27 Mart 1966, Orta Batı Slav Konferansı hakkındaki yazı.

49) Herzen ve Ogarett'e mektup. Akt. Daniel Guérin, *Jeunesse du socialisme libertaire* (Paris, Librairie Marcel Riviere, 1959), s. 119.

50) Rosa Luxemburg, *The Russian Revolution*, çev. Bertram D. Wolfe (Ann Arbor, University of Michigan Press, 1961), s. 71.

51) Luxemburg, akt. Guérin, *Jeunesse de socialisme libertaire*, s. 106-107.

52) *Leninism or Marxism*, Luxemburg, a.g.y., s. 102.

inde sertleşirken, uygun şekilde dizayn edilmiş öncünün emir ve kontrolü altında olmayan halk inisiyatifi ve kendiliğinden kitle eylemi korkusu, sözde 'komünist' ideolojinin baskın bir unsuru haline geldi.

Kitle hareketleri ve ayrıcalıklı elitlerin kontrolünden kaçan sosyal değişim arasındaki uzlaşmazlık, çağdaş liberal ideolojinin de bariz bir özelliğidir.⁵³ Bunun dış politikadaki ifadesi, daha önce anlattığımız biçimi aldı. Karşı-devrimci maduniyet tartışmasını sonlandırmak için, Amerikan liberal ideolojisinde hayati öneme sahip bu özel tarafgirliğin Amerika'nın dahlinin epey hafif olduğu geçmiş olayların yorumlanmasında ve yüksek kalibreli tarihsel çalışmalarda bile nasıl ortaya çıktığını incelemek istiyorum.

1966'da Amerikan Tarih Birliği'nin Avrupa tarihi üzerine en önemli çalışmalara iki yılda bir verilen ödülü, 1930'ların İspanyası üzerine çalışması dolayısıyla Gabriel Jackson'a verildi.⁵⁴ Jackson'ınkinin bu dönemle ilgili onlarca kitabın en iyisi olduğu kuşkusuz ve ödüle layık olduğundan da şüphem yok. İspanya İç Savaşı, modern tarihin en önemli olaylarından ve en geniş biçimde çalışılmış dönemlerinden biridir. Orada, Sanayi Devrimi'nden beri Avrupa tarihini yönlendirmiş fikirler ve güçlerin etkileşimini buluruz. Dahası, İspanya'nın, şimdi Üçüncü Dünya denen ülkelerinkine benzeyen, büyük güçlerle ilişkisinin pek çok cephesi vardı. O yüzden İspanya İç Savaşı'nın olayları bazı bakımlardan geleneksel toplumların kökünü kurutan Üçüncü Dünya devrimleri, emperyal hakimiyetin korkutuculuğu, büyük güçlerin rekabetinin kızışması ve şayet önlenmezse, kesinlikle modern tarihin nihai yıkımı olacak bir savaşa dünyanın tehlikeli şekilde yakın olması gibi gelecekte olabilecek şey-

53) Bu konuda iç meseleleri vurgulayan çok aydınlatıcı bir makale için bkz. Michael Paul Rogin, *The Intellectuals and McCarthy: The Radical Specter* (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1967).

54) *The Spanish Republic and the Civil War: 1931-1939* (Princeton, N.J., Princeton University Press, 1965).

lerin öncülünü verir. İspanya İç Savaşı'nın bariz liberal analizini irdelemekten çıkarmak istediğim sonuç bu yüzden iki kattır: Birincisi, bu olaylara gerçek merak yüzünden; ikincisi, bu analizin karşı-devrimci maduniyet olgusunun kökü olduğuna inandığım altta yatan elitist tarafgirlik konusunda sağlayabileceği vukuf yüzünden.

İspanya Cumhuriyeti üzerine çalışmasında Jackson, Azana, Casares Quiroga, Martinez Barrio⁵⁵ gibi şahsiyetlerin ve başka 'sorumluluk sahibi ulusal liderler'in temsil ettiği liberal demokrasiye kendi bağlılığını gizlemeye çalışmaz. Bu pozisyonu almakla, liberal bilimcilerin çoğu adına konuşur; bahsettiklerimize benzeyen şahsiyetler Latin Amerika'da, Asya'da ya da Afrika'da olsalardı, Amerikan liberalleri onları büyük ihtimalle desteklerlerdi demek doğru olur. Dahası, Jackson İspanya'daki halk devrimi güçlerine ve onun hedeflerine antipatisini saklamaya pek çaba harcamaz.

Jackson'ın çalışmasında, bakış açısını ve sempatilerini böyle açıklıkla ifade etmesinde eleştirilecek bir yan yoktur. Tersine, tarihi olayların bir yorumu olarak bu çalışmanın değeri, yazarın bağlılıklarının o kadar açık ve net yapılmış olmasıyla zenginleşmektedir. Fakat Jackson'ın İspanya'da gerçekleşmiş halk devrimini anlatışının aldatıcı ve bir bakıma oldukça adaletsiz olduğunun ve ortaya çıkan nesnellik eksiğinin, mülksüz kitlelerin fikirleri ve derinden hissedilen ihtiyaçlarından kaynaklanan, geniş oranda kendiliğinden ve çok gevşek örgütlenmiş devrimci hareketlere karşı liberal (ve komünist) entelektüellerin aldığı karakteristik tavırlarda çok önemli olduğunun gösterilebileceğini düşünüyorum. Naif ve salak bir duygusallık sergileyen önceki cümlelerdeki gibi terimler kullanmak bilimcilerin bir teamülüdür. Bununla birlikte, teamül tarih ya da sosyal hayat olgusunun araştırılmasından ziyade, ideolojik kanaatle desteklenir. Bu kanaatin 1936 ya-

55) Sırasıyla Cumhurbaşkanı, Mayıs'tan Franco'nun ayaklanmasına kadar Başbakan ve Halk Cephesi'nin muhafazakâr üyeleri, ayaklanmadan sonra bir uzlaşma hükümeti kurmaya çalışan Azana tarafından seçildiler.

zında İspanya'nın çoğunu alt üst eden devrim gibi olaylarla yalandanlığını düşünüyorum.

1930'larda İspanya'nın içinde bulunduğu koşullar, bugün az gelişmiş dünyanın başka yerlerindekiyle aynı değildi, emin olun. Yine de Asya'daki halk hareketleri hakkındaki kısıtlı bilgi, şimdiye kadar yapılanlardan daha ciddi ve sempatik çalışmalara layık belli benzer nitelikleri akla getirir.⁵⁶ Yetersiz bilgi böyle herhangi bir paralellik kurmaya çalışmayı tehlikeli kılar, fakat komünist entelektüellerin yanı sıra liberallerin de böyle kitle hareketlerine tepkisindeki uzun erimli eğilimleri belirlemenin çok mümkün olduğu kanısındayım.

56) İlginçtir ki, Douglas Pike daha önce aktarılan Ulusal Kurtuluş Cephesi'ne karşı çok düşmanca açıklamalarında, onun çarpıcı örgütlenme başarısındaki halkçı ve gönüllü unsuru vurgular. Doğru olup olmadığı söylenemeyecek sözleri, birbirine bağlı kendi kendine yeten örgütlerin, gevşek koordineli ve gücün çok iknaya gelişen -belli bir açıdan anarşist düşüncülerini takip eden bir özellik- bir yapı olduğudur. "Otoriter Vietkong'dan o kadar serbestçe söz edenler belki haklıdır, fakat bu yargılarını desteklemek için çok fazla kanıt sunmazlar. Elbette Pike'ın kendine yeten birliklerindeki gönüllü kitlesel katılım unsuruna NLF'nin örgütlenme yapısının en tehlikeli ve sinsi özelliği olarak baktığının altı çizilmelidir.

Sovyetler Birliği'yle kıyaslandığında zor ve korkutmadan ziyade ikna ve karşılıklı yardıma bel bağladığı görülen Çin'deki kolektifleştirme tarihiyle de alakalıdır. İlginç ve zihin açıcı yorum ve analizler için bkz. Thomas P. Bernstein, "Leadership and Mass Mobilization in the Soviet and Chinese Collectivization Campaigns of 1929-30 and 1955-56: A Comparison", *China Quarterly*, No. 31 (Temmuz-Eylül 1967), s. 1-47

Çin Devrimi ölçeği öyle büyük ve ayrıntılı, raporlar öyle parçalıdır ki, genel bir değerlendirmeye girişmek gözü karaların işidir kuşkusuz. Yine de benim inceleyebildiğim raporların hepsi, komün oluşumu, kolektifleştirme, karşılıklı yardım ve toprak reformunun birkaç aşamasında gerçek başarılar elde edildiği derecede, bunların büyük oranda Leninist örgütlenme modelinden çok uzaklaşmış gibi görünen bir ilişkiye, köylü birliklerine evrilme ve komünist parti kadrolarının karmaşık karşılıklı ilişkilerine atfedilebileceğini söylemektedir. Bu özellikle William Hinton'ın muhteşem eseri *Fanshen*'de (New York, Monthly Review Press, 1966) aşikardır; bildiğim kadıyla büyük bir devrimci değişim uğrağının analizi olarak emsalsizdir. Bir Çin köyünde devrimin ilk safhalarını anlatmasında bana çarpıcı gelen şey, yalnızca siyasal ve sosyal bir bakış açısından değil, yaratılan insan ilişkileri açısından da, yalnızca parti kadrolarının halk kontrolüne boyun eğmelerinin kapsamı değil, daha önemlisi devrim sürecinin safhaları üzerinde kontrol uygulama yolunun devrime katılanların bilinç ve kavrayış geliştirmelerinde bir faktör de olmasıdır. Bu vesileyle erken Çin Marksizmindeki kuvvetli popülist unsurun altı çizilmelidir. Bu genel konuda çok aydınlatıcı yorumlar için bkz. Maurice Meisner, *Li Ta-chao and the Origins of Chinese Marxism* (Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1967).

İspanya'daki anarşist devrimin -eğitim ve mücadeledeki otuz yıldan ziyade art alanıyla- Asya'da yeniden hayat bulduğunu ileri sürmüyorum, fakat entelektüeller arasında böyle olgulara karşı içgüdüsel bir antipati yüzünden ve son zamanlarda bunu Soğuk Savaş mitolojisinin terimleriyle yorumlamadaki ısrar yüzünden, popüler kitle hareketlerindeki kendiliğinden ve gönüllü unsurların muhtemelen ciddi şekilde yanlış anlaşıldığını söylüyorum.

Daha önce işaret ettiğim gibi, İspanya İç Savaşı yalnızca modern tarihin en önemli olaylarından biri değil, en geniş biçimde çalışılmış dönemlerinden biridir. Ancak şaşırtıcı boşluklar vardır. 1936 Temmuz'undaki Franco ayaklanmasını takip eden aylar boyunca, İspanya'nın her yerinde benzeri görülmemiş çapta bir sosyal devrim gerçekleşti. 'Devrimci öncü' yoktu ve devrimin büyük oranda kendiliğinden olduğu görülür; kentli ve kırsal işçi kitlelerinin giriştiği sosyal ve ekonomik şartlardaki radikal dönüşüm, güçle ezilmesine kadar önemli başarılar elde etmişti. Bu ağırlıklı olarak anarşist devrim ve onun yol açtığı muazzam sosyal dönüşüm, son zamanlardaki tarih çalışmalarında, burjuva rejimini Franco isyanından korumak için savaşın başarıyla sürdürülmesinin önünü kesen bir tür sapma, bir baş belası sayıldı. Pek çok tarihçi Eric Hobsbawm'a⁵⁷ katılacaktır muhtemelen: İspanya'daki sosyal devrimin başarısızlığı "anarşistlere bağlıydı"; anarşizm "bir felaketti", "somut sonuçları" olmayan bir tür "ahlâki jimnastikti", ölsa olsa "halk dininin öğrencileri için çok hareketli bir gösteriydi" Anarşist devrimin en geniş tarihsel çalışması⁵⁸ görece erişilmezdir; büyük tarih çalışmaları yazarları anlaşılan, ne şimdi güney Fransa'da yaşayan yazarına, ne de hatıralarını hiç yazmamasına rağmen paha biçilmez kişisel tanıklıklar sağlayabilecek pek çok mülteciye danışmıştır.⁵⁹ Kolektifleştirmeyle ilgili basılı tek derleme⁶⁰ yalnızca bir anarşist yayınevi ta-

57) "The Spanish Background", *New Left Review*, No. 40 (Kasım-Aralık 1966), s. 85-90.

58) Jose Peirats, *La C.N.T. An la revolution espanola* (Toulouse, Ediciones C.N.T., 1951-1952), C. 3. Jackson buna gönderme yapar. Peirats ondan sonra dönemin genel bir tarihini yayınladı: *Los anarquistas en la crisis politica española* (Buenos Aires, Editorial Alfa-Argentina, 1964). Bu son derece bilgi verici kitap İngilizce konuşan okurlar için ulaşılabilir olmalıdır.

59) Anarşist devrimi ele almadaki bu oldukça genel başarısızlığın bir istisnası Hugh Thomas'ın "Anarchist Agrarian Collectives in Spanish Civil War" makalesidir. Ed. Martin Gilbert, *A Century of Conflict, 1850-1950: Essays for A.J.P. Taylor* (New York, Atheneum Publishers, 1967) içinde. Kısa ve aydınlatıcı yeni bir anlatı, Daniel Guérin'dir: *L'Anarchisme* (Paris, Gallimard, 1965). Kapsamlı çalışması *The Spanish Civil War*'da (New York, Harper and Row Publishers, 1961; ciltsiz baskı, 1963) Hugh Thomas, halk devrimini pek anmaz ve bazı büyük olaylardan hiç bahsetmez -örneğin bkz. aşağıdaki 97 nolu dipnot.

60) *Collectivisations: l'oeuvre constructive de la Revolution espagnole*, 2. baskı (Toulouse, Editions C.N.T., 1965). İlk baskı Barcelona'da yapılmıştı (Editions C.N.T.-F.A.I., 1937). Marksist bilimci Karl Korsch'un *Living Marxism*, C. 4 (Nisan 1939, s. 179-182) içinde mükemmel ve olumlu bir özeti vardır: "Collectivization in Spain" Aynı yayında (s. 170-

rafından basıldı ve bu yüzden genel okura pek ulaşmadı ve ona nadiren başvuruldu –örneğin Jackson’ın anlatısı sırf askeri değil, sosyal ve siyasal bir tarih olmaya niyetlenmesine rağmen kaynakçasında görülmez. Gerçekten bu şaşırtıcı sosyal karışıklık, geniş ölçüde hafızadan silinmiş gibidir. İspanya İç Savaşı’nın dramı ve kederi hiçbir zaman solmamıştır; birkaç yıl önceki *To Die in Madrid* filminin etkisi buna şahittir. Ancak bu filmde (Daniel Guérin’in belirttiği gibi) İspanya toplumunun çoğunu dönüştürmüş olan halk devriminin adı geçmez.

Burada 1936-1937’nin olaylarına⁶¹ ve Franco milliyetçilerinin, Cumhuriyetçilerin (Komünist Parti de dahil), anarşistlerin ve sosyalist işçi gruplarının katıldığı karmaşık mücadelenin özel bir cephesine eğileceğim. 1936’daki Franco ayaklanmasının arka planında, birkaç ay önceki grevler, kamulaştırmalar ve köylülerle Sivil Muhafızlar arasındaki kavgalar vardı. Sol sosyalist lider Largo Caballero, Haziran’da işçilerin silahlandırılmasını talep etti, fakat bu talep Azana tarafından reddedildi. Darbe yapılıncı Cumhuriyetçi hükümet felç oldu. Madrid ve Barcelona’da işçiler, hükümete ait depolardan, hatta limandaki gemilerden çalarak kendi kendilerine silahlandılar; silahlı emekçi sınıflar ile Franco’ya teslim olmanın çifte tehlikesi arasında bölünen hükümet kararsız kalırken ayaklanma bastırıldı. İspanya’nın geniş bölgelerinde fiili otorite, ayaklanmayı bastırmada önemli, genellikle baskın bir rol üstlenen anarşist ve sosyalist işçilerin eline geçti.

Sonraki birkaç ay genellikle bir ‘ikili iktidar’ dönemi olarak tanımlanır. Barcelona’da sanayi ve ticaret büyük ölçüde kolektifleştirildi ve kolektifleştirme dalgası Aragon, Castile ve Levant’da şe-

171) liberal komünistlerin İspanya İç Savaşı’na tepkileri özlü biçimde özetlenmiştir; aşağıdakilere tamamen katılıyorum: “Bolşevik disiplinin kerameti, Caballero’nun sempatikliği ve Pasionaria’nın tutkusuna dair boş laflarla, ‘modern liberaller’ sadece İç Savaş’taki bütün devrimci ihtimalleri yok etmek için kendi gerçek arzularının ve kendi muhtelif anavatanlarının çıkarına İspanya sorunu üzerine muhtemel bir savaşa hazırlıklarının üzerine örtüyorlar... İspanya İç Savaşı’nda gerçek devrimci olan şey, işçilerin ve yoksul köylülerin doğrudan eyleminden kaynaklandı; ne emek örgütlenmesinin özel bir biçiminden ne de özellikle liderlik tarafından armağan edilen bir şeyden.” Belgelerin bu analizi desteklediğini, ayrıca İç Savaş’ın devrimci evresinden hoşlanmamanın ve tarihçilerce görmezden gelinmesinin sebebinin bu olgu olduğunu düşünüyorum.

61) Bu döneme ilişkin aydınlatıcı bir tanıklık Franz Borkenau’nun *The Spanish Cockpit*’dir (1938; yeniden basım: Ann Arbor, University of Michigan Press, 1963).

hirlerin ve kasabaların yanı sıra kırsal alana ve onlardan daha az ama yine de önemli oranda Katalonya, Asturias, Estremadura ve Endülüs'ün pek çok yerine yayıldı. Askeri güç savunma komiteleri tarafından uygulandı; sosyal ve ekonomik organizasyon 1936 Mayıs'ındaki CNT'nin Saragosa Kongresi'nin programının ana hatlarını izleyerek çok çeşitli biçimler aldı. Devrim 'apolitik'ti, devrimin iktidar ve idare organları bir bakıma merkezi Cumhuriyetçi hükümetten ayrı kaldı; hatta daha sonra 1936 sonbaharında birkaç anarşist lider yönetime girip, devrim en nihayet komünistlerin önderliğindeki Cumhuriyetçi güçlerle faşistler arasında ezilene dek oldukça bağımsız olarak işlev görmeye devam ettiler. Barcelona'da sanayi ve ticaretin kolektifleştirilmesinin başarısı, Borkenau gibi buna hiç sempatiyle bakmayan gözlemcileri bile etkiledi. Kırsal kolektifleştirmenin ölçeği için anarşist kaynaklarda şu veriler verilir: Aragon'da yarım milyon üyeli 450 kolektif; Levant'da tarımsal üretimin yarısından ve bunun yüzde 70'inin pazarlanmasından sorumlu 900 kolektif, İspanya'nın en zengin tarımsal bölgesi Castile'de yaklaşık 100 bin üyeli 300 kolektif.⁶² Katalonya'da şirketlerin başa getirdiği burjuva hükümet sözde otoriteyi elinde bulunduruyordu, fakat gerçek iktidar anarşistlerin hakim olduğu komitelerin elindeydi.

Temmuz'la Eylül arasındaki dönem kendiliğinden, yayılan fakat tamamlanmamış bir sosyal devrim olarak nitelenebilir.⁶³ Birkaç anarşist lider yönetime katıldı; 3 Ocak 1937 tarihinde Federica Montseny'in ifade ettiği gibi sebep şuydu: "...anarşistler yönetime Devrim'i sapmadan korumak ve savaşın ötesine taşımak için, nereden gelirse gelsin herhangi bir diktatoryal eğilime karşı durmak için girdiler."⁶⁴ Merkezi hükümet büyük ölçüde Rusya'nın değerli

62) Guérin, *L'Anarchisme*, s. 154.

63) Bu döneme ilişkin yararlı bir yorum için bkz. Felix Morrow, *Revolution and Counter-Revolution in Spain* (1938; yeniden basım: Londra, New Park Publications, 1963).

64) Akt. Camillo Berneri "Lettre ouverte a la camarade Federica [sic] Montseny", onun gazetesi *Guerra di Classe*'den çevrilmiş derleme *Guerre de classes en Espagne* (Paris, 1946). Berneri İspanya'da kalburüstü bir anarşist entelektüeldi. Hükümete girme siyasetine karşıydı ve aşağıda değineceğim tipik anarşist stratejiyi savunuyordu. Hükümete girme konusundaki görüşünü, 1931 Cumhuriyeti'ne referansla Katalan bir işçinin sözleriyle özetlemişti: "O, yeni tasması olan bildiğimiz eski köpektir." Olaylar bu analizin doğruluğunu kanıtladı.

askeri yardımının bir sonucu olarak -Katalonya'da komünistlerin hakim olduğu PSUC'nin [Partit Socialista Unificat de Catalunya/Katalonya Birleşik Sosyalist Partisi] kontrolü altında- komünist kontrolün giderek arttığını hissetti. En büyük komünist başarılar Levant'ın zengin çiftlik bölgelerinde elde edildi (hükümet eyaletlerden birinin başşehri olan Valencia'ya nakledildi); burada zengin çiftlik sahipleri refah içindeki çiftçileri korumak üzere partinin örgütlediği Köylü Federasyonu'nda toplanmıştı. Bu federasyon "eyaletin tarım işçileri tarafından önyak olunan kırsal kolektifleştirmeyi kontrol etmede güçlü bir araç olarak hizmet görüyordu" ⁶⁵ Başka yerlerde de karşı-devrimci başarılar Cumhuriyet üzerindeki komünist hakimiyetin artışı yansıtmaktaydı.

Bernerer, İtalyan anarşizminin önde gelen bir sözcüsüydu. Mussolini'nin iktidara gelmesinden sonra İtalya'yı terk etti ve 19 Temmuz 1936'da Barcelona'ya geldi. Anarşist tarihçi Rudolf Rocker'a göre, anti-faşist savaş için ilk İtalyan birliklerini kurdu (*The Tragedy of Spain* [New York, Free Arbeiter Stimme, 1937], s. 44). Barbieri'nin eski bir yoldaşıyla birlikte 1937'nin Mayıs Günleri'nde öldürüldü. (Komünistlerin kontrolündeki polis tarafından 5 Mayıs'ta tutuklandı, ertesi gün vuruldu.) Hugh Thomas *The Spanish Civil War*, s. 428'de, "Büyük ölçüde askeri tarihe ayrılmış olan Thomas'ın kitabının, Berneri'nin öldürülmesinden bahsettiğini ama fikirlerinden ya da rolünden bahsetmediği"ni savunur.

Bernerer'in adı Jackson'm tarihinde hiç geçmez.

65) Burnett Bolloten, *The Grand Camouflage: The Communist Conspiracy in the Spanish Civil War* (New York, Frederick A. Prager, Inc., 1961), s. 86. İç Savaş sırasında İspanya'daki bir muhabire ait olan bu kitap, burada söz konusu edilen sorularla ilgili çok önemli belgesel kanıtlar içerir. Bu bölgenin zengin çiftçilerinin tavrı, artık ortadan kalkmış olan sağ kanat örgütlerin eski destekçilerinin çoğu Köylü Federasyonu genel sekreteri Julio Mateu tarafından çok güzel tanımlanmıştır: "Bunlar bize [yani Komünist Parti'ye] sempati duyan kimselerdir, ki izin verdiğimiz takdirde Valencia kasabasında yüz binlerce çiftçi partimize katılacaktır. Bu çiftçiler... partimizi korkulacak bir şey gibi severler... Komünist Parti bizim partimizdir [derler]" (akt. Bolloten, s. 86) Burada bu çok önemli kitabın yazılmasındaki arka plan hakkında çok ilginç bir görüş vardır: H.R. Southworth, *Le Myth de la croisade de Franco* (Rudeo Iberico, Paris, 1964; İspanyolcası aynı yayınevi, 1963).

Komünistler Valencia'daki merkezi duvarlara iki afiş asmıştı: "Küçük köylünün mülkiyetine saygı" ve "Küçük sanayicinin mülkiyetine saygı" (Borkenau, *The Spanish Cockpit*, s. 117). Gerçekten komünistlerden koruma da isteyen zengin köylüler vardı; Borkenau bunları Cumhuriyet güçlerinin aşırı sağ kanadını oluşturanlar olarak tanımlıyordu. Borkenau'ya göre, 1937 başlarına kadar Komünist Parti "geniş çapta... askerlerin ve idari personelin, ikinci olarak küçük burjuvaların ve hali vakti yerinde köylülerin, üçüncü olarak işsizlerin, ancak dördüncü olarak sanayi işçilerinin partisiydi" (s. 192). Parti çok sayıda polis ve askeri memuru da cezbediyordu. Mesela, Madrid polis müdürü ve istihbarat müdürü, parti üyesiydi. Genel olarak devrimden önce önemsiz olan parti, onları devrimci güçlerden koruduğu için "şehirli ve kırsal orta sınıflara güçlü bir hayat enerjisi verdi (Bolloten, a.g.y., s. 86). Gerald Brenan *The Spanish Labrynth*'de (1943; yeni baskı: Cambridge, Cambridge University Press, 1960, s. 325) durumu şöyle anlatır: "Sendi-

Karşı-devrimin, ilk evresi geri dönüşsüz gibi görünen devrimin bu başarılarının yasallaştırılması ve düzenlenmesiydi. Komünist tarım bakanı Vicente Uribe'nin 7 Ekim kararnamesi, belirli-yani, Franco ayaklanmasına katılanların topraklarını- kamulaştırmaları yasallaştırdı. Kuşkusuz bu kamulaştırmalar çoktan yapılmıştı; bu gerçek, komünist basını kararnameyi "askeri kalkışmadan beri alınmış olan en akıllıca devrimci önlem"⁶⁶ olarak tanımlamaktan alıkoymadı. Gerçekten Franco isyanına doğrudan katılmayan toprak sahiplerinin mülklerinin muaf tutulmasıyla, devrimcilerin bakış açısından kararname geri bir adımı temsil ediyordu ve yalnızca CNT tarafından değil, UGT [Union General de Trabajadores/Sosyalist Genel İşçi Sendikası] ile ilişkili Toprak İşçileri Sosyalist Federasyonu tarafından da eleştirilmekteydi. Daha geniş bir kararname talebi komünistlerin yönettiği bakanlık tarafından kabul edilemezdi, çünkü Komünist Parti "Franco karşıtı darbeye mülk sahibi sınıflar arasında destek arıyordu" ve bu yüzden "iç savaştan önce işçi sınıfı hareketine düşman olan küçük ve orta mülk sahiplerini geri çevirmeye gücü yetmeyebilirdi"⁶⁷ Bu 'küçük mülk sahipleri'ne gerçekte, büyük mülklerin sahipleri de dahil edilmiş gibi görünüyor. Kararname, mülk sahip-

kalarına sıkı sıkıya bağlı kol işçilerinin ilgisini çekemeyen komünistler kendilerini, onlara önderlik edebilecek olan, korktukları Devrim'in aşırılıklarından mustarip olanların hepsi için bir sığınak olarak buldular. Valencia'daki hali vakti yerinde portakal yetiştiricileri, Katalonya'daki köylüler, dükkân sahipleri ve işadamları, askeri görevliler ve devlet memurları saflar halinde kaydoldular... Bu yüzden [Katalonya'da] garip ve yeni bir durum oluştu: Bir yanda uzun bir devrimci geleneği olan çok yoğun Barcelona proletaryası, öte yanda ona karşı Komünist Parti tarafından örgütlenmiş ve silahlandırılmış beyaz yakalılar ve şehirli küçük burjuvalar duruyordu."

Aslında Brenan'ın tanımladığı durum, onun söylediği kadar garip değildir. Tersine, 'kızıl bürokrasi'nin, şimdiki ya da gelecekteki temsilcilerinin, temsil edilmelerini önledikleri kitleler adına iktidarı ele geçirdikleri durum hariç, karşı-devrimci bir güç olarak davrandığı, Bolşevik elitizmin doğal bir sonucudur.

66) Bolloten, a.g.y., s.189. Devrimci eylemin yasallaştırılmasına girişilmesi ve tamamlanması, 1918'de Sovyetler Birliği'ndeki 'devrimci öncü'nün davranışını hatırlatır. Krş. Arthur Rosenberg, *A History of Bolshevism* (1932, Almancadan çevrilen yeni baskı: New York, Russell and Russell Publishers, 1965), Bl. 6. Bu kitap kamulaştırmayı şöyle anlatır: "İşçilerin bir kısmının kendiliğinden eyleminin sonucu ve Bolşeviklerin iradesine karşı olarak yapılması" Lenin tarafından aylar sonra kerhen yasallaştırıldı ve sonra merkezi parti kontrolü altına alındı. Devrim sonrası anarşistlerle Bolşeviklerin ilişkisi üzerine, anarşistlerden yana bir yorum için bkz. Guérin, *L'Anarchisme*, s. 96-125. Ayrıca bkz. Avrich, a.g.y., Kısım II, s. 123-254.

67) Bolloten, a.g.y., s. 191.

leri Franco'yu desteklemedikçe kiracıları kirayı ödemeye devam etmeye mecbur kılıyordu ve önceki toprak sahibine garanti vermekle köy yoksullarına toprak dağıtımını engelliyordu. Toprak İşçileri Federasyonu genel sekreteri Ricardo Zabalza, sonuçtaki durumu "sabır tüketen adaletsizlik" olarak tanımlar; "devrimci oldukları için, önceki siyasal patronların dalkavukları hâlâ en küçük toprak parçasına bile kira ödemekten aciz bu insanlar pahasına ayrıcalıklı bir pozisyonun tadını çıkarıyorlar"⁶⁸

Daha önce başarılmış şeylerin sınırlandırılması ve yasallaştırma evresinin tamamlanması için, Katalonya Genel Meclisi'nde ekonomi müşaviri olan bir CNT üyesi tarafından yayınlanan 24 Ekim 1936 tarihli kararname, Katalonya'da sanayinin kolektifleştirilmesine yasal dayanak sağladı. Devrimcilerin bakış açısından bu durum da geri bir adımdı. Kolektifleştirme 100'den fazla işçi çalıştıran işletmelerle kısıtlandı ve çeşit çeşit şartlar kontrolün işçi komitelerinden devlet bürokrasisine geçmesini kurumsallaştırdı.⁶⁹

1936 Ekimi'nden 1937 Mayıs'ına süren karşı-devrimin ikinci evresi, yerel komitelerin yok edilmesini, geleneksel bir orduyla milisin yer değiştirmesini ve mümkün olduğu her yerde, devrim öncesi sosyal ve ekonomik sistemin yeniden tesis edilmesini içeriyordu. En nihayet 1937 Mayıs'ında Barcelona'da işçi sınıfına doğrudan bir saldırı yapıldı (Mayıs Günleri).⁷⁰ Bu saldırının başarısını takiben devrimin tasfiyesi işlemi tamamlandı. 24 Ekim Kolektifleştirme Kararnamesi yürürlükten kaldırıldı ve sanayi, işçilerin kontrolünden 'kurtarıldı'. Komünist ağırlıklı ordu, pek çok kolektifi yok edip örgütlenmelerini yıkarak ve genellikle merkezi hükümetin kontrolü altındaki alanlara iterek Aragon'u sildi süpürdü. Artık komünistlerin hakimiyeti altındaki hükümet, Cum-

68) A.g.y., s. 194.

69) Ayrıntılar için bkz. Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution* (Londra, Freedom Press, 1953), s. 83-88.

70) Dokunaklı bir tanık anlatımı için bkz. George Orwell, *Homage to Catalonia* (1938; yeni baskı: New York, Harcourt, Brace and World, 1952 ve Boston, Beacon Press, 1955; alıntı bu kitabın Beacon Press yayınındandır). Orwell'in çektiği resim kuşkusuz kurulu liberal dogmayla keskin bir karşıtlık içinde olduğundan, bu parlak kitap ilk baskısı sırasında hemen hiç dikkat çekmedi. 1952'den beri yeni baskılardaki bir Soğuk Savaş belgesi olarak kabul edilmesi yönündeki uyarının yazara pek az teselli verdiğinden şüpheleniyorum.

hürriyetçilerin elindeki toprakların her yerinde, 17 Aralık 1936 tarihli *Pravda*'da ilan edilen planla uyumlu hareket etmekteydi: "Katalonya söz konusu olduğunda, Troçkist ve anarko-sendikalist unsurların temizlenmesine daha önce başlanmıştı ve SSCB'dekiyle aynı enerjiyle [ve çok benzer yöntemlerle, diye ekleyebiliriz] orada da devam ettirilecektir."⁷¹

Kısacası, 1936 yazından 1937'e kadarki dönem, bir devrim ve karşı-devrim dönemi idi: Devrim geniş ölçüde anarşist ve sosyalist sanayi ve tarım işçilerinin kitlesel katılımıyla kendiliğindendi; karşı-devrim komünistlerin yönetimindeydi, Komünist Parti giderek Cumhuriyetin sağ kanadını temsil etmeye başladı. Bu dönem boyunca ve karşı-devrimin başarılarından sonra, Cumhuriyet Franco ayaklanmasına karşı bir savaş sürdürdü. Bu gerçek sayısız yayında ayrıntılarıyla anlatılmıştır, ben buraya sadece küçük bir şey ekleyeceğim. Komünistlerin önderlik ettiği karşı-devrimci mücadele, elbette sürmekte olan anti-faşist savaş ve Sovyetler Birliği'nin Batı demokrasileriyle geniş bir anti-faşist ittifak kurmak doğrultusundaki daha genel tavrı göz önünde bulundurularak değerlendirilmelidir. Komünistlerin etkin karşı-devrimci siyasetinin bir sebebi, İngiltere'nin İspanya'da bir devrimin zaferini asla hoş görmeyeceğine inanmalarıdır; İspanya'da İngiltere ve Fransa'nın çok önemli ve Amerika Birleşik Devletleri'nin daha küçük çaplı ticari çıkarları vardı.⁷² Bu konuya aşağıda döneceğim. Bununla birlikte, sanırım kuşku duyulmayacak başka faktörlerin olduğunu da akılda tutmak önemlidir. İnaniyorum ki Rudolf Rocker'ın bu konuyla ilgili yorumu epey isabetlidir:

...İspanyol halkı zalim bir düşmana karşı ümitsiz bir mücadeleye girişmişti; ayrıca, Avrupa'nın büyük emperyalist güçlerinin gizli entrikalarına maruz kalıyordu. Buna rağmen İspanyol devrimcileri diktatörlüğün felaket getiren çarelerine başvurmayıp, bütün dürüst görüşlere saygı gösterdiler. Temmuz savaşından sonra C.N.T.'nin ister dostu ister düşmanı olsun Barcelona'yı gören herkes, kamusal haya-

71) Akt. Rocker, *The Tragedy of Spain*, s. 28.

72) Kısa bir eleştiri için bkz. a.g.y. Büyük ölçüde Franco tarafından korunan bu menfaatler Hitler açısından büyük bir baş belasıydı.

tın özgürlüğüne ve fikir ifade etme serbestliğini bastırmak için herhangi bir düzenlemenin yokluğuna şaşırırdı.

Yirmi yıl boyunca Bolşevizmin destekçileri, karşı-devrimin saldırılarına karşı sözde proletaryanın çıkarlarını savunmak ve sosyalizme hazırlanmak amacıyla diktatörlüğün hayati bir gereklilik olduğunu kitlelerin kafasına çakmıştı. Bu propagandayla sosyalizm davasını ilerletmediler ama yalnızca milyonlarca insanın, tiranlığın en uç biçimi olan diktatörlüğün sosyal özgürleşmeye asla yol açmayacağını unutmasına sebep olarak İtalya'da, Almanya'da ve Avusturya'da faşizmin yolunu düzlediler. Rusya'da sözde proletarya diktatörlüğü sosyalizmle sonuçlanmadı ama yeni bir bürokrasinin proletarya ve bütün insanlar üzerinde hakimiyetine yol açtı...

Rus otokratları ve onların destekçilerinin en korktuğu şey, İspanya'daki özgürlükçü sosyalizmin başarılarının, çok övündükleri 'diktatörlük gerekliliği'nin Rusya'da Stalin'in despotizmine yol açan ve bugün İspanya'da işçi ve köylü devrimi üzerinde karşı-devrimin zafere kazanmasına yardım etmeye hizmet eden koca bir sahtekârlıktan başka bir şey olmadığını gözü kapalı takipçilerine kanıtlayabilecek olmasıdır.⁷³

Anti-komünist beyin yıkamadan onlarca yıl sonra Bolşevizm ve Batı liberalizminin halk devrimine karşıtlıkta birleşmiş olma derecesinin ciddi bir değerlendirmesini mümkün kılacak bir perspektifi üretmek güçtür. Bununla birlikte, İspanya'daki olayların bu perspektifi kazanmadan anlaşılabilirliğini sanmıyorum.

Bu kısa -partizanca, fakat doğru olduğunu düşündüğüm- taslakla birlikte arka plan için, Jackson'm İspanya İç Savaşı'nın bu yönünü anlatışına geri dönebilirim (bkz. 54 no'lu dipnot).

Jackson (s. 259) İspanya'da Cumhuriyet davasına Sovyet desteğine iki faktörün yön verdiğini varsayar: Birincisi, Sovyetler'in güvenliğinden dolayı duyulan tasa; ikincisi, Cumhuriyetçi bir zaferin "Sovyet liderlerinin kendileriyle özdeşleştirmeyi umduğu dünya çapında 'halk devrimi' davasını ilerleteceği ümidi" Jackson, Sovyetler'in "orta sınıfları ya da Batı yönetimlerini ürkütmenin esas olduğu bir moment" yüzünden, devrimci hedefleri üzerinde ısrarla durmadıkları kanısındadır.

73) A.g.y., s. 35.

Sovyetler'in güvenliği meselesine gelince, Jackson bunun doğruluğundan hiç kuşku duymaz. Açıktır ki, Sovyetler'in Cumhuriyet'e desteği, faşist tehlikeye karşı Batı demokrasileriyle ortak davranma girişiminin bir cephesiydi. Öte yandan, Jackson'ın Sovyetler Birliği'ni devrimci bir güç olarak kavramlaştırması (Cumhuriyetçi bir zaferin "kesintiye uğramış dünya devrimine doğru hareketi" ileri götüreceği ümidi ve "dünya çapında 'halk' devrimi davasıyla kendini özdeşleştirme" arayışı) bana tamamıyla yanılgi gibi geliyor. Sovyet siyasetinin bu yorumunu destekleyecek bir kanıtı ne Jackson sunar, ne de ben biliyorum. İspanya İç Savaşı sırasındaki olayları, yalnız Rocker gibi anarşistlerin değil, İspanya'daki şartları yakından tanıyan Gerald Brenan ve Franz Borke-nau gibi yorumcuların da nasıl farklı yorumladığını görmek ilginçtir. Brenan'a göre komünistlerin ('son derece mantıklı' olduğunu düşündüğü) karşı-devrimci siyaseti,

...komünistlerin kendilerine en yakışır siyasetti. Rusya bir bürokrasi tarafından yönetilen totaliter bir rejimdir; tarihte en korkunç başkaldırlardan paçayı kurtaran liderlerinin düşünce yapısı sinik ve oportünisttir. Devletin kumaşı tamamen dogmatik ve otoriterdir. Bu adamların, en vahşi idealizmin muhteşem karakter bağımsızlığıyla birarada olduğu İspanya gibi bir ülkede sosyal bir devrime önderlik yapmalarını beklemek söz konusu olamaz. Doğrudur, Ruslar dışarıdaki hayranları arasında bol miktarda idealizmi hak edebilirler, fakat onu ancak herkesin benzer düşündüğü ve kendi üzerindeki şefin emirlerine itaat ettiği demir gibi bir bürokratik devletin yaratılması işine koşabilirler.⁷⁴

Brenan, Rusların İspanya'da bir 'halk devrimi'nde herhangi bir çıkar gözeterek hareket etmesinde bir şey görmez. Tersine, komünist siyaset, "Rus Ogpu gibi, İçişleri Bakanlığı'ninkilerden çok partilerinin emirlerine uyan polisle ülkeyi dolduran ve kendiliğinden yükselen böyle kırsal ve sanayi kolektiflerine bile" karşı olmayı savunuyordu. "Bütün doğa ve tarihleri onları yerel ve kendiliğinden olana güvensiz kıldığı ve emirlere, disipline ve bürokratik tek tipliğe bel bağladıkları" için komünistler, 'kendiliğinden konuşma ve

74) A.g.y., s. 324.

eylem'e yönelik dürtüleri tamamen bastırmaya çalışıyorlardı –bu yüzden, İspanya'da devrimci güçlerin karşısında yer aldılar. Brennan'ın belirttiği gibi, "İngilizlerin ödün verme siyasetinden dönmeyecekleri belli olunca Rusların desteğini çekmesinin, Rus dış politika mülahazalarının Sovyetler Birliği'ni Cumhuriyet'e yardımı sevk ettiği" tezine ilave doğrulama sağlayan bir olgudur.

Borkenau'nun analizi de benzer doğrultudadır. Borkenau 'etkililiği'nden dolayı komünist siyaseti tasvip eder, fakat komünistlerin "devrimci sosyal faaliyete bir nokta koyduğunu ve bunun bir devrim olması gerekmediği, sadece yasal bir hükümetin savunması olduğu görüşünü güçlendirdiğini... İspanya'daki komünist siyasetin esas olarak İspanyolların kavgasının gerekleri tarafından değil, geçmişte devrimci olan ama şimdi devrimci olmayan" bir ülkenin, "müdahaleci bir dış güç olan Rusya'nın çıkarları tarafından dikte edildiği"ni belirtir. Komünistler "kaotik coşkunu disiplinli bir coşkuyla döndürme amacıyla" değil [ki Borkenau bunun zorunlu olduğunu düşünür], kitlelerin eyleminin yerini tutacak disiplinli askeri ve idari eylem koymak ve bundan tamamen yakayı sıyırmak amacıyla" hareket ettiler. Bu siyaset, onun da belirttiği gibi, "kitlelerin çıkarları ve haklarına doğrudan karşıydı" ve bu yüzden halk desteğini zayıflattı. Şimdi cansız kitleler eski otoriteyi yenileyen ve hatta "eski rejimin polis güçlerine açık bir teveccüh gösterdiği için kitlelerin nefret ettiği" komünist eğilimli bir diktatörlüğün savunmasına kendilerini adanmışlardı. Borkenau'nun komünistlerin 'etkililiği'nin Franco karşıtı mücadeleyi kazanmakta gerekli olduğu varsayımı -aşağıda bu soruna döneceğim- çok kuşkulu olsa da, bana öyle geliyor ki, kayıtlar komünist siyasetin ve etkilerinin bu yorumunu kuvvetle desteklemektedir.⁷⁵

75) Borkenau, *The Spanish Cockpit*, s. 289-292. Borkenau'nun özünde doğru olması nedeniyle, Hobsbawm'in (a.g.y.) komünist siyasetin "hiç şüphesiz İç Savaşı kazanabilecek yegane siyaset" olduğuna inanmakta tamamen yanıldığı kanısındayım. Gerçekte varsayım, İspanya ancak fiili bir Batı kolonisi olarak korunabilirse, Batı demokrasilerinin anti-faşist çabaya katılacağı yönündeydi. Komünist liderler bu umudun boşunalığını görünce mücadeleyi terk ettiler; onların gözünde İç Savaşı kazanma çabası değil, yalnızca Rusya'nın dış politika çıkarlarına hizmet etmek önemliydi. Bu tartışmanın tamamında ima edilen sebeplerle Hobsbawm'in anarşist devrim analizine de katılmıyorum.

Bu noktada pek çok İspanyol komünist liderin istemeye istemeye benzer sonuçlara zorlandığını belirtmek uygun olur. Bollo-ten, ordu komutanı 'El Campesino' ve Caballero hükümetinde bakan olan Jesus Hernandez gibi birkaç örnek aktarır.⁷⁶ İlki, 1949'da Sovyetler Birliği'nden kaçışından sonra, İç Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin 'devrimci dayanışması'nı elde bir saydı- aşırı bir saflıkla-, ancak sonra, "Kremlin dünya halklarının çıkar- larına hizmet etmiyor, kendi çıkarına bakıyor; görülmemiş bir ihanet ve ikiyüzlülükle, uluslararası işçi sınıfını politik entrikala- rında bir piyon olarak kullanıyor," dedi. Hernandez İç Savaş'tan kısa bir süre sonraki söyleşisinde, İspanyol komünist liderlerin "İspanyol halkının evladı olmaktan ziyade Sovyet tebası gibi dav- randığı"nı kabul eder. "Saçma, inanılmaz gelebilir ama," deyip ekler: "Sovyet vesayeti altındaki eğitimimiz bizi tamamen millet- sizleştirecek derecede deforme etmişti; milli ruhumuz koparılıp alınmış ve yerine Kremlin'in kuleleriyle başlayıp onlarla biten, bağınazca şoven bir enternasyonalizm konmuştu."

1921'deki Komünist Enternasyonal'in Üçüncü Dünya Kongre- si'nden kısa süre sonra, Hollandalı 'ultra solcu' Hermann Gorter, Kongre'nin "şu an için dünya devriminin kaderine karar verdi- ği"ni yazıyordu. "Dünya devrimini ciddi olarak arzu eden görüş eğilimi... Rus Enternasyonal'i'nden atılmıştı. Rus Enternasyona- li'ne üyeliklerini devam ettiren Batı Avrupa'daki ve dünyanın her yerindeki komünist partiler, Rus Devrimi'ni ve Sovyet Cumhuri- yeti'ni korumak üzere bir araçtan başka bir şey olmayacaklar."⁷⁷ Bu tahmin epey doğru çıktı. Jackson'ın 1930'larm sonlarında Sov- yetler Birliği devrimci bir güçtür ya da Sovyet liderlerinin kendi- lerini gerçekten dünya devrimini desteklemiş addettikleri şeklin- deki düşüncesi, olgusal destekten yoksundur. Bu, kendi müdaha- leci siyasetlerini haklı çıkarmak için Moskova'dan (şimdi Pe- kin'den) yönlendirilen 'uluslararası komünist bir komplo' icat et- miş olan Amerikan Soğuk Savaş mitolojisine paralel giden bir yanlış yorumlamadır.

76) A.g.y., s. 143-144

77) Akt. Rosenberg, a.g.y., s. 168-169.

Devrimci İspanya'daki olaylara dönersek, Jackson kolektifleştirmenin ilk evresini aşağıdaki gibi anlatır: Madrid'deki sendikalar "Barcelona ve Valencia'daki gibi, ansızın gelişen otoritelerini istismar ederek her çeşit bina ve araca *incautado* işareti [işçilerin kontrolü altına alınmış] koydular" (s. 219). Bu niçin bir otorite *istismarıydı*? Jackson bunu açıklamaz. Cumhuriyetçi otoritenin bozulmasını hesaba katmasına rağmen, kelimelerin seçimi Jackson'ın devrimci durum gerçeğini kabul etmedeki gönülsüzlüğüne işaret eder. İşçilerin kolektifleştirmeyi yerine getirirken 'umulmadık otoritelerini istismar etti' ifadesi, Vietnam'daki toprak reformunu bir 'komşunun soyulması' meselesi olarak niteleyen Ithiel Pool'ü ya da Sovyetler Birliği'ndeki kamulaştırmalardan 'bir ahlâki kayıtsızlık damarı' tanımlamasıyla 'hırsızlık' olarak söz eden Franz Borkenau'yu akla getiren bir ahlâki yargıya takılıp kalır.

Jackson bize, "büyüyen yiyecek ve erzak sorunu ve köylerin, hudut karakollarının ve kamu hizmetlerinin yürütülmesi deneyimi, anarşistlere modern toplumun akla gelmeyen karmaşıklığını gösterdikten" sonraki birkaç ay içinde "Katalonya'da devrimci dalga geri çekilmeye başladı" bilgisini verir (s. 13-14). Hayat pahalılığı iki kat artarken, ekmek kıtlığı varken ve polisin gaddarlığı monarşinin seviyesine ulaşmışken, Barcelona'da "evvelki Ağustos'un devrimci zaferinin saf iyimserliği, hınç ve bir şekilde aldatılmışlık duygusuna yenildi" "POUM [Partido Obrero e Unificación Marxista/Birleşik Marksist İşçi Partisi] ve anarşist basın eşzamanlı olarak kolektifleştirmeleri göklere çıkarıyor ve üretim yetersizliğinin, Valencia'nın *burjuvazi*yi kayırıp Katalan ekonomisini boykot etme politikasına bağlı olduğunu açıklıyorlardı. Málaga'nın kaybının büyük ölçüde, Valencia hükümetinin sürekli olarak sağa doğru gittiğini gören Endülüs proletaryasının düşük moraline ve yolunu kaybetmesine bağlı olduğunu açıklıyorlardı" (s. 368). Besbelli Jackson, olaylara bu soldan müdahalenin manasız olduğuna ve gerçekte zorlukların sorumlusunun anarşist beceriksizlik ya da ihanet olduğuna inanmaktadır: "Katalonya'da CNT fabrika komiteleri, hükümetin onları hammaddeyi yoksun bıraktığını ve *burjuvazinin* kayırıldığını iddia ederek, savaş üretiminde ayak sürüdüler" (s. 365).

Gerçekte, “Katalonya’da devrimci dalga” “modern toplumun karmaşıklığı”nın fark edilmesi nedeniyle değil, Komünist Parti tarafından liderlik edilen orta sınıf saldırısı altında “geri çekilmeye başladı” Dahası, komünistlerin hakim olduğu merkezi hükümetin, büyük başarıyla, sanayi ve tarımın kolektifleştirilmesine zorluk çıkarmaya ve ticaretin kolektifleştirilmesini sekteye uğratmaya yeltendiği tamamen doğrudur. Daha önce karşıdevrimin ilk evrelerinden söz etmişim. Jackson ve başkalarının andığı kaynakların daha fazla araştırılması, Jackson’ın ima ettiği gibi, anarşist suçlamaların temelsiz olduğunu göstermiştir. Bolloten, vardığı sonucu desteklemek üzere bol miktarda kanıt aktarır:

Kırsal alanda komünistler, kırsal ücretli işçilerin sürüklediği kolektifleştirmeye karşı, çiftlik sahiplerinin kendi elleriyle yetiştirebileceğinden daha fazla toprağı tutmasını engelleyen işçi sendikası siyasetine karşı, hasada el koyan, özel şirkete engel olan ve kiracı çiftçilerden kiralari toplayan devrimci komitelerin uygulamalarına karşı, küçük ve orta mülk sahiplerinin ve kiracı çiftçilerin ateşli savunucusu kesildiler.⁷⁸

Hükümetin siyaseti, komünist Tarım Bakanlığı tarafından açık bir dille ifade ediliyordu: “Küçük çiftçilerin mülkiyeti kutsaldır ve bu mülkiyete saldırı ya da saldırı girişiminde bulunanlara rejimin düşmanı olarak bakılmalı diyoruz.”⁷⁹ Kolektifleştirmeye sempatiyle bakmayan Gerald Brenan, kolektifleştirmenin başarısızlığını aşağıdaki şekilde açıklamıştır:

Merkezi Hükümet, özellikle de onun komünist ve sosyalist üyeleri, [kolektifleri] Devlet’in doğrudan kontrolü altına almak istedi: Bu yüzden onlara hammadde almak için gerekli krediyi sağlamayı savsakladılar: Ham pamuk stokları tükenir tükenmez değirmenler istop etti... hatta [Katalonya’da savaş gereçleri sanayi] İkmal Bakanlığı’nın yeni bürokratik organlarınca bizar edildi.⁸⁰

78) Bolloten, a.g.y., s. 84.

79) A.g.y., s. 85. Daha önce söylendiği gibi, ‘küçük çiftçi’ zengin portakal üreticilerini de kapsıyordu (bkz. 65 nolu dipnot).

80) Brenan, a.g.y., s. 321.

Brenan, işçiler, merkezi hükümet ve Komünist Parti tarafından empoze edilen bürokratikleşmeyle -daha sonra militarizasyonla-demoralize olana dek, "Barcelona'daki silah fabrikalarında haftada 56 saat ve üzerinde çalışmışlardır ve hiçbir sabotaj ya da disiplinsizlik vakası vuku bulmamıştır," diyen burjuva Katalonya Başbakanı Companys'den alıntı yapar.⁸¹ Onun çıkardığı sonuç şudur: "Valencia hükümeti artık C.N.T.'ye karşı P.S.U.C.'yi kullanıyordu -fakat... Katalan işçiler sorun çıkardıkları için değil de, komünistler onları yok etmeden önce zayıflatmak istedikleri için.

Vernon Richards'a göre (s. 47), aktarılan Companys'den Prieto'ya mektup, kolektifleştirilen Katalan savaş sanayisinin başarılarını gösteren ve "Merkezi Hükümet tarafından yoksun bırakılan sanayiye genişletme imkânlarının nasıl daha fazla geliştirilebileceği"ni gözler önüne seren kanıtlar sunmaktadır. Richards, "Katalonya savaş sanayisinin İspanyol sanayisinin geri kalanından on kat daha fazla ürettiğini kabul eder ve şayet Katalonya İspanya toprağında temin edilmesi mümkün olmayan hammaddeyi satın almak için gerekli araçlara ulaşabilirse, bu üretimin

81) Companys'den Prieto'ya mektuplar, 1939. Ayrılcı düşünceleri olan bir Katalan olarak Companys, doğallıkla Katalonya'nın başarılarını savunmaya eğilimliken, gerçek gücü ellerinde bulunduran anarşistlerin onun nominal otoriteye sahip olmasına izin verdiği dönemdeki işbirlikçi tavrına rağmen, kolektifleştirmeye kesinlikle sempatiyle bakmıyordu. Değerlendirmenin doğruluğuna itiraz eden bir teşebbüs bilmiyorum. Morrow (a.g.y., s. 77) Katalonya Başbakanı, girişimci Juan Tarra dellas'm kolektifleştirme yönündeki idari kararı komünistlere (PSUC) karşı bir iş olarak savunduğunu, 'en keyfi yalan' dediğini aktarır. Companys'i destekleme eğilimindeki, anarşist olmayan birinci el gözlemciler tarafından verilmiş kolektifleştirilmiş sanayinin işlevselliği üzerine pek çok başka rapor da vardır. Örneğin Rucker'ın aktardığına göre (The Tragedy of Spain, s. 24) İsviçreli sosyalist Andres Öltmares, Katalonya işçi sendikalarının devrimden sonra "yedi hafta içinde Fransa'nın Dünya Savaşı'ndan sonraki on dört ayda yaptığı kadar iş başardığı"nı söyler. Ve şöyle devam eder:

İç savaşın ortasında anarşistler, siyasal örgütlenmenin ilk sırasında olduklarını kanıtladılar. Herkesin içindeki gerekli sorumluluk duygusunu ateşlediler ve dokunaklı sözlerle insanların genel refahı adına fedakarlık ruhunu canlı tutmayı öğrendiler.

Bir sosyal demokrat olarak orada içten bir sevinç duyduğumu ve Katalonya'da yaşadıklarımla ilgili samimi hayranlık beslediğimi söyleyebilirim. Orada anti-kapitalist dönüşüm bir diktatörlüğe başvurmadan vuku buldu. Sendikaların üyeleri kendi kendilerinin efendisiydi; üretim ve emek ürünlerinin dağıtımı onların idaresi altında, güvendikleri teknik uzmanların tavsiyeleriyle sürdürüldü. İşçilerin heyecanı büyüktü; herhangi bir kişisel menfaati hor görüyor, yalnızca herkesin refahıyla ilgileniyorlardı.

Borkenau bile görebildiği kadarıyla sanayinin oldukça iyi işlediğini, istemeye istemeye söyler. Bu konu ciddi bir çalışmaya hak etmektedir.

Eylül* başından itibaren dörde katlanabileceği”ni söyleyen Valencia silah ve mühimmat alt sekreteryası sözcüsünün tanıklığını da aktarır. Merkezi hükümetin muazzam (yakında Sovyetler Birliği’ne transfer edilecek olan) altın stokları olduğunu akılda tutmak önemlidir, yani devrimci dönem (yukarı bkz.) boyunca Batı demokrasilerinin Cumhuriyet’e düşmanlığına rağmen, büyük ihtimalle Katalan sanayisi için hammadde alabilirdi. Ayrıca hammadde tekrar tekrar istenmiştir. Bir bakıma kolektifleştirmeden sorumlu olduğundan daha önce bahsedilen, Katalonya Ekonomik Konseyi’nde CNT delegesi olan Juan Fabregas 24 Eylül 1936’da, Katalonya’nın finansal zorluklarını merkezi hükümetin “Katalonya’da sürdürülen fiili düzenin yaptıklarına [yani, kolektifleştirmeye] pek sempatiyle bakmadığı için ekonomik ve finansal sorunlarda herhangi bir yardım vermeyi” reddetmesinin yarattığını rapor eder.⁸² “Savaş malzemesi ve hammadde satın almak için depozito olarak 1 milyar pesetayı Bank of Spain’e yatırarak, kredi bulmaya Madrid’e giden bir komisyonun, açık ret cevabı aldığını ayrıntılarıyla anlatmaya devam eder. Madrid hükümetinin herhangi bir koşulsuz yardımı reddetmesi için Katalonya’daki yeni savaş sanayisinin C.N.T. işçileri tarafından kontrol ediliyor olması yeterliydi. Ancak hükümetin kontrolüne karşılık finansal yardım vereceklerdi.”⁸³

*) Aktarılan tanıklık 1 Eylül 1937’den; muhtemelen referans Eylül 1936’yadır.

82) Akt. Richards, a.g.y., s. 46-47

83) A.g.y. Richards merkezi hükümetin Aragon cephesine yardımı reddetmesinin, kısmen genel karşı-devrimci siyasetten kaynaklandığını ileri sürer “Büyük ölçüde C.N.T.-E.A.I. üyelerinin yerleştirildiği bu cephe, anarşistlerce büyük stratejik öneme sahip olarak değerlendirildi; esas işlevi Katalonya’yla Bask kırsalı ve Asturias, vb. arasında bağlantı, [Katalonya’nın] sanayi bölgeleriyle önemli hammadde kaynakları arasında bir bağlantı sağlamasıydı.” Bir kez daha, bu konuda ayrıntılı bir inceleme yapmanın ilginç olacağını söylemeliyim.

Aragon cephesinde bırakılmış komünist birliklerin varlığı şüphe götürmez gibidir ve siyasal bir dürtüyle hareket ettiklerinden kuşkulananmak yersizdir. Örneğin bkz. D.T. Cattell, *Communism and the Spanish Civil War* (1955; yeniden basım: New York, Russell and Russell Publishers, 1965, s. 110). Genellikle merkezi hükümetin davranışını haklılaştırmak için çabalayan Cattell, bu durumda yardımın siyasal saiklerle reddedildiğinin pek kuşku götürmez olduğu kararına varır. Brenan da benzer bir görüşü savunarak, komünistlerin “anarşistlere zarar vermek için birlikler olmadan Aragon cephesini elde tuttuğu”nu iddia eder. Komünistler Aragon cephesinde birliklerin yokluğunu açıklamak için en gösterişli iftiralara başvurdular; mesela *Daily Worker* birliklerin eksikliği “Troçkist

Broué ve Témime'in de iddiaları benzer yöndedir. Kolektifleştirilmiş sanayilere yöneltilen 'yetersizlik' suçlamasını yorumlarken, "Savaşın korkunç yükü göz ardı edilmemeli, diye vurgulamışlardır. Bu yüke rağmen "yeni idari teknikler ve kârın ortadan kaldırılması fiyatların düşüşüne imkân sağladı" ve "pek çok girişimde uygulanan mekanizasyon ve rasyonalizasyon... üretimi hatırı sayılır miktarda artırdı. İşçiler muazzam fedakârlıkları şevkle kabul ettiler, çünkü çoğu durumda fabrikanın kendilerine ait olduğuna ve nihayet kendileri ve sınıf kardeşleri için çalıştıklarına inanıyorlardı. Dağınık girişimlerin biraraya getirilmesi, ticari kâlıpların basitleştirilmesi, yaşlı işçiler, çocuklar, sakatlar, hastalar ve genelde personel için önemli sosyal projelerin düzenlenmesiyle İspanyol ekonomisine gerçek bir yeni ruh geldi" (s. 150-151). Onlar devrimin en büyük zaafının, tamamına erdirilememiş olduğunu savunurlar. Bu kısmen savaş yüzünden, kısmen de merkezi hükümetin politikalarının bir sonucudur. Madrid hükümetinin kolektifleştirmenin ilk aşamalarında, kolektifleştirilen sanayi ya da tarıma -Katalonya vakasında, Katalonya hükümeti tarafından maddi garantiler sunulduğunda bile- kredi ya da destekleme fonları sağlamayı reddetmesini de vurgularlar. Böylelikle kolektifleştirilen girişimler devrim zamanında el konmuş mal varlığıyla ayakta kalmaya zorlanmıştır. Altının ve kredilerin kontrolü "hükümete kolektif girişimlerin işlevini istediği gibi kısıtlama ve engelleme imkânı veriyordu" (s. 144).

Broué ve Témime'e göre, kolektifleştirilmiş sanayiye sonunda yok eden kredi kısıtlamasıydı. Katalonya'daki Companys hükümeti CNT ve POUM tarafından talep edilen, sanayi ve krediye yönelik bir banka kurmayı reddetti; merkezi hükümet (bu vakada

General Koop'un çok büyük miktarda ikmal malzemesi ve mühimmatı insansız alandan faşistlere taşıdığı"na atfetti (akt. Morrow, a.g.y., s. 145). Morrow'un işaret ettiği gibi, General Koop böyle bir suçlama hedefi için çok kötü bir seçimdi. Mesela, onun komutası altında çalışan Orwell'm anlatımlarından Koop'un sicili gayet iyi bilinir (bkz. Orwell, a.g.y., s. 209). Orwell liberal basında Aragon cephesiyle ilgili çıkan başka pek çok saçmalığı birinci el gözlemlerle yalanlayabilirdi de, mesela *New Republic*'deki Ralph Bates'in demecine göre, POUM askerleri "insansız alanda faşistlerle futbol oynuyorlardı" deniyordu. Orwell'in gözlemlerine göreyse, bu sırada "PO.UM. askerleri ağır zayıat vermişlerdi ve benim birkaç kişisel arkadaşım öldürülmüş ve yaralanmıştı"

sosyalist UGT ile bankaların kontrolüne bel bağlayan) sermaye akışını ve “özel teşebbüs için kredi tahsis etmeyi” kontrol edebiliyordu. Şöyle devam ederler: Kolektifleştirilmiş sanayi için bütün kredi temin etme çabaları başarısız kaldı ve “kolektifleştirme hareketi kısıtlandı, sonra durduruldu, hükümet bankalar aracılığıyla, [daha sonra] genellikle yeni adlar altında önceki sahipleri ve idarecileri olduğu açığa çıkan, idarecilerin ve yöneticilerin seçilmesindeki kontrolü aracılığıyla sanayinin kontrolünü ele aldı” Kolektifleştirilmiş tarım vakasında da benzer bir tablo söz konusuydu (s. 204).

Durum Batı’da layıkıyla anlaşıldı. *The New York Times* Şubat 1938’de şöyle yazıyordu: “Kolektifleştirme kılığında onları işçilerin kontrol etmesiyle karşılaştırıldığında, kralcı İspanya’da ticaret ve sanayinin kontrolü ve Devlet müdahalesi ilkesi artık ortaya çıkan bir seri kararnameyle tedricen kurumsallaşıyor. Tesadüf eseri şirket ve işletme hakları ve özel mülkiyet ilkesi Anayasa güvenesi altında kurumsallaşıyor.”⁸⁴

Morrow, 1936 Temmuz’undaki işçi devrimiyle kurulan yeni kurumların elinden güç bir kez kaçınca, Katalonya hükümetinin bir seri kolektifleştirme kısıtlaması uygulamasını aktarır (s. 64-65). 3 Şubat’ta süt ticaretinin kolektifleştirilmesi yasa dışı ilan edilmiştir.⁸⁵ Nisan’da “Generalidad* ihraç edilen ve eski sahiplerinin başvurusuyla yabancı mahkemelerde bloke edilmiş malların işçilerin mülkiyetinde olduğunu onaylamayı reddederek, işçilerin gümrükler üzerindeki kontrolünü kaldırdı; bundan böyle mal ihraç eden fabrikalar ve tarımsal kolektifler hükümetin insafına kaldı” Daha önce belirtildiği gibi, Mayıs’ta, kararnamenin “(İspan-

84) Akt. *Living Marxism*, s. 172.

85) Bolloren, a.g.y., s. 49. Barcelona’da süt ticaretinin kolektifleştirilmesi konusundaki yorumu şöyledir: “Anarko-sendikalistler kırkın üzerinde pastörize tesisini hijyenik olmadığı için kapattılar, kalan dokuzu bütün sütü pastörize etti ve kendi mandırasını kuran dağıtıcıları atmak için dava açtılar. Perakendecilerin çoğu kolektife girdi, fakat bazıları bunu yapmayı reddettiler: ‘Onlara paylaştırmadan yönetemeyeceklerini iddia ederek... işçilere ödenenden çok daha yüksek ücret istediler,’ [Tierra Libertad, 21 Ağustos 1937 -anarşist aktivist, FAI gazetesi].” Bolloren’in verdiği bilgi öncelikle anarşist kaynaklardan alınmıştır; Peirats’dan başka her tarihçiden geniş olarak faydalanmıştır. Fakat, diğerleri gibi eleştirel olarak kullanılması gereken bu kaynakların herhangi bir değerlendirmesini yapmaz.

*) Katalonya hükümeti (ç.n.)

ya) devletin kanunları"na ve "müsadere ve sosyalleştirmenin Devletin bir fonksiyonu olduğunu söyleyen Anayasa'nın 44. maddesine önceden de, şimdi de uygun olmadığı için" "Genaralidat'ın yetkisi olmadan imzalandığı" iddiasıyla, 24 Ekim tarihli kolektifleştirme kararnamesi feshedildi. 28 Ağustos kararnamesi "hükümete maden ocakları ve metalurji fabrikalarına müdahale etme ya da yönetimi ele alma yetkisi verdi" Anarşist gazete *Solidaridad Obrera* Ekim'de yayınladığı, Savunma Bakanlığı'nın satın alma bölümünün bir kararına göre, yalnızca "eski sahiplerinin elinde" işlev gören ya da "Maliye ve Ekonomi Bakanlığı'nca kontrol edilen karşılıklı müdahaleye tabi" şirketlerle satın alma sözleşmesi yapılacaktı.⁸⁶

Jackson'ın "Katalonya'da CNT fabrika komiteleri hükümetin onları hammaddeden yoksun bıraktığını ve *burjuvazinin* kayırdığını iddia ederek, savaş üretiminde ayak sürüdü" cümlesine geri dönersek, bu cümlelerin tarihsel olayların bir tanımından ziyade, kapitalist demokrasi lehine Jackson'm yanlılığının bir ifadesi olduğu sonucunun çıkarılması gerektiğine inanıyorum. En azından şunu söyleyebiliriz: Jackson sonucunu destekleyecek bir kanıt ortaya koymaz; oysa ortada sorgulanacak olgusal bir temel vardır. Liberal tarihçilerin, tamamen doğru bir şekilde, devrim lehine yanlı olarak baktığına dair epey kaynak aktardım. Benim bakış açım şudur: Liberal tarihçilerin derinlerdeki yanlılığı normal olarak doğru kabul edilmek şöyle dursun, nesnellik noksanlığı bir meseledir ve bu nesnellik noksanlığının İspanyol devriminin doğası hakkında bir hayli küstahça kuşaktan kuşağa aktarılan yargıyı ciddi şekilde çarpıttığını varsaymak için geçerli sebepler bulunmaktadır.

Jackson'm herhangi bir kanıtla desteklenmemiş yargısının analizine devam edersek, yukarıda aktarılan ifadesinde şu dikkat çeker: Barcelona'da "önceki Ağustos'un devrimci fatihlerinin saf iyimserliği, hınca ve bir şekilde kazıklanma duygusuna teslim olmuştu" 1937 Ocak ayı boyunca Barcelona'da büyük bir hoşnutsuzluk hissedildiği gerçektir. Fakat bu sadece "modern toplumun

86) Morrow, a.g.y., s. 136.

kuşku duyulmaz karmaşıklığı"nın bir sonucu muydu? Meseleye biraz daha yakından bakarsak, epey farklı bir resim görürüz. Rusların baskısı altındaki PSUC, "[Aralık 1936'da] Gıda Bakanlığı'na mevcut Katalan politikacıların en sağındaki bir adamı [siyasal görüşleri sebebiyle, genel Komünist Parti duruşuyla işbirliğine en istekli] Comorera'yı koyarak" Katalonya hükümetinin hemen hemen tam kontrolünü ele geçirdi.⁸⁷ Jackson'a göre, Comorera, "derhal mal mübadelesini ve el koymayı sonlandırmak için adım attı ve devrime karşı köylülerin savunucusu haline geldi" (s. 314); "el koymaları sonlandırdı, ücretleri iyileştirdi ve Katalan köylüleri daha fazla kolektifleştirmeye karşı korudu" (s. 361). Jackson'ın Comorera hakkında söylediklerinin hepsi budur.

Başka kaynaklardan, mesela 1937 Ocak ayında ikinci kez Barcelona'da olan Borkenau'dan -herkesçe çok iyi bir bilgi kaynağı ve kuvvetli anti-anarşist duyguları olan uzman gözlemci olarak kabul edilir- daha fazlasını öğreniriz. Borkenau'ya göre, Comorera, "en iyi Alman sosyal demokrasisinin aşırı sağ kanadıyla kıyaslanabilecek bir siyasal tavrı temsil eder. Anarşizme karşı savaşta, her zaman İspanya'da sosyalist politikanın temel amacı olarak baktı... Onun için sürpriz olan, [anarşist politikalardan] hoşlanmama konusunda komünistlerde umulmadık bir müttefik bulmasıydı"⁸⁸ Karşı-devrim sürecinin bu aşamasında sanayi kolektifleştirmelerini tersine çevirmek imkânsızdı; bununla birlikte, Comorera, Barcelona'ya erzak sağlayan sistemi, yani şehirlere un dağıtılmasında (belki de Borkenau'nun varsaydığı gibi, istemeyerek) işbirliği yapan, genellikle CNT'nin etkisi altında köy komitelerini lağvetmeyi başardı. Devamında Borkenau durumu aşağıdaki gibi tanımlar:

...Comorera, en son ve en dindar idareciler olan sağ kanat sosyalistlerden başka hiçbir idarenin savaş sırasında takip etmediği bu soyut liberalizm ilkelerinden başlayarak, merkezi idareye kaotik eklemek komitelerinin yerine bir şey koymadı. Ekmekte özel ticareti açıkça ve tamamen geri getirdi. Ocak'ta Barcelona'da bir vesika sis-

87) Borkenau, *The Spanish Cockpit*, s. 182.

88) A.g.y., s. 183.

temi bile yoktu. Mayıs'tan beri ücretleri pek değişmeyen işçiler, ek-meklerini ellerinden geldiğince artmış fiyattan almaya terk edildiler. Pratikte bunun anlamı, kadınların sabahları dört saat kuyrukta beklemek zorunda olmalarıydı. İşçi mahallelerinde öfke doğal olarak büyüktü, Comorera makama geldikten sonra ekme kütüğü daha da arttı.⁸⁹

Kısacası, Barcelona işçileri “modern toplumun umulmadık karmaşıklığı”nı öğrendiklerinde, sadece “hınç ve bir şekilde kazıklanmış olma duyguları”na teslim olmadılar. Tersine, yeni tasmalı eski köpek tarafından kazıklandıklarına inanmak için geçerli sebepleri vardı.

George Orwell'ın bu konudaki gözlemleri daha isabetlidir:

Savaş sırasında arada aylar olacak şekilde Barcelona'yı iki kez ziyaret eden herkesin dikkatini, orada meydana gelen olağanüstü değişiklikler çeker. İşin garibi, oraya ister benim gibi önce Ağustos'ta sonra Ocak'ta, isterse önce Aralık'ta sonra Nisan'da gitsinler, söyledikleri şeyler hep aynıdır: Devrimci atmosfer yok olmuş. Şüphesiz, sokaklardaki kanın daha kurumadığı ve milislerin küçük otellere yerleştiği Ağustos'ta orada bulunan birinin gözünde, Barcelona, Aralık'ta burjuva görünüyordu; İngiltere'den yeni gelmiş benim için, tasavvur edebileceğim herhangi birinden daha çok işçi şehrine benziyordu. Artık [Nisan'da] dalga çekilmişti. Yeniden savaş tarafından yaralanmış ve hasar görmüş fakat işçi sınıfının haki-miyetinin göze çarpan bir işaretinin olmadığı sıradan bir şehirdi... Şişman zengin adamlar, zarif kadınlar ve parlak arabalar her yerdeydi... Ben Barcelona'dan ayrıldığımda, tıpkı İngiliz Ordusu subaylarının üniformaları gibi yalnızca ondan biraz daha sıkıca bele oturan zarif haki bir üniforma [giymiş]... şaşırtıcı sayıda yeni Halk Ordusu subayından geçilmiyordu... Onların yirmide birinden fazlasının hâlâ cephede olduğuna inanamadım, fakat hepsinin kemerlerine asılı otomatik tabancaları vardı; biz, cephede, aşk ya da pa-

89) A.g.y., s. 184. Borkenau'ya göre, “Comorera'nın bu kütükten kişisel olarak sorumlu olup olmadığı kuşkuludur; ekin tüketim temposuyla, her durumda ortaya çıkabilirdi. Bu yorum doğru olabilir de olmayabilir de. Borkenau gibi biz de, köy ve işçi komitelerinin, merkezi hükümetle birlikte ya da onsuz, ‘soyut liberalizm’ siyasetine (genel komünist yönelimlilerin, devrimci dönemde gelişen Devrim örgütlerini ve yapılarını yıkma çabalarının parçasıydı) taraftar olmadan, Barcelona'nın yiyecek içeceği sağlamayı sürdürüp sürdüremediği konusunda ancak spekülasyon yapabiliriz.

ra için tabanca alamazdık... * Büyük bir değişiklik çıkmıştı şehre. Başka hepsinin dayanağı olan iki olgu vardı. Biri halkın -sivil nüfus- savaşa ilgisinin çoğunu kaybetmesiydi; öteki, toplumun zengin ve fakir, üst sınıf ve alt sınıf olarak normal bölünmesinin ön plana geçmesiydi.⁹⁰

*) (Orwell sol kanat (POUM ve anarşistler) askerlerinin ağırlıkla hakim olduğu bir bölgede POUM milisleriyle birlikte görev yaptığı Aragon cephesinden daha yeni dönmüştü.

90) Orwell, a.g.y., s. 109-111. Orwell'in ilk kez gittiği Aralık'ta Barcelona'yı tarifi uzun bir alıntıyı gerekli kılar:

İşçi sınıfının yönetimde olduğu bir şehre ilk kez geliyordum. Pratik olarak herhangi bir büyüklükteki her bina işçiler tarafından ele geçirilmişti ve kızıl ve Anarşistlerin kızıl kara bayraklarıyla donatılmıştı; her duvara orak çekiç ve devrimci partinin baş harfleri çizilmişti; hemen her kilise yağmalanmış ve tabloları yakılmıştı. Şurada buradaki kiliseler işçi çetelerince sistemli biçimde tahrip ediliyordu. Her dükkân ve kafede kolektifleştirildiğini belirten bir tabela vardı; ayakkabı boyacıları bile kolektifleştirilmişti ve kutu'larını kızıl karaya boyamışlardı. Garsonlar ve mağaza görevlileri yüzünüze bakıyor ve size eşit olarak muamele ediyorlardı. Kölece davranış, hatta merasimlere özgü konuşmalar şimdilik ortadan kalkmıştı. Kimse 'Bay' ya da 'Efendi' demiyordu, herkes birbirine 'Yoldaş' ya da 'Sen' diye sesleniyor ve 'Günaydın' yerine 'Şerefe' diyordu. Primo de Rivera'nın zamanından beri bahşiş vermek yasayla yasaklanmıştı; ben ilk seferinde taşıyıcı çocuğa bahşiş vermeye kalktığım için otel yöneticisinden bir ders dinlemek durumunda kaldım. Özel otomobil yoktu, hepsine el konmuştu ve bütün taksiler, tramvaylar ve diğer araçların çoğu kızıl karaya boyanmıştı. Her yerde devrim posterleri vardı; çamur sürülmüş gibi görünen birkaç reklamdandan kalan parlak kırmızı ve mavi duvarlara asılmıştı. Ramblas'tan aşağıda, insan kalabalıklarının aşağı yukarı yürüdüğü şehrin geniş ana caddesinde hoparlörler bütün gün ve gece boyunca devrim şarkıları çalıyordu. Hepsinin en acayibi kalabalıkların görünümüydü. Dış görünüşte varlıklı sınıfların pratikte yok edildiği bir kentti. Az sayıdaki kadın ve yabancı hariç, 'iyi giyimli' kimse yoktu. Pratikte herkes kaba işçi sınıfı giysileri ya da mavi tulum ya da bir çeşit askeri üniforma giymişti. Hepsinde acayip ve dokunaklıydı. Orada anlamadığım, hatta bir bakıma hoşlanmadığım çok şey vardı, fakat bunun uğruna savaşmaya değer bir durum olduğunu fark ettim. Ayrıca onların yaptığı şeylere inanıyordum; bu gerçekten bir işçi devletiydi, bütün burjuvalar ya kaçmış ya da öldürülmüştü ya da gönüllü olarak işçilerin tarafına geçmişlerdi; çok sayıda hali vakti yerinde burjuvanın maksadını gizleyip şimdilik kendini proleter gibi gösterdiğinin...

Komünist iktidarın eski toplumu yeniden var edeceği ve savaştaki halk katılımını yok edeceği mutlu günleri beklediklerinin farkında değildim.

Bununla birlikte 1936 aralığında durum aşağıda tanımlandığı gibidir (s. 6):

Yine de anlaşıldığı kadarıyla insanlar hoşnut ve umutlu. İşsizlik yoktu ve asgari ücret hâlâ çok düşüktü; birkaç gerçekten muhtaç insan gördünüz ve çingeneler hariç dilenci yoktu. Her şeyden önce devrime, geleceğe inanç ve birden bir eşitlik ve özgürlük çağma girileceği duygusu vardı. İnsanlar kapitalist makinede bir çark gibi değil, insan gibi yaşamaya çalışıyorlardı. Berber dükkânlarında berberlerin artık köle olmadığını anlatan anarşist bildiriler (berberler çoğunlukla anarşistti) göze karşıyordu. Sokaklarda fahişelerin fahişelik yapmayı bırakmasını isteyen renkli afişler okuyordunuz. İngilizce konuşan ırkların duygusuz ve alaycı uygarlığından herhangi biri için, bu idealist İspanyolların devrimin basmakalıp deyişlerini birebir anlamıyla anlamalarında oldukça acıklı bir yan söz konusu. Bu sırada hepsi de proleterlerin kardeşliği ve Mussolini'nin kötülüğü üzerine olan en saf devrim şarkıları, sokaklarda birkaç kuruşa satılıyordu. Kara cahil milislerin satın aldığı bu şarkılardan birinin sözlerini hecelediğini, sonra da vakit öldürürken düzgün bir sesle söylediğini çok gördüm.

Tarihi aklınızdan çıkarmayın. Orwell, Barcelona'ya 1936 Aralık ayının sonlarında gitmişti. Comorera'nın işçi erzak komitelerini ve ekmek komitelerini kaldıran kararnamesi 7 Ocak tarihliydi. Borkenau Ocak ortalarında, Orwell Nisan'da Barcelona'ya döndü.

Jackson devrim dalgasının geri çekilmesini, modern toplumun tahmin edilemeyen karmaşıklığının keşfedilmesine atfederken, Borkenau'nunkiler gibi Orwell'in ilk elden gözlemleri daha basit bir açıklamayı akla getirir. Açıklama gerektiren şey, Barcelona işçilerinin memnuniyetsizliği değil, tarihçilerin tuhaf kurgularıdır.

Bu noktada Jackson'ın Juan Comorera hakkındaki yorumunu tekrar edeyim: Comorera "derhal mal mübadelesini ve el koymayı sonlandırmak için adım attı ve devrime karşı köylülerin savunucusu haline geldi"; "el koymaları sonlandırdı, ücretleri iyileştirdi ve Katalan köylüleri daha fazla kolektifleştirmeye karşı korudu" Bu yorum Katalan köylülüğünün, bir bütün olarak devrime karşı olduğunu ve Comorera'nın onların korktuğu kolektifleştirmeye dur dediğini ima eder. Jackson bu konuda köylülük arasında herhangi bir bölünmenin olduğunu hiçbir yerde belirtmez ve ima ettiği Comorera'nın iktidara yaklaştığı dönemde kolektifleştirmenin yürürlükte olduğu iddiası için hiçbir destek sunmaz. Gerçekten, Comorera'nın iktidara yükselişinin Katalonya'da kolektifleştirmenin seyrini etkilediği şüphelidir. Kanıt göstermek güçtür, fakat ne olursa olsun Katalonya'da tarımın kolektifleştirilmesi yaygın değildi ve Comorera'nın makama geldiği Aralık ayında da yaygınlaştırılmamış gibi görünüyor. Anarşist kaynaklardan biliyoruz ki, Katalonya'da zorla kolektifleştirme örnekleri vardı,⁹¹ fakat ben Comorera'nın zorla kolektifleştirmeden 'köylülüğü koruduğu'nun hiçbir kanıtını bulamadım. Dahası, köylülüğün bir bütün olarak kolektifleştirmeye karşı çıktığı iması, en iyi ihtimalle yanlış yorumdur. Daha doğru bir resim Bolloten tarafından sunulur: "Şayet tek tek çiftçiler kolektifleştirilmiş tarı-

91) Bkz. Bolloten, a.g.y., s. 71. 1936 Eylül ayında anarşist sözcü Juan Peiro'dan alıntı yapar. Diğer anarşistler ve sol kanat sosyalistler gibi, Peiro da kolektifleştirme için zor kullanılmasından ziyadesiyle şikayetçiydi; aynı tavrı aldığı Toprak İşçileri Federasyonu genel sekreteri Ricardo Zabalda 8 Ocak 1937'de şöyle diyordu: "Bir grup aktif ve dürüst işçinin kurduğu, küçük, şevkli bir kolektifi, zor kullanarak yerleştirilmiş, onu başarısız kılan kadar sabote edecek şevksiz köylülerden müteşekkil geniş bir kolektife tercih ederim. Gönüllü kolektifleştirme uzun bir yol gibi görünebilir, fakat küçük, iyi idare edilen kolektif örnekleri, aksi takdirde sosyalleşmiş tarımın gözden düşmesiyle kolektifleştirmeyi sonlandırmaya zorlayacak, çok gerçekçi ve pratik olan bütün köylülere çekici gelecektir (akt. Bolloten, a.g.y., s. 59). Bununla birlikte, anarşistlerin ve sol sosyalist sözcülerin kurallarının pratikte sık sık ihlal edildiği kuşku götürmez.

min hızlı ve yaygın gelişmesine korkuyla baksaydı, anarko-sendikalist CNT ve sosyalist UGT'nin çiftlik işçileri bunda, tersine, yeni bir çağın başlangıcını görürlerdi." Jackson'm aşırı basitleştirilmiş ve yanlış yorumlanmış anlatımından bununla ilgili pek az şey öğrenilse de, kısaca kırsal alanda karmaşık bir sınıf savaşı hüküm sürüyordu. Bu çarpıtmanın Jackson'ın devrime ve onun hedeflerine antipatisini bir kez daha yansıttığını varsaymak adil gibi görünüyor. Daha sonra, Katalonya'dakinden çok daha geniş kolektifleştirmenin olduğu bölgelere referansla bu soruya döneceğim.

Jackson'ın birer birer saydığı, Barcelona'nın bir şeyden şüphelenmeyen anarşist işçilerini şaşırtan ve sersemleten modern toplumun karmaşıklığı aşağıdadır: artan gıda ve erzak sorunu, hudut karakollarının, köylerin ve kamu hizmetlerinin idaresi. Az önce belirtildiği gibi, Juan Comorera'nın parlak liderliği altında gıda ve erzak sorunu çok hızlı büyümüş gibi görünüyor. Jackson'm başka bir yerde anlattığı gibi (s. 368), hudut karakollarıyla ilgili durum temel olarak aşağıdaki gibidir: "Katalonya'da anarşistler, 18 Temmuz'dan beri Fransız sınırındaki gümrük istasyonlarını kontrol ediyorlardı. 17 Nisan 1937'de maliye bakanı Juan Negrín'in emrinde hareket eden, yeniden örgütlenmiş jandarmalar, sınırı işgal etmeye koyuldular. Jandarmalarla çarpışmalarda en az sekiz anarşist öldürüldü. Kuşkusuz ciddi olan bu sorun bir yana, sınır karakollarına asker gönderme sorununun devrimci dalganın geri çekilişine katkısı olduğunu varsaymak için pek az sebep bulunmaktadır. Eldeki kayıtlar köylerin ya da kamu hizmetlerinin idare edilmesi sorununun, Catalonia işçileri için ya 'beklenmedik' ya da çok karmaşık olduğunu gösterir –kayda değer ve beklenmedik fakat yine de ulaşabileceğimiz kanıtlarla tasdiklendiği görülen bir gelişme. Tekrar vurgulamak isterim ki, Jackson devrimci dalganın çekilmesi ve Katalan işçilerin memnuniyetsizliğinin sebepleriyle ilgili çıkardığı sonucu destekleyecek hiçbir kanıt sunmaz. Bir kez daha, onun sonucunu tarihsel kayıtlardan ziyade liberal entelektüellerin elitist yanlılığına atfetmek adil olur sanırım.

Jackson'ın bir sonraki yorumunu değerlendirelim; anarşistler "Málaga'nın kaybını büyük oranda, Valencia hükümetinin sürekli

sağa kaydığını gören Endülüs proleterlerinin moral bozukluğu ve yön şaşımalarına dayanarak açıkladılar” Yine Jackson buna, tam da İspanyol anarşistlerinin akılsızlıkları ve saflıklarının bir başka göstergesi olarak bakar gibidir. Oysa bu hikâyenin devamı da var. Borkenau, Málaga'nın 8 Şubat 1937'de düşmesinden hemen önce bölgede birkaç gün geçirdiği için, Jackson'm alıntı yaptığı birincil kaynakların birinin Borkenau olması çok doğaldır. Fakat Borkenau'nun ayrıntılı gözlemleri, en azından kısmen, anarşist 'açıklama'yı destekleme eğilimindedir. O Málaga'nın ancak 'anarşistlerin önderlik edebileceği' türden, kitlelerin katıldığı bir 'çaresizce savaş'la kurtarılabileceğine inanıyordu. Fakat iki faktör böyle bir savunmayı engelledi: Birincisi, savunmaya önderlik etmek üzere atanan subay, Yarbay Villalba, “bu görevi safi askeri bir görev olarak yorumladı, oysa gerçekte, emri altında bir halk hareketinin güçlerinden başka hiçbir askeri araç yoktu”; o “kalbinin derinliklerinde milis ruhundan nefret eden” profesyonel bir subaydı ve ‘siyasal faktörler’i anlama yeteneğinden yoksundu.⁹² İkinci faktör, Şubat boyunca siyasal bilinçlilik ve kitle katılımındaki önemli azalmaydı. Anarşist komiteler artık işlemiyordu ve polis ve Sivil Muhafızların otoritesi eski haline getirilmişti. “Baş belası yüzlerce bağımsız korucu fakat onunla birlikte köylerin iç savaşındaki tutkulu ilgisi de ortadan kayboldu... Kısa İspanyol Sovyet sistemi antraktı sona erdi” (s. 212). Málaga'daki yerel durumu ve Valencia hükümetindeki (Málaga'yı savunan milislere destek ya da silah sağlamada başarısızdı) çatışmaları gözden geçirdikten sonra, Borkenau bir sonuca varır (s. 228): “İspanyol cumhuriyeti sosyal devrimi sonlandırma kararı veren sağ kanadı ve buna izin vermeyen sol kanadının bedelini Málaga'nın düşüşüyle ödedi.” Jackson'm Málaga'nın düşüşü hakkındaki tartışması, kentlerdeki şiddet ve siyasal rekabete gönderme yapar, fakat Borkenau'nun tanımı ve ona eşlik eden yorumunun, yenilginin büyük ölçüde Valencia hükü-

92) Borkenau, *The Spanish Cockpit*, s. 219-221. Jackson bu subaylardan yalnızca kendisinin 'sağlam bir profesyonel subay' olduğunu söyler. Málaga'nın düşmesinden sonra Yarbay Villalba, karargâhtan kaçma ve askerleri terk etme gerekçesiyle vatana ihanetle yargılandı. Broué ve Témime, yargılanacak sorumluyu tespit etmenin güçlüğüne dikkat çekerler.

metinin bir halk savaşı vermek için moral bozukluğu ve yetersizlik ya da gönülsüzlüğüne bağlı olduğu inancını desteklemesine gönderme yapmaz. Tersine, şu sonucu çıkarır: Yarbay Villalba'nın 'şiddetli siyasal rekabeti kontrol etme' araçlarından yoksunluğu, kendisini asli askeri görevini yerine getirmekten alıkoyan bir faktördü. Bu yüzden, Borkenau'nun mahkûm ettiği bakış açısını -görev "safî askeri bir görevdi"- benimser gibidir. Borkenau'nun görüşü tanığı anlatımı bana çok daha ikna edici görünüyor.

Muhtemelen yine İç Savaş'ın liberal-komünist yorumuna hakim olan elitist yanlılık yüzünden, Jackson bu vakada da durumu oldukça yanıltıcı bir modaya uygun tanımlamaktadır. Yarbay Villalba gibi liberal tarihçiler de, sıklıkla 'bir halk hareketinin güçleri'ne ve 'milis ruhu'na karşı besledikleri kuvvetli nefreti dile getirirler. Ve benzer şekilde, 'siyasal faktör'ü anlamada başarısız oldukları ileri sürülebilir.

1937'nin Mayıs ayında Katalonya'da devrim son darbesini aldı. 3 Mayıs'ta kamu düzeni encümen azası, PSUC üyesi Rogríguez Salas, hükümetteki anarşist bakanlarla danışmadan ya da önceden haber vermeden, telefon santralinin yönetimini devralmak üzere, bir polis timiyle birlikte merkez telefon binasında zuhur etti. Önceden IT&T'nin malı olan santral, Barcelona işçileri tarafından Temmuz'da ele geçirilmişti ve 24 Ekim 1936 tarihli kolektifleştirme kararnamesi uyarınca, bir hükümet temsilcisiyle birlikte, UGT-CNT komitesinin kontrolü altında işlev görüyordu. Londra *Daily Worker*'a (11 Mayıs 1937) göre, "Salas hemen hepsi de CNT sendikası üyesi olan, oradaki işçileri silahsızlandırması için silahlı cumhuriyetçi polisler gönderdi". Juan Comorera'ya göre, gerekçe "normal olmayan duruma bir son vermektir", yani kimse "denetçilerin kulağı olmaksızın" telefonda konuşamayacaktı.⁹³ Telefon binasındaki silahlı direniş işlerini yapmalarını en-

93) Jesus Hernandez ve Juan Comorera, *Spain Organises for Victory: The Policy of the Communist Party of Spain Explained* (Londra, Büyük Britanya Komünist Partisi, tarihsiz: akt. Richards, a.g.y., s. 99-100). Telefon servisinin kısıtlanmasıyla ilgili suçlama yok, ancak devrimci işçilerin siyasiler arasındaki görüşmeyi engellemeyi sürdürmesiyle ilgili var. Richards dahasını söyler: "Elbette 'boşboğaz kulak' OGPU'nun olunca mevzu çok farklıdır."

geliyordu. Yerel savunma komiteleri Barcelona'nın her yerinde barikatlar kurmuşlardı. Companys ve anarşist liderler silahlarını bırakmaları için işçilere yalvardılar. Endişeli bir ateşkes, Saldırı Muhafızları'nın ilk müfrezesinin vardığı 6 Mayıs'a kadar devam etti; ateşkese riayet edileceği ve askeri kuvvetlerin geri çekileceği şeklindeki hükümetin verdiği sözler çiğnendi. Askerler eskiden nefret edilen Sivil Muhafızlar'ın komutanı ve artık Komünist Parti üyesi olan General Pozas'ın komutası altındaydılar. Takip eden çatışmada yaklaşık 500 kişi öldürüldü, 1.000'in üzerinde insan yaralandı. "Mayıs Günleri aslında devrimin ölüm çanları gibiydi, herkes için siyasal yenilgiyi ve belli devrimci liderlerin ölümünü ilan ediyordu."⁹⁴

Bu olayları -İspanyol devrim tarihinde muazzam önemdeki bu olayları- Jackson marjinal bir vaka olarak kabataslak çizer. Şüphesiz tarihçilerin anlatımları seçici olmalıdır; Jackson'ın Hugh Thomas ve başka pek çoğuyla paylaştığı sol liberal bakış açısından, devrimin kendisinin hiç alakasız bir tür baş belası, enerjiyi burjuva hükümetini koruma mücadelesinden saptıran küçük bir sinir bozucu olması gibi, Katalonya'da devrimin tasfilesi küçük bir olaydır. Güç kullanarak devrimi ezme kararı aşağıdaki gibi tanımlanıyordu mesela:

5 Mayıs'ta Companys, PSUC danışmanlarının bölgesel hükümetten çekilmesi ve Telefon Şirketi sorununun ilerideki görüşmelere bırakılması temelinde, her an bozulabilecek bir ateşkes sağladı. Bununla birlikte tam o akşam, yeniden düzenlenen kabineye girmek üzere olan Antonio Sesé öldürüldü. Herhangi bir olayda, Valencia yetkilileri Katalan Solu'yla daha fazla uzlaşma düşüncesinde değillerdi. 6 Mayıs'ta şehre birkaç bin *asaltos** geldi ve Cumhuriyetçi Denizciler limanda gösteri yaptılar.⁹⁵

Bu anlatımda ilgili ilginç olan şey, söylemeden geçilen şeydir. Mesela *asaltos*'ların sevk edilmesinin, Barcelona işçileri ve anar-

94) Broué ve Témime, a.g.y., s. 226.

*) Asalto: Saldırı Muhafızı. (ç.n.)

95) Jackson, a.g.y., s. 370. Thomas Sese'nin kazayla öldürülmüş olabileceğini ileri sürer (*The Spanish War*, s. 428).

şistler ve çevredeki POUM askerleri tarafından kabul edilen 'her ar bozulabilecek ateşkes'i ihlal etmesi üzerine hiçbir yorum yoktur; kanlı sonuçların ya da "Katalan Solu'yla daha fazla uzlaşma"da sergilenen isteksizliğin siyasal anlamının sözü bile edilmez. Yalnız Mayıs Günleri'nde değil, önceki haftalarda da Sesé'yle birlikte, Berneri ve başka anarşist liderlerin öldürüldüğünden bahsedilmez.⁹⁶ Jackson, Cumhuriyetçi deniz kuvvetleriyle birlikte İngiliz gemilerinin de limanda 'gösteri yapmış olması'nın sözünü etmez.⁹⁷ Önceki aylarını geçirdiği cephedeki askerlerle kıyaslayarak Orwell'in anlattığı Saldırı Muhafızları'yla ilgili gözlemlere de gönderme yapmaz. Saldırı Muhafızları, "İspanya'da gördüğüm en iyi, fevkalade askerlerdi... Aragon cephesinde güç bela silahlanmış milislerle dalga geçiyordum ve Cumhuriyet'in böyle askerlere sahip olduğunu bilmiyordum... Öncelikle cephe için seçilmiş Sivil Muhafızlar ve Carabinerolar daha iyi silahlanmışlardı ve bizden çok daha iyi giyinmişlerdi. Bütün savaşlarda aynısının

⁹⁶ Puigcerdá'nın sınır kentinin belediye başkanı Nisan'da, Negrín'in jandarmaları sınır nöbet yerlerini devralmasından sonra suikastla öldürüldü. Aynı günlerde önde gelen UGT üyesi Roldan Cortada, CNT militanı zannedilerek Barcelona'da öldürüldü. Peirats (*Los Anarquistas*, bkz. 58. dipnot) bu yanlışlıktan kuşku duyar; bazı kanıtlara dayanarak cinayetin pekâlâ Stalinist bir provokasyon olabileceğini savunur. Misilleme olarak CNT'li bir adam öldürüldü. Mayıs Günleri'ndeki görgü tanığı anlatımları unutulmaz olan Orwell şöyle der: "Misilleme cinayeti görmezden gelirken Roldan cinayetine geniş yer veren yabancı kapitalist basının komünist-anarşist ihtilafına tavır hakkında hüküm verilebilir" (a.g.y., s. 119). Benzer olarak Berneri'nin öldürülmesini görmezden gelirken, Sese cinayetini kritik bir olay olarak alıntılamanın Jackson'ın bu kavgaya ilişkin tavır hakkında da hüküm verilebilir (bkz. 64. ve 95. dipnot). Orwell başka bir yere dikkat çeker: "Özellikle İngilizce basında savaşın herhangi bir döneminde İspanyol anarşistlerine herhangi bir yakınlık bulmadan önce uzun uzun araştırma yapmanız gerekir. Anarşistler sistematik olarak kötülenirler ve kendi deneyimimden bildiğim kadarıyla, birisinin kendini savunmak amacıyla bir şey yayınlatması imkânsızdır" (s. 159). O zamandan beri çok az şey değişmiş.

⁹⁷ Orwell'a göre (a.g.y., s. 153-154): "Bir İngiliz kruvazörü ve iki İngiliz destroyeri limanda kısıtlandı ve kuşkusuz öteki savaş gemileri de çok uzakta değillerdi. İngiliz gazeteleri bu gemilerin 'İngiliz çıkarlarını korumak amacıyla' Barcelona'ya gittiğini yazdılar, oysa bunun için gitmiyorlardı; hiç kimseyi karaya çıkarmadılar ve herhangi bir sığınakların ayrılmadılar. Bu konuda kesin bir şey söylenemezse de en azından şu doğal olarak iltihım dahilindedir: İspanya hükümetini Franco'dan korumak için parmağını kıpırdatmayan İngiliz hükümeti, onu işçi sınıfının zaferinden koruyacak kadar hızlı görüşmeler yapacaktı." Bu varsayım Barcelona işçilerinin, görünüşe göre Mayıs Günleri'nin başlarında kolaylıkla yapabilecekleri, şehrin tamamının kontrolünü ele almasını kısıtlayan sol kanat liderler üzerinde etkili olmuş olabilir. Hugh Thomas (*The Spanish Civil War*, s. 428) bu konuda Orwell'in 'kaygısı' için bir "sebebi yoktu" yorumunu yapar. İspanya'yla ilgili İngiliz kayıtlarının ışığında, bu açıdan Orwell'la kıyaslandığında Thomas gerçek dişi gibi geliyor bana.

olduğundan şüphelendim –geride şık polislerle, cephede dalga geçilen askerler arasındaki aynı karşıtlık” (bkz. s. 61).⁹⁸

Valencia hükümetince anlaşıldığı gibi, karşıtlık savaşın doğasıyla ilgili birçok şeyi göz önüne serer. Daha sonra Orwell şu kesin sonuca varır: “Eline kırk yıllık tüfekleri verip on beşinde oglanları cepheye gönderen, en iyi adamlarıyla en yeni silahlarını geride tutan bir hükümet, besbelli ki faşistlerden ziyade devrimden korkmaktadır. Son altı ayın zayıf savaş siyaseti bu yüzden ve savaşı neredeyse kesinlikle bitirecek ödünler bu yüzden.”⁹⁹ Jackson’ın bu olayları atlamalar ve varsayımlarla anlatması, belki de İspanya’daki en büyük tehlikenin bir devrimin zaferi olduğu görüşünü paylaştığını akla getirmektedir.

Anlaşılan Jackson, “okurlar Orwell’in, mücadelenin siyasal karmaşıklığını pek bilmediğine dair dürüst sözlerini akılda tutmalıdır” yorumuyla Orwell’ın anlatımını kaale almamaktadır. Bu garip bir yorumdur. Bir kere, Orwell’in “mücadelenin siyasal karmaşıklığı” yönündeki analizi otuz yıla gayet iyi göğüs germiştir; yanlışa, anarşistlerle kıyaslandığında POUM’a çok daha fazla önem verme eğiliminde olduğu içindir muhtemelen – bu da, POUM milisleriyle birlikte olduğu göz önünde bulundurulursa şaşırtıcı değildir. Zamanında Stalinist ve liberal basında çıkan ahmakça lakırdının onun tarafından teşhiri oldukça doğru görünüyor; sonraki keşifler Orwell’in çatışmaların sıcaklığında bildirdiği temel olgulara ya da yaptığı yorumlara karşı çıkmak için pek az gerekçe ortaya koydu. Aslında Orwell tabii ki kendi ‘siyasal bilgisizli-

98) Orwell, a.g.y., s. 143-144.

99) *Controversy*, Ağustos 1937; akt. Morrow, s. 173 Tahmin makul olsa da yanlıştı. Batılı güçler ve Sovyetler Birliği isteseydi, uzlaşma mümkün olabilirdi ve İspanya bir Franco zaferinin korkunç sonuçlarından korunmuş olurdu. Bkz. Brenan, a.g.y., s. 331. İngilizlerin bir ateşkes ve muhtemel bir barışı desteklemekte başarısızlığını, Chamberlain’in, “İtalyan ve Alman zaferi ihtimalinde telaşa düşecek bir şey görmüyorum, demesine bağlar. Winston Churchill’in tavrını daha eksiksiz araştırmak ilginç olur. 1937 Nisan’ında Franco’nun zafer kazanmasının İngiliz çıkarlarına zarar vermeyeceğini söylemişti. Tersine, tehlike “Troçkistlerle Anarşistlerin başarısından geliyordu” (akt. Broué ve Témime, a.g.y., s. 172). Bu bağlamda Churchill’in İngiltere “hakiki bir Hitler barışı ve toleransını hoş karşılayacak ve destekleyecekti” dediği, 1939 Mart’ında (Münih’ten altı ay sonra) yazılmış ve yayınlanmamış makalesinin yeni keşfi ilginçtir (bkz. *New York Times*, 12 Aralık 1965)

ğ'ne gönderme yapar. Mayıs'ta devrimin kesin yenilgisini yorumlarken şöyle der: "Olması gerektiği kadar açıkça değilse de, anladım ki hükümet kendinden çok emin olduğunda misilleme yapılıacaktı. Fakat bu 'siyasal bilgisizlik' formu daha yeni tarih araştırmalarıyla oluşturuldu.

✓ Mayıs Günleri'nden kısa süre sonra Caballero hükümeti düştü ve Juan Negrin, İspanya Cumhuriyeti başkanı oldu. Broué ve Témime, Negrin'i şöyle tanımlarlar: "...kapitalist mülkiyetin koşulsuz savunucusu ve kolektifleştirmenin mutlak düşmanıdır. CNT'li bakanların bütün önermelerini engelledi. Carabinero'ları sıkı bir şekilde yeniden örgütleyen ve Cumhuriyet'in altın rezervlerinin SSCB'ye transferini yöneten biridir. İlimlilerin ona güvenmesinden hoşlanırdı... ve komünistlerle arası mükemmeldi."

Negrin hükümetinin ilk büyük icraatı POUM'un faaliyetine son verme ve Katalonya üzerinde merkezi kontrolün kaldırılmasıydı. Hükümet daha sonra, devrimin ilk günlerinden beri büyük ölçüde anarşistlerin kontrolünde olan, tarımsal kolektifleştirmenin yaygın ve komünist unsurların çok zayıf olduğu Aragon'a döndü. Aragon belediye meclisi, başında kardeşlerinden biri Mayıs Günleri'nde öldürülmüş, iyi tanınan bir CNT militanı olan Joaquin Ascaso'nun bulunduğu Aragon Meclisi'yle işbirliği halindeydi. Caballero hükümeti sırasında, anarşistler, komünistleri de içeren diğer anti-faşist partilere temsilcilik verilmesini kabul ettiler, fakat çoğunluk anarşistlerde kaldı. Ağustos'ta Negrin hükümeti Aragon Meclisi'nin feshedildiğini ve yerel komitelerin feshini, kolektifleri dağıtmayı, merkezi hükümetin kontrolünü tesis etmeyi sağlamak üzere, komünist subay Enrique Lister komutasında İspanyol ordusunun bir tümeninin sevk edildiğini duyurdu. Ascaso mücevher -yani, 1936 sonbaharında şahsi kullanım amacıyla Meclis tarafından 'çalınan' mücevherler- hırsızlığından sorumlu olanları da tutuklattı. Komünist bir gazetenin lehine yerel anarşist basın susturuldu ve genelde yerel anarşist merkezler zorla işgal edilerek kapatıldı. 21 Eylül'de son anarşist kale tanklar ve toplanarak ele geçirildi. Hükümetin dayattığı sansür yüzünden bu olaylara ilişkin pek az kayıt vardır; büyük tarih metinleriyse

onları hızla geçer.”¹⁰⁰ Morrow’a göre, “resmi CNT basını... Aragon saldırısını, 1934 Ekimi’ndeki Lopez Ochoa tarafından Asturias’ın boyun eğdirilmesiyle kıyasladı” –ikincisi modern İspanya tarihindeki en kanlı bastırma eylemlerinden biridir. Bu bir abartı olmasına rağmen, idarenin halka yaslanan yapılarının Lister lejyonlarıncaya yok edildiği ve Aragon söz konusu olduğunda devrimin sona erdiği bir gerçektir.

Bu olaylara ilişkin Jackson’ın yorumu şöyledir:

Hükümet 11 Ağustos’ta, Largo Caballero tarafından Aralık’ta tanınan anarşistlerin hakimiyetindeki idarenin, *Consejo de Aragón*’un feshedildiğini duyurdu. Köylülerin Consejo’den nefret ettiği biliniyordu, anarşistler Barcelona savaşı sırasında cepheyi terk etmişlerdi ve tam da Consejo’nun varlığı merkezi hükümetin otoritesine sürekli bir meydan okumaydı. Bütün bu sebeplerden dolayı, Négrin asker göndermekte ve anarşist memurları tutuklamakta tereddüt etmedi. Bununla birlikte, otorite bozulunca salıverildiler.¹⁰¹

Bu laflar çok ilginçtir. İlk itham, anarşistlerin Mayıs Günleri’nde cepheyi terk ettikleri yönündedir. Anarşistlerin belli unsurlarının ve POUM tümenlerinin Barcelona üzerine yürümeye hazırlandığı doğrudur, fakat 5 Mayıs’ta ‘her an bozulabilecek ateşkes’ tesis edildikten sonra bunu yapmadılar; Barcelona proletaryasını ve kurumlarını saldırılardan korumak için hiçbir anarşist kuvvet Barcelona’ya yaklaşmadı bile. Öte yandan, hükümet tarafından 5 bin Saldırı Muhafızı’ndan oluşan motorize bir kol, ‘her an bozulabilir ateşkes’i bozmak amacıyla cepheye

100) Bence Hugh Thomas’ın *The Spanish Civil War*’unu bu konuda anmaya değmez. Buradaki anlatım geniş ölçüde Broué ve Témime’den alınmıştır: s. 279-280.

101) A.g.y., s. 405. Bir dipnotta hükümetin tutuklananlara ‘müsamahası’ndan söz edilir. Jackson’ın Ascaso ve diğerlerinin suçlanmasıyla ya da Aragon’da eski düzenin restore edilmesi konusunda ilgili söyleyeceği bir şey yoktur. Bu olayları daha eksiksiz anlamak için, Negron tarafından gösterilen temel haklar sorunuyla anti-faşist cephe karşılaştırılabilir olarak değerlendirilmelidir. Savaşın sonraki bir söyleşide John Whitaker’a (*We Cannot Escape History* [New York, The Macmillan Company, 1943], s. 116-118) hükümetin, bilinen faşist ajanlarla olduğu gibi, beşinci kolla baş etmede niçin bu kadar etkisiz kaldığını açıklar. Negron şöyle der: “Şüphe üzerine bir adamı tutuklayamazdık; kanıt kuralını ihlal edemedik. Suçlu olduğunu düşündüğün masum bir insanı tutuklama riskini göze alamazsın. Bir savaşı kovuşturursun, evet, ama vicdanınla da yaşarsın.” Besbelli ki bu şüpheler faşist ajanlardan çok anarşist ve sosyalist işçiler için söz konusu değildi.

gönderildi.¹⁰² Bu yüzden, Barcelona savaşı sırasında 'cepheyi terk eden' yegane kuvvet, zor kullanarak devrimi yıkma işini tamamlamak için hükümet tarafından sevk edilen kuvvetlerdi. Orwell'ın daha önce aktarılan gözlemini hatırlayın.

Jackson'm, "Köylülerin Consejo'dan nefret ettiği bilinir," cümlesine ne buyrulur? Başka yerlerde vurguladığım gibi, Jackson böyle bir yargının dayanabileceği herhangi bir kanıt göstermez. Kolektiflerin en ayrıntılı araştırması anarşist kaynaklardadır; bu kaynaklar Aragon'un kolektifleştirmenin en yaygın ve başarılı olduğu yerlerden biri olduğunu gösterir.¹⁰³ Hem CNT hem de UGT Toprak İşçileri Federasyonu kolektifleştirmeye güçlü destek vermişlerdir ve ikisinin de kitle örgütleri olduğuna şüphe yoktur. Aragon'daki kolektifleştirmeyi ilk elden gözlemlemiş anarşist olmayan pek çok kişi, çok lehte raporlar vermişler ve kolektifleştirmenin gönüllü karakterini vurgulamışlardır.¹⁰⁴ Kırsal kolektifleş-

102) Bkz. Broué ve Témime, s. 262. Hükümet güçleri içinde anarşist askerler de vardı; ironiktir ki, Barcelona'ya giren sadece bu birliklerdi.

103) Kaynakların geniş bir listesi için bkz. Bolloten, a.g.y., s. 55, dipnot 1.

104) Broué ve Témime, sosyalist Alardo Prats, Fenner Brockway ve Carlo Rosselli'den aktarma yapar. Öte yandan, Borkenau kolektifleştirmede korkunun rolünün büyük olduğundan kuşkuludur. Anarşist kaynaklardan bazı kanıtlar elde edilebilse de, duygularını doğrulamaktan pek bahsetmez. Bkz. dipnot 91.

Rosselli ve Brockway'in kolektifleştirmeye ilgili bazı genel açıklamaları Rudolf Rocker tarafından "Anarşizm ve Anarko-sendikalizm" makalesinde aktarılır: No: 1, ed. Paul Eltzbach, *Anarchism* (Londra, Freedom Press, 1960) içinde, s. 226:

Rosselli: Katalonya'da üç ay içinde eski sistemin harabeleri üzerinde yeni bir sosyal düzen kurulabilmişti. Bu esas olarak dikkat çekici bir orantı duygusu, gerçekçi kavrayış ve örgütlenme yeteneği gösteren anarşistler sayesinde oldu... Katalonya'nın devrimci güçlerinin hepsi sendikalist-sosyalist bir program... şimdiye kadar hor görül-müş, büyük bir yapıcı güçle temayüz eden anarko-sendikalizm etrafında birleşti. Ben anarşist değilim, fakat bir suç unsuru olmasa da çok sıklıkla yıkıcı olarak temsil edilen Katalonya'nın anarşistleri hakkındaki kanaatlerimi burada ifade etmeyi bir görev addederek bakıyorum.

Brockway: Ben C.N.T.'nin gücünden etkilendim. İspanya'daki işçi sınıfının en geniş ve en hayati örgütü olduğunu söylemek bile gereksiz. Bu her yerde apaçıktı. Büyük sanayiler çoğunlukla C.N.T.'nin elindeydi; demiryolları, karayolu taşımacılığı, gemicilik, mühendislik, tekstil, elektrik, inşaat, tarım... Ben C.N.T. tarafından yapılmış olan yapıcı devrimci işlerden çok etkilendim. Sanayide işçi kontrolü konusundaki başarıları ilham kaynağıdır... Hâlâ İspanyol anarşistlerine imkânsız, disiplinsiz kontrol edilemez olarak bakan İngiliz ve Amerikalılar var. Bu gerçekle taban tabana zıttır. C.N.T. içindeki İspanyol anarşistleri işçi sınıfının yaptığından bile daha büyük yapıcı işler yapıyor. Cephe de faşizmle savaşıyorlar. Cephe gerisinde onlar fiilen yeni işçi toplumu. Faşizme karşı savaşın ve sosyal devrimi gerçekleştirmenin birbirinden ayrılmaz şeyler olduğunu görüyorlar. Onları görenler ve yaptıklarını anlayanlar, onları onurlandırmalı ve onlara müteşekkirm olmalıdır... Bu şimdiye kadar dünyanın herhangi bir yerinde işçilerce başarılan en büyük şeydir kesinlikle.

tirmenin ayrıntılı incelemesini yapmış anarşist bir gözlemci olan Gaston Leval'e göre, "Aragon'daki küçük mülk sahiplerinin yüzde 75'i yeni gidişata gönüllü olarak katılmış" ve diğerleri de kolektife katılmaya zorlanmamıştır.¹⁰⁵ Başka anarşist gözlemciler -Augustin Souchy özellikle- Aragon kolektiflerinin işlemesiyle ilgili ayrıntılı gözlemler sunuyordu. Fantastik derecede tahrif yapmaya istekli olmadıkça, onların anlatımlarını, "Köylülerin Consejo'dan nefret ettiği bilinir," şeklindeki iddialarla uzlaştırmak imkânsızdır -elbette 'köylü' terimi tek tek çiftlik sahipleriyle sınırlanmadıkça, ki bu durumda çok doğru olabilir, fakat yalnızca dağıtılan Meclis'te topraksız işçilerin değil, tek tek çiftlik sahiplerinin hakları hakim olmalıdır varsayımını geçerli kılar. Kolektiflerin ekonomik bakımdan başarılı olduğuna çok şüphe yoktur,¹⁰⁶

105) Akt. Richards, a.g.y., s. 76-81. Burada uzun bir tanımlayıcı alıntı verilir.

106) Bkz. Hugh Thomas, "Anarchist Agrarian Collectives in the Spanish Civil War" (dipnot 59). Tarımsal üretimin, kolektifleştirmenin yaygın olduğu Aragon ve Castille'de arttığını, köylü arazi sahiplerinin baskın unsur olduğu Katalonya ve Levant'da düştüğünü gösteren sayılar verir.

Bildiğim kadarıyla Thomas'mki İspanya'daki kolektifleştirmenin verilerini sistemli bir şekilde değerlendirme yönünde profesyonel bir çabadır yalnızca. Kolektiflerin muhtemelen 'hatırı sayılır bir sosyal başarı' olduğu ve kuvvetli bir halk desteğine sahip olması gerektiği fakat bunların ekonomik yaşabilirliklerinden çok kuşkulu olduğu sonucuna varır. "Tam da savaşın varlığı... kolektiflerin başarılarından bazılarının sorumlusu olabilir" önermesini yaparken, "kolektifler üzerindeki komünist baskı onlara hayatta kalmaları için gerekli itkiyi vermiş olabilir" şeklindeki önermesi tamamen kanıtlanmamış gibi görünür. Tersine, onların Cumhuriyetçi İspanya'nın her yerindeki başarıları ve kendiliğinden eserleri, halkın duyarlılığını iyi hissederek cevap verdiklerini ve hem savaşın hem de komünistlerin baskısının son derece bozucu -elbette nihai olarak yıkıcı- faktörler olarak ortaya çıktığını akla getirir.

Öteki kuşkulu sonuç şudur: "Zengin kolektiflerde tüketimi sınırlamada etkisiz olan yolların yoksul kolektiflere yardım etmek için düşünüldüğü" ve geniş ölçekli planlama yapmak mümkün olmadığından "refahın dağıtılması açısından anarşist kolektifler kapitalizmde pek düzeltme yapamadı" Tersine, Bolloten (a.g.y., s. 176-179) "gelişen ve yoksullaşmış işletmelerdeki işçilerin hayat standartlarındaki farklılığı ortadan kaldırmanın yanı sıra, kolektifleştirmedeki yanlışları çözmek için, anarko-sendikalistler kamulaştırmaya temelden zıt olsa da, sendikaların kontrolü altında bütün üretim kollarının merkezileştirilmesini -ya da onların dediği gibi sosyalleştirilmesini- savundular." Esas güçlüğü hükümetin tasarrufu ve kontrolünü elinde bulunduran Komünist Parti ve UFT liderliğinin -besbelli UFT'nin alt düzey üyelerinin hepsi olmasa da- ayak diremesiyle büyük ilerlemelerin önlendiğini alıntılarken, kimi başarılar elde eden kısmi sosyalleştirmenin sayısız örneğinden bahseder. Richards'a göre (a.g.y., s. 82), "1937 Haziran ayında... Bölgesel Köylü Federasyonları Plenumu kolektifleştirme hareketini yayma ve koordinasyon için, ayrıca yalnızca kolektifler arasında değil bütün ülkede de toprak ürünlerinin eşit dağılımı sağlamak için bir Ulusal Köylü Federasyonu kurulmasını tartışmak üzere Valencia'da toplandı. Yine Castille'de 1937 Ekim'inde Bölgesel Köylü Federasyon'unun 100 bin üyesi ve gıda dağıtım şirketlerindeki 13 bin üyenin birleşmesi gerçekleşti. Bu da-

kolektifleştirmenin zorla yapılması ve köylülerin nefret etmesi pek ihtimal dahilinde değildir.

Bolloten'ın çok geniş belgeli kanıtlara dayanan genel sonuçlarını daha önce aktarmıştım: Tek tek çiftçiler kolektifleştirilmiş tarımın gelişmesine dehşetle bakmış olabilirler, oysa “anarko-sendikalist CNT ve Sosyalist UGT'nin tarım çalışanları bunda yeni bir çağın başlangıcını gördüler” Bu sonuç, materyallerin ulaşılabilir olması temelinde oldukça makul görünüyor. Genellikle başarısızlıklar konusunda oldukça dürüst olduğu görülen anarşist kaynakların aktardığı zorluklar olsa da, Bolloten özellikle Aragon konusunda şunun altını çizer: “Borca batmış köylülerin CNT ve FAI'nin [Federación Anarquista Ibérica/Iberya Anarşist Federasyonu] fikirlerinden çok etkilenmesi, çiftlik işlerinin kolektifleştirilmesine kuvvetli bir kendiliğinden itki sağlayan faktördü.” Bolloten Aragon'un kırsal bölgelerindeki nüfusun yüzde 70'inin kolektiflerde yaşadığı hususunda, diğerlerinin arasından iki komünist kaynak aktarır (s. 71); komşu Katalonya bölgesinden çok büyük çoğunluğu CNT ve FAI üyeleri olan milislerin varlığının yaygın kolektifleştirmeden ‘bir ölçüde’ sorumlu olmasına rağmen, “bölgenin 450 kolektifinin çoğunun geniş ölçüde isteğe bağlı olduğu”nu ekler. “Kıralık emek istihdam etmelerini engellemekle kalmayıp... üyelerin hoşuna giden bütün kârlardan mahrum eden” (s. 72) kolektif sisteme katılmaya farklı sebeplerle zorlanmayan pek çok köylü mülk sahibi örneğinin de altını çizer. Bolloten, CNT kaynaklarına göre bazı yerlerde meydan savaşlarına ve onlarca saldırıya sebep olan, 1937 Nisan'ındaki CNT ve UGT'nin karşılıklı anlaşmayla ko-

ha iyi koordinasyon sağlamak doğrultusunda mantıklı bir adım anlamına geliyordu ve 1937 Kasım'ında Valencia'da toplanan ulusal kongrelerde İspanya'nın tamamı için kabul edildi.” Bununla birlikte, bölgesel ve ulusal koordinasyon için üzerinde düşünülen başka planlar da vardı -mesela bir fikir vermesi için bkz. D.A. De Santillan, *After the Revolution* (New York, Greenberg Publishers, Inc., 1937).

Thomas kolektiflerin “basit yoksulluğun halledildiği birkaç yıldan” fazla hayatta kalamayacağını düşünür. Ben bu veride bu sonucu destekleyecek bir şey görmüyorum. Filistin deneyimi, kolektiflerin hem sosyal hem ekonomik başarılarının uzun bir dönem boyunca sürdürülebildiğini gösterdi. Savaş koşullarındaki İspanya kolektifleştirmesinin başarısı şaşırtıcıdır. Bu başarıların güvende olup olmadıklarından ve faşist, komünist ve liberal ortak saldırılar olmasaydı yayılıp yayılamayacağından emin olunamaz, fakat neredeyse evrensel kuşkuculuk için de objektif bir temel göremiyorum. Tekrarlarsam, bu bana yalnızca akıldışı bir önyargı meselesi gibi görünüyör.

lektif çiftlikleri oturttukları bölgelerde" (s. 195) ihtilafa yol açan komünist girişimi de aktarmaktadır.¹⁰⁷

Bolloten'ın 1937 yazındaki olaylara dair ayrıntılı analizi, Aragon'da köylülerin kolektifleştirmeye karşı tavrı sorununa ışık tutmaktadır:

Kırsal ekonomi ve moral üzerinde olumsuz etkisi olan kolektiflere saldırı kaçınılmazdı, zira bazı bölgelerdeki kolektifleştirmenin köylülerin çoğu açısından lanetli olduğu doğrudur, başka kolektif çiftliklerde köylü nüfusunun büyük çoğunluğunca kendiliğinden organize edildiği pek doğru değildi. Örneğin, savaştan önce bile kırsal kolektiflerin bulunduğu Toledo eyaletinde, komünistlere yakın bir kaynağa göre, köylülerin yüzde 83'ü toprağın kolektif işlenmesi

107) Aşağıda anarşist yazar Gaston Leval'in kısa bir tasviri var. *Ne Franco, Ne Stalin, le collectivita anarchiche spagnole nella lotta contro Franco e la reazione staliniana* (Milan, Istituto Editoriale Italiano, 1952) s. 303 vd; bölümler *Collectivites anarchists en Espagne revolutionnaire* (Noir et Rouge) içinde yeniden yayınlandı, tarihsiz.

Haziran ayının ortalarında Aragon'a büyük ölçekli ve şimdiye kadar bilinmeyen yöntemlerle saldırı başladı. Komünist düzen altındaki hazine muhafızları tüfek elde erzak yüklü kamyonları durdurdular ve bunları bürolarına götürdüler. Kısa bir süre sonra aynı muhafızlar kolektiflere daldılar ve Barbastro'daki karargâhla genel kurmayın yetkisindeki büyük miktar una el koydular... Açık saldırı başladıktan sonra Ağustos'ta Lister, komutasındaki askerlerle Belchite'de cepheden 50 kilometreden daha uzağa çekildi... Nihai sonuç kolektiflerin yüzde 30'unun tamamen yok edilmesiydi. Alcolea'da kolektif yönetilen belediye meclisi tutuklandı; huzurevinde yaşayan insanlar... sokağa atıldılar. Mas de las Matas'da, Monzon'da, Barbastro'da, her yerde tutuklamalar oldu. Her yerde yağmalama vardı. Kooperatiflerin dükkânları ve tahıl depoları talan edildi, eşyalar tahrip edildi. Aragon Meclisi'nin dağılmasından sonra -kolektiflere silahlı saldırının ilk işareti gibi görünüyor- merkezi hükümet tarafından atanan Aragon valisi bunu protesto etti. Buna karşılık kendisinin cehennem gitmesi söylendi.

22 Ekim'de Ulusal Köylü Kongresinde Aragon Bölgesel Komitesi aşağıdaki raporu sundu:

"600'den fazla kolektif idarecisi tutuklandı. Hükümet depoları ele geçiren ve içindeki-leri gelişigüzel dağıtan bir idare heyeti atadı. Toprak, koşum hayvanları, aletler tek tek ailelere ya da devrim tarafından öldürülmemiş faşistlere verildi. Hasat aynı şekilde dağıtıldı. Kolektiflerin yetiştirdiği hayvanlar da aynı akıbete uğradı. Kolektifleştirilmiş çok sayıda domuz çiftliği, ahır ve mandıra tahrip edildi. Brodon ve Calaceite gibi belli komünlerde tohumlara bile el kondu ve köylüler artık toprağı işleyemez hale geldiler."

Tahminen kolektiflerin yüzde 30'unun yok edildiği Peirats'ın verdiği sayılarla sabittir (*Los anarquistas en la crisis politica española*, s. 300). Şubat'ta yapılan kongredeki 500 temsilciyle kıyaslandığında, 1937 Eylül'ündeki (Lister'in "OnB irinci Tümeni'nin süngülerinin gölgesinde toplanan") Aragon kolektifleri kongresinde sadece 200 temsilcinin hazır bulunduğu dikkat çeker. Peirats, CNT-FAI liderliği komutasındaki üç anarşist tümen cephede kalırken, ayrılıkçı bir Katalan tümeninin ve bir başka PSUC tümeninin de bu operasyon sırasında Aragon bölgesini işgal ettiğini söyler. Bunu Jackson'ın Aragon'un işgalini açıklamasıyla karşılaştırın: "Köylülerin *Barcelona çarpışması sırasında cepheyi terk eden anarşistlerden*, Consejo'dan nefret ettiği biliniyordu; Consejo merkezi hükümetin otoritesine sürekli bir meydan okumaydı" (italikler benim).

yönünde karar almıştı. Kolektif çiftliklere karşı bir kampanya yaz hasadından [1937] hemen önce ağırlığını hissettirirken... bir umutsuzluk ve kaygı bulutu tarım işçilerinin üzerine çöktü. Tarlalardaki işler pek çok yerde bırakıldı ya da ancak uyuşukça yapıldı; savaşın kazanılmasında hayati önem taşıyan hasadın büyük kısmının çürümeye terk edilme tehlikesi söz konusuydu (s. 196).

Bu şartlar altında, komünistlerin politikalarını değiştirmeye ve -geçici olarak- kolektiflere göz yummaya zorlandığını belirtir. “İçinde bulunulan tarım yılında” kolektifleri yasallaştıran ve onlara biraz yardım sağlayan bir kararname çıkarıldı. Bu “kırsal alanda hayati hasat döneminde bir rahatlama duygusu yarattı” Ekin biçilir biçilmez toplandı, yine sert baskı politikasına dönüldü. Bolloten, Aragon Meclisi’nin lağvedilmesinin yolunu hazırlayan “Ağustos başlarındaki kısa ama hararetli kampanya” konusunda komünist kaynaklardan alıntı yapar. Kararnamenin feshedilmesini takiben “Cumhuriyetçi Sol Parti’nin bir üyesi fakat gizli bir komünist sempatizanı olan (savaştan sonra, sürgünde partiye katılmıştır), yeni atanan genel vali José Ignacio Mantecón... kolektif çiftliklerin dağıtılmasını emretti.” Araç: Güç ve terör kullanarak eski düzeni restore eden Lister’in tümeni. Bolloten, Lister’in yöntemlerinin aşırı sertliğini ikrar eden komünist kaynaklar alıntılar. Kolektifleri dağıtmak için alınan önlemlerin “vahim bir yanlış olduğunu ve kırsal alanda muazzam karışıklık yarattığı”nı kabul eden Tarım Reformu Kurumu’nun komünist genel sekreterinin sözlerini aktarır: “Kolektiflerden hoşnut olmayan bu insanlar... onlara saldırarak ele geçirdiler, başarılı ve örnek bir örgütlenme olan, şiddet ya da baskı olmadan kurulmuş kolektiflere hiç saygı göstermeden hasadı ve çiftlik aletlerini bölüştürdü ve alıp götürdüler. Sonuçta, tarlalardaki çalışma neredeyse tamamen tatil edildi ve toprağın dörtte biri zamanında tohum ekimine hazırlanamadı” (s. 200). Bir kez daha felaketi önlemek için kolektiflerdeki sert baskının düzeltilmesi gerekiyordu. Bu olayları özetlemek amacıyla Bolloten sonunda ortaya çıkan durumu şöyle anlatır:

Aragon’daki durum bir nebze iyileşmesine rağmen, ne kolektiflerin dağıtılması ve ardından gelen baskının doğurduğu nefret ve h. nç

tamamen ortadan kalktı, ne de Aragon cephesinden tümüyle çekilen anarko-sendikalist güçlerin ruhunu tüketen sonuçtaki hayal kırıklığı; şüphesiz birkaç ay sonra... Komünist Parti'yi politikalarını değiştirmeye zorlayan Aragon'daki kolektif çiftliklerin ve el konan toprakların geri verilmesini isteyen çiftlik sahiplerine karşı başka bölgelerdeki destek kolektiflerinin yok edilmesinden sonra, bu cephenin çökmesine katkıda bulunan hayal kırıklığı... [s. 200-201].

Jackson'm yorumuna geri dönersek, sanırım durumu ciddi olarak yanlış yorumladıkları sonucunu çıkarmamız gerekiyor.¹⁰⁸ Aragon Meclisi'nin feshedilmesi ve askeri güç kullanarak kolektiflerin geniş çaplı bir şekilde yok edilmesi, halk devriminin kökünü kurutmanın ve eski düzenin restorasyonunun bir başka adımıydı sadece. Şunu vurgulamama izin verin; ben Jackson'ı sosyal devrime karşı negatif tavrı dolayısıyla eleştirmiyorum, tersine, devrimi ve sonrasındaki baskıyı ele alışındaki nesnellikten uzaklığından dolayı eleştiriyorum.

İspanya İç Savaşı tarihçileri arasındaki hakim bakış açısı, komünist siyasetin özünde doğru bir siyaset olduğudur –Cumhuriyet'e verilen iç ve uluslararası desteği birleştirmek için sosyal devrimi tıkamak, sonra da geri döndürmek gerekliydi. Örneğin Jackson, Cabarello'nun “Cumhuriyetçi devlet otoritesini yeniden tesis etmenin ve orta sınıf liberallerle yakın işbirliği içinde çalışmanın kesin gerekli olduğunu fark ettiği”ni ifade eder. Hükümete giren anarşist liderler bu bakış açısını paylaşıyorlardı; Companys gibi liberallerin iyi niyetine güveniyor ve Batı demokrasilerinden yardım geleceğine –olayların gösterdiği gibi safça- inanıyorlardı.

Buna taban tabana zıt bir siyaset Camillo Berneri tarafından savunulmaktaydı. Berneri, anarşist bakan Federica Montseny'e¹⁰⁹ açık mektubunda bu bakışı aşağıdaki gibi özetler: “Savaş ya da

108) Bolloten'in kitabı konusunda Jackson şunu söyler: “Bu bölümün tamamında, ağırlıklı olarak 1936-1937'deki Komünist Parti'nin bu özenli belgeleme çalışmasını kullandım. Savaş dönemi basını açısından eşsizdir; kendisi İspanya'da bir UP muhabiri olan Bolloten'in geniş bir koleksiyonu vardır” (s. 363).

109) Bkz. dipnot 64. Broué ve Témime, Berneri'nin yazılarından birtakım alıntılar yaparlar. Morrow da gazetesi *Guerra di Classe*'den birkaç pasaj aktarır. Çalışmalarından bir derleme İspanya İç Savaşı'nı ve genel olarak devrim sorunlarını anlamamızda çok faydalı olacaktır.

devrim ikilemi artık anlamlı değil. *Yegane ikilem şudur: Ya devrimci savaşıla Franco'ya karşı zafer, ya yenilgi*" (italikler onundur). Berneri, Fas'a bağımsızlık verilmesi gerektiğini ve Kuzey Afrika'nın her yerinde isyanları kışkırtan bir girişimi savunur. Böylelikle Kuzey Afrika'da Batı kapitalizmine karşı ve eşzamanlı olarak, Temmuz devriminin başarılarını tedricen yok eden İspanya'daki burjuva rejimine karşı devrimci bir mücadele yürütülmelidir. Birincil cephe siyasal olmalıdır. Franco, Fransız Fası'ndan çok sayıda olmak üzere Faslı asker kontenjanına bel bağlamıştı. Cumhuriyet bu durumdan faydalanabilirdi; Milliyetçi kuvvetlerin moralini bozabilir ve pan-İslamik -özellikle Fas'taki devrimin somut alternatifine dayanan siyasal ajitasyonla belki onları devrim davasına bile kazanabilirdi. Nisan 1937'deki yazılarında Berneri, devrimin ilk günlerindeki halk katılımının ruhunu yakalayabilmesi için, Cumhuriyet Ordusu'nun devrimi savunmada yeniden örgütlenmesini ısrarla vurgulamaktaydı. Bu doğrultuda, Huesca cephesinden yazan hemşehrisi Louis Bertoni'nin sözlerini aktarmıştır:

Bütün yeni inançlardan, herhangi bir sosyal dönüşüm fikrinden, bütün devrimci ihtişamdan, herhangi bir evrensel anlamdan mahrum İspanya savaşı, artık sadece uluslararası plutokrasinin talep ettiği yok etmeden kurtulmak için sürdürölmesi gereken bir ulusal bağımsızlık savaşı değildir. Korkunç bir ölüm kalım meselesi ortada durmaktadır, fakat artık yeni bir toplum ve yeni bir insanlık inşa etmek uğruna savaş söz konusu değildir.

Böyle bir savaşta faşizme karşı zaferi kazanabilecek insan unsuru eksiktir.

Geriye dönüp bakıldığında, Berneri'nin fikirleri oldukça makul görünüyor. Faslı milliyetçilerin heyetleri aslında Valencia hükümetinden silah ve mühimmat istemeye gelmişti, fakat desteklerini kazanmak için fiilen Fransa ve İngiltere'ye Kuzey Afrika'da toprak vermeyi öneren Caballero tarafından reddedildiler. Broué ve Témime bu olguları yorumlarken, bu siyasetlerin Cumhuriyet'i "düşman ordusundaki devrimci bozgunculuk enstrümanları"ndan, hatta İtalyan müdahalesine karşı muhtemel silahlardan mahrum

biraktığını söyler. Öte yandan Jackson, Fas'a bağımsızlık (bu meseleye gelince, Fas milliyetçilerine yardım) "Paris ve Londra'da hayli takdir edilecek bir jestti" yorumuyla birlikteki Berneri'nin önerisini kaale almaz. Fransa ve Britanya'nın bu gelişmeyi pek takdir etmeyecekleri şüphesiz doğrudur. Berneri'nin vurguladığı gibi, "Aynı anda Fas'taki Fransız ve İngiliz çıkarlarını garanti etmek ve bir ayaklanma gerçekleştirmek imkânsızdır" Fakat Jackson'ın yorumu, temel meseleye, yani İspanyol devriminin, solun önerdiği türden bir devrimci savaşıyla hem cephedeki faşistlerden hem de Cumhuriyet içindeki burjuva-komünist koalisyonundan korunup korunamamasına -ya da aslında Franco'nun Faslı askerlere saldırmasına ya da en azından morallerini yıpratmasına dayanan siyasal bir mücadeleyle Cumhuriyet'in korunabilip korunamayacağına dokunmaz. Er geç Batı demokrasilerinin desteğini alacağına güvenen Cabarello'nun bu kaba şemaya niçin sıcak bakmadığını görmek kolaydır. Gelgelelim, bugün bildiklerimiz temelinde, Jackson'm devrimci savaşı kestirmeden reddetmesi çok tutarsızdır.

Ayrıca, bir kısmını önceden verdiğimiz Bertoni'nin Huesca cephesinden gözlemleri, daha başka kanıtlarla desteklenir. Komünist disiplin stratejisinin ve merkezi kontrolün gerekli olduğunu kabul edenler bile, bu stratejinin ayrılmaz bir parçasını oluşturan baskının "insanların savaşma ruhunu kırma eğiliminde olduğu"nu itiraf ederler.¹¹⁰ Bu konuda daha fazla görüş beyan etmek için tabii yalnızca spekülasyon yapılabilir, fakat bana öyle geliyor ki, pek çok yorumcu devrimin başarılarını savunmada siyasal faktörün önemini, bir halk mücadelesinin potansiyel gücünü ciddi olarak küçümsemiştir. Belki İspanya'nın CNT-UGT komiteler sisteminin merkezi kontrol lehine ortadan kaldırılmadığı bir bölgesi olan Asturias'ın, Franco'nun zaferinden sonra gerilla savaşının devam ettiği bir bölge de olması anlamlıdır. Broué ve Témimie, Asturias partizanlarının direnişinin "devlet otoritesinin yeniden tesis edilmesiyle yok edilmemiş ve burada büyük bir ih-

110) Cartell, a.g.y., s. 208. Borkenau, Brenan ve Bolloten'in daha önceki alıntılarında da bakınız. Bununla birlikte, ne Cartell ne de Borkenau bu mücadele ruhunun azalmasına önemli bir faktör olarak bakarlar.

tiyatla götürülen devrimci atılımın derinliğini gösterdiği”ni belirtir.¹¹¹ Devrimin İspanyol kitlelerinde hem yayıldığından hem de derine kök saldığından kuşku duyulamaz. Faşist ordunun büyük askeri gücüne rağmen Berneri’nin savunduğı türden devrimci bir savaşın başarılı olabilmesi fazlasıyla ihtimal dahilinde görünüyor. İnsanın makinenin üstesinden gelebileceğı fikri artık birkaç yıl önce olduğı kadar romantik ve naif görünmüyor.

Keza, karşı-devrim tarihinin açıklıkla gösterdiği gibi, anarşist liderlerin burjuva hükümete duyduğu güven dikkate alınmadı. Geri dönüp bakıldığında, Berneri’nin burjuva hükümetin parçası olmaları gerekmediğı, tersine, bu hükümeti devrimin yarattığı kurumlara değıştirmek gerektiğini savunurken haklı olduğı görülür.¹¹² En azından Katalonya’da işçi örgütlerinin eski ekonomiyi tamamen yeni bir yapıyla değıştirmesi gibi, devlet aygıtını kolayca değıştirebileceğı ve eski siyasal partileri başından atabileceğı bir zamanda, anarşist bakan García Oliver, “Bir Katalan demokratının kişiliğine ve sözlerine güvenimiz var ve Companys’i Generalitat’ın Başkanı olarak koruyor ve destekliyoruz,” dedi.¹¹³ Companys, anarşistlerle işbirliğı yapmayacağı sınırlar olduğunun tamamen farkındaydı. H.E. Kaminski’yle bir röportajında bu sınırları netleştirmeyi reddetti, fakat yalnızca “anarşist kitlelerin, üzerlerine düşen sorumlulukları kabul eden liderlerinin sağduyusuna karşı çıkmayacakları”na duyduğu ümidi dile getirdi; görevini “bu sorumlulukları uygun bir yola yönlendirmek” olarak gördü. Röportajda daha fazla netleştirmese de, bu yolun ne olduğı Mayıs Günleri’ne zemin hazırlayan olaylarda görüldü.¹¹⁴ Belki de, Companys’nin anarşist liderlerle işbirliğı yapmaya istekli bu tavrı, bir isyana liderlik edecek olan anarşist belediye başkanı Puigcerdà’nın öldürüleceğı öngörüsünde bulunan *New Statement and Nation* muhabiri-

111) A.g.y., s. 195, dipnot.

112) Bu bakımdan Troçki de benzer bir tavır alır. Bkz. *Lesson of Spain* (London Worker’s International Press, 1937).

113) Akt. Richards, a.g.y., s. 23.

114) H.E. Kaminsk, *Ceux de Barcelona* (Paris, Les Editions Denoel, 1937), s. 181. Bu kitapta kuşkucu fakat sempatizan bir görgü tanığının anarşist İspanya üzerine çok ilginç gözlemleri bulunmaktadır.

nin imasına verdiği tepkide tam olarak ifade ediliyordu: “[Companys] küçümseyerek güldü ve anarşistlerin daha önce hep yaptıkları gibi silahlarını bırakacaklarını söyledi.”¹¹⁵ Daha önce bazı ayrıntılarda işaret edildiği gibi, liberaller-Komünist Parti koalisyonunun devrimi ezmekten daha önemli olan Franco’ya karşı savaşa izin vermeye niyeti yoktu. Comorera’nın bir sözcüsü meseleyi açıklıkla ortaya koymuştu: “Şu slogan P.S.U.C.’ye atfedilmişti: ‘Saragosa’yı almadan önce Barcelona’yı almak gerekir.’ Bu, durumu açık biçimde yansıtır...”¹¹⁶ Comorera şahsen başından beri Companys’e CNT’ye direnmesi için baskı yapmaktaydı.¹¹⁷ Anti-faşist koalisyonun ilk görevi, devrimci komiteleri dağıtmaktı diye devam eder.¹¹⁸ Daha önce, Halk Cephesi tarafından yapılan baskının halkın bağlılığını ve anti-faşist savaşa katılımını ciddi şekilde zayıflattığını gösteren pek çok kanıt aktardım. Geroge Orwell’in gözünde aşıkaran şey, Aragon’un kolektifleştirilmiş köylerindeki Barcelona işçileri ve köylülerin gözünde de açıktı: Liberal-Komünist koalisyon, İspanya toplumunun devrimci bir dönüşümüne tahammül edemeyecekti; ancak eski düzen, gerekirse zor kullanarak, sağlamca yeniden tesis edildikten sonra, kendisini tamamen Franco karşıtı mücadeleye adayacaktı.¹¹⁹

Kolektiflerdeki tarım işçilerinin, konsolidasyon ve merkezi kontrole doğru hamlenin sosyal içeriğini gayet iyi anladıklarına

115) 15 Mayıs 1937 Akt. Richards, *a.g.y.*, s. 106.

116) Akt. Broué ve Témime, *a.g.y.*, s. 258, dipnot 34. Saragosa’nın ele geçirilmesi, Aragon’daki anarşist milislerin -hiç gerçekleşmeyen- hedefiydi.

117) *A.g.y.*, s. 175.

118) *A.g.y.*, s. 193.

119) Yabancı gazeteciler olayı atlamadılar. Morrow (*a.g.y.*, s. 68) James Minifie’den aktarma yapar: *New York Herald Tribune*, 28 Nisan 1937: “Güvenilir bir polis gücü yavaşça fakat emin biçimde kuruluyor. Valencia hükümeti Carabinero’ların bu amaç için ideal bir unsur olduğunu keşfetti. Bu insanlar önceden gümrük memuru ve muhafızdılar; sadakatleriyle iyi bir ün yapmışlardı. Bu güç için 40 bin kişinin silah altına alındığı, 20 bininin zaten silahlı ve teçhizatlı olduğu bildiriliyor... Anarşistler hepimizin bildiği gibi deniz ve kara sınırlarında olan trafiğin çok az olduğu bir zamanda bu gücün artırılmasına daha önce dikkat çekmişler ve şikayette bulunmuşlardı. Çünkü bu gücün kendilerine karşı kullanılacağına farkındaydılar.” Lister’in tümeninin ya da Orwell’in deyişiyle *asaltos*’ların yanı sıra bu askerlerin mesela Aragon cephesine gönderilmiş olabileceğini düşünün. Bu iyi silahlanmış, iyi eğitilmiş askerlerin devrimlerinin başarılarının tasfiye edildiği bilgisinin, merkezi hükümet tarafından silahlardan mahrum bırakılmış milisler üzerinde yapacağı etkiyi de düşünün.

kuşku yok. Bunu yalnızca anarşist kaynaklardan değil, 1937 ilkbaharındaki sosyalist basından da öğreniyoruz. 1 Mayıs'ta Sosyalist Parti gazetesi *Adelante* şöyle diyordu:

Faşist isyan patlak verdiğinde ülkedeki işçi örgütleri ve demokratik unsurlar, insanlarımızı dipsiz bir sefalet ummanına atmakla tehdit eden sözde Milliyetçi Devrim'in ancak bir Sosyal Devrim'le durdurulabileceğinde mutabıktılar. Bununla birlikte, Komünist Parti bu görüşe bütün gücüyle karşı çıktı. 'İşçiler ve köylü cumhuriyeti' ve 'proletarya diktatörlüğü' hakkındaki eski teorilerini tamamen unutmuş görünüyordu. Yeni parlamenter demokratik cumhuriyet sloganını durmadan tekrarlamasından, gerçeklik algısını tamamen kaybettiği belliydi. İspanyol burjuvazisinin Katolik ve tutucu kesimleri eski sistemlerinin yıkıldığını ve çıkış bulamayabileceğini gördüğünde, Komünist Parti onlara yeni bir ümit aşıladı. Adına konuştukları demokratik burjuva cumhuriyetin Katolik propagandaya zorluk çıkarmayacağına ve her şeyden önce, burjuvazinin sınıf çıkarlarını savunmaya hazır olduğuna onları temin etti.¹²⁰

Kırsal alanda yaygın olan bu anlayışın altı, *Adelante* tarafından UGT Tarım İşçileri Federasyonu sekreteryasına gönderilen, Hazi-
ran 1937'de yayınlanan, bir ankette dramatik biçimde çiziliyordu.¹²¹ Sonuçlar aşağıdaki gibi özetlenmekteydi:

Bu sorulara verilen cevaplar şaşırtıcı bir oy birliğini göz önüne serdi. Her yerde aynı hikâye. Köylü kolektiflerine bugün en şiddetle Komünist Parti tarafından karşı çıkılmaktadır. Komünistler ucuz emek kollayan zengin çiftçileri örgütlerler ve bu yüzden fakir köylülerin kooperatif işletmelerine aşıktan düşmandırlar.

Sendika temsilcilerinin anlatımlarına göre, devrimden önce faşistlere ve monarşistlere yakınlık duyan unsurlar, şimdi Komünist Parti saflarına üşüşmüşlerdir. Ülkede komünist faaliyetin genel etkisi hakkındaki UGT sekreteryasının yegane kanaatini, Valencia örgütü temsilcisi şu sözlerle dile getirmişti: "Kelimenin tam manasıyla bir talihsizlik."¹²²

120) Akt. Rocker, *The Tragedy of Spain*, s. 37

121) Referans için bkz. Bolloten, a.g.y., s. 192, no. 12.

122) Akt. Rocker, *The Tragedy of Spain*, s. 37

Bu 'talihsizliğin' kabul edilmesinin, anti-faşist savaşın gerektirdiği bütün fedakârlıklar dahil olmak üzere, toprak işçilerinin bu savaşa katılma istekliliğini nasıl etkilediğini tahayyül etmek zor değildir.

Merkezi hükümetin devrime karşı tavrı, eylemleriyle kabaca gözler önüne serildi ve propagandasıyla da kanıtlandı. Eski bir bakan durumu şöyle anlatıyor:

İspanyol Komünist Partisi ve sol Cumhuriyetçilerle sağ kanat Sosyalistler koalisyonu tarafından gizlenen, İspanya'nın yarısında başarılı bir sosyal devrimin gerçekleşmiş olduğuydu. Başarılı, yani sendikaların kontrolü altında, epeyce de etkili biçimde yürütülen fabrika ve çiftliklerin kolektifleştirilmesinde başarılıydı. Üç ay boyunca Alvarez del Vayo'nun altında Amerika Birleşik Devletleri ve İngiltere'ye yönelik propaganda direktörü, sonra da Valencia hükümetinde Dışişleri Bakanı'ydım; kralcı İspanya'nın ekonomik sistemindeki bu devrim hakkında tek kelime göndermeme talimatı aldım. Valencia'daki herhangi bir yabancı muhabire, gerçekleşen devrimi serbestçe yazma izni de verilmedi.¹²³

Kısacası, Franco'yla savaşma iradesinin, liberal-komünist koalisyon tarafından gerçekleştirilen, güç kullanılarak başarılan ve Batı entelektüelleri arasında yayılan ve tarihyazımda hâlâ hakim olan propagandayla tanınmaz hale getirilen¹²⁴ otoriter merkezleşme siyasetlerince önemli ölçüde azaltıldığına -belki yok edil-

123) Liston M. Oak, "Balance Sheet of the Spanish Revolution", *Socialist Review*, C. 6 (Eylül 1937) s. 7-9, 26. Bu kaynağa dikkatimi William B. Watson çekti. 1930'larm propaganda çabalarının ortaya çıkardığı belirgin bir çarpıklık, Hemingway'in bir metninden (sonradan yazılmış) 1937'de Joris Ivens tarafından çekilen *The Spanish Earth* adlı etkili filmin garip hikâyesidir -anlaşılan Dos Passos'un önyak olduğu bir proje. Bu konunun ve Hemingway'le Dos Passos'un İç Savaşı algılayışlarının açıklayıcı bir yorumu, W.B. Watson ve Barton Whaley tarafından verilir: "The Spanish Earth of Dos Passos and Hemingway", yayınlanmamış, 1967 Film Valencia'daki Fuentiduena köyünün (yeri gelmişken belirtelim, burası CNT tarafından kolektifleştirilen bir köydür) kolektifleştirilmesini işler. Liberter Dos Passos'un gözünde, devrim baskın temaydı; oysa Hemingway'i ilgilendiren anti-faşist savaşı. Dos Passos İspanya'daki komünist siyaseti eleştirmesinden dolayı Sol'dan aforoz edildiğinden (Watson ve Whaley'in dikkat çektiği gibi), Dos Passos'un rolü çabucak unutuldu.

124) Doğu'yla ilgilendiği kadarıyla Rocker (*The Tragedy of Spain*, s. 25) "kolaylıkla anlaşılır sebeplerle Rus basınının İspanyol işçi ve köylülerinin sosyal temelde yeniden yapılanmasıyla ilgili tek kelime yazmadığı"nı iddia eder. Bu iddianın doğruluğunu kontrol edemedim ama doğru olması çok şaşırtıcı gelmez.

diğine- inanmak için pek çok sebep vardır. Bunun doğru bir yar-
gı olması durumunda, Berneri ve 'aşırı' sol tarafından getirilen al-
ternatif inandırıcılık kazanır.

Daha önce belirttiğimiz gibi, Caballero ve anarşist bakanlar, er
ya da geç onların yardımını alacaklarından emin oldukları Batı
demokrasilerine güvendiklerinden karşı-devrimci siyaseti kabul
ettiler. Bu duygu 1937'de belki anlaşılabilirirdi. Ama 1960'larda ya-
zan bir tarihçinin, bunun Batı kapitalizminin hoşuna gitmeyece-
đi gerekçesiyle, devrimci savaşı Fas'a yayarak Franco'yu arkadan
vurma varsayımını reddetmesi gariptir (bkz. s. 65).

Bernieri, Batı demokrasilerinin İspanya'daki anti-faşist müca-
deleye katılmayacaklarına inanmakta oldukça haklıydı. Üstelik
faşist ayaklanmadaki suç ortaklıkları hiç de az değildi. Genellikle
Franco yanlısı olan Fransız bankerler, kralcı hükümetin İspanyol
altınlarını piyasaya sürmesini engellediler; böylelikle silah satın
alınmasını geciktirdiler ve bu arada, Cumhuriyet'in Sovyetler Bir-
liği'ne daha fazla muhtaç olmasını sağladılar.¹²⁵ Hitler ve Mussoli-
ni aslında Franco adına savaşı kazanırlarken, Batı'nın kralcı hü-
kümete yardımını etkili biçimde engelleyen 'müdahale etmeme'
siyaseti, teknik olarak da Fransız hükümeti -görünüşe göre ağır
İngiliz baskısı altında olsa da- tarafından başlatılmıştı.¹²⁶

Büyük Britanya'nın da Cumhuriyet'in yardımına koşacağı
ümidi her zaman için gerçek dışıydı. Franco darbesinden birkaç
gün sonra, *Paris-Soir*'ın dış haberler editörü şöyle yazıyordu: "En
az dört ülkenin çatışmada her zaman aktif çıkarı var; Madrid hü-
kümetini destekleyen Fransa ve İngiltere, Almanya, İtalya. Bun-
ların her biri tedbir alıyor fakat yine de isyancılar arasında şu ya
da bu gruba örtük ama yine de işe yarar yardımlar gidiyordu."¹²⁷

125) Bkz. Patricia A.M. Van der Esch, *Prelude to War: The International Repercussions of the Spanish Civil War (1935-1939)* (The Hague, Martinus Nijhoff, 1951), s. 47 ve Brennan, a.g.y., s. 329, dipnot 1. Anlaşılan Bask hükümetinin muhafazakâr karakteri de büyük öl-
çüde Fransız baskısının bir sonucuydu. Bkz. Broué ve Témime, a.g.y., s. 172, dipnot 8.

126) Bkz. Dante A. Puzzo, *Spain and the Great Powers: 1936-1941* (New York, Columbia University Press, 1962), s. 86 vd. Bu kitap İç Savaş'ın uluslararası düzeydeki arka planı-
nın ayrıntılı ve ufuk açıcı bir analizini sunar.

127) 26 Temmuz tarihli *New York Times*'a gönderen Jules Sauerwein. Akt. Puzzo, a.g.y., s. 84.

Gerçekten Franco'ya İngiliz yardımı, isyanın ilk başlarında iyice somut bir şekle bürünmüştü. İspanyol donanması Cumhuriyet'e sadık kaldı* ve Franco'yu deniz yoluyla Fas'tan İspanya'ya getiren askerlerden korumak için kimi gayretleri oldu. İtalyan ve Almanların bu çabaları alt etmesi iyi belgelenmiştir;¹²⁸ İngilizlerin rolü daha az dikkat çeker, fakat günümüze daha yakın raporlardan tespit edilebilir. 11 Ağustos 1936 tarihli *New York Times*, Cebelitarık Boğazı'ndaki İngiliz donanmasının eylemini ön sayfaya taşıyordu, "Bu eylem Fas topraklarından askerlerin Algeciras'a saldırısına engel olarak, isyancılara yardım ediyor" yorumuyla. (Birkaç gün önce kralcı savaş gemileri Algeciras'ı bombalamışlardı ve İngiliz konsolosluğu zarar görmüştü.) Cebelitarık'tan sevk edilen bir refakatçi durumu -oradan görüldüğü şekliyle- şöyle tarif eder:

Kendi savaşlarında tarafsız Cebelitarık toprağını ve gemi trafiğini tehlikeye atan İspanyol hiziplerine öfkelenen Büyük Britanya, önceki gece girişin ortasında ışıldaklarla sürekli etrafındaki suları taran devasa savaş gemisi Queen Elizabeth'le Cebelitarık Limanı'm gerçek anlamda ablukaya aldı.

Bugün pek çok İngiliz savaş gemisi boğazda devriye gezdi; İngilizlerin 'Doğu'nun cankurtaran halatı' üzerinde hayati bir yer olan Akdeniz'e girişteki İngiliz kontrolüne müdahaleyi engellemeye kararlıydılar.

Bu eylemi İspanyol hükümetine yapılan art arda uyarılar ve Cebelitarık Limanı'nda daha fazla kavgaya izin verilmeyeceğini bildiren dünkü emirname takip etti. Cebelitarık'taki İngilizler, Algeciras'ın kralcı savaş gemisi Jaime I tarafından bombalanmasından sonra giderek sinirlenmeye başladılar.

İngilizler tarafsızlığı hâlâ sürdürmesine rağmen boğaz devriyesi ve limanın kapanması, kralcı savaş gemileri, artık isyancıların elindeki Algeciras'ı almaya girişemeyeceği ve isyancılar Fas'tan tamamen temizlenemeyeceği için, isyancı askerlerin işine yarayacak. İsyancılar şimdi daha kuzeydeki Madrid'e kuvvet sevk etmek amacıyla Algeciras'a derhal geri gönderilen bazı askerleri terhis edebilirler.

*) Daha kesin olarak, birçok örnekte Franco yanlısı subaylar öldürüldüler ve denizciler Cumhuriyet'e sadık kaldılar.

128) Krş. örneğin Jackson, a.g.y., s. 248 vd.

Bu gece Cebelitarık'tan bildirildiğine göre, isyancılar Boğaz'ın karşısına bir nakliye gemisi göndermişler ve Seville'deki karargâhtan kuzeye yürüyen kolda kullanılmak üzere Fas'tan daha fazla asker karaya çıkmış.

Britanya Akdeniz'i kontrol etmek amacıyla aldığı önlemleri tehdit ettiğine inandığı zaman bir devleti bu yıl ikinci kez ikaz etti ve Madrid hükümetinin İtalyanların yaptığı gibi Britanyalıları küçümseyip küçümsemediğini görmek için zaman gerek. Şayet böyle yaparsa, Cebelitarık tabyalarındaki İngiliz topçuları uyarı atışı yapma yetkisine sahiptirler. Böyle bir atış dikkate alınmadığında nelerin olacağı açıktır.

Buradaki bütün İngilizler, Madrid hükümetinden 'komünist' olarak bahsediyorlar ve isyanın lideri General Francisco Franco'nun özellikle İtalya'yla birlikte hareket etmediğine dair sözleriyle teşvik edilen İngiliz sempatisinin şimdi nerede olduğuna kuşku yok.

İngiliz hükümeti İspanyollara burada aleyhte faaliyet planlamayı bırakmalarını, yoksa kovulacaklarını bildirdi ve Britanyalılardan "aşıkâr biçimde taraf tutmalarını ya da alenen partizanca bir tarzda davranmak ya da konuşmaktan sadakatle kaçınmaları"nı istedi.

Resmî Cebelitarık gazetesinde yayınlanan uyarı, buradaki İngiliz Sömürge Sekreteryası tarafından imzalandı.

Uyarı, muhtemel komünist kargaşa raporları resmî kulaklara ulaştıktan ve İspanyol isyancıların Cebelitarık'ta olduğu yolunda yüksek sesli şikâyetler gelmeye başladıktan sonra yayınlandı. İsyancılara karargâhlarını burada kurmaları ve kavga için La Linea'ya girmeleri söylendi [italikler benim].

Savaşın erken dönemlerindeki ve bunu izleyen günlerde İngiltere'nin 'tarafsızlığı'nın karakterini oldukça doğru şekilde gösterdiği için bu haberin tamamını buraya almayı uygun gördüm. 1938 Mayıs'ında İspanya'daki İngiliz elçisi Sir Henry Chilton şu kanaatini dile getirmişti: "İspanya'da barış için Franco'nun zaferi gereklidir; İtalya ve/veya Almanya'nın İspanya'ya hakim olma konusunda en ufak bir şansı bile yoktur; İspanya hükümetinin kazanması muhtemel olsa bile (ki ben buna inanmıyorum), Franco'nun zaferinin Büyük Britanya adına daha iyi olacağını düşünüyorum."¹²⁹ Cumhuriyet'e başta şiddetle karşı çıkan Churchill,

129) Londra'daki Amerikan elçisi Hershel V. Johnson'm bildirdiği gibi, akt. Puzzo, a.g.y., s. 100.

1937 yazında devrimin ezilmesinden sonra tavrını biraz değiştirdi. Onu özellikle memnun eden şey, anarşistlerin bastırılması ve Cumhuriyet'in askerileştirilmesiydi (devrim tarafından yapıldığı gibi "bütün sivil yapı ve sosyal hayat tahrip edildiğinde" zorunlu olan şeye şimdi güle oynaya boyun eğildi).¹³⁰ Bununla birlikte Cumhuriyet'e karşı iyi duyguları kısıtlı kaldı. 14 Ağustos 1938 tarihli bir röportajında meramını şöyle anlatıyordu: "Ülkesini sevdiği için Franco'nun kendine göre her şeye hakkı vardır. Ayrıca Franco komünist tehlikesine karşı Avrupa'yı savunuyordu –bu terimlerle ifade edilmesini isterseniz. Fakat ben bir İngilizim ve yanlış tarafın zaferini tercih ederim. Öteki tarafın kazanmasını tercih ederim, çünkü Franco İngiltere'nin çıkarlarında bir karışıklık ya da tehdit yaratabilir, diğerleri yaratamaz."¹³¹

Almanlar doğal olarak İngiliz duyarlılığının oldukça farkındaydılar ve bu yüzden müdahale etmeme anlaşması için gözlem komitesinin Paris yerine Londra'da yerleşmesinden büyük kaygı duydular. Alman Dışişleri Bakanlığı resmi sorumlusu bu konudaki görüşlerini 29 Ağustos 1936'da şöyle ifade etti: "Doğal olarak Londra'da, müdahale etmeme yükümlülüğünü gözleme yetersizliği konusunda ortaya atılan her tür şikayeti dikkate alıyoruz, fakat ne olursa olsun böylesi şikayetlerin önüne geçemeyiz. Gerçekten, her şeyden önce Fransızların inisiyatifi nedeniyle, şimdiye kadar Paris'te olan ağırlık merkezinin Londra'ya alınması bizim açımızdan münasip olabilir."¹³² Nitekim bu niyetlerinde hayal kırıklığına uğramadılar. Kasım'da dışişleri bakanı Anthony Eden, Avam Kamarası'na şöyle hitap edecekti: "Müdahale etmeme anlaşmasının ihlalinden kaygı duymaya gelince, kategorik olarak ifade etmek isterim ki Almanya ve İtalya'dan daha suçlu başka ülkeler olduğuna inanıyorum."¹³³ Bu ifadenin olgusal bir temeli yoktu fakat tabii ki İngiliz tavrını yansıtıyordu. Alman

130) Bkz. Broué ve Témime, a.g.y., s. 288-289.

131) Akt. Thomas, *The Spanish Civil War*, s. 531, dipnot 3. Rocker, *The Tragedy of Spain*, s. 14, Churchill'in ülke 'yatışana' kadar beş yıl 'yansız diktatörlük' önerisini aktarır (referans göstermeden), sonra 'parlamente kurumların canlandırılması'na bakabilirlerdi.

132) Puzzo, a.g.y., s. 116.

133) A.g.y., s. 147 Eden elbette Sovyetler Birliği'ne gönderme yapıyor. İspanya Cumhuriyeti'ne Rus yardımının analizi için bkz. Cattell, a.g.y., krş. 8.

kaynaklarına göre, İngiltere'nin zamanında, Cebelitarık yoluyla Franco'ya savaş gereçleri tedarik etmesi ve aynı zamanda Rusya'nın Cumhuriyet'e silah temin ettiği bilgisini Almanya'ya aktarması ilginçtir.¹³⁴

'Çocuk solcu' Caballero ve genellikle kötülen anarşistlere nazaran İngiliz solu, liberal-komünist koalisyonun en önemli desteği idi.

İngilizlerin Franco'ya ılımlı destek sunma siyaseti, Almanların yakında keşfedeceği gibi, İngilizlerin İspanya'daki çıkarlarını korumada başarılı bir politikaydı. 1937 Ekim'inde Milliyetçi İspanya'daki elçiliğe gönderilen bir Alman Dışişleri Bakanlığı notu şu gözlemi içeriyordu: "İngiltere'nin geçmişteki gibi, İspanya pazarını sürekli olarak elinde tutamaması, hesaba katmamız gereken bir gerçektir. İngiltere'nin İspanyol madenleriyle eski bağlantıları ve Generalissimo'nun siyasal ve ekonomik mülahazalara dayanarak İngiltere'yle anlaşmaya varma arzusu, İspanyol hammaddelerini sürekli olarak kendimize rezerve etme şansımıza belli sınırlar getirmektedir."¹³⁵

İngilizlerin Cumhuriyet'e yardımlarının nasıl bir etki yapmış olabileceği konusunda ancak tahminde bulunulabilir. Bu mesele- nin tartışılması bizi, 1930'ların sonlarında İngiliz diplomasisinin değerlendirilmesi konusundan uzaklaştırır. 'Münih benzetme- si'nin Bakan Rusk ve pek çok akademik destekçisi tarafından tarihsel gerçekleri hiçe sayan bir ukalalık olduğu, 'komünizm bu- laşması'nın 1947'de George Kenan tarafından uygulanan bir siya- set olmadığı belki anmaya değerdir. Bu, özellikle 1930'larm dip- lomasisinde baskın bir temaydı. 1934'de Lloyd George, "Çok kı- sa zamanda, belki bir, belki iki yıl içinde bu ülkedeki tutucu un- surlar Almanya'yı Avrupa'da komünizme karşı bir kale olarak gö- recekler... Almanya'yı alelacele suçlamaya izin vermeyelim. Al- manya'ya dostumuz gibi iyi davranmalıyız," demişti.¹³⁶ 1938 Ey- lülü'nde Münih anlaşması sonuçlandı; kısa süre sonra hem Fran- sa hem de İngiltere tabii ki Almanya'ya 'dostumuz' gibi iyi dav-

134) Krş. Puzzo, a.g.y., s. 147-148.

135) A.g.y., s. 212.

136) A.g.y., s. 93.

randılar. Daha önce zikrettiğim gibi (bkz. dipnot 99), bu dönemde Churchill'in rolü de biraz sorgulanmaya maruz kaldı. Tıpkı Sovyetler Birliği'ne bel bağlama gerekliliğinin 1937'deki İspanyol devriminin sonunu işaret etmesi gibi, kuşkusuz Münih anlaşması da İspanya Cumhuriyeti adına çalınan ölüm çanıydı.

Fransa gibi, İspanya'da çok fazla maddi ekonomik çıkarı bulunan ve Avrupa meselelerinde bağımsız bir devletten daha fazla önem taşıyan Amerika Birleşik Devletleri de bu olaylarda İngiltere'den daha az inisiyatif sergiledi. Bununla birlikte, Amerikan kayıtları pek gurur verici değildir. Teknik olarak Amerika Birleşik Devletleri katı bir bağımsızlık tavrına bağlı kaldı. Ancak dikkatli bir gözle bakmak bazı şüpheler uyandırır. Jackson'ın ele geçirdiği belgelere göre, 17 Temmuz ayaklanmasından hemen önce, "Telefon şirketinin başındaki Amerikalı albay, General Mola ve Franco'yla görüşmeleri için Madrid komplocularının emrine amade özel hatlar verdi"¹³⁷ Ağustos'ta Amerikan hükümeti Cumhuriyet'e uçak sağlamak için ayaklanmadan önce yapılan bir anlaşmaya itibar etmemesi konusunda Madrid Uçak Şirketi'ni uyardı ve Meksika hükümetine de Amerika Birleşik Devletleri'nden satın aldığı savaş malzemesini İspanya'ya yollamaması doğrultusunda baskı yaptı.¹³⁸ Bir Amerikan silah ihracatçısı, Robert Cuse, Aralık 1936'da Cumhuriyet'e gemiyle uçak ve uçak mühendisi göndermenin yasal hakkı olduğunda ısrar etti ve Amerika Birleşik Devletleri'ni kendisine izin vermeye zorladı. Roosevelt tamamen yasal olan talebe izin vermeye zorlanmasına rağmen, Cuse'un vatansever olmadığını ilan etti. Roosevelt başka işadamlarıyla Cuse'u şöyle karşılaştırıyordu:

Tamam, bu şirketler Hükümetin izniyle hareket ettiler. Yaptıkları işlerin yüzde 90'ı dürüsttür; etik bakımdan en dürüst işler demek istiyorum. Bizim her zaman gururla vurguladığımız bu yüzde 90'dır. Sonra bir adam son derece yasal fakat hiçbir şekilde vatanseverce olmayan bir iş yapar. O, işadamlarının en iyi standartlara uygun yaşamayan yüzde 10'unu temsil eder. Vaazı mazur görün ama ben bunun oldukça önemli olduğu kanısındayım.¹³⁹

137) A.g.y., s. 248.

138) Puzzo, a.g.y., s. 151.

139) A.g.y., s. 154-155 ve dipnot 27.

'Etik bakımdan en dürüst' kalan ve böylelikle Roosevelt'in gazabının hedefi olmayan işadamları arasında, İspanya'yla anlaşmasını ihlal etmiş ve onun yerine Franco'ya petrol gönderen Texaco Oil Company vardı mesela. (1936 Temmuz ayında açık denizde bulunan beş tanker, İç Savaş süresince veresiye 6 milyon dolarlık petrol alan Franco'ya yönlendirilmişti.) Zamanında sol kanat gazetelerinde yazılmış olsa da, anlaşılan ne basın ne de Amerikan hükümeti bu olguyu keşfedebilmişti.¹⁴⁰ Amerikan hükümetinin Churchill'in ve diğerlerinin, Cumhuriyetçi taraftaki tehlikeli güçler hakkındaki korkularını paylaştığının kanıtları vardır. Örneğin, dışişleri bakanı Cordell Hull 23 Temmuz 1936'da Roosevelt'e şu bilgiyi aktarıyordu: "Bu durumda en ciddi faktörlerden biri, [İspanya] hükümetinin, çok sayıdaki silah ve mühimmatı solcu siyasal örgütlerin sorumsuz üyelerinin denetiminde dağıtmış olmasıdır."¹⁴¹

Churchill gibi pek çok sorumlu Amerikalı da, sosyal devrimin ezilmesinden sonra Cumhuriyet'e karşı tavırlarını yeniden düşünmeye başladılar.¹⁴² Bununla birlikte, Franco'yla sıcak ilişkiler devam etti. 1957'de Başkan Eisenhower ayaklanmanın 'mutlu yıl-

140) Bazı kaynaklar için bkz. Allen Guttman, *The Wound in the Heart: America and Spanish Civil War* (New York, The Free Press, 1962) s. 137-138. Bildiğim en eski kaynak, Herbert Feis, *The Spanish Story*'dir (New York, Alfred A Knopf, 1948); veriler ekler bölümündedir. Jackson (a.g.y., s. 256) Texaco'nun Cumhuriyet'le önceki anlaşmayı ihlal ettiğini söylemeden bu konuya gönderme yapar. "Tarafsızlık Antlaşması'nda petrol bir savaş malzemesi olarak görüldüğü" için Amerikan hükümetinin bu konuda bir şey yapamayacağını yazar. Ama çok da yasal olmasına rağmen, Robert Cuse, Martin Company ve Meksika hükümetinin Cumhuriyet'e erzak göndermeme doğrultusunda büyük baskı altında olduklarından bahsetmez. Bu arada Texaco şirketi hiçbir zaman 'etik davranmamak' ya da 'vatansever olmamak'la damgalanmadı. Roosevelt'in bu sıfatları Cumhuriyet'e yardım etmeye çalışanlara ayrılmıştı. İsteyen, 1937 Tarafsızlık Antlaşması'nda onun petrol talebini karşılayamayacak durumdaki Almanya ve İtalya'nın Franco'ya silah temin edebileceği yazılırken, petrolün niçin dışarıda bırakıldığını sorabilir.

Texaco Oil şirketi, aleniyetin iş yapmak açısından tehdit oluşturmaya başladığı 1940'a kadar, başkanı Komutan Thorkild Rieber'in Nazi yanlısı tavrına göre davranmayı sürdürdü. Daha fazla ayrıntı için bkz. Feis, a.g.y. Daha da fazlası için bkz. Richard P. Traina, *American Diplomacy and the Spanish Civil War* (Bloomington, Indiana University Press, 1968) s. 166 vd.

141) Puzzo, a.g.y., s. 160. "Sosyalist, komünist ve anarşistlerden oluşan Madrid'deki bir hükümet, hem İspanya'daki hem de Latin Amerika'daki Amerikan iş dünyasının çıkarlarına tehdit oluşturmuyor değildi" (s. 165) yorumunu yapar. Bu arada Hull, İspanyol hükümetinin tavrı konusunda yanıliyordu. Sorumsuz solcu unsurlara silah verilmemişti, silahları onlar ele geçirdiler, böylelikle Franco'nun zaferinin daha önce gerçekleşmesi engellendi.

142) Bkz. Jackson, a.g.y., s. 458.

dönümü'nde Franco'yu kutladı¹⁴³ ve Bakan Rusk 1961'de ayaklanmadan övgüyle söz etti. Eleştiriler karşısında Rusk, Tayland, Güney Kore, Tayvan ve Hür Dünya'nın diğer seçilmiş ülkeleri gibi İspanya'nın da "komünist tehdidin acımasız doğasını anlayan bir ulus"¹⁴⁴ olduğunu ifade eden Madrid'deki Amerikan elçisi tarafından savunulacaktı.¹⁴⁵

Böyle olguların ışığında bana öyle geliyor ki, Jackson İspanyol solunun varsayımlarını saçma diyerek dikkate almadığında, tarihsel kayıtları ciddi olarak irdelemiyor. Cumhuriyet'i ele geçiren liberal-komünist koalisyonunki gibi, Berneri'nin stratejisi de muhtemelen başarısız olacaktı. Ama anlamsız olmaktan çok uzaktı. Tekrarlayacak olursam, tarihçilerin bunu daha ciddi biçimde değerlendirmedeki başarısızlığının, tarihyazımına hakim olan elitist yanlılığın -ve bu vakada, Batı demokrasileri hakkındaki belli bir duygusallığın- sonucu olduğunu düşünüyorum.

1937'de CNT tarafından yayınlanan kolektifleştirme araştırması,¹⁴⁶ Membrilla köyünün bir tasviriyle son bulur: "Yoksul bir eyaletin yoksul sakinleri sefil kulübelerinde yaşıyorlar; 8 bin insan, fakat sokaklar kaldırımsızdır, kasabanın gazetesi, sineması yoktur, ne bir kafe ne bir kütüphane vardır. Öte yandan, yanmış pek çok kilisesi vardır." Franco ayaklanmasından hemen sonra toprak kamulaştırıldı ve köy hayatı kolektifleştirildi. "Yiyecek, giyecek ve aletler herkese eşit olarak dağıtıldı. Para yürürlükten kaldırıldı, iş kolektifleştirildi, bütün mal mülk komüne geçti, har-cama sosyalleşti. Ne ki bu, refahın değil, yoksulluğun sosyalleş-

143) Krş. Buttmann, a.g.y., s. 197. Elbette Amerikan liberalizmi her zaman kralcıydı ve hem Franco'ya hem de devrime karşıydı. Devrime karşı tavrın bu karşılaştırmayla net biçimde gösterildiğine dikkat çekerek Buttmann, s. 165: Temmuz 1937'de "İspanya'da Stalinistlerin rolünü teşhir eden Liston Oak'ı [bkz. dipnot 123] dinlemek için 300 kişi Ulusal Meydan'da toplandı; burjuva demokrasisinin korunmasını kutlayan Earl Browder ve Norman Thomas'a yardım için Madison Square Garden'da 20 bin kişi toplandı."

144) A.g.y., s. 198.

145) Uluslararası tepkilerle ilgili bu gözlemlerden sonuç çıkarmak için, Vatikan'ın 1937 Ağustos'unda Franco hükümetini *de facto*, 1938 Mayıs'ındaysa *de jure* tanıdığının altı çizilmelidir. Franco'nun nihai zaferi üzerine Papa XII. Pius hemen şu konuşmayı yaptı: "Tanrı İspanya'ya barış ve zafer bahşetti... Şimdi çağımız maddeci ateizminin sapkınlığına karşı, her şeyin ötesinde dinin ve kutsal Ruh'un ebedi değerlerine dayanan en büyük kanıt sağlanmıştır." Elbette Katolik Kilisesi'nin tavrı daha sonra önemli bir değişiklik geçirdi -Amerikan devleti içinse bu dahi söylenemezdi.

146) Bkz. dipnot 60.

mesiydi.” İşler eskisi gibi devam etti. Seçilmiş bir konsey, komün hayatını ve onun dış dünyayla ilişkilerini organize etmek amacıyla komiteler tayin etti. Elllerinde olduğu kadarıyla, hayat için gerekli şeyler seve seve dağıtıldı. Çok fazla sayıda mülteci yerleştirildi. Küçük bir kütüphane ve küçük bir tasarım okulu kuruldu.

Belge şu gözlemlerle sona eriyor:

Bütün nüfus geniş bir aile gibi yaşıyordu; görevliler, temsilciler, sendika sekreteryası, belediye meclisi üyeleri, hepsi seçilmişti, bir ailenin başı gibi hareket ediyorlardı. Fakat özel ayrıcalıklar ya da yolsuzluk hoş görülmediğinden denetlenmekteydiler. Membrilla belki İspanya'nın en yoksul köyüydü ama en adiliydi.

İnsani ilişkiler ve adil bir toplum idealiyle ilgili böyle bir anlatım, sofistike entelektüel bilince çok yabancı geliyor olmalı; bu yüzden, sofistike entelektüel bilinç böyle bir tabloya küçümsemeyle bakar ya da onu naif ya da ilkel ya da, öyle değilse, irrasyonel bulur. Tarihçilerin Cumhuriyetçi İspanya'yı tarihin kaydettiği en kayda değer sosyal devrimlerden birine dönüştüren halk hareketinin ciddi bir çalışmasına girişimleri ancak böyle bir peşin hüküm terk edildiğinde mümkün olacaktır.

Franz Borkenau, merkezi hükümetin otoriter uygulamalarının yol açtığı moral bozukluğu üzerine yorumunda, “Gazeteler Avrupa'laşmış editörler tarafından yapılır ve halk hareketinin en derin itici kuvvetleri anlaşılmazdır... (bunlar yalnızca) eylemlerle gösterilir,” der (s. 295). Bu anlaşılmaz itici kuvvetler çözülmediği sürece, bilimcilerin nesnelliği bir hayal olarak kalacaktır. İspanya devrimine gelince, bu devrimin tarihi henüz yazılmayı bekliyor.

Burada bir tarih çalışmasındaki tek tema -İspanya'da sosyal devrimin yorumlanması- üzerine yoğunlaştım; liberal bilimciliğin mükemmel örneği olan bir çalışma. Bana öyle geliyor ki, sosyal devrime karşı derin bir yanlılık ve liberal burjuva demokrasisinin sosyal düzenine ve değerlere bağlanmanın, yazarlara şimdiki olayları saptırmada ve büyük tarihi olayları görmezlikten gelmede rehberlik ettiğini göstermek için gereğinden fazla kanıt var. Benim niyetim bu değerlere bağlanma sorununu ortaya koymak

değildi –ki bu tamamen ayrı bir mevzudur. Tersine, bu bağlanmanın, makalenin ilk kısmında tartışıldan çok daha ince -nihai olarak çok daha önemli olduğuna inandığım- ve ilginç bir tür ‘karşı devrimci maduniyet’ örneği sağlayarak, nasıl çarpıcı bir nesnellik kaybına götürdüğünü göstermekti.

III.

İspanya devrimine dair bu tartışmanın açılışında, modern toplumda entelektüellerin sosyal rolünün Marksist ya da başka klasik sol kanat eleştirisine ve Luxemburg’un Bolşevizm konusundaki çekincelerine gönderme yaptım. Batılı sosyologlar çok haklı olarak, durmadan bu analizin Sovyetler Birliği’ndeki gelişmelerle alakasını vurguladılar.¹⁴⁷ Aynı sosyologlar ‘dünya devrimleri çağı’¹⁴⁸’nı şöyle formüle ettiler: “Büyük dönüşüm, iş dünyasının (ve eski sosyal formasyonların) lağvedilmesidir ve entelektüellerin ve yarı entelektüellerin etkili güce yükselişidir.”¹⁴⁸ ‘Aşırı sol’ eleştiri bu gelişmede, insan özgürlüğüne yeni bir saldırı ve daha etkili bir sömürü sistemi olduğunu sezdi. Batılı sosyologlar entelektüellerin etkili konuma yükselmesinde, problemlerin ‘parçalı teknoloji’yle çözülebileceği, daha insani ve yumuşak işleyen bir toplum ümidi gördüler. En keskin gözler kimdedir? En azından şu kadarı açıktır: ‘Sanayi sonrası toplumumuz’u idare etmek ve Amerikan süper-gücünün tahakkümündeki bir uluslararası toplumu organize etmek için gereken anlayışa ve tekniğe sahip olduğunu iddia eden refah toplumu entelijansiyasının ideolojisinde tehlikeli eğilimler gözleniyor. Bu tehlikelerin çoğu tamamen ideolojik bir se-

147) Bkz. örneğin Harold D. Lasswell’deki Machajski göndermesi: *The World Revolution of Our Time: A Framework for Basic Policy Research* (Hoover Institute Studies; Stanford, Calif., Stanford University Press, 1951); genişletilmiş yeniden basım, ed. Harold D. Lasswell ve Daniel Lerner, *World Revolutionary Elites: Studies in Coercive Ideological Movements* (Cambridge, Mass., The M.I.T. Press, 1965), s. 29-96. Daniel Bell, Machajski’nin ‘entelektüellerin baskın olacağı’ yeni bir sömürü sisteminin ideolojisi olarak sosyalizm eleştirisiyle ilgili çok geniş bir tartışma yapar; burada bahsettiğimiz pek çok konuya doğrudan değinen çok bilgilendirici bir makale şudur: “Two Road from Marx: The Themes of Alienation and Exploitation, and Workers’ Control in Socialist Thought”, *The End of Ideology* içinde, s. 335-368.

148) Lasswell, a.g.y., s. 85. Bu açıdan Lasswell’in tahmini, daha önce aktardığımız makaledeki Bell’in tahminine benzer.

viyede, bilimcilerin karşı-devrimci maduniyet çalışmalarında ortaya çıkmıştır. Tehlike bilginin gerçek olduğu savı kadar, düzmece olduğu savında da mevcuttur. İdare teknikleri ve kontrol var olduğu derecede, toplumun az ya da çok oranda, mahrum bırakılanların çıkarına yeniden yapılandırılması ihtimallerini kısıtlayabildiği gibi, otoriteye sahip olanların otoritelerini sağlamlaştırmak ve yeni sosyal formları olan kendiliğinden ve serbest denemelerin azaltılması doğrultusunda kullanılabilir. Otoriteye sahip olanlar, tekniklerin başarısız olduğu yerde, düzeni ve istikrarı korumak görevlerini modern teknolojinin sağladığı her türlü zor yöntemlerine başvurarak tamamlayacaklar.

İleride olabileceklere bir göz atmak için McGeorge Bundy'nin Harvard'da verdiği Godkin derslerine bakalım.¹⁴⁹ Bundy şimdi devletin "mevcut görevleriyle ilgili tehlikeli derecede zayıf" olan yürütme organında daha fazla güç yoğunlaştırılması gerektiğini söyler. Bu güçlü yöneticinin, adalet ve erdemle davranacağı varsayımı kanıt gerektirmez. Yönetimin kendisine cazip gelecek üstün bir güç örneği olarak Robert McNamara'yı zikreder Bundy. 'Yeni toplum'un özünde olan tehlikeyi, hiçbir şey McNamara'nın Pentagon'da son altı yılda oynadığı rolden daha net gösteremez. Kuşku yok ki McNamara yapılmaması gereken şeyleri azami etkililikle yapmayı becerdi. Elbette siyasal ve insani faktörleri anlamada en hayret verici kabiliyetsizlikle birlikte, bastırma ve zor lojistiğinde emsalsiz bir ustalık göstermiştir kendisi. Kaldı ki, Pentagon'un verimliliği de onun kıçüstü oturmalarından daha az kayda değer değildir.¹⁵⁰ Kavrayış azaldığında, yedekte daima daha fazla güç vardır. 'Maddi ve insan kaynakları kontrolünde deneyler' başarısız olurken ve 'devrimci gelişmeler' yavaşça dururken, biz sadece 'kontrol altına alma' görünümünün ardında zorlukla

149) *Christian Science Monitor*'de (15 Mart 1968) özetlenmiştir. Ben metni görmedim, bu yüzden raporun doğruluğu hakkında bir şey söyleyemiyorum.

150) Sadece en yeni örnek olduğu için, 22 Ocak 1968'de McNamara, Senato Silahlı Kuvvetler Komisyonu önünde tanıklık yaptı: "1966 başlarında komünist yerel ve gerilla güçlerinin önemli zayıflığa uğradığının kuvvetli kanıtları ortaya çıktı. Sonuç olarak savaştaki etkililikte ve moralde bir düşüş vardı..." Tet saldırısı bu tanıklıktan birkaç hafta sonra başlatıldı. Son derece uygun bir yorum için bkz. *I.F. Stone's Weekly*, 19 Şubat 1968.

gizlenmiş Gestapo taktiklerine daha açıkça başvuruyoruz.¹⁵¹ Amerikan şehirleri havaya uçtuğunda, biz de aynı şeyi bekleyebiliriz. ‘Sınırlı savaş’ tekniği kibarca bir ülke içi baskı sistemine tercüme edilir –hemen açıklanacağı gibi, güç savaşının kaçınılmaz zaferi için beklemeye gönülsüz olanların katliamlarından çok daha insani bir durumdur bu.

Bir liberal entelektüel, dört yıl diktatörlük şeklindeki bir siyasal sistemin erdemli olduğuna nasıl ikna edilebilmiştir? Cevap çok açık gibi görünüyor.

151) Bu retorikğin ardındaki gerçeklik birçok yerde ortaya konmuştur. Özellikle ikna edici bir açıklama için bkz. *Vietnam – A Voice from the Villages*’dan *Asahi Shimbun* muhabiri Katsuichi Honda. Temin için: Committee for The English Publication of “Vietnam – a Voice from the Villages”, c/o Mrs. Reiko Ishida, 2-13-7, Bunkyo-Ku, Tokyo.

DİL VE ÖZGÜRLÜK*

(1970)

'Dil ve özgürlük' konusunda konuşmaya davet edildiğimde kafam karışık ve merak içindeydim. Meslek hayatımın hemen hepsini dil çalışmalarına hasretmişim. Bu alanda tartışmak için bir konu bulmak pek zor olmayacaktı. Ayrıca 20. yüzyılın ortasında bizlerin ve başkalarının önüne çıkan özgürlük ve serbestlik sorunları hakkında söylenecek çok şey vardı. Bu makalenin başlığındaki sıkıntı, aradaki bağlaçtır. Dil ile özgürlük ne şekilde birbirine bağlanabilir?

*) Bu makale Chicago, Loyola Üniversitesi'nin 8-9 Ocak 1970'de düzenlediği Üniversite Özgürlüğü ve Beşeri Bilimler Sempozyumu'na tebliğ olarak sunulmuştur. Ayrıca, Noam Chomsky'nin *For Reason of State* kitabında yayınlanmıştır (New York: New York Press, 2003, s. 387-408; ilk Baskı: Pantheon, 1970).

Başlangıç olarak, gördüğüm kadarıyla son zamanlardaki dil çalışmaları üzerine sadece bir şey söyleyeyim. Dilin ve dil kullanımının merak edilen pek çok cephesi vardır fakat -bana göre- şimdiye ancak birkaçı üretken teorik çalışmalara konu olmuştur. Özellikle en derin bilğimiz formel gramatik yapı alanındadır. Dil bilen bir kişi, sesler ve anlamı özel bir tarzda birleştiren bir kurallar ve ilkeler sistemi -teknik terimle, 'üretici dil bilgisi' (*generative grammar*)- edinmiştir. Çok sayıda dil için, bu gramerin karakterine ilişkin pek çok, akla yakın olarak iyi temellendirilmiş ve bence oldukça aydınlatıcı hipotez vardır. Ayrıca 'evrensel dil bilgisi'ne ilgi yenilenmiştir; bunlar insanlar tarafından normal yollardan öğrenilebilen bu dillerin genel niteliklerini tespit etmeye çalışan teorilerdir. Burada da önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Konu özel bir önem taşır. Evrensel dil bilgisine, zihnin asli melekelerinden biri üzerine çalışma olarak bakmak yerinde olur. O yüzden evrensel dil bilgisinin ilkelerinin zengin, soyut ve daraltıcı olduğunu ve çok çeşitli olgular için ilkeli açıklamalar yapmada kullanılabileceğini keşfetmek -bunu yaptığımıza inanıyorum- fevkalade ilginçtir. Konuyu anlamamızın şimdiki aşamasında, dil insanın başka problemlerinin araştırılması açısından bir atlama tahtası sağlıyorsa, dikkatimizi yöneltmemiz gereken dilin bu cephesidir, zira bunun sebebi basittir; akla yakın olarak en iyi anlayacağımız yalnızca bu cephedir. Bir başka anlamda, dilin formel niteliklerinin çalışılması, insan doğasına ilişkin bir şeyleri negatif bir yoldan meydana çıkarır: Anlaşılan yalnızca insanda olan ve insanın kültürel başarılarında yakından, hâlâ hepten belirsiz bir tarzda rol oynayan zihnin bu özelliklerini anlamamızın sınırlarının büyük bir açıklıkla altını çizer.

Kalkış noktası ararken, "felsefenin özü ve özeti olan özgürleşme düşüncesi, insan ruhunu bütün ilişkilerinden kurtarmıştır ve... bilime önceki bütün devrimlerden daha güçlü bir şekilde yeniden yön vermiştir" fikrine katılmak söz konusu olduğunda, doğal olarak Batı düşünce tarihinin bir dönemine dönülür.¹ Bu pasajda dünya 'devrimi'nin muhtelif çağrışımları göze çarpar, zira

1) F.W. Schelling, *Philosophical Inquires into the Nature of Human Freedom*.

Schelling “insanın düşünmek için değil eylemek için doğduğunu” da ilan eder ve ruhun özgürlüğünü daha soylu bir insanlığa ilan etmenin vaktinin geldiğini, kayıp zincirleri için dökülen insan gözyaşlarına artık tahammül kalmadığını”nı yazdığı zaman, biz 20. yüzyıl sonu liberter düşüncesinin ve devrimci eylemin yankısını duyarız. Schelling, “Felsefenin başı da sonu da Özgürlüktür,” der. Bu sözler insanların zincirlerini koparıp atma, yasallık iddiasını kaybetmiş otoriteye direnme, daha insani ve daha demokratik kurumlar kurma mücadelesi verdiği bir zamanda anlam ve önem kazanır. Böyle bir zamanda, felsefeciler insan özgürlüğünün doğası ve sınırlarını incelemeye ve belki de Schelling’le birlikte, insan egosu konusunda, “Özü, özgürlüktür,” ve felsefe konusunda, “Felsefenin en büyük itibarı kesinlikle insan özgürlüğünü sağlamlaştırılmasındadır,” sonucu çıkarmaya mecbur edilebilirler.

Tekrarlarsak, biz böyle bir zamanda yaşıyoruz. Devrimci bir dalga Üçüncü Dünya denen yeri tamamen kapladı, muazzam kitleler uyuşukluktan ve geleneksel otoriteye boyun eğmekten uyandılar. Sanayi toplumlarında da devrimci değişikliğin vaktinin geldiğini düşünenler var –yalnızca Yeni Sol’un temsilcilerini kastetmiyorum. Mesela [Chomsky’nin *For Reason of State* kitabının] VI. Bölümü’nün 308-309. sayfalarında aktarılan Paul Ricoeur’ün söylediklerine bakınız.

Devrimci değişim korkusu, baskı ve tepki doğurur. Bunun işaretleri Fransa’da, Sovyetler Birliği’nde, Amerika Birleşik Devletleri’nde -bizim yaşadığımız şehirlerde kısmen- değişik biçimlerde ortadadır. O yüzden, insan özgürlüğü sorununu soyut olarak ele almamız ve ilgi ve dikkati, arkaik toplumsal kurumların eleştirel analizlere konu olduğu ve saldırılara maruz kaldığı eski bir dönemin düşüncesine çevirmemiz doğaldır. Schelling’in uyarılarını akılda tuttuğumuz sürece, insanın sırf düşünmek için değil eylemek için de doğduğunu kabul etmek doğal ve yerindedir.

Özgürlük ve kölelik üzerine 18. yüzyıl araştırmalarının en erken ve en kayda değerlerinden biri olan Rousseau’nun *Discourse on Inequality*’si (1775) pek çok açıdan devrimci bir kitapçıktır. Rousseau burada, “Bu şeyleri tek başına aklm ışığıyla birlikte in-

san doğasından çıkarabileceğimiz kadarıyla, eşitsizliğin kökeni ve işleyişini, siyasal toplumun kurumlaşması ve istismarını anlatma"ya çalışır. Onun vardığı sonuçlar, çalışmasını başlangıçta onaylarına sunduğu, müsveddelerin tamamını görünce reddeden Dijon Akademisi'nin ödüllü yarışmasının hakemlerinin gözünde yeterince şaşırtıcıydı.² Burada Rousseau, mülkiyet ve zenginliğin bireysel kontrolünün yanı sıra hemen hemen her toplumsal kurumun yasallığına meydan okur. "Yalnızca keyfi ve kötüye kullanılan bir hak üzerinde kurulmuş... gasplar vardır. Yalnızca güçle elde edilmişlerdir; bu güç [zenginlerin] yakınmasına meydan vermeden onları ortadan kaldıracaktır." Kişisel çabayla elde edilen mülkiyete bile 'daha iyi bir paye' verilmez. Tabii, bu iddiaya şöyle karşı çıkılabilir: "Kardeşlerinizin birçoğunun, sizin fazlasıyla sahip olduğunuz şeye duydukları ihtiyaç yüzünden acı çektiklerini ya da öldüklerini; sizinkinden fazla olan ortak ekmekten kendinize bir dilim ayırmak için insan ırkının açık ve müttelik rızasına ihtiyacınız olduğunu bilmiyor musunuz?" "İnsanların çoğu karşılanmayan ihtiyaçların açlığını çekerken, pek azının fuzuli şeylere boğulması", doğanın yasalarına aykırıdır.

Rousseau sivil toplumun, ganimetlerini garanti altına almaya çalışan zenginlerin kumpasından başka bir şey olmadığını savunur. Zenginler ikiyüzlülükle "rahat etmek için herkesin uyacağı, hiç kimsenin istisna olmayacağı, karşılıklı görevlere güçlülerin ve zayıfların eşit derecede mecbur tutulmalarıyla talihin kaprislerinin bir şekilde telafi edileceği adalet ve barış düzenlemelerinin tesis edilmesi"ni komşularından rica ederler –Anatole France'ın söylediği gibi, bu yasaların egemenlik alanında, zengin ve fakiri gece köprü altında eşit uyuma hakkından mahrum etme vardır. Böylesi savlarla fakirler ve zayıfların gözü boyanır: "Hepsi özgürlüklerini güvence altına aldıklarını sanarak zincire katılmak için koşular..." Böylelikle toplum ve yasalar "zayıflara yeni prangalar, zenginlere yeni güçler verdi, hep var olan doğal özgürlükleri yok etti, mülkiyet ve eşitsizlik yasasını ebedi kıldı, geri alınamaz hak-

2) R.D. Masters, *First and Second Discourses*'un bu baskısı için Jean-Jacques Rousseau'nun yazdığı önsöz.

ların yerine açık göz bir gasp koydu; bundan böyle birkaç haris adamın kârı için bütün insan ırkını işe, köleliğe, sefaletle mecbur etti” Yönetimler “yozlaşmaları ve azamî sınırları” olarak kaçınılmaz biçimde keyfi güce eğilimlidirler. Bu güç “doğası gereği yasalık dışıdır” ve yeni devrimler,

yönetimleri tamamen kaldırmalı ya da meşru kurumlara yaklaştırmalıdır... Bir sultanın boğulması ya da tahttan indirilmesiyle sonuçlanan isyan, bir gün önce tebasının malları ve hayatlarını yok etmesi kadar yasal bir eylemdir. Tek başına onu ayakta tutan güç, tek başına onu alaşağı eder.

İlginç olan, Rousseau’nun insanın doğası hakkındaki fikriyle başlayıp, ‘tek başına aklın ışığıyla’ bu sonuca ulaşmak üzere takip ettiği yoldur. Rousseau insanı ‘doğanın şekillendirdiği gibi’ görmek ister. Doğal haklar ilkeleri ve toplumsal varlığın temellerinin insanın doğasından çıkarılması gerekir.

Orijinal insanın, onun gerçek ihtiyaçlarının, görevlerinin altında yatan ilkelerin buna benzer çalışmaları, ahlâki eşitsizliğin kökeni, siyasal toplumun gerçek temeli, üyelerinin karşılıklı hakları ve önemli ama iyi açıklanmamış binlerce benzer soruda kendini gösteren bir yığın güçlüğü halletmede kullanılabilen yegane iyi araçtır.

İnsanın doğasını belirlemek için Rousseau, insanla hayvanı kıyaslamaya girişir. İnsan “zeki, özgür... doğuştan akla sahip biricik hayvandır” Hayvanlar “zekâ ve özgürlükten mahrumdur”

Ben her hayvanda sadece, kendisini yeniden canlandırmak ve belli bir noktada onu yok edecek ya da alt üst edecek her şeye karşı kendisini garanti altına almak için doğanın duyular verdiği, doğuştan bir makine görürüm. Tamı tamına aynı şeyleri insan makinede de görürüm, ama bir farkla; bir hayvanın faaliyetlerindeki her şeyi tek başına doğa yapar, oysa insan, faaliyetlerine özgür bir fail olarak katılır. Hayvan içgüdüleriyle, insansa bir özgürlük edimiyle seçer ya da reddeder, şöyle ki, bir hayvan öyle yapması kendisi için avantajlı olduğunda bile tayin edilen kuralların dışına çıkamaz; bir insan genellikle kendi zararına olarak kuralları çiğner... İnsanla hayvan arasındaki farkı oluşturan, bunun hangisi olduğundan çok, insanın öz-

gür bir fail olmasıdır. Doğa her hayvana emir verir; hayvanlar itaat eder. İnsan aynı güdüyü hissederek fakat razı olmak ya da direnmekte özgür olduğunu kabul eder; onun ruhunun maneviyatını gösteren bu özgürlük bilinci her şeyin üzerindedir. Fizik duyguların mekanizmasını ve ideaların formasyonunu bir şekilde açıklar, fakat irade -ya da daha doğrusu seçim yapma- gücünde ve bu gücün hissedilmesinde mekanik yasalarının hiçbir şeyi açıklamadığı saf ruhsal edimler bulunur.

Bu yüzden insan doğasının özü, insanın özgürlüğü ve bu özgürlüğün bilincidir. Onun için Rousseau, “bir kölenin çocuğunun da köle olarak doğacağını vakurla ilan eden hukuk adamları, değişik kelimelerle bir insanın insan olarak doğmayacağına karar vermişlerdir,”³ diyebilir.

Safsatacı politikacılar ve entelektüeller insanın asli ve tanımlayıcı niteliğinin onun özgürlüğü olduğu gerçeğini karartmak için yollar ararlar: “Masumiyet ve erdeme gelince -onların değeri ancak onlardan keyif alındığı sürece hissedilir ve onlar kaybedilir kaybedilmez zevki de kaybolur- özgürlükle aynı şey olduğunu düşünmeden, insana köleliğe doğal bir eğilim atfederler.” Bunun tersine Rousseau, retorik olarak, “İnsan melekelerinin en asili olan özgürlüğün, kendisini içgüdülerinin kölesi olan hayvanların seviyesine düşürerek, hatta insanın varlığının yaratıcısını gücendirerek, ayırım yapmadan onun en değerli hediyelerinin hepsinden vazgeçmek ve gaddar ya da deli bir efendiyi memnun etmek için bize yasaklanan bütün suçlara katılmaya kendimizi mecbur kılmak için onun doğasını aşağılayıp aşağılamadığı”nı sorar –benzer ifadelerle birkaç yıl önce zorunlu askerliğe karşı çıkan pek çok Amerikalı tarafından ve 20. yüzyıl Batı medeniyetinin felaketini atlatmaya başlayan pek çokları tarafından sorulmuş bu soru, Rousseau’nun yargısını çok trajik bir şekilde teyit etmektedir:

Doğayı zangırdatan ve gerekçesiyle akla ziyan ulusal savaşlar, çarpışmalar, cinayetler, misillemeler ve erdemler arasında dökülen

3) Bir yüzyıl sonra Proudhon’un yazdıklarıyla karşılaştırmak: “Bir insanın düşüncelerini, iradesini, kişiliğini yadsıma gücünün bir ölüm ve hayat gücü olduğunu ve bir insanı köle yapmanın onu katletmek olduğunu göstermek için uzun boylu tartışmak gerekmez.

insan kanının onurunu sıralayan hepsi de korkunç önyargılar buradan çıkar. En mazbut insanlar vatandaşlarını öldürmeyi görevlerinden biri sayınay öğrendiler; en sonunda insan, binlercesinin sebebini bilmeden birbirlerini katlettiğini gördü; doğada bütün dünya üzerinde bütün yüzyıllarda işlenenden daha fazla cinayet, kavganın tek bir gününde işlendi ve daha fazla dehşet tek bir şehrin ele geçirilmesinde yaşandı.

Özgürlük uğruna mücadele etmek, insanın asli bir niteliğidir şeklindeki doktrinin kanıtını -özgürlüğün değeri yalnızca ondan hoşlanıldığı sürece hissedilir- Rousseau şurada görür: “Mucizeler kendilerini baskıdan korumak için hepsi de özgür insanlar tarafından yapılır.” Özgür bir insan hayatından vazgeçenler,

zincirlerinden memnun olarak durmadan barış ve huzurla övmekten başka bir şey yapmazlar... Fakat onları kaybedenler tarafından tenezzül edilmeyen bu şahsi şeyleri korumak için başkalarının zevkleri, huzuru, refahı ve hayatın kendisini feda ettiğini gördüğümde; hayvanların özgür doğduğunu ve tutsaklıktan nefret ederek kafalarını kendi hapishanelerinin parmaklıklarında kırdıklarını gördüğümde; çırlıçıplak yerlilerin çoğunun Avrupalı kösnüllüğü hor gördüğünü ve sadece bağımsızlıklarını korumak için açlığa, yangına, kılıca ve ölüme katlandıklarını gördüğümde, özgürlük hakkında akıl yürütmek için kölelerin gerekmediğini düşünürüm.

Oldukça benzer düşünceler kırk yıl önce Kant tarafından da dile getirilmişti. Mesela Kant, bazı toprak ağalarının serfleri gibi belli insanların “özgürlük için hazır olmadığı” önermesini kabul edemeyeceğini söyler.

Bu varsayım kabul edilirse, özgürlük hiçbir zaman gelmeyecektir; zira onu önceden elde etmeksizin özgürlük için gereken olgunluğa ulaşamaz; insanın güçlerini özgürce ve yararlı şekilde kullanmasını öğrenmek için özgür olması gerekir. İlk girişimler elbette kaba olacak ve hakimiyet altında olmakla birlikte bir dışsal otoritenin koruması altındaki önceki durumdan daha acılı ve tehlikeli bir korku durumuna yol açacaktır. Ama bu akla ancak kişinin kendi deneyimleri yoluyla ulaşılabilir ve bunların sorumluluğunu üstlenebilmek için kişinin özgür olması gerekir... Özgürlük birilerinin kontro-

lû altında olanlar için değersizdir ve onlar için özgürlüğü her zaman reddetme hakkı vardır ilkesini kabul etmek, insanı özgür yaratmış Tanrı'nın haklarının bir ihlalidir.⁴

Bu fikir özellikle bağlamı nedeniyle ilginçtir. Kant, Terör döneminde, Fransız Devrimi'nin kitlelerin özgürlük ayrıcalığı için hazır olmadığını gösterdiğini iddia edenlere karşı Devrim'i savunuyordu. Kant'ın fikrinin çağımızda bir karşılığı vardır. Rasyonel insan, şiddet ve terörü tasvip etmez. Özellikle haşin bir otokrasinin eline düşen, devrim sonrası durumun terörü tarifi imkânsız hunharlık seviyesini daha da yükseltir. Yine de kavrama yeteneğine ve insanlığa sahip hiç kimse, uzun süre boyun eğmiş kitleler kendilerine baskı yapanlara karşı ayaklandığında ya da serbestlik ve toplumsal yeniden yapılanmaya doğru ilk adımlarını attıklarında, genellikle ortaya çıkan şiddeti bir çırpıda mahkûm etmeyecektir.

İzninizle artık Rousseau'nun, ister siyasal güce ister zenginliğe dayanan kurumsal otoritenin yasaya uygunluğuna karşı savma döneyim. Savın bu noktaya kadar bildik bir Kartezyen modeli izlemesi çarpıcıdır. İnsan istisnai biçimde fiziksel açıklama sınırlarının ötesindedir; öte yandan, hayvan doğa yasalarının emri altında hünerli bir makinedir yalnızca. İnsanın özgürlüğü ve bu özgürlüğün bilinci onu hayvan-makineden farklılaştırır. Mekanik ilkeler açıklaması, duyguları, hatta "insan bir hayvandan yalnızca derece olarak farklıdır" gibi fikirleri izah edebilse de, bu insani nitelikleri izah etmekten acizdir.

Descartes ve onun Cordemoy gibi takipçilerine göre, bir başka canlının zihne sahip olmasının ve böylelikle mekanik açıklamanın sınırlarının ötesinde yer almasının yegane sağlam işareti, dil kullanmasıdır; normalde, yaratıcı insan tarzında, tanımlanabilir uyaranlarla kontrol edilmekten azade, yeni ve yenilikçi, durumlara uygun, tutarlı, zihnimizde yeni düşünceler ve idealar doğuran bir dil.⁵ Kartezyenlere göre, her insanın bir zihne, esası düşünce olan bir öze malik olduğu içe bakışla anlaşılabilir; onun ya-

4) Akt. ed. Lehning, Bakunin, *Etatisme et anarchie*, editörün notu 50, P. Screcker'den "Kant et la révolution française", *Revue philosophique*, Eylül-Ekim 1939.

5) Bu konuyu *Cartesian Linguistics* ve *Language and Mind*'da tartıştım.

râtıcı dil kullanımı bu düşünce ve kavrama özgürlüğünü yansıtır. Bir başka canlının da bu serbest ve yaratıcı tarzda dil kullandığını kanıtladığımızda, ona aynı bizimki gibi bir zihin atfetmenin yolunu açarız. Mekanik açıklamaya mündemiç kısıtlılıklarla ilgili benzer varsayımlardan, insanın özgürlüğü ve özgürlüğünün bilincini izah etme aczinden, Rousseau değişen derecelerde, insana asli olarak özgürlük atfedilmesini kabul etmeyen otoriter kurumların eleştirisine geçer.

Bu akıl yürütmeleri birleştirecek, dil ile özgürlük arasında ilginç bir bağlantı geliştirebiliriz. Asli nitelikleri ve kullanılma tarzı içinde dil, bir başka canlının kendini ifade etmek için bir insan zihnine ve insan kapasitesine sahip olan ve baskıcı otoritenin dışsal kısıtlamalarından özgür olmak için asli insani ihtiyacı bulunan bir varlık olduğunu belirlemenin temel kistasını sağlar. Ayrıca, insan zihnini daha spesifik ve daha derinlemesine anlamada dilin ayrıntılı incelemesinden ve dil kullanımından başlamayı deneyebiliriz. Bu modelin ilerletilmesiyle, Rousseau'nun haklı olarak söylediği gibi, rasyonel bir toplumsal düzenin temellerini teoride geliştirebildiğimizde doğru olarak kavranacak insan doğasının başka cephelerini araştırmayı daha ileri götürebiliriz.

Bu probleme daha sonra döneceğim, fakat önce Rousseau'nun konu hakkındaki düşüncesinin izini biraz daha sürmek istiyorum. Rousseau, Kartezyen gelenekten birkaç noktada ayrılır. O, “insan türünün spesifik karakteristiği”ni insanın “kendini mükemmelleştirme melekesi” olarak tanımlar, ki “insan türü şartların yardımıyla art arda öteki melekeleri de geliştirir ve türde olduğu kadar bireylerde de aramızda baki kalır” Kendini mükemmelleştirme ve kültürel geçişler vasıtasıyla insan türünü mükemmelleştirme melekesi, bildiğim kadarıyla Kartezyenler tarafından benzer terimlerle tartışılmamıştır. Bununla birlikte, Rousseau'nun yorumu Kartezyen geleneğin reddinden ziyade, onun incelenmemiş bir doğrultuda geliştirilmesi olarak yorumlanabilir. Zihnin kısıtlayıcı niteliklerinin altında, onların koyduğu sınırlar içinde gelişen, tarihsel olarak evrilmiş bir insan doğası yatar; ya da zihnin bu nitelikleri öz mükemmelleşme için

imkânlar sağlar; ya da özgürlük bilincinin sağlanmasıyla, insan doğasının bu asli nitelikleri insana özgürlük, farklı olma ve bireysel kendini gerçekleştirme imkânlarını ençoklaştırmak amacıyla toplumsal formlar ve toplumsal durumlar yaratma fırsatı verir fikrinde bir tutarsızlık yoktur. Aritmetik bir benzetme kullanırsak, tam sayılar sadece rasyonel sayıları tüketemeyeceği için sonsuz bir dizi olmayı başaramaz. Benzer olarak zihnin insanın gelişmesini sınırlayan doğuştan özellikleri olduğunu söylemek, insanın sonsuz 'kendini mükemmelleştirme' kapasitesini inkar etmek anlamına gelmez. Yani, formel bir kısıtlamalar sistemi olmaksızın yaratıcı edimler olmaz fikrinin tersinin doğru olduğunu savunuyorum; özel olarak zihnin içsel ve kısıtlayıcı niteliklerinin yokluğunda kendini mükemmelleştirmenin yaratıcı edimleri değil, ancak 'davranışın biçimlendirilmesi' olabilir. Ayrıca, Rousseau'nun kendini mükemmelleştirmenin evrimsel karakterine ilgisi bizi, bir başka bakış açısından, en ilkel formların ötesinde, Rousseau için türün mükemmelleşmesi demek olan, toplum ve kültürün böylesi evrimi için önkoşul olduğu görülen insan diline ilgiye getirir.

Rousseau, "konuşma organı insan için doğal olmasına rağmen konuşmanın kendisi yine de insan için doğal değildir" düşüncesindedir. Yine, bu görüşle doğuştan yetenekler 'yaradılıştandır' ve melekeler, verili dış uyaran şartları altında özel bir tarzda idealar (özellikle doğuştan idealar) üretmek üzere bize yol gösterir, fakat bize böyle dışsal faktörler olmaksızın düşünce geliştirme yeteneği de sağlar şeklindeki tipik Kartezyen bakış arasında tutarsızlık olmadığını düşünüyorum. Bu yüzden dil de insan için ancak belirli bir anlamda doğaldır. Bu önemli ve inanıyorum ki, 18. yüzyıl ve sonrasında geniş ölçüde ampirik psikologların etkisi altındaki rasyonalist dilbilimcilerin oldukça köktenci bakışıdır.⁶

Rousseau, problemi tatminkâr bir şekilde ele almaktan aciz olduğunu kendine itiraf etmesine rağmen, dilin kökeni tartışmasını biraz daha uzatır:

6) Bkz. 5 no'lu dipnot, ayrıca benim çalışmam *Aspects of the Theory of Syntax*, Bölüm 1, Kısım 8.

İnsanlar düşünmeyi öğrenmek için konuşmaya ihtiyaç duydu-larsa, konuşma sanatını keşfetmek için nasıl düşünüleceğini bilme-ye daha da çok ihtiyaç duymuş olmalılar... Neticede bu düşüncele-ri iletme ve zihinler arasında alışverişi tesis etme sanatı; artık kö-keninden çok uzaktaki yüce sanat... hakkında makul kestirimler yapılamaz.

Rousseau'ya göre, “genel fikirler zihne yalnızca kelimelerin yardımıyla girebilir ve kanaatler yalnızca önermeler yoluyla ya-kalanır” –akıldan yoksun hayvanların böylesi fikirleri formüle etmesine ya da ‘muhtaç oldukları mükemmeliyet’e ulaşmalarına mani olan bir olgu. Bu yüzden, “yeni gramercilerimizin onlarla fikirlerini yaymaya ve sözlerini genellemeye başladığı” araçları ya da “insanın bütün düşüncelerini ifade etmek için” geliştirdi-ği araçları kavrayamadı: “sayılar, soyut kelimeler, geniş zaman-lar, fiillerin tüm çekimleri, ekler, sözdizimi, önermelerin bağ-lantıları, muhakeme ve söylemin tüm mantığının türetilmesi” Elbette Rousseau, türlerin mükemmelliğinin “insanın fikirleri-nin saçılmaya ve çoğalmaya başladığı ve onlar arasında yakın iletişim tesis edildiği ve daha çok sayıda işaret ve daha kapsamlı bir dil peşine düştükleri” sonraki evreleri hakkında da akıl yürütür. Fakat ne yazık ki, ‘takip eden zor problem’i terk etme-si gerekir: “Dil kurumu için önceden toplumun oluşması mı, toplumun tesis edilmesi için önceden dilin icat edilmesi mi da-ha gereklidir?”

Kartezyenler, Gordion düğümünü bir türe özgü karakteristi-ğin varlığını, hayvan davranışlarını toptan belirleyen ‘mekanik ilke’nin yanında bir ‘yaratıcı ilke’ diyebileceğimiz şeye hizmet eden ikinci bir özü koyutlayarak çözdüler. Onların tarihsel ev-rim seyri içinde dilin kökenini açıklamaya ihtiyaçları yoktu. Tersine, insan doğası nitel olarak farklıydı; bedenden zihne bir geçiş yoktu. Bu fikri daha çağdaş terimlerle yeniden yorumlar-sak; oldukça ani ve dramatik mutasyonlar, şimdilik bildiğimiz kadarıyla, insan için biricik olan zekânın niteliklerine, bu nite-liklerin en ayırt edici göstergesi olan insani anlamda dile sahip

olmaya yol açmış olabilir.⁷ Eğer bu doğruysa, en azından olgulara ilk yaklaşım olarak dil çalışmasının bir koçbaşı ya da belki çok daha geniş bir insan doğası teorisine temel sağlayacak insan doğasının araştırılması için bir model sağlaması umulabilir.

Bu tarihsel açıklamaları toparlamak üzere, başka bir yerde yaptığım gibi⁸ dönemin en uyarıcı ve en merak uyandıran düşünürlerinden biri olan Wilhelm von Humboldt'a dönmek istiyorum. Humboldt bir taraftan genel dilbilimin en kapsamlı teorisyenlerinden biri, öte taraftan liberter değerlerin ilk ve güçlü savunucularından biriydi. J.W. Burrow'un ifadesiyle, felsefesinin temel kavramı *Bildung* ile "bireyin, toplumun ya da insan ırkının potansiyellerinin en eksiksiz, zengin ve en dengeli gelişimi"ni anlatmak istemiştir.⁹ Onun düşüncesi bir örnek vaka olarak kullanılabilir. Bildiğim kadarıyla, liberter sosyal düşüncelerini açık şekilde dil hakkındaki fikirleriyle ilişkilendirmemesine rağmen, her birine ilham veren insan doğası kavramının ikisinin de geliştiği ortak bir temel olduğu açıktır. Mill'in *On Liberty* makalesinde, epigraf olarak Humboldt'un düşüncesinin 'ana ilkesi' bulunur: "zengin farklılığı içinde insan gelişiminin mutlak ve asli önemi." Humboldt otoriter devlet eleştirisini şöyle özetler: "İnsan doğasının doğuştan haysiyetine ve o haysiyete yakışan yegane şey olan özgürlüğe en derin saygı duygusuyla, kendimi tamamen canlanmış hissettim." Humboldt insan doğası kavramını kısaca şöyle koyar:

Bulanık ve geçici arzular tarafından telkin edilmeyen ve aklın ebedi ve değişmez buyruklarınca vazedilen insanın gerçek gayesi, güçlerinin eksiksiz ve tutarlı bir bütüne doğru, en ileri ve en dengeli gelişimidir. Özgürlük, böyle bir gelişimi ön şart koyan ilk ve zo-

7) Bunun geçerli görüş olmadığını eklememe gerek yok. Tartışma için bkz. E.H. Lenneberg, *Biological Foundations of Language*; benim *Language and Mind*; E.A. Drew, G. Ettlinger, A.D. Milner ve R.E. Passingham, "İnsan ve Maymun Davranışı Araştırması Sonuçlarının Kıyaslamalı Bir Gözden Geçirilmesi", *Institute of Psychiatry, Londra*, yayınlanmamış taslak, 1969; P.H. Lieberman, D.H. Klatt ve W.H. Wilson, "Rhesus Maymunları ve Diğer İnsan Dışı Primatların Ünlü Harf Repertuvarlarında Ses Üretim Yolunun Kısıtlamaları", *Science*, 6 Haziran 1969 ve P.H. Lieberman, "Primatların Ses Çıkarması ve İnsanın Dil Yetisi", *Journal of the Acoustical Society of America*, C. 44, No. 6 (1968).

8) Yukarıda aktarılan kitapta ve *Current Issues in Linguistic Theory*.

9) Wilhelm Humboldt'un *The Limits of State Action*'ın J.W. Burrow edisyonunun sunuş bölümü. Sonraki alıntıların çoğu buradandır.

runlu koşuldur, fakat başka bir dizi asli -tabii ki, özgürlükle yakından bağlı- durum vardır.¹⁰

Rousseau ve Kant gibi Humboldt da şuna inanmaktadır:

Özgürlüğe hazır olmayı, hiçbir şey özgürlüğün kendisi kadar iletmez. Bu hakikat, belki de baskıyı sürdürmek için, bu hazır olmayışı sık sık kullananlar tarafından kabul edilmeyebilir. Fakat şüpheye yer bırakmayacak şekilde tam da insan doğasından bu sonuç çıkar gibi geliyor bana. Özgürlük ehliyetsizliği yalnızca moral ve entelektüel gücün bir noksanlığından kaynaklanabilir; bu gücü artırmak yalnızca bu noksanlığı telafi etmekle olur, fakat bunu yapmak güç uygulamasını varsayar, bu uygulama da kendiliğinden faaliyetin farkında olan özgürlüğü varsayar. Zincirler onları tıkanlar tarafından hissedilmeyecek şekilde gevşetildiğinde, buna özgürlük verme diyemeyeceğimiz çok açıktır. Fakat dünyadaki hiçbir insan -doğa tarafından ihmal edilse de ve şartlar tarafından aşağılansa da- için onu baskı altında tutan zincirlerin hepsi söz konusu olduğunda bu doğru değildir. İnsanın yüreğinde özgürlük hissi uyandıkça zincirleri teker teker çözelim; her adımda ilerlemeyi hızlandırmalıyız.

Bunu anlamayanlar, “haklı olarak insan doğasının yanlış anlaşıldığından ve insanı makineye döndürmek istendiğinden kuşku- lanabilirler”

İnsan, esas itibarıyla yaratıcı, araştıran, kendini mükemmelleştiren bir varlıktır: “yaratma ve araştırma –bunlar bütün insan gayelerinin az ya da çok doğrudan etrafında döndüğü merkezlerdir” Fakat düşünme özgürlüğü ve aydınlanma yalnızca seçkinler için değildir. Bir kez daha Humboldt, Rousseau’yu yankılayarak şöyle der: “Herhangi bir insanın insan olma hakkını reddetme fikrinde insan doğasını aşağılayan bir şey vardır.” Bu yüzden Humboldt “özgürlük ve aydınlanmayla bilimsel bilginin geçişgenliği”nin toplam etkisi hakkında iyimserdir. “Fakat bütün manevi kültür yalnızca ve doğrudan doğruya ruhun iç yaşantısından doğar ve yalnızca insan doğasında harekete geçirilebilir ve asla

10) Kant’ın yukarıda aktarılan fikirleriyle karşılaştırm. Kant’ın makalesi 1793’e yayınlandı; Humboldt’un fikirleri 1791-1792’de yazıldı. Kısmen basıldı ama o yaşarken tamamı basılmadı. Bkz. Burrow’un Humboldt’un *Limits of State Action*’ına yazdığı sunuş.

dış ve yapay mekanizmalarla üretilemez.” “İnsanın başka meleke-
lerinin herhangi biri gibi anlama yetisinin geliştirilmesi, genellikle
le onun kendi faaliyeti, kendi merakı ya da başkalarının keşifleri-
ni kullanma yöntemleriyle başarılır...” Bu yüzden, eğitim kendini
gerçekleştirme açısından fırsatlar sağlamalıdır; olsa olsa bireyin
kendi bildiği gibi keşfe çıkması için zengin ve yeni ufuklar açan
bir çevre sağlayabilir. Doğrusu, bir dil bile öğrenilemez, yalnızca
“zihinde uyandırılır: onun boyunca kendini geliştireceği ip sağla-
nabilir ancak” Bence Dewey’in eğitim hakkındaki düşünceleri
Humboldt’un aklına yatmış. Kendisi böylesi düşüncelerin zama-
nımızdaki devrimci açılımlarını da beğenebilirdi; örneğin, başka
yerlerdeki Üçüncü Dünya devrimcilerinin yönteminde “sömürü-
len alt sınıfların bilincinde pasif dönüşüm ve kendi yazgılarının
eleştirel efendisi”ne¹¹ gönderme yaparak, ‘bilinç uyanışı’ndan
bahseden radikal Latin Amerika Katolikleri gibi. Humboldt emi-
nim, onların okul eleştirilerini takdir ederdi:

Okul, başka değerlerin yanı sıra eleştirel bir ruhun yaraulmasın-
dan ziyade, bilgi aktarılmasıyla ilgilenir. Toplumsal bir bakış açısın-
dan eğitim sistemi, toplumsal ve ekonomik yapıları dönüştürmek
yerine onların varlığını sürdürmeye odaklanır.¹²

Fakat Humboldt’un kendiliğindenliğe ilgisi, dar anlamda eği-
tim pratiğinin çok ötesine gider. Dahası, emek ve sömürü sorunu-
na da değinir. Yukarıda verdiğimiz kendiliğinden eylem yoluyla
anlama yetisinin geliştirilmesiyle ilgili alıntı şöyle devam eder:

...insan hiçbir zaman ne kadar çok şeye sahip olduğuna, ne yap-
tığına bakmaz; bir bahçeye bakan işçi belki gerçek anlamda, meyve-
lerinden hoşlanan kayıtsız zevk düşkününden daha çok onun sahi-
bidir... Bu değerlendirmenin bakış açısından¹³ bütün rençperler ve
zanaatkârlar sanatçı seviyesine yükseltilebilirmiş gibi görünüyor; ya-
ni işlerini kendi adına seven insanlar, kendi estetik dehaları ve yara-

11) Thomas G. Sanders, “Latin Amerika’da Kilise”, *Foreign Affairs*, C. 48, No. 2 (1970).

12) A.g.y. Kaynağın Paulo Freire’in fikri olduğu söylenir. Benzer bir eleştiri Batı’daki öğ-
renci hareketinde de yaygındır. Örneğin bkz. Mitchell Cohen, Dennis Hale vd., *The New
Student Left*, Bölüm 3.

13) Yani insan “hayat tarzı karakteriyle uyumlu olduğunda, ancak faaliyetinin daha ol-
gun ve hoş sonuçlarına erişir” –yani eylemleri iç itkilerinden geldiğinde.

tıcı becerileriyle onu geliştirirler, böylelikle de zekâları gelişir, karakterleri asilleşir, zevkleri yükselir ve incelir. İnsanlığı asilleştiren pek çok şey, kendi başına güzel olsa da, genellikle onu aşağılamaya da hizmet eder... Fakat yine de özgürlük hiç kuşkusuz vazgeçilmez bir koşuldur, bireysel insan doğasına en uygun gayeler bile böylesi hayırlı etkiler yaratmayı hiçbir zaman başaramayabilir. İster bir insanın özgür seçiminden kaynaklanmasın isterse yalnızca eğitimin ve öğretimin sonucu olsun, varlığının ta içine girmez gerçek doğasına yabancı olarak kalır; gerçek insan enerjisiyle değil, sırf mekanik kesinlikle icra eder.

Bir insan, kendi çıkarları, enerjisi ve gücüyle belirlenen tarzdan ziyade dışsal talep ya da talimatlara tepki vererek, tamamen mekanik tarzda davranırsa “yaptığı şeyi takdir edebiliriz fakat olduğu şeyi hor görürüz”¹⁴

Böyle kavramlaştırmalar Humboldt’un, “bireysel gayelerini görmezden gelerek, insanı keyfi amaçlarına hizmet eden bir araç haline getirmeye” eğilimli dediği devletin rolü hakkındaki fikirlerine dayanır. Öğretisi klasik liberaldir, kişisel ya da toplumsal hayata -en ufak biçimleri dahil- her tür devlet müdahalesine kuvvetle karşı çıkar.

1790’daki yazılarında Humboldt’un sanayi kapitalizminin alacağı biçime dair bir fikri yoktur. Bu yüzden şahsi gücün tehlikeleriyle pek fazla ilgilenmez.

Fakat özel şahıs nüfuzunu, rekabetten, israftan, hatta ölümden, küçülmeye ve çürümeye kadar sorumlu olarak (ama teori ve pratik arasındaki mesafeyi koruyarak) ve bu ihtimallerin hiçbirini devlete uygulanamaz olarak düşündüğümüzde, elimizde devletin özel olarak güvenliğin söz konusu olmadığı herhangi bir şeye müdahale etmeme prensibi kalır...

Humboldt özel vatandaşların durumlarının asli eşitliğinden bahseder, elbette ‘özel kişi’ nosyonunun şirket kapitalizmi çağında yeniden yorumlanmaya başlandığı şekilde bir fikri yoktur. “Yasa önünde bütün vatandaşların eşitliği mottosuyla, demokrasinin ve

4) İkinci alıntı Humboldt’un 1791 Fransız anayasası üzerine yorumundandır –kısmi tercümesi, ed. Marianne Cowan, *Humanist Without Portfolio* içindedir.

insanın kendi şahsı üzerindeki haklarıyla Liberalizmin, her ikisinin de kapitalist ekonominin gerçekleri karşısında karaya oturacağı” nı önceden bilemez.¹⁵ Soyguncu bir kapitalist ekonomide insanların varlığını korumak ve fiziki çevrenin tahribini önlemek -iyimserlikle söylüyorum- için devlet müdahalesine mutlak bir ihtiyaç olacağını önceden bilemez. Karl Polanyi’nin özellikle vurguladığı gibi, kendini düzenleyen piyasa “insanı ve toplumun doğal tözünü yok etmeden uzun süre var olamaz; insanı fiziken tahrip edecek, çevresini de çöle çevirecektir”¹⁶ Humboldt emeğin meta karakterinin önemini, (Polanyi’nin sözleriyle) “metaların nerede satışa sunulacağına, ne amaçla kullanılacağına, ne fiyatla el değiştireceğine ve ne şekilde tüketileceğine ya da yok edileceğine karar verilemez” doktrinini önceden bilemez. Fakat meta, bu vakada, bir insan hayatıdır ve bu yüzden sosyal koruma, klasik serbest piyasanın irrasyonel ve yıkıcı çalışmasını kısıtlamak üzere asgari bir gerekliliktir. Humboldt şunu da anlamadı, kapitalist ekonomik ilişkiler, 1767 kadar erken bir tarihte Simon Linguet’nin kölelikten daha kötü dediği bir esirlik biçiminde sürüp gider.

Çiftlik işçilerimiz meyvelerini yiyemeyecekleri toprağı sürmeye ve duvar ustalarımız içinde yaşayamayacakları binaları inşa etmeye mecburdurlar; bundan başka türlü yaşamak imkânsızdır. Onları satın alarak onlara iyilik yapacak efendilerini bekleyecekleri o pazarlara kendilerini sürükleyen, yoksunluktur. Onu zengin etme iznini almak için zengin bir adamın önünde dizlerinin üzerine çökmeye mecbur eden, yoksunluktur... Köleliğin kaldırılmasından onun gerçek kazancı nedir?.. O özgürdür, bildiğiniz gibi. Tüh! Kaderi kötüymüş. Köle efendisi için kıymetliydi çünkü ona para ödemişti. Fakat el işçisi ona iş veren zengin zevk düşkününe hiçbir şeye mal olmaz... Bu adamın efendisi olmadığı söylenir –bir tane vardır; efend-

15) Rudolf Rocker, “Anarşizm ve Anarko-sendikalizm”, Paul Eltzbacher, *Anarchism* içinde. *Nationalism and Culture* adlı kitabında Rocker, Humboldt’u otoriter devlete muhalefetin ve doğal haklar doktrinin ‘Almanya’da en önde gelen temsilcisi’ olarak tanımlar. Rousseau’ya otoriter doktrinin habercisi olarak bakar, fakat daha liberter *Discourse on Inequality*’yi değil de sadece *Social Contract*’ı göz önüne alır. Burrow, Humboldt’un makalesinin “19. yüzyıl populist, anarşist ve sendikalist siyasal teorilerinin çoğu”nu öncellediğini ve erken Marx’ın ipuçlarını verdiğini söyler. Ayrıca bazı yorumlar için bkz. benim *Cartesian Linguistics*, No. 51.

16) Karl Polanyi, *Büyük Dönüşüm* [çev. Ayşe Buğra, 1986, Alan Yayınları].

dilerin en korkuncu, en zorbası: ihtiyaç. Onları en kötü bağımlılığa düşüren budur.¹⁷

Esirlik fikrinde insan doğasını aşağılayan bir şey varsa, o zaman yeni bir kurtuluşa, emeğin meta karakterini ortadan kaldırarak proleterleri özgür insana dönüştürecek ve ticari, endüstriyel ve mali kurumları demokratik kontrol altına alacak olan Fourier'deki "tarihin üçüncü ve son kurtuluşçu evresi"ne hazır olunmalıdır.¹⁸

Muhtemelen Humboldt bu sonucu kabul etmeyecekti. Şayet "özgürlük, yokluğunda yalnızca özgürlüğü değil, varoluşun kendisini bile tasavvur edilemez kılacak koşulları ortadan kaldıracaksa" -kısıtlanmamış bir kapitalist ekonomide ortaya çıkan şartlar- elbette toplumsal hayata devlet müdahalesinin meşru olduğunu kabul ederdi. Ne olursa olsun, Humboldt'un bürokrasi ve otokratik devlet eleştirisi, modern tarihin en kasvetli cephesinin belagatli bir uyarısı olarak durur ve onun eleştirisinin temeli, zor kurumlarının -onun düşündüğünden- daha geniş yelpaze sine uygulanabilir.

Klasik bir liberal doktrini temsil etmesine rağmen Humboldt, Rousseau tarzında ilkel bir bireyci değildir. Rousseau 'kendi içinde yaşayan' vahşiyi yüceltir; "her zaman kendisinin dışında, yargıları tek başına kendi varlık duygusundan çıkan... başkalarının kanaatine göre yaşamayı bilen, sosyalleşebilir insan"a pek ihtiyacı yoktur.¹⁹ Humboldt'un görüşüyse oldukça farklıdır:

...bu makalede ortaya konan fikirlerin ve savların bütün anlamı dürüstçe şuna indirgenebilir; insan toplumundaki bütün prangaları kırarlarken, mümkün olduğunca yeni toplumsal bağlar bulmaya çalışacaklardır. Tecrit edilmiş insan, prangalanmış birinden daha fazla gelişmeye muktedir değildir.

17) Akt. Paul Mattick, "İşçi Kontrolü", ed. Priscilla Long, *The New Left*, s. 377 Ayrıca bkz. Bölüm IV, s. 143.

18) Akt. Martin Buber, *Paths in Utopia*, s. 19.

19) Ama Rousseau "pek çok saygıdeğer insanın yardımıyla ancak sürdürülebilen... ve onların bütün ihtimamına rağmen, görünen avantajlardan ziyade gerçek belalar doğuran bir anayasa"yı küçümserken, "ilk masumiyeti"ni kaybetmiş ve artık "yasalar ve şefler olmadan" yapabilen bir adam olarak kendini toplumunun "kutsal bağlarına saygı gösterme"ye ve "yasalara ve onları yazan ve icra eden insanlara titizlikle itaat etme"ye adar.

Bu yüzden, devlet ya da başka otoriter kurumların zorlaması olmaksızın, özgür insanların yaratabileceği ve araştırabileceği ve güçlerinin en üst gelişmesini başarabileceği -zamanının çok önünde belki de sanayi toplumunun gelecekteki durumuna uygun anarşist bir vizyonu takdim eder- bir özgür birlik toplumunu dört gözle bekler. Bu muhtelif ipliklerin, bileşenleri görülebilmese rağmen bugün hemen hemen hiç var olmayan bir toplumsal form, liberter sosyalizm çerçevesi içinde biraraya geleceği bir günü ipe çekebiliriz: Bu bileşenlere, en yüksek biçimine -hâlâ trajik biçimde kusurlu olsa da- Batı demokrasilerinde ulaşılan bireysel hakların garantisinde; İsrail Kibbutizm'inde; Yugoslavya'daki işçi konseyleri deneyiminde; haklı görülemez otoriter pratiklerle huzursuzca bir -arada var olarak Üçüncü Dünya devrimlerinde temel bir unsur olan, toplumsal işleyişte yeni bir katılım yaratma ve halkı bilinçlendirme çabalarında rastlanabilir.

/ İnsan doğası kavramının bir benzeri, Humboldt'un dil çalışmalarında da vardır. Dil bir özgür yaratım işlemidir; kuralları ve ilkeleri sabittir, fakat kullanılan üretim ilkelerindeki usuller özgür ve sonsuz çeşitliliktedir. Yorum ve kelime kullanımı bile özgür bir yaratım işlemini içerir. Normal dil kullanımı ve dil edini mi Humboldt'un dilin sabit formu dediği şeye, insan zihninin doğasında kök salmış, normal zekânın ya da, daha yüksek ve orijinal seviyede, büyük yazar ve düşünürlerin özgür yaratımını kısıtlayan ama belirlemeyen bir üretici işlemler sistemine bağlıdır. Öte yandan, Humboldt öğrenmenin, deneyimle uyarılan zihnin kendi iç kaynaklarından çıkardığı ve kendi belirlediği bir yolu takip ettiği, bir tür hatırlama olduğunda ısrar eden bir Platoncudur; ayrıca kültürel çeşitliliklere ve yaratıcı dehanın manevi katkıları için sonsuz imkânlarla alışkın bir romantiktir. Bunda, estetik teorinin bireysel deha çalışmalarını ilke ve kurallarla kısıtlama ısrarındaki çelişkiden başka bir çelişki yoktur./Kartezyen rasyonalistlere göre, bir başka zihnin varlığının en iyi göstergesi olan dilin normal, yaratıcı kullanımı, rasyonalist gramercilerin, belirlemeye ve açığa kavuşturmaya çalıştıkları -bazı başarılar elde ettikleri- türden bir üretme ilkeleri ve kurallar sistemini varsayar.

Özgür yaratımın kısıtlayıcı ve kurallar koyan bir sistem içinde yer aldığı inancında bir tutarsızlık gören pek çok modern eleştir-men tamamen yanılır; elbette “özgürlük ve zorunluluğun çelişki-si olmaksızın yalnızca felsefe değil, ruhun her asil emeli, çelişki-nin hiçbir işlevi olmadığı bu bilimlere acayip gelen ölüme doğru gidecektir” diye yazan Schelling’in gevşek ve metaforik anlamın-da ‘çelişki’ den bahsetmedikçe. Özgürlük ile zorunluluk, kural ile seçme arasındaki bu gerilim olmadan, yaratıcılık, iletişim, anlam-lı edim hiç olmaz.

Bu geleneksel fikirleri antika merakından değil, onların değeri-li ve özünde doğru olduklarına ve takip etmekten kârlı çıkabile-ceğimiz bir seyri yansıttıklarına inandığım için biraz uzun tartış-tım. Sosyal eylem bir gelecek toplum vizyonu ve bu gelecek toplumun karakteriyle ilgili açık değer yargılarıyla canlandırılma-lıdır. Bu yargılar bazı insan doğası kavramlarından çıkarılmalıdır; ampirik temeller, insan davranışları ve maddi, entelektüel, sosyal yaratımlarıyla göz önüne serilen insan doğasında aranabilir. Belki tarihte, Humboldt’un alıntılıdığım görüşleriyle nakledilen ve sonraki yıllarda liberter sosyalizm geleneğini içinde daha ayrıntı-larıyla anlatılan anlamda, otokratik kurumların prangalarının ye-rine geçen toplumsal bağların serbestçe kurulduğu bir toplumu ciddi olarak düşünmenin mümkün olduğu bir noktaya ulaştık.²⁰

Yağmacı kapitalizm karmaşık bir sanayi sistemi ve ileri bir teknoloji yarattı; demokratik praksisin hayli genişlemesine izin verdi ve belli liberal değerleri teşvik etti, fakat artık baskı yapan ve ortadan kaldırılması gereken sınırlar içinde. Yağmacı kapita-lizm, 20. yüzyıla yaraşır bir sistem değildir. Yalnızca kolektif te-rimlerle ifade edilebilen insan ihtiyaçlarını karşılamaya muktedir değildir; kendisini piyasa ilişkilerine, sömürüye ve dışsal otorite-ye tabi kılan, yalnızca zenginliği ve gücü azamileştirme peşinde-ki rekabetçi insan kavramı, insan karşıtı ve en derin anlamıyla tahammül ötesidir. Otokratik devlet kabul edilebilir bir vekil de-ğildir; ABD’de geliştirilen askeri devlet kapitalizmi ya da bürok-ratik, merkezi refah devleti de insan varoluşunun hedefi olarak

20) Bkz. Bölüm 4

kabul edilemez. Baskıcı kurumlar için yegane haklılaştırma maddesi ve kültürel eksikliklerdir. Fakat böyle kurumlar, tarihin belirli evrelerinde böyle bir eksikliği üretir ve devam ettirir, hatta insanın hayatta kalmasını tehdit eder. Modern bilim ve teknoloji insanı uzmanlaştırmış, ahmak emek zorunluluğundan kurtarabilir. Bunlar prensip olarak, özgür birlik ve demokratik kontrole dayalı rasyonel bir toplumsal düzene temel sağlar, şayet onu yaratma isteğimiz varsa.

Gelecek adına bir toplumsal düzen vizyonu, bir insan doğası kavramına dayandırılır. İnsan gerçekten doğuştan zihin yapısının ve kültürel ya da toplumsal karakterinin içsel ihtiyaçlarının olmamasıyla, sonsuz şekilde işlenebilen, tamamıyla plastik bir varlıksa, o zaman devlet otoritesi, şirket yöneticileri, teknokratlar ya da merkez komitesince 'davranış şekillendirme'ye uygun bir nesnedir. İnsan türüne biraz güveni olanlar, gerçek durumun böyle olmadığını ümit edeceklerdir ve entelektüel gelişim, ahlâki bilincin büyümesi, kültürel başarılar ve özgür bir toplumda katılımın çerçevesini sağlayan içkin insan karakteristiklerini belirlemeye çalışacaklardır. Kısmen benzer bir şekilde, klasik bir gelenek, sanatçı dehalanın bir kurallar çerçevesi içinde ve biraz ona meydan okur tarzda davrandıklarından söz eder. Burada az anlaşılmış bir konuya geliriz. Bana öyle geliyor ki, bu konuların daha derinlerine gideceksek, modern sosyal bilimlerle davranış bilimlerinin çoğundan keskin ve radikal biçimde kurtulmamız gerekmektedir.²¹

Ben, burada da kısaca gözden geçirdiğim geleneğin, sunacağı bir katkının olduğunu düşünüyorum. Daha önce ileri sürdüğüm gibi, insanın farklılığı ve potansiyelleriyle ilgilenenler tekrar tekrar dilin niteliklerinin önemine varıyorlar. Dil çalışmalarının insanın zihin organizasyonunun asli niteliklerini en azından kısmen yansıtan bir kurallar sistemi çerçevesi içinde, özgür ve yaratıcı edime uygun imkânlar ve davranış kuralları koymanın anlaşılmasında bazı ışıklar sağlayabileceğini düşünüyorum. Çağdaş

21) Davranış bilimlerinin belli çeşitleri bakımından, hileli iddianın bir tartışması için bkz. [Chomsky'nin *For Reasons of State*'inde] Bölüm VII.

dil çalışmalarına, bazı bakımlardan Humboldtçu dilin formu kavramına bir dönüş olarak bakmak bana doğru gibi geliyor; burada kastedilen, zihnin doğuştan niteliklerinde kök salmış, fakat -Humboldt'un ifadesiyle- sonlu anlamların sonsuz kullanımına izin veren bir üretici işlemler sistemidir. Dil bir davranış düzenleme sistemi olarak tanımlanamaz. Tersine, dilin nasıl kullanıldığını anlamak için, dilin soyut Humboldtçu formunu -modern terimlerle onun üretici dilbilgisini- keşfetmemiz gerekir. Bir dil öğrenmek, tabii ki bilinçdışı olarak, bizatihi bu soyut sistemi kurmaktır. Dilbilimciler ve psikologlar, ancak dil bilen kişi tarafından hakim olunan sistemin niteliklerini yakaladığı ölçüde, dil edinme ve kullanma çalışmalarını sürdürebilirler. Ayrıca bana öyle geliyor ki, iyi bir örnek, verili zaman ve erişim şartları altında, ancak şimdilik bazı ayrıntılarını tanımlayabildiğimiz belirli özel niteliklere doğuştan malik olan bir zihinle, böyle bir sistemin edinilebileceği ampirik iddiasını destekleyebilir. Kendimizi, kavramsal olarak, davranışı, onun organizasyonunu, çevreyle etkileşimi içinde gelişmesini araştırmakla kısıtladığımız sürece, zihnin ve dilin bu karakteristiklerini kesinlikle ıskalarız. İnsan psikolojisinin ve kültürünün diğer yönleri, ilkesel olarak, benzer bir tarzda çalışılabilir.

Muhtemelen insan doğasıyla ilgili ampirik bakımdan iyi temellendirilmiş önermelere dayanan bir sosyal bilimi bu şekilde geliştirebiliriz. İnsanın kazanabileceği dillerin yelpazesini kimi başarılarla çalıştığımız gibi, sanatsal ifade biçimlerini ya da aslında, insanların aklının alabileceği bilimsel bilgiyi ve belki insanların verili içsel kapasiteleri ve ihtiyaçlarıyla içinde yaşadığı ve işlev gördüğü sosyal yapılar ve etik sistemleri bile çalışmayı deneyebiliriz. Belki de insanın kendiliğinden inisiyatif, yaratıcı iş, dayanışma, sosyal adalet arama -şayet buysa- temel ihtiyaçlarını -maddi ve manevi kültürün verili şartları altında- en iyi teşvik edecek ve uygun hale getirecek bir toplumsal örgütlenme kavramı projesine gidilebilir.

Dilin araştırılmasının rolünden kuşku duymadığım gibi, abartmak da istemem. Şu an için dil, insan zekâsının -çalışmak için- en

ulaşılabilir ürünüdür. Zengin bir gelenek, dili zihnın bir aynası olarak görür. Bir dereceye kadar bu fikirde kuşkusuz doğru ve faydalı bir yan vardır.

‘Özgürlük ve dil’ konusunda kafam başladığım zamankinden daha az karışık –ve daha az merak içindeyim. Bu spekülatif ve kabataslak düşüncelerde o kadar geniş bir boşluk var ki, metafor ve ispatlanmamış varsayımlar çıkarıldığında geriye ne kalacağı sorulabilir. İnsan ve toplum hakkındaki bilgimizde ya da ciddi olarak çalışılabilir problemleri açıklıkla formüle etmede bile ne kadar az ilerleme kaydettiğimizi kabul etmek -yapmamız gerektiğine inandığım gibi- insanın aklını başına getirebilir. Fakat sanırım oldukça sağlam görünen birkaç ayak basacak yer var. İnsan psikolojisinin -insan dilinin- bir cephesinin yoğun çalışılmasının, toplumsal eyleme uygun bir araç olarak da hizmet verecek hümanist bir sosyal bilime katkısı olabileceğine inanmak hoşuma gidiyor. Söylemek bile gereksiz; toplumsal eylem iyice yerleşmiş insan ve toplum teorisini bekleyemez, ikincinin geçerliliği ümitlerimiz ve ahlâki yargılarımızca da belirlenemez. İkisi -akıl yürütme ve eylem- teorik araştırmanın özgürlük ve toplumsal adalet adına bitmez tükenmez, sıklıkla sert ama asla ümitsiz olmayan mücadeleye sağlam bir yol gösterici sağlayacağı günü iple çekerek, elden geldiğince ilerletilmelidir.

ANARŞİZM ÜZERİNE NOTLAR*

(1970)

Anarşizme sıcak bakan bir Fransız yazar 1890'larda şöyle yazıyordu: "Anarşizmin sağlam bir sırtı vardır; kâğıt gibi her şeye dayanır" – "anarşizmin ölümcül bir düşmanın bile daha iyisini yapamadığı"nı yapanlar da dahil.¹ 'Anarşist' olarak nitelenen pek çok eylem ve düşünce biçimi vardır. Biraz genel bir teori ya da ideoloji içinde bu çatışan eğilimlerin hepsini kuşatmaya çalışmak beyhude olacaktı. Ayrıca Daniel Guérin'in *Anarchism*'de yaptığı

*) Bu makale Daniel Guérin'in *Anarchism: From Theory to Practice* kitabı için yazılan ön-sözün gözden geçirilmiş versiyonudur. Bu çok az farklı versiyon 21 Mayıs 1970 tarihli *New York Review of Books*'da yayınlandı. Kitap halinde ilk baskı 1970'da Pantheon tarafından *For Reasons of State* adıyla yayınlandı ve 2003'de tekrar basıldı.

1) Octave Mirbeau, akt. James Joll, *The Anarchism*, s. 145-146.

gibi, liberter tarihten yaşıyan, gelişen bir gelenek çıkarmaya devam etsek bile, toplumun ve toplumsal değişimin spesifik ve nihai teorisi olarak doktrini formüle etmenin zorluğu baki kalır. Anarşist düşüncenin anarko-sendikalizme doğru gelişiminin sistemli bir kavramlaştırmasını sunan anarşist tarihçi Rudolf Rocker, Guérin'in kitabıyla mukayese edilmeyi hak edecek şekilde meseleyi gayet iyi koyar;

anarşizm sabit, içine kapanık bir toplumsal sistem değildir, tersine bütün kilise ve devlet kurumlarının entelektüel muhafızlığıyla zıt biçimde, hayattaki bireysel ve toplumsal güçlerin hepsinin engellenmeden özgürce gelişmesi için çalışan, insan soyunun tarihsel gelişiminde kesin bir trenddir. Çok çeşitli tarzlarda sürekli olarak daha kapsamlı olmaya ve daha geniş alanları etkilemeye eğilimli olduğundan, özgürlük bile fazlasıyla görecelidir, mutlak bir kavram değildir. Anarşistlere göre, özgürlük soyut bir felsefi kavram değildir; her insan için doğanın ona bağışladığı güçler, kapasiteler ve yeteneklerin hepsini eksiksiz geliştirmek ve onlardan toplumsal fayda sağlamaya uygun hayati somut imkânlardır. İnsanın bu doğal gelişmesi kilise ya da siyasal muhafazlık tarafından ne kadar az etkilenirse, insan kişiliği o kadar etkin ve dengeli olacak, o kadar çok içinde geliştiği toplumun entelektüel kültürünün ölçeği haline gelecektir.²

Burada, çalışmada özel ve ayrıntılı bir toplumsal teoriye eklemelenmeyen “insan soyunun tarihsel gelişimindeki kesin trend”in ne olduğu sorulabilir. Gerçekten, pek çok yorumcu anarşizmi ütöpik, şekilsiz, ilkel ya da başka bakımlardan karmaşık bir toplumun gerçekleriyle uyumsuz diye bir kenara bırakır. Oysa bu konuda oldukça farklı şeyler savunulabilir: Güvenlik ya da hayatta kalma ya da ekonomik gelişim ihtiyacıyla haklılaştırılmış olabilen fakat artık maddi ve kültürel açığa -azaltmaktan çok katkıda bulunan bir çağdan kalan bu baskı ve otorite formlarını yıkmak, tarihin her evresinde çıkarınıza olsa gerektir. Eğer böyleyse, şimdi ve gelecekte değişmez bir toplumsal değişim doktrini, hatta toplumsal değişimin zorunlu olarak takip edeceği özel ve

2) Rudolf Rocker, *Anarchosyndicalism*, s. 31 [2004'de AK Press tarafından *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice* adıyla tekrar yayınlandı].

değişmez bir hedefler kavramı olmayacaktır. Elbette uygulanabilir toplumsal formlar yelpazemiz ya da insan doğası anlayışımız o kadar ilkindir ki, geniş kapsamlı her doktrine büyük kuşkuculukla yaklaşılması gerekir, tıpkı kuşkuculuğun ‘insan doğası’ ya da ‘verimlilik talebi’ ya da ‘modern hayatın karmaşıklığı’ baskı ve otokratik kuralların şu ya da bu biçimini gerektirir gibi lafları duyduğumuz zaman gerekli olması gibi.

Yine de belirli bir zamanda, anlayışımızın müsaade ettiği ölçüde, insan soyunun tarihsel gelişimindeki bu kesin trendin, zamanın görevlerine uygun şekilde özel bir idrakinin gelişmesi için her sebep vardır. Rocker’a göre, “zamanımızın önümüze koyduğu problem, insanın siyasal ve toplumsal köleliğinin ve ekonomik sömürünün lanetinden kurtulma problemidir” ve yöntem, ne devlet iktidarını ele geçirmek ve uygulamak ne de aptallaştıran parlamentarizm değil, tersine “insanların ekonomik hayatını temelinden yeniden kurmak ve Sosyalizmin ruhuna uygun biçimde inşa etmektir”

Fakat ancak bizatihi üretenler bu göreve uygundurlar, çünkü onlar toplumda yeni bir geleceği kurabilecek güçlerin içinde yegane değer üretici unsurdurlar. Onlarınki, emeği ekonomik sömürünün tutunduğu bütün prangalardan özgürleştirme, siyasal iktidarın bütün kurumları ve işleyişlerinden toplumu özgürleştirme ve toplumun yararına şeylerin planlı yönetimine ve ortak emeğe dayalı özgür kadın ve erkek gruplarının ittifakı için bir yol açma görevi olmalıdır. Bu büyük hedef yolunda kentte ve kırdaki ter döken kitleleri hazırlamak ve bir militan güç olarak onları birbirine bağlamak, modern Anarko-sendikalizmin gayesidir ve bütün gayesi bu yolda tüketilmiştir [s. 108].

Rocker bir sosyalist olarak, “işçilerin ciddi, nihai, tam özgürleşmesi yalnızca bir koşulda mümkündür: sermayenin yani hammaddelerin ve toprak dahil bütün emek araçlarının, bütün işçi kitlesi tarafından temellük edilmesi”³ anlayışını doğru kabul ediyordu. Ayrıca bir anarko-sendikalist olarak, geleceğin toplumu-

3) Akt. Rocker, *agy.* s.77 Bu alıntı ve sonrasındaki cümle Michael Bakunin’indir: “The Program of the Alliance”, ed. ve çev. Sam Dolgoff, *Bakunin on Anarchy*, s. 225.

nun yapılarını kendilerinde cisimleştiren işçi örgütlenmesinin devrime öngelen dönemde “yalnızca fikir değil, bizatihi gelecek olgusunu da yaratacağı” üzerinde ısrar ediyordu –ve kamulaştıranları kamulaştırmanın yanı sıra devlet aygıtını da yıkacak toplumsal bir devrimi dört gözle bekliyordu. “Hükümetin yerine koyacağımız şey, sanayi örgütlenmesidir.”

Anarko-sendikalistler, Sosyalist ekonomik düzenin bir hükümetin kanun ve kararnameleriyle yaratılamayacağına, ancak her özel üretim kolunda elleri ve beyinleri olan işçilerin dayanışmacı işbirliğiyle yaratılabileceğine ikna oldu; yani genel ekonomik organizmanın bağımsız üyeleri olan ve özgür karşılıklı anlaşma temelinde toplum yararına üretimi ve ürünlerin dağıtımını sistematik olarak sürdüren, gruplara, fabrikalara ve sanayi kollarına ayıran durumdaki üretenlerin kendileri tarafından bütün fabrikaların yönetimini almakla (s. 94).

Rocker böylesi fikirlerin İspanya Devrimi'nde dramatik bir şekilde uygulamaya konduğu bir anda yazıyordu. Devrimin patlak vermesinden az önce anarko-sendikalist Diego Abad de Santillan şöyle yazmaktaydı:

...sosyal dönüşüm problemi karşısında, Devrim devleti bir araç olarak düşünemez, üretenlerin örgütlenmesine güvenmek zorundadır.

Biz bu normu takip ettik ve işlerin yeni bir düzenini kurmak üzere örgütlenmiş emeğe üstün bir güç atfetme hipotezine gerek görmedik. Özel mülkiyetin kaldırıldığı, parazitliğin ve özel ayrıcalıkların yerinin olmadığı yerde, devletin ekonomik bir organizasyonda -olsa bile- ne fonksiyonu olabileceğini bize izah edecek birine müteşekkik kalacaktık. Devletin bastırılması önemsiz bir mesele olamaz, Devleti sonlandırmak devrimin görevi olmalıdır. Ya Devrim üretenlere sosyal refah getirir, ki bu durumda üretenler hak ettikleri kolektif dağıtımı kendileri örgütlerler ve devletin yapacağı bir şey kalmaz ya da Devrim üretenlere sosyal refah getirmez, ki bu durumda Devrim bir yalandır ve Devlet sürüp gider.

Federal ekonomik konseyimiz siyasal bir güç değil, ekonomik ve idari düzenleyici güçtür. Yönelimini aşağıdan alır ve bölgesel ve ulu-

sal meclislerin çözümlerine uygun davranır. Bir irtibat heyetidir, başka bir şey değil.⁴

Engels 1883 tarihli bir mektubunda bu kavrama itirazını şöyle ifade eder:

Anarşistler şeyleri baş aşağı koyuyorlar. Proletarya devriminin devletin siyasal organizasyonunu ortadan kaldırmakla başlaması gerektiğini söylüyorlar... Fakat böyle bir anda onu yok etmek, yalnızca muzaffer proletaryanın yeni fethettiği gücün otoritesini sayesinde kuracağı, kapitalist hasımlarını baskı altına tutacağı ve mutlak zafer yeni bir yenilgiyle ve Paris Komünü'nden sonra olanlara benzer kitlesel işçi katliamıyla sonlanmadan toplumun ekonomik devrimini tamamlayacağı organizmayı yok edecektir.⁵

Oysa, anarşistler -en açık seçik olarak Bakunin- yüzyılımızda “yaratılmış en kepaze ve korkunç yalan”⁶ olduğunu söyledikleri ‘kıızıl bürokrasi’ tehlikesine karşı uyarda bulunmaktaydılar. Anarko-sendikalist Fernand Pelloutier şöyle soruyordu: “İtaat etmemiz gereken geçiş devleti de mutlaka ve kaçınılmaz olarak bir kolektif hapishane olmak zorunda mıdır? Bütün siyasal kurumların ortadan kaldırıldığı, sırf üretim ve tüketim ihtiyaçlarıyla sınırlı özgür bir organizasyona dayanamaz mı?”⁷

Bu soruya verilecek cevabı bildiğimi iddia etmeyeceğim. Fakat bir şekilde olumlu bir cevap olmadıkça, solun hümanist idealle-

4) Diego Abad de Santillan, *After the Revolution*, s. 86. Devrimin başlamasından birkaç ay sonra kaleme alınan son bölümde, bu hat boyunca şimdiye kadar başarılan şeyden duyduğu memnuniyetsizliği dile getirir. İspanya’da toplumsal devrimin tamamlanmasıyla ilgili olarak benim *American Power and the New Mandarins* kitabımın 1. Bölümü’ne ve dipnotlara bakabilirsiniz; Broué ve Témime’in önemli çalışması daha sonra İngilizce’ye çevrildi. Başka birkaç önemli çalışma daha yayınlandı; özellikle Frank Mintz, *L’Autogestion dans l’Espagne révolutionnaire* (Paris: Editions Béliabaste, 1971); César M. Lorenzo, *Les Anarchistes espagnols et le pouvoir, 1868-1969* (Paris: Editions du Seuil, 1969); Gaston Leval, *Espagne libertaire, 1936-1939: L’Oeuvre constructive de la Révolution espagnols* (Paris: Editions du Cercle, 1971). Ayrıca bkz. Vernon Richards, *Lessons of the Spanish Revolution*, genişletilmiş 1972 basımı.

5) Akt. Robert C. Tucker, *The Marxian Revolutionary Idea*, Marksizm ve anarşizm tartışmasında.

6) Bakunin’in Herzen ve Ogareffe bir mektubu, 1866. Akt. Daniel Guérin, *Jeunesse du socialisme libertaire*, s. 119.

7) Fernand Pelloutier, akt. Joll, *Anarchists*. Kaynak: “L’Anarchisme et les syndicats ouvriers”, *Les Temps nouveaux*, 1895. Tam metin Daniel Guérin’in editörlüğünü yaptığı *Ni Dieu, ni Maître* kitabında; anarşizmin mükemmel bir tarihsel antolojisi. [AK Press, 1998].

rini gerçekleştirecek gerçek bir demokratik devrim şansının fazla olmadığı açıktır. Martin Buber veciz bir biçimde sorunu şöyle koyuyordu: "Sopaya döndürülmüş küçük bir ağacın tomurcuklanmasını beklemek eşyanın tabiatına aykırıdır."⁸ Devlet iktidarının ele geçirilmesi ya da yok edilmesi sorunu, Bakunin'in kendisini Marx'tan ayıran asıl mesele olarak gördüğü şeydir.⁹ 'Liberter' sosyalistleri 'otoriter' olanlardan ayıran problem, yüz yıldır şu ya da bu biçimde, tekrar tekrar ortaya çıkar.

Bakunin'in kızıl bürokrasi hakkındaki uyarılarına ve bunun Stalin diktatörlüğünde gerçekleşmesine rağmen, bir yüzyıl önceki tartışmayı yorumlarken çağdaş toplumsal hareketlerin tarihsel kökenine ilişkin iddialara bel bağlamak, açıkça büyük bir yanlış olacaktı. Özellikle 'pratikteki Marksizm' olarak Bolşevizme bakmak hatalıdır. Tersine, Bolşevizmin Rusya'nın tarihsel koşullarını hesaba katan soldan eleştirisi çok daha isabetlidir.¹⁰

Anti-Bolşevikler, sol kanat işçi hareketi Leninistlere karşıdır, çünkü Rus ihtilalini tam manasıyla proletaryanın amaçları için kullanmakta yeterince başarılı olamadılar. Çevrelerinin esiri oldular ve uluslararası radikal hareketi, az sonra Bolşevik Parti-Devleti'nin ihtiyaçlarıyla eşanlamlı olan Rusların ihtiyaçlarını karşılamak üzere kullandılar. Rus Devrimi'nin 'burjuva' vechesi artık bizatihi Bolşevizmde ortaya çıktı: Leninizm, yalnızca taktik konularda ondan farklı olarak, uluslararası sosyal demokrasinin bir parçası ilan edildi.¹¹

8) Martin Buber, *Paths in Utopia*, s. 127

9) Bakunin şöyle der: "Ne kadar demokratik olursa olsun hiçbir devlet, hatta en kızıl cumhuriyet bile, insanlara yukarıdan şiddet ve müdahale olmaksızın özgür özörgütlenme ve kendi işlerinin aşağıdan yukarıya idaresi gibi gerçekten istedikleri şeyi veremez, çünkü her devlet, Bay Marx'ın uydurduğu sözde Halk Devleti bile, özünde, insanların ihtiyaçlarını kendilerinden daha iyi bildiğini düşünen, kendini beğenmiş entelektüellerin ayrıcalıklı bir azınlığı aracılığıyla kitleleri yukarıdan yönetecek bir makinedir yalnızca..." "Fakat yakalandıkları hastalık, 'halk hastalığı' -demokratik Cumhuriyetteki 'halk hastalığı'- yaftası yapıştırılan hastalıksa, insanlar kendilerini daha iyi hissedecektir" (*Statism and Anarchy* [1873], Dolgoff, *Bakunin on Anarchy* içinde, s. 338). Elbette Marx meseleyi farklı görür. Bu tartışmada, Paris Komünü'nün etkisi için bkz. Daniel Guérin'in *Ni Dieu, ni Maître*'deki yorumu; ayrıca onun *Pour un marxisme libertaire*. Ayrıca bkz. dipnot 24.

10) 1917 sırasında Lenin'in soldaki 'entelektüel sapma' üzerine bkz. Robert Vincent Daniels, "Devlet ve Devrim: Komünist İdeolojinin Doğuşu ve Dönüşümü Üzerine Bir Vaka Çalışması", *American Slavic and East European Review*, C. 12, No. 1 (1953).

11) Paul Mattick, *Marx and Keynes*, s. 295.

Anarşist gelenek içinde yol gösterici tek bir fikir aranırsa, ben-
ce bu, Bakunin'in Paris Komünü üzerine yazılarında, kendisini
aşağıdaki gibi tanımladığında ifade edilen şey olur:

Ben zekâ, haysiyet ve insan mutluluğunun gelişip büyüyebilece-
ği yegane koşul olarak gördüğüm özgürlüğün fanatik bir âşığıyım;
barındırdığı gerçekliğin geri kalanların köleliğine dayanan bazı ayrı-
calıklardan fazla bir şeyi temsil etmediği, Devlet tarafından ölçülüp
düzenlenmiş, ebedi bir yalanı kabullenen tamamen şekilsel özgürlük
değil; bütün insanların sözümona hakları olacağını söyleyen, her bi-
rinin haklarını sınırlayan Devlet tarafından temsil edilen -kaçınıl-
maz olarak her birinin haklarını sifıra kadar indirmeye götüren bir
fikir- J.J.Rousseau ekolünün ve diğer burjuva liberalizm ekollerinin
övdüğü bireyci, bencil, süfli ve uydurma özgürlük değil. Hayır, be-
nim dediğim yalnızca ismine layık bir tür özgürlük, her insanda gi-
zil olarak var olan maddi, entelektüel ve moral güçlerin hepsinin ek-
siksiz gelişmesinden ibaret olan özgürlük; bizim üzerimizde ya da
dışımızda herhangi bir dış kanun koyucu tarafından empoze edilme-
diğinden haklı olarak kısıtlama olarak görülemeyen fakat maddi, en-
telektüel ve moral varlığımızın tam temelini şekillendirmekle içkin
ve fıtrî olan -bizi sınırlamayan fakat özgürlüğümüzün gerçek ve doğ-
rudan koşulu olan- kendi doğamızın kanunlarıyla belirlenmiş olan-
lardan başka kısıtlama tanımayan özgürlük.¹²

Bu fikirler Aydınlanma'dan çıkar; kökleri Rousseau'nun *Disco-
urse on Inequality*, Humboldt'un *The Limits of State Action*, Kant'ın
Fransız Devrimi'ni özgürlük özgürlük için olgunluğa erişmenin
önşartıdır, böylesi bir olgunluğa erişildiğinde bahşedilen bir ar-
mağan değil fikrini savunmadaki ayak diremelerindedir (bkz. 2.
Bölüm). Sanayi kapitalizminin, yeni ve tahmin edilemeyen bir
adaletsizlik sisteminin gelişmesiyle, liberter sosyalizm, gün yüzü-
ne çıkan toplumsal düzeni destekleyen bir ideoloji içinde saptırı-
lan klasik liberal fikirleri ve Aydınlanma'nın radikal hümanist

12) Michael Bakunin, "La Commune de Paris et la notion de l'état", yeniden basımı
Guérin, *Ni Dieu, ni Maître* içinde. Bakunin'in özgürlük koşulu olarak bireysel doğa ka-
nunları konusunda son sözü, 9. Bölüm'de tartışılan rasyonel ve romantik gelenekte ya-
rattıcı düşünce geliştirmeye yaklaşımla karşılaştırılabilir. Bkz. benim *Cartesian Linguistics*
ve *Language and Mind*.

mesajını koruyup genişletmiştir. Gerçekten klasik liberalizme, toplumsal hayata devletin müdahalesine karşı olmada yol gösteren çok benzer varsayımlarda, kapitalist toplumsal ilişkiler tahammül edilmezdir de. Örneğin, Mill'i önceleyen ve belki ilham veren Humboldt'un klasik çalışması, *The Limits of State Action*'da bu açıktır. (bkz. 2. Bölüm). 1792'de tamamlanmış olan liberal düşüncenin bu klasiği, mevsimsiz olsa da esas itibarıyla son derece anti-kapitalisttir. Buradaki fikirlerin bir sanayi kapitalizmi ideolojisi içinde tanınmayacak derecede değiştirilmesi için seyretilmesi gerekir.

Humboldt'un toplumsal prangaların toplumsal bağlar ve emekle yer değiştirdiği toplum vizyonu genç Marx'ın önerilerinin serbestçe üstlenilmesidir (bkz. 2. Bölüm, dipnot 15); Marx'ın "kendisini işte gerçekleştiremeyip inkar ettiği... [ve] fiziksel olarak tükenip zihinsel olarak değersizleştiği [için]... iş işçiye dışsal olduğu doğasının parçası olmadığı zamanki emeğin yabancılaşması" tanımındaki yabancılaşmış emek "işçilerin bazılarını barbarca işlere atar ve diğerlerini bir makineye dönüştürür", böylelikle insan özgür bilinç faaliyeti" ve "üretken hayat" gibi "türsel özellikleri"nden yoksun kalır. Benzer şekilde Marx, "hemcinsine ihtiyaç duyan yeni tip bir insan varlığı..." tasavvur eder. İşçilerin birliği "gelecekteki insan ilişkilerinin toplumsal dokusunu yaratmaya göre gerçek yapıcı çaba" haline gelir.¹³ Klasik liberter düşüncenin, insanın özgürlüğe, farklılığa ve özgür birlikteliğe ihtiyacı olduğu yolundaki köklü varsayımın sonucu olarak, toplumsal hayata devletin müdahalesine karşı olduğu doğrudur. Aynı varsayımda, kapitalist üretim ilişkileri, ücretli emek, rekabet ve 'mülkiyetçi bireycilik' ideolojisi –hepsinin temelden insan karşıtı olarak görülmesi gerekir. Liberter sosyalizme, Aydınlanma'nın liberal ideallerinin mirasçısı olarak bakılması doğru olur.

13) Shlomo Avineri, *The Social and Political Thought of Karl Marx*, s. 142, Kutsal Aile'deki yoruma gönderme yapar. Avineri sosyalist hareket içinde yalnızca İsrail kibbutizmi'nin "mevcut toplumsal örgütlenme formlarının ve tarzlarının gelecek toplumun yapısını belirleyeceğini anladığı"nı söyler. Ama daha önce belirtildiği gibi, bu anarko-sendikalizmin karakteristik bir tavrıdır.

Rudolf Rocker modern anarşizmi “Fransız devrimi sırasında ve o zamandan beri Avrupa’nın entelektüel hayatında böylesine karakteristik ifadeler bulan iki büyük akımın karışması: sosyalizm ve liberalizm” olarak tanımlar. Ayrıca, klasik liberal ideallerin kapitalist ekonomik formların gerçekliğinde kazaya uğradığını savunur. “İnsanın insan tarafından sömürülmesine karşı olduğu” için anarşizm zorunlu olarak anti-kapitalisttir. Fakat anarşizm “insanın insan üzerinde hakimiyeti”ne de karşıdır. “Sosyalizm ya özgür olacak ya da bir hiç” anlayışında diredir. “Bu kabul etmenin ardında, anarşizmin var olması açısından hakiki ve ciddi haklı sebepler yatar.”¹⁴ Bu bakış açısından anarşizme sosyalizmin liberter kanadı olarak bakılabilir. Daniel Guérin’in *Anarchism* kitabında ve başka çalışmalarında anarşizme yaklaşımı böyleydi.¹⁵

Guérin, “Her anarşist bir sosyalisttir ama her sosyalist zorunlu olarak bir anarşist değildir,” diyen Adolph Fisher’in sözünü aktarır. Aynı şekilde Bakunin, 1865 tarihli ‘anarşist manifestosu’nda, tasarladığı uluslararası devrimci kardeşliğin programında, her üyenin ilk önce sosyalist olması gerektiği ilkesini koymuştu.

Emeğin özgürce üstlenilmesi ve üretenin denetimi altında olması gerektiği ilkesiyle çeliştiği için, tutarlı bir anarşistin üretim araçlarının özel mülkiyetine ve bu sistemin bir bileşeni olan ücretli köleliğe karşı olması gerekir. Marx’ın söylediği gibi, sosyalistler, işçi içsel itkiler yerine bir dış otorite ya da ihtiyaçlarca sevk edildiği zaman imkânsız olan, emeğin “yalnızca bir hayat aracı değil, hayatta en büyük ihtiyaç da olacağı”¹⁶ bir toplumu dört gözle beklerler: “Ücretli emeğin hiçbir biçimi, diğerlerinden daha az sevimsiz olanlar bile, ücretli emeğin kendisinin sefaletini yok edemez.”¹⁷ Tutarlı bir anarşist yalnızca yabancılaşmış emeğe değil, emeğin aptallaştırıcı uzmanlaşmasına da karşıdır; bu, gelişen üretim araçları aşağıdakilere sebep olduğunda ortaya çıkar:

14) Rocker, *Anarkosyndicalism*, s. 28.

15) Bkz. Guérin’in daha önce alıntılanan kitabı.

16) Karl Marx, *Critique of the Gotha Programme*.

17) Karl Marx, *Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie*, akt. Mattick, *Marx and Keynes*, s. 306. Bununla ilgili olarak bkz. Mattick’in makalesi “İşçi Denetimi”, ed. Priscilla Long, *The New Left ve Avineri, Social and Political Thought of Marx*.

işçiyi, insanoglundun küçük bir parçası içinde sakatlar, makinenin bir eklentisi olmaya indirger, onun işini asıl anlamı yok edilmek olan bir eziyete döndürür; işçiyi, bilimin bağımsız bir güç olarak büyük oranda dahil edildiği emek sürecinin entelektüel potansiyellerine yabancılaştırır...¹⁸

Marx bu durumu sanayinin kaçınılmaz bir eşlikçisi değil, tersine kapitalist üretim ilişkilerinin bir özelliği olarak görmüştü. Geleceğin toplumu “insanın yalnızca bir parçasına indirgenmiş... günümüzün kalifiye işçisinin yerine... çeşitli emek tiplerine... onun doğal güçlerine özgür imkânlar sağlayan birçok yöntemden başka bir şey olmayan toplumsal işlevlerine uygun... tam gelişmiş bireyi koymak”la¹⁹ ilgilenmelidir. Önkoşul, sermayenin ve toplumsal kategori olarak (‘işçi devleti’nin sanayi ordularından ya da totalitarizm ya da devlet kapitalizminin muhtelif modern biçimlerinden söz edilmiyor) ücretli emeğin ortadan kaldırılmasıdır. İnsanın teknoloji makinenin bir eklentisine, özelleşmiş bir üretim aletine indirgenmesinin, teknolojinin uygun gelişimi ve kullanımıyla prensip olarak üstesinden gelinebilir, ama Humboldt’un ifadesindeki insanın şahsi hedeflerini dikkate almayaarak, onu kendi amaçlarına hizmet edecek bir araç yapanlar tarafından üretimin otokratik denetimi şartlarında değil.

Anarko-sendikalistler kapitalizmde bile, militan bir mücadele-ye girişecekleri ve üretimin demokratik bir temelde örgütlenmesini üstlenmeye hazırlanacakları ‘özgür üretimin özgür birliği’ni yaratmaya çalıştılar. Bu birlik “anarşizmin pratik okulu”²⁰ işlevini görecekti. Üretim araçlarının özel mülkiyeti, Proudhon’un sık aktarılan deyişindeki gibi, sadece ‘hırsızlığın’ “zayıfın kuvvetli tarafından sömürülmesi”nin-²¹ bir biçimiye, üretimin devlet bürok-

18) Karl Marx, *Capital*, akt. Marx’ın devrimcilere ‘tatmin olmamış bir tüketici’den çok ‘hayal kırıklığına uğramış bir üretici’ olarak baktığını haklı olarak vurgulayan Robert Tucker (*The Marxian Revolutionary Idea*). Kapitalist üretim ilişkilerinin daha radikal bu eleştirisi, liberter Aydınlanma düşüncesinin doğrudan bir ürünüdür.

19) Marx, *Capital*, akt. Avineri, *Social and Political Thought of Marx*, s. 83.

20) Pellootier, “Anarşizm”

21) “Qu’est-ce que la propriété?” “Mülkiyet hırsızlıktır” cümlesi, hırsızlık meşru bir mülkiyetin varlığını önvarsaydığından, bu cümlede bir mantık sorunu olduğunu düşünen Marx’ı kızdırır.

rasisince denetimi, niyeti ne kadar iyi olursa olsun, kafa ve kol emeğinin hayattaki en büyük ihtiyaç haline gelebildiği koşulları yaratamaz. O yüzden her ikisi de ortadan kaldırılmalıdır.

Üretim araçları üzerindeki bürokratik denetime ya da özel haklara saldırısında, anarşistler “tarihin üçüncü ve son kurtuluşçu evresi”ni gerçekleştirme mücadelesi verenlerin tarafında yer alırlar; ilki kölelerden serfleri yapmıştı, ikincisi serflerden emekçileri yapmıştı ve üçüncü ekonomi üzerindeki denetimi üretenlerin özgür ellerine ve gönüllü birliklerine veren nihai bir özgürleşme eylemiyle proletaryayı ortadan kaldıracaktır (Fourier, 1848).²² ‘Uygarlık’ için yakın tehlikeye daha 1848’de Tocqueville tarafından dikkat çekilmişti:

Mülkiyet hakkı diğer pek çok hakkın kökeni ve zemini olduğu müddetçe, kolaylıkla savunulabilirdi –ya da tersine, zor saldırılırdı; bu yüzden toplumun müstahkem mevkisiydi ve diğer bütün haklar onun önündeki tahkimatlardı; saldırıların şiddetine dayanamadı; gerçekte, ona ciddi bir saldırı da olmadı. Fakat bugün, mülkiyet hakkına aristokratik dünyanın tahrip olmamış son bakiyesi olarak bakıldığında, bu tek başına sol tavır olduğunda, tek ayrıcalık eşit bir toplumdur; bu farklı bir meseledir. Henüz dingin olduğunu kabul etsem de, çalışan sınıfların yüreğinde olan şeyi düşünün. Aslında siyasal tutkularının öncekinden daha az ateşli olduğu doğrudur fakat tutkularının, siyasal olmak bir yana, toplumsal nitelikli olduğunu görmüyor musunuz? Hedefleri sırf şu şu yasaların değişmesi, şu bakan ya da bu hükümetin değişmesi olmayan, bizatihi toplumun tam temellerini parçalamak olan görüş ve fikirlerin onların arasında yavaş yavaş yayıldığını görmüyor musunuz?²³

Paris işçileri, 1871’de sessizliği kırdılar ve

mülkiyeti, bütün uygarlıkların temelini kaldırmak amacıyla ilerlediler! Evet, baylar, Komün çoğunluğun emeğini birkaç kişinin zenginliği yapan sınıf mülkiyetini kaldırmaya girişti. Kamusallaştıranların kamusallaştırılmasını amaçladı. Şimdi emeği başlıca sömürme ve köleleştirme araçları olan sermaye, toprak ve üretim araçlarının, sa-

22) Akt. Buber, *Paths in Utopia*, s. 19.

23) Akt. J. Hampden Jackson, *Marx, Proudhon and European Socialism*, s. 60.

dece birleşmiş emeğin ve özgürlüğün enstrümanlarına dönüştürülmesiyle, özel mülkiyeti bir hakikat yapmak istedi.²⁴

Komün elbette kanda boğuldu. Paris işçilerinin “bizatihi toplumun tam temelleri”ne saldırılarıyla ortadan kaldırmaya çalıştığı ‘uygarlığın’ doğası, Versay hükümetinin askerleri Paris’i kendi halkından kurtarıp yeniden fethettiği zaman bir kez daha ortaya çıktı. Marx’ın acı ama doğru bir şekilde yazdığı gibi:

Ne zaman köleler ve bu düzenin kölece çalışanları efendilerine başkaldırsalar, uygarlık ve burjuva düzeninin adaleti, yangın kızılığında ortaya çıkar. O yüzden bu uygarlık ve adalet, ayrımsız vahşet ve kanunsuz intikamdan uzak durur... askerlerin cehennemi eylemleri paragöz intikamcıların uygarlığının asıl ruhunu yansıtır... Savaştan sonraki toplu katliamı gönül rahatlığıyla seyreden bütün dünyanın burjuvaları, harç ve tuğlaya saygısızlık karşısında dehşetle allak bullak olurlar... [agy. s. 74-77].

Komün’ün şiddetle yok edilmesine rağmen Bakunin, Paris’te yeni bir çağın açıldığını yazar: “O çağda, halk kitlelerinin kesin ve tam kurtuluşu ve onların gelecekteki gerçek dayanışması, devlet sınırlarına rağmen... uluslararası ve dayanışma halindeki insanın gelecek devrimi, Paris’in dirilişi olacak” –dünyanın hâlâ beklediği devrim.

Tutarlı bir anarşist, o yüzden, bir sosyalist olmalıdır ama özel bir tür sosyalist. Yalnızca yabancılaştırmış ve uzmanlaştırmış emeğe karşı olmayacak, işçilerin tamamı tarafından sermayenin temellük edilmesini dört gözle beklemeyecek, ayrıca bu el koymanın doğrudan olmasında, proletarya adına bazı elitlerce zor kullanarak uygulanmamasında da ısrar edecektir. Kısacası,

üretimin devlet tarafından örgütlenmesine karşı çıkacaktır. Bunun anlamı Devlet-sosyalizmidir, üretim üzerinde Devlet memurlarının hükmü, dükkânlarda dükkân görevlilerinin, yöneticilerin, bilimcilerin hükmü... İşçi sınıfının hedefi sömürüden kurtulmaktır.

24) Karl Marx, *The Civil War in France*, s. 24. Avineri, Marx’ın Komün üzerine bu ve başka yorumlarının haklı bir şekilde niyet ve planlara gönderme yaptığını söyler. Başka yerde Marx’ın açıkladığı gibi, onun değerlendirmesi bundan daha radikaldir.

Bu hedefe kendisini burjuvazinin yerine ikame eden yeni bir yönlen-
dirici ve yönetici sınıfla ulaşılmaz, ulaşılamaz.

Bu alıntı, konsey komünist hareketinin önemli teorisyenlerin-
den biri olan sol kanat Marksist Anton Pannekoek'in "Sınıf Mü-
cadelesi Üzerine Beş Tez"indendir. Aslına bakılırsa, radikal Mark-
sizm anarşist akımlarla iç içe geçer.

Başka bir örnek olarak, aşağıdaki 'devrimci Sosyalizm' nitelik-
lerine bir bakın:

Devrimci Sosyalistler bürokratik bir despotizmden başka bir şey-
le sonuçlanmayacak Devlet mülkiyetini kabul etmezler. Devletin sa-
nayı niçin demokratik yolla kontrol edemeyeceğini gördük. Sana-
yı yalnızca, kendi aralarından doğrudan sanayi yönetim komiteleri-
ne seçilen işçiler tarafından demokratik olarak sahiplenilebilir ve
kontrol edilebilir. Sosyalizm temel olarak bir sanayi sistemidir; ku-
rumları bir sanayi karakteri alır. Bu yüzden toplumsal faaliyetleri ve
toplumun sanayisini yürütenler, toplumsal idarenin yerel ve merke-
zi konseylerinde doğrudan temsil edileceklerdir. Bu şekilde böyle
delegelerin gücü, toplumun çıkarlarına aşına olan ve işi yürütenler-
den yukarılara aktarılacaktır. Merkezi idari sanayi komiteleri toplan-
dığı zaman toplumsal faaliyetin her evresini temsil edecektir. Bun-
dan dolayı kapitalist siyasal ya da coğrafi devletin yerini Sosyalizmin
sanayi idare komiteleri alacaktır. Bir toplumsal sistemden diğerine
geçiş toplumsal devrim olacaktır. Tarih boyunca siyasal devlet, yö-
netici sınıf erkeklerinin yönetimi anlamına geldi; Sosyalizm Cumhu-
riyeti bütün toplum adına idare edilen sanayi yönetimi olacaktır. İl-
ki çoğunluğun ekonomik ve siyasal bakımdan tabi olması demektir;
ikinciye herkesin ekonomik özgürlüğü demek olacaktır –bu yüz-
den de gerçek demokrasi olacaktır.

Bu programatik ifadeler William Paul'un 1917 başlarında -ya-
ni Lenin'in, muhtemelen en liberter kitabı *Devlet ve Devrim*'inden
kısa süre önce (bkz. dipnot 9)- yazdığı *The State: its Origins and
Function* adlı çalışmasından alındı. Paul, Marksist-De Leonist Sos-
yalist İşçi Partisi üyesi ve daha sonra İngiliz Komünist Partisi ku-
rucularından biriydi.²⁵ Onun devlet sosyalizmi eleştirisi, devlet

25) Arka plan için bkz. Walter Kendall, *The Revolutionary Movement in Britain*.

mülkiyeti ve idaresi bürokratik despotizme yol açacağından, toplumsal devrim onun yerine doğrudan işçilerin denetimindeki toplumun sanayi örgütlenmesini koymalıdır ilkesine dayanan anarşistlerin liberter doktrinlerini andırır. Buna benzer daha pek çok ifade aktarılabilir.

Çok daha önemlisi, örneğin Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya ve İtalya'da ve 1936'da İspanya'da (yalnızca tarımsal kırsal bölgede değil, sanayileşmiş Barcelona'da da) olduğu gibi, bu fikirlerin kendiliğinden devrimci eylemle gerçekleştirilmesidir. Konsey komünizminin, bir sanayi toplumunda devrimci sosyalizmin doğal biçimi olduğu iddia edilebilir. Bu, sanayi sistemi ister mülk sahiplerinin, yöneticiler ve teknokratların, bir 'öncü' partinin, isterse bir devlet bürokrasisinin otokratik elitinin herhangi bir zümresi tarafından kontrol edildiğinde, demokrasinin ağır bir şekilde kısıtlandığı şeklindeki sezgisel anlayışı yansıtır. Marx, Bakunin ve bütün gerçek devrimciler tarafından daha ileri taşınan klasik liberter fikirler, bu otoriter hakimiyet koşulları altında gerçekleştirilemez; insan kendi potansiyellerini hiç eksiksiz geliştirmede özgür olmayacak ve üretenler "insan varlığının küçük bir parçası" gerilemiş, yukarıdan yönlendirilen üretim sürecindeki bir alet olarak kalacaklardır.

Buradaki 'kendiliğinden devrimci eylem' sözü yanıltıcı olabilir. Anarko-sendikalistler en azından, devrim öncesi dönemde işçi örgütleri "yalnızca fikirleri değil, bizatihi geleceğin olgularını da yaratmalıdır" diyen Bakunin'in uyarısını çok ciddiye aldılar. İspanya'da halk devriminin başarısı, özellikle, bağlılık ve militanlığın uzun geleneğinin bir bileşeni olan, yıllar içindeki sabırlı eğitim ve örgütlenme çalışmasına dayanıyordu. Haziran 1931 Madrid Kongresi'nin ve Mayıs 1936'daki Saragosa Kongresi'nin kararı, Santillan'm (bkz. dipnot 4) devrim tarafından kurulacak toplumsal ve ekonomik örgütlenmeyi oldukça özgün anlatımı içinde taslağını çizdiği biraz farklı fikirler gibi devrimin yapacaklarını pek çok şekilde önceden haber verir. Guérin şöyle yazar: "İspanya devrimi halkın bilincinde olduğu gibi liberter düşünürlerin zihninde de görece olgundu. Ayrıca işçilerin örgütlenmesi, 1936

başlarında, Franco darbesiyle, toplumsal devrim içinde kargaşa patladığı zaman toplumsal yeniden inşa görevini üstlenme anlayışı, deneyimi ve yapısıyla birlikte var oldu. İspanya'daki kolektifleştirme hakkındaki belgelerin bir derlemesine yazdığı girişte, anarşist Augustin Souchy şöyle der:

Yıllarca İspanyol anarşistler ve sendikalistler toplumun sosyal dönüşümünü üstün görevleri saydılar. Sendikaların ve grupların toplantılarında, gazetelerinde, broşür ve kitaplarında toplumsal devrim problemi hiç durmadan ve sistematik bir tarzda tartışıldı.²⁶

Bütün bunların ardında kendiliğinden başarılar, İspanya Devrimi'nin yapıcı çalışması yatar.

Tanımlanan anlamda liberter sosyalizm fikirleri, geçen yarım yüzyılın sanayi toplumlarında boy vermişti. Hakim ideolojiler, devlet sosyalizmi ya da (anlaşılması zor olmayan sebeplerle, ABD'de giderek artan oranda militarize karakterde) devlet kapitalizminin ideolojileriydi.²⁷ Fakat son birkaç yılda yeniden alevlenen bir ilgi olduğu aşikardır. Anton Pannekoek'den alınıldığı bu tezler, radikal bir Fransız işçi grubunun yeni tarihli bir broşüründen (*Informations Correspondance Ouvrière*) alındı. William Paul'un devrimci sosyalizm hakkındaki fikirleri, Walter Kendall'ın Mart 1969'da İngiltere, Sheffield'daki, Ulusal İşçi Kontrolü Konferansı'na sunduğu tebliğden alındı. İşçi denetimi hareketi son birkaç yılda İngiltere'de önemli bir güç haline geldi. Bu yönde birkaç konferans düzenlendi ve zengin bir broşür literatürü yaratıldı; en önemli sendikaların bazılarının temsilcileri bu eğilimin aktif taraftarı arasında sayılırlar. Örneğin, Amalgamated Engineering ve Foundryworkers' Union, "bütün kademelerde işçilerin denetimi"²⁸ altında temel sanayilerin ulusallaştırılma prog-

26) *Colectivisations: L'Oeuvre constructive de la Révolution espagnole*, s. 8.

27) Tartışma için bkz. Mattick, *Marx and Keynes* ve Michael Kidron, *Western Capitalism Since the War*. Ayrıca benim *At War with Asia*'daki alıntılara ve tartışmaya bakın: 1. Bölüm, s. 23-26 [yeniden basım, AK Press, 2004].

28) Bkz. Hugh Scanlon, *The Way Forward for Workers' Control*. Scanlon büyük İngiliz sendikalarından biri olan AEF'nin başkanıdır. Örgüt 1968 Mart'ındaki 6. İşçi Denetimi Kongresi'nin bir sonucu olarak kuruldu ve araştırmaları teşvik edip bilgi yayan bir merkez olarak çalıştı.

ramını, resmi politika olarak benimsedilar. Kıta Avrupa'sında da benzer gelişmeler vardır. Tabii ki, Mayıs 1968'de konsey komünizmine ve İngiltere'de olduğu gibi, Fransa ve Almanya'da da bununla ilgili fikirlere ilgi artmıştır.

İleri derecede ideolojik toplumumuzun genel tutucu eğilimi göz önüne alındığında, ABD'nin bu gelişmeden görece etkilenmemiş olması çok şaşırtıcı değildir. Fakat bu da değişebilir. Soğuk savaş mitolojisinin erozyonu, oldukça geniş bir çevrede en azından bu soruların doğmasını mümkün kıldı. Baskının şimdiki dalgası geri püskürtülebilirse, sol kendi intihar eğiliminin üstesinden gelebilirse ve geçen on yılda gerçekleştirilen şeye güvenebilirse, o zaman işyerinde ve toplumda demokratik denetimle, sanayi toplumunun gerçekten demokratik bir hatta örgütlenme problemi, günümüz toplumunun problemlerinin farkında olanlar adına hakim bir entelektüel konu olur ve liberter sosyalizmi geliştiren bir kitle hareketi olarak, teori eyleme geçmeye başlar.

1865 tarihli manifestosunda Bakunin, toplumsal devrimdeki bir unsurun, “doğumla birlikte ayrıcalıklı sınıflara ait olsa da, genel kanaatleri ve ateşli hevesleriyle halkın davasını benimseyen gençliğin o zeki ve gerçekten asil kesimi olacağı”nı öngördü. 1960'larm öğrenci hareketinin yükselişine bu kehanetin gerçekleşmesine doğru bir adım olarak bakılabilir.

Daniel Guérin anarşizmin 'rehabilitasyon işlemi' olarak adlandırdığı şeye girişmişti. Beni ikna edecek biçimde şunu savunuyordu: “Anarşizmin kurucu fikirleri canlılığını korudu; yeniden gözden geçirilip elendiğinde, yeni bir maceraya girişmek... [ve] Marksizmi zenginleştirmeye katkı yapmak için günümüz sosyalist düşüncesine yardım edebilir.”²⁹ Guérin anarşizmin 'sağlam sırtı'ndan liberter olarak tanımlanabilecek fikir ve eylemleri daha yoğun araştırma için seçti. Bu doğal ve uygundur. Bu çerçeveye anarşist duygu ve fikirlerle canlandırılan kitle hareketlerinin yan sıra belli başlı anarşist sözcüler de yerleştirilir. Guérin sadece anarşist düşünceyle değil, devrimci mücadele seyrinde fiili olarak yeni toplumsal formlar yaratan halk güçlerinin kendiliğinden eylemiyle de

29) Guérin, *Ni Dieu, ni Maître*, giriş [AK Press, 1998].

ilgilidir. Entelektüel yaratıcılığın yanı sıra toplumsal yaratıcılıkla da ilgilidir. Bir de, toplumun özgürleşmesi teorisini zenginleştirecek geçmişin kurucu başarılarından dersler çıkarmaya çabalar. Dünyayı yalnızca anlamak değil, değiştirmek de isteyenler adına, bu anarşizmin tarihini araştırmanın uygun yolu budur.

Guérin 19. yüzyıl anarşizmini esas itibarıyla doktrinal olarak tanımlar, oysa 20. yüzyıl, anarşistler için, 'devrimci pratik'³⁰ zamanıdır. *Anarchism* bu yargıyı yansıtır. Onun anarşizm yorumu bilinçli olarak geleceğe yönelir. Arthur Rosenberg bir keresinde, halk devrimlerinin karakteristik olarak "güç vasıtasıyla yöneten feodal ya da merkezileşmiş bir otorite" yerine, "Devletin eski formunun yıkılmasını ve yok edilmesini gerektiren" kimi komünal sistem formlarını koymaya çabaladığına işaret etmişti. Böyle bir sistem ya sosyalist ya da "ancak Sosyalizm birey özgürlüğünün mümkün olan en yüksek ölçütünün keyfini süren bir dünyayı gerçekleştirebileceğinden, Sosyalizm için ön şart [olan]... demokrasinin uç bir formu" olacaktır. Bu ideal der, Marx'ta ve anarşistlerde müşterektir.³¹ Özgürleşme yolundaki bu doğal mücadele, ekonomik ve siyasal hayatta hüküm süren merkezileşme eğilimine taban tabana zıttır.

Bir yüzyıl önce Marx şöyle yazıyordu: Paris işçileri "hangi ad altında -Komün ya da imparatorluk- yeniden ortaya çıkarsa çıksın tek bir alternatif olduğunu hissediyorlardı."

İmparatorluk, halkın refahına verdiği büyük zararlar, geniş çaplı dolandırıcılığı teşvik etmekle, sermayenin yapay olarak hızlandırılmış merkezileşmesini ve beraberindeki kendi sınıflarının mallarına el koymayı desteklemekle onları ekonomik bakımdan perişan etmişti. Onları siyasal bakımdan bastırmıştı, orjileriyle ahlâken şok etmişti, çocuklarını *frères Ignorantins*'in* eğitimine emanet ederek Voltaireciliklerini aşılamıştı, geride sadece onun yarattığı enkazın bir eşdeğerini bırakan bir savaşa balıklama atlamaları için onların ulusal duygularını Fransızlar gibi ayaklandırmıştı -imparatorluğun yok oluşu.³²

30) A.g.y.

31) Marx, *Civil War in France*, s. 62-63.

*) *Frères Ignorantins*: 1680'lerde, özellikle yoksulların çocuklarına parasız dinsel eğitim sağlayan, iffet, yoksulluk, itaat yemini edilen Katolik eğitim sistemi. (ç.n.)

32) Arthur Rosenberg, *A History of Bolshevism*, s. 88.

Zavallı İkinci İmparatorluk, “burjuvazinin çoktan ortadan kaybolduğu ve işçi sınıfının henüz ulusu yönetme yeteneği kazanmadığı bir zamanda, mümkün olan biricik yönetim biçimiydi”

Bu görüşleri 1970’lerin imparatorluk sistemlerine uygun hale gelsin diye, başka bir şekilde ifade etmek çok zor değil. “İnsanın siyasal ve toplumsal kölelikten ve ekonomik sömürünün lanetinden kurtulması” problemi, zamanımızın problemi olarak kalır. Hal böyle oldukça da, liberter sosyalizmin doktrinleri ve devrimci pratiği, bir ilham kaynağı ve yol gösterici olmaya devam edecektir.

ANARKO-SENDİKALİZMİN GEÇERLİLİĞİ*

(1976)

Profesör Chomsky, belki anarşizmin ne olmadığını tarif etmeye çalışarak başlamalıyız –nihayet anarşi kelimesi Yunanca'dan türetilmiştir; kelime anlamı 'devletsiz'dir. Zannedersem artık bir siyasal felsefe sistemi olarak anarşi ya da anarşizmden söz eden insanlar, tam olarak, âdeta, önümüzdeki yılın 1 Ocak'ı itibarıyla, devletin birdenbire sona ereceğini kastetmiyorlar; polis olmayacak, trafik kuralları sayılmayacak, kanunlar kalkacak, vergi tahsildarı görünmeyecek, postane ve benzerleri bulunmayacak demiyorlar. Galiba anarşizm bundan daha karmaşık bir şey demek.

*) Bu söyleşi Peter Jay tarafından 25 Temmuz 1976'da, BBC'nin *London Weekend TV* programı için yapıldı ve Noam Chomsky, *Radical Priorities*'de yayınlandı; genişletilmiş hali, C.P. Otero tarafından yayına hazırlandı (Oakland: AK Press, 2003, s. 211-224).

Eh, bu soruların bazılarına evet, bazılarına hayır diyebilirim. Tam olarak polisin yokluğu anlamına gelebilir, fakat trafik kuralları olmaması demek olduğunu düşünmüyorum. Aslında, anarşizm teriminin oldukça geniş bir siyasal fikirler yelpazesini kapsadığıyla başlamalıyım, fakat ben anarşizmi 'liberter sol' olarak düşünmeyi tercih edeceğim ve bu bakış açısından anarşizm, diyelim Bakunin, Kropotkin ve diğerlerinin geleneğinde, bir tür iradi sosyalizm olarak, yani, liberter sosyalist ya da anarko-sendikalist ya da komünist anarşist olarak görülebilir. Onlar ileri derecede örgütlenmiş fakat organik birimler, organik topluluklar temelde örgütlenmiş bir toplum biçimi düşünmüşlerdi. Genellikle işyeri ve komşuluğu kastediyorlardı; bu iki temel birimden, federal düzenlemelerle, ulusal, hatta uluslararası ölçekte ileri derecede entegre bir toplum örgütlenmesi türetililebilirdi. Ve kararlar hayli geniş bir yelpaze içinde verilebilirdi, fakat daima oradan gelen, oraya dönen ve gerçekten onun içinde yaşayan, organik cemaatin parçası olan delegeler tarafından verilebilirdi.

Kelime anlamıyla devletin olmadığı bir toplum demek olmadığı gibi, daha çok otoritenin birincil kaynağının sanki yukarıdan değil, aşağıdan geldiği bir toplum. Halbuki Amerika Birleşik Devletleri ve Britanya'da gördüğümüz gibi, temsili demokrasiye nihai olarak seçmenler karar verse bile, yukarıdan otoritenin bir biçimi olarak bakılır.

Mesela, Amerika Birleşik Devletleri ve Büyük Britanya'daki gibi temsili demokrasiler bu okuldan bir anarşist tarafından iki temelde eleştirilir. İlk önce, Devlet'te güç merkezileşmesinin bir tekeli olduğu için, ikinci -ve eleştirel- olarak temsili demokrasinin siyasal alanla sınırlı kaldığı ve ekonomik alana yayılmasının önünde ciddi engeller bulunduğu için. Bu gelenekten anarşistler hep, insanın üretici hayatının demokratik denetiminin herhangi bir ciddi insan özgürleşmesinin, hatta herhangi bir önemli demokratik pratiğin çekirdeği olduğuna inandılar. Yani insanlar onları ücretle çalıştırmak isteyenlere piyasada kendilerini kiralama ya mecbur olduğu sürece, üretimdeki rolleri sadece yardımcı aletlerin rolü olduğu sürece, demokrasiden konuşmayı anlamlı olsa

bile, çok kısıtlayan dikkat çekici zorlama ve baskı unsurları var demektir.

Tarihsel olarak konuşursak, herhangi bir geniş toplum yelpazesinde anarşist ideallere yaklaşan bir örnek var mıdır?

Oldukça iyi iş yaptıklarını düşündüğüm az sayıda, küçük toplum var ve yapılarında büyük ölçüde anarşist olan geniş ölçekli liberter devrimin birkaç örneği var. İlkine gelince, küçük toplumların uzun vadede genişlediğinin bence en dramatik örneği, belki de İsraililerin kibbutizm'idir, ki bu, uzun bir dönem boyunca gerçekten anarşizmin ilkeleri üzerine inşa edildi: yani özyönetim, doğrudan işçi denetimi, tarımın entegrasyonu, sanayi, hizmet, özyönetime bireysel katılım. Ve konabilecek hemen her ölçüde göre olağanüstü başarıları olduğu kanısındayım.

Zannedersem belli temel değişmezlikleri garanti eden geleneksel bir devlet işleyişi çerçevesindeydi ve hâlâ da öyle.

Eh, her zaman öyle değildi. Aslına bakılırsa, onların tarihi oldukça ilginçtir. 1848'den beri geleneksel devlet çerçevesindeydiler. Sömürgeci kuşatma çerçevesi içinde olmalarından evvel, İngiliz manda sisteminin gerçek parçası olmayan, onun dışında işlev gören, büyük ölçüde işbirliğine dayanan, yeraltında toplumlardı. Elbette Devlet'le entegre olmaya başlamasına ve benim bakış açımına göre bu süreçteki ve ayrıntısına girmemiz gerekmeyen, bu bölgenin tarihindeki emsalsiz başka süreçlerdeki liberter sosyalist karakterini epeyce kaybetmelerine rağmen, Devlet'in kurulu düzeni bir dereceye kadar ayakta kaldı.

Yine de işleyen liberter sosyalist kurumlar olarak, onların gelişmiş sanayi toplumlarına çok uygun, bir bakıma geçmişte olmadığı kadar ilginç bir model olduklarını düşünüyorum. Gerçekten geniş ölçekli anarşist devrimin iyi bir örneği -aslında benim bildiğim en iyi örneği- 1936'daki İspanya Devrimi'dir; Cumhuriyetçi İspanya'nın hemen tamamında, geniş bölgelerde hem sanayiye hem de tarımı kapsayan, dışarıdan bakınca kendiliğindenmiş gibi görünen bir tarzda gelişen, oldukça ilham verici anarşist bir

devrim söz konusuydu. Gerçi onun köklerine bakarsanız, bu büyük ölçüde sanayi öncesi -tamamı sanayi öncesi değil- toplumda nüfusun büyük kesimlerine anarşist fikirleri yayan üç kuşağın deneyim, düşünce çalışmalarına dayandığını görürsünüz. Ayrıca yine, hem insani ölçütlerle hem de bilakis herhangi bir ekonomik ölçütle oldukça başarılıydı. Yani üretim etkin bir şekilde devam etti; çiftliklerdeki ve fabrikalardaki işçiler, sosyalistlerin, komünistlerin ve başkalarının inanmak istediğinin tersine, yukarıdan zorlama olmadan işlerini yönetmede oldukça becerikli olduklarını gösterdiler; doğrusu, olabilecek olanları bilemezsiniz. Bu anarşist devrim güç kullanılarak tamamen yok edildi, fakat ayakta kaldığı sürece önemli derecede başarılı olduğunu düşünüyorum ve dediğim gibi, pek çok açıdan fakir çalışan halkın, zorlama ve denetim olmadan, kendi işlerini olağanüstü başarılı şekilde örgütleme ve yönetme kabiliyetinin çok ilham verici bir kanıtıydı. İspanya deneyiminin ileri bir sanayi toplumuna ne kadar uygun olduğu ayrıntılı şekilde sorgulanabilir.

Açıktır ki, anarşizmin temel fikri bireyin önceliği -ille de tek başına değil, fakat başka bireylerle birlikte- ve onun özgürlüğünün gerçekleşmesidir. Bu bir bakıma Amerika Birleşik Devletleri'nin kurucu fikirlerine son derece benzer. Sizin gibi liberter sosyalist ve anarşistlerin zihninde o gelenekte kullanıldığı şekliyle özgürlük kelimesini kuşkulu ve kirli hale getiren Amerikan deneyimi hakkında ne diyebilirsiniz?

Hemen kendimi *anarşist bir düşünür* olarak görmediğimi söyleyeyim. Ben *ikincil bir yol arkadaşıyım*, diyelim. Anarşist düşünürler sürekli olarak Amerikan deneyimine ve Jeffersoncu demokrasi idealine çok lehte gönderme yaparlar. Bilirsiniz, Jefferson'un en iyi yönetim kavramı, en az yöneten yönetimdir ya da modern zamanlar boyunca anarşist düşünürler tarafından sık sık tekrarlanan Thoreau'nun eklemesiyle; en iyi yönetim her şeyi yönetmeyen bir yönetimdir.

Bununla birlikte, Jeffersoncu demokrasi ideali, bunun köleci bir toplum olduğu olgusunu bir kenara koyarak, özünde kapita-

lizm öncesi bir sistemde, yani tekelci denetimin olmadığı, kişisel gücün önemli merkezlerinin olmadığı bir toplumda gelişti. Geri dönüp, klasik liberter metinlerin bazılarını bugün okumak hakikaten çarpıcıdır. Şayet birisi, diyelim, Mill'e kesinlikle ilham vermiş önemli bir klasik liberter metin olan Wilhelm von Humboldt'un 1792 tarihli Devlet eleştirisini okursa, gücün kişisel yoğunlaşmasına direnme ihtiyacından hiç söz etmediğini görür; tersine, zorlayıcı Devlet gücünün sınırı aşmasına direnme ihtiyacından söz eder. Ve buna erken Amerikan geleneğinde de rastlanır. Fakat sebep, bunun var olan yegane güç türü olmasıdır. Şunu demek istiyorum, Humboldt bireylerin kişisel güçlerinin aşağı yukarı eşit olduğunu ve yegane güç dengesizliğinin merkezileşmiş otoriter devlete bağlı olduğunu ve bireysel özgürlüğün onun Devlet ya da Kilise- müdahalelerine karşı desteklenmesi gerektiğini itirazsız kabul eder. Karşı konulmasını düşündüğü şey budur.

Şimdi mesela, insanın yaratıcı hayatını kontrol etmenin gerekliliğinden bahsettiğinde, insanın işindeki kılavuzluk ya da zorlama, hatta eğitimden kaynaklanan emeğin yabancılaştırmasını kötülediğinde, insanın işi üzerindeki özyönetiminden ziyade anti-devletçi ya da anti-teokratik bir ideolojiden söz ediyordur. Fakat aynı ilkeler daha sonra ortaya çıkacak kapitalist sanayi toplumuna gayet iyi uyar. Ve Humboldt'un, şayet tutarlı olacaksa, en sonunda liberter bir sosyalist olacağını düşünüyorum.

Bu örnekler -ekonomik örgütlenmenin küçük ölçekli ve yerel olmaya eğilimli olduğu, teknoloji ve üretimin oldukça basit yürütülmesi nadir kırsal toplumları zorunlu olarak varsayan- liberter fikirlerin uygulanabilirliğiyle ilgili doğası gereği sanayi öncesi bir şey olduğunu akla getirmez mi?

Pekâlâ, iki soruyu birbirinden ayırayım: Bir, anarşistler bu konuda ne düşünür; iki, benim düşündüğüm şey. Konuyla ilişkili anarşist tepkiler iki tanedir. Niteliklerinin çoğunu tanımladığınız -diyelim Kropotkin'in temsilcisi olduğu- bir anarşist gelenek vardır. Öte tarafta, anarko-sendikalizm içinde gelişen bir başka anarşist gelenek bulunur, ki anarşist fikirlere tamamen çok karmaşık

ileri bir sanayi toplumu için uygun örgütlenme tarzı olarak bakar. Ve anarşizmdeki bu eğilim, sol kanat Marksizmin bir çeşidiyle, Luxemburgcu gelenek içinde gelişen, diyelim Konsey komünistlerinde görülen türle birleşir ya da en azından çok yakın ilişkilidir; bu gelenek sanayide işçi konseylerinin bütünlüklü bir teorisini geliştiren ve kendisi de bir bilimci ve astronom olan Anton Pannekoek gibi Marksist teorisyenlerce temsil edilir.

Peki, bu iki bakış açısının hangisi doğrudur? Demek istediğim, anarşist kavramların insan toplumunun sanayi öncesi dönemine ait olması zorunlu mudur ya da anarşizm çok ileri bir sanayi toplumu için rasyonel örgütlenme tarzı mıdır? Evet, ben ikincisine inanıyorum, sanayileşme ve teknolojinin ilerlemesinin, önceki dönemde hiç var olmayan geniş bir yelpazede özyönetim imkânları yarattığını düşünüyorum. Ayrıca, hakikaten bu kesinlikle ileri ve karmaşık bir sanayi toplumu için rasyonel tarzdır; işçilerin kendi dolaysız, yani fabrikanın yönetimi ve denetimindeki sorunlarının efendisi haline pekâlâ gelebileceği fakat ekonominin yapısını ilgilendiren, sosyal kurumları ilgilendiren, bölgesel planlamayı ilgilendiren, vb. ana kararları alacak bir pozisyonda da olabilecekleri bir tarz. Halihazırda, kurumlar onların gerekli bilgi üzerinde denetim kurmalarına ve bu konuları anlamaya uygun eğitim izni vermiyor. Bunların birçoğu otomatikleştirilebilir. Toplumsal hayatın gidişini uygun bir seviyede tutmak için gerekli olan zorunlu çalışmanın çoğu makinelere -en azından prensipte- emanet edilebilir; bu da insanların sanayi devriminin ilk evrelerinde objektif bakımdan mümkün olmayan yaratıcı türden işi üstlenmelerinde özgür olabilmeleri demektir.

Hemen bir anarşist toplumun ekonomisinin sorunlarıyla devam etmek istiyordum, fakat sizin gördüğünüz şekliyle, modern koşullarda anarşist bir toplumun siyasal kurumlarını biraz daha ayrıntılı anlatabilir misiniz? Mesela, siyasal partiler olacak mı? Hangi kalınlı nitelikli devlet formları gerçekten kalmaya devam edecek?

Belki kaba bir konsensüs olacağını ve esasen doğru olduğunu düşündüğüm şeyi kısaca anlatayım. Doğrudan örgütlenme ve de-

netimin iki tarzi, yani işyerinde ve toplumda denetim ve örgütlenmeyle başlayacak olursak, bir işçi konseyleri ağı ve daha yüksek bir seviyede, fabrikalarda ya da sanayi kollarında ya da el sanatlarında temsil ve giderek bölgesel, ulusal, uluslararası karakterde olabilen işçi konseyleri genel birliği tasavvur edilebilir. Ayrıca bir başka açıdan, yerel birlikleri içeren -yine bölgesel konularla uğraşan, el sanatlarında, sanayide, ticaretle, vb. bölgesel düzeyde birleşmiş ve yine ulusal ya da ötesi seviyede, federasyon vb. yoluyla- bir yönetim sistemi tasarlanabilir.

Şimdi kesin olarak bunun nasıl gelişeceği ve bunların birbirleriyle nasıl ilişki kuracağı ve her ikisine mi yoksa yalnızca birine mi gerek duyulacağı, anarşist teorisyenlerin üzerinde kafa patlattığı ve pek çok önerinin ortaya atıldığı konular; ben bu konularda belirli bir tutum alacak kadar kendimden emin değilim. Sadece bunların çözüm bulunması gerekecek sorular olduğunu biliyorum.

Fakat mesela, bir uçtan bir uca doğrudan ulusal seçimler ve siyasal parti örgütlenmeleri olmayacak galiba. Çünkü böyle olursa muhtemelen anarşist fikirlere ters bir tür merkezi otorite yaratılır.

Hayır, anarşizm fikri, otoritenin devrinin oldukça minimal olması ve yönetimin herhangi bir seviyesindeki katılımcıların içinde yaşadıkları organik topluluğa doğrudan sorumlu olmalarıdır. Gerçekten ideal durum şu olacaktır; yönetim seviyelerinin birindeki katılım geçici olmalıdır ve olduğu dönemde bile ancak kısmi olmalıdır; yani başka insanların yapmak için vaktinin olmadığı karar almayı belli bir süreliğine yerine getiren bir işçi konseyinin üyeleri, işyerinin ya da ait oldukları komşuluk topluluğunun parçası olarak, işlerini yapmaya da devam etmelidirler.

Siyasal partilere gelince, benim düşüncem bir anarşist toplumun siyasal partilerin ortaya çıkışını zorla önlemeyeceğidir. Aslında anarşizm daima, her tür Procrustes* yatağının, toplumsal hayata dayatılan her norm sisteminin, onun enerji ve canlılığını kısıtlayacağı ve çok hafife alacağı; maddi ve entelektüel kültürün o

*) Procrustes: Efsaneye göre, yatağına uydurmak için kurbanlarının kol ve bacaklarını çekip uzatan, kesip kısaltan soyguncu. (ç.n.)

yüksek seviyesinde gönüllü örgütlenme için her tür yeni imkânın gelişebileceği fikrine dayanır. Fakat sanırım şunu söylemek doğru olur; siyasal partilerin gerekli olduğunun düşünüldüğü ölçüde toplumun anarşist örgütlenmesi başarısız kalmış demektir. Yani bence şöyle olmalı; özyönetime, ekonomik ve toplumsal işlere doğrudan katılım olduğu yerde, hoş karşılanması ve geliştirilmesi gereken hizipler, çatışmalar ve çıkar, fikir, kanaat farklılıkları, bu seviyelerin her birinde dile getirilecektir. Niçin ikiye, üçe ya da siyasal partilere bölünmeleri gereksin, bunu anlamıyorum. İnsani ilgilerin ve hayatın karmaşıklığının bu modaya uygun olmadığını düşünüyorum. Partiler esas olarak sınıf çıkarlarını temsil eder; sınıflar böyle bir toplumda ortadan kaldırılacak ve aşılabacaktır.

Siyasal örgütler üzerine son bir soru: Doğrudan seçimler olmasından, kimi yönlerden bu piramidin tepesindeki merkezi kurumun ya da kurum olan birliklerin ve sözde-yönetimsel yapıların bu tür hiyerarşik sırasının, alttaki insanlardan çok uzaklaşma; mesela, uluslararası işlerle ilgileneneke bazı güçlere sahip olması gerekeceğinden ve silahlı kuvvetler ve bu gibi şeyler üzerinde denetim kurması da gerekeceğinden, demokratik biçimde var olan rejimden daha az duyarlı olma tehlikesi yok mu?

Tanımladığınız yönde, bir evrimi önlemek her liberter toplumun çok önemli bir özelliğidir; ki bu muhtemel ve önlemek için kurumlar yaratılması gereken bir evrimdir. Bunun çok muhtemel olduğunu düşünüyorum. Yönetime katılımın tam zamanlı bir iş olduğuna ben şahsen ikna olmuş değilim. Bu tür bütün problemlerin kurumların irrasyonel olması nedeniyle çıktığı, irrasyonel bir toplumda olabilir. Fakat liberter esaslara göre örgütlenmiş, uygun biçimde işleyen bir ileri sanayi toplumunda, temsili kurumun yürütme kararları almasının yarı zamanlı bir iş olduğunu düşünüyorum; topluluk içinde dönüşümlü olmalı ve üstelik her zaman kendi doğrudan faaliyetinde katılımcı olmaya devam eden insanlar tarafından üstlenilmelidir.

Belki de yönetişim, diyelim çelik üretimiyle aynı ayarda bir işlevin ta kendisi. Bunun doğru olduğu meydana çıkarsa -ve bu-

nun belirlenmiş olması gereken ampirik bir olgu sorunu olduğunu düşünüyorum, kafadan uydurulamaz-, fakat bunun doğru olduğu meydana çıkarsa o zaman bana öyle geliyor ki, doğal öneri yönetişimin, kendi işçi konseyleriyle ve kendi özyönetimiyle ve daha geniş birliklerdeki kendi katılımcılarıyla, sadece sanayi kollarının biri olarak, endüstriyel örgütlenmesidir. Şurada burada -mesela, 1956 Macar devriminde- kendiliğinden gelişen işçi konseylerinde olanın tam da bu olduğunu söyleyebilirim. Hatırladığım kadarıyla bir devlet çalışanları işçi konseyi vardı; başka sanayi kolları gibi sadece endüstriyel esaslara göre örgütlenmişlerdi. Bu çok muhtemeldir ve elbette anarşistlerin korktuğu zorlayıcı bürokrasinin uzaktan dolayı şekilde yaratılmasına karşı bir bariyer olmalıdır ya da olabilir.

Oldukça sofistike bir seviyede, öz savunma için bir ihtiyaç olmaya devam ettiğini iddia ettiğinizde, sizin tanımınızdan aşağıdan yukarı muhtelif seviyelerdeki bu yarı zamanlı temsilci konseyleri sisteminin, mesela Pentagon kadar güçlü ve zorunlu olarak teknik olarak sofistike bir organizasyonun üzerinde etkili bir kontrolünü nasıl sağlayacağınızı anlamadım.

Evet, önce terminoloji konusunda biraz daha net olmamış gerek. Siz Pentagon'a genellikle kullanıldığı gibi, bir savunma örgütü olarak gönderme yapıyorsunuz. Ulusal Savunma Kanunu 1947'de geçtiği zaman, eski Savaş Bakanlığı -savaşla ilgilendiği için o zamana kadar dürüstçe Savaş Bakanlığı denirdi- adını Savunma Bakanlığı olarak değiştirdi. Ben o zaman öğrenciydim ve çok ince düşünmedim, fakat bunun ne demek olduğunu anladım, herkes anladı; herhangi bir kapsamda Amerikan askeri geçmişte savunmayla meşguldü -kısmen böyleydi, bu şimdi bitti: Çünkü başka bir şey değil, Savunma Bakanlığı adını almıştı; bu bir saldırı bakanlığı olacağı anlamına geliyordu.

Prensip olarak, resmen yalanlanana kadar hiçbir şeye inanma.

Doğru. Orwell'inkiler türünden varsayımlar esas olarak modern devletin doğasını yakalar. Ve durum tam olarak böyledir.

Demek istediğim, Pentagon hiçbir bakımdan bir savunma bakanlığı değildir. Amerika Birleşik Devletleri'ni hiç kimseye karşı hiçbir zaman savunmamıştır; yalnızca saldırı düzenlemeye hizmet eder ve ben Amerikan halkının bir Pentagon olmadan çok daha zengin olacağına inanıyorum. Savunma için ona kesinlikle ihtiyaç duymazlar. Uluslararası işlere asla müdahalesi olmamıştır –evet, bilirsiniz, asla çok güçlü bir sözcüktür, fakat bir örnek bulmakta zorlanmayacağınız kanısındayım. Kesinlikle özgürlüğü ya da hürriyeti desteklemek ya da insanları savunmak, vb. karakteristik tutumu değildir. Savunma Bakanlığı tarafından kontrol edilen devasa askeri örgütlenmenin rolü yoktur. Tersine, iki görevi vardır –ikisi de oldukça anti-sosyal.

İlki aslında iş dünyasının çıkarları anlamına gelen Amerikan çıkarları denen şeyin gelişebileceği uluslararası bir sistemi korumaktır. İkinci olarak da bir iç ekonomik görevi vardır. Pentagon'un, hükümetin üretimi -ki bu israf üretimi demektir- teşvik ederek gülünç bir şekilde ekonominin sağlığı denen şeyi sürdürmeye müdahale ettiği, başlıca Keynesçi mekanizma olduğunu anlatmak istiyorum.

Bu iki de işlev belli çıkarlara, gerçekte hakim çıkarlara, Amerikan toplumundaki hakim sınıfın çıkarlarına hizmet eder. Fakat herhangi bir anlamda halkın çıkarlarına hizmet ettiklerini düşünmüyorum ve bu israf ve yıkım üretimi sisteminin liberter bir toplumda temelden yıkılacağını düşünüyorum. Artık bu konuda bol keseden atılmamalı. Amerika Birleşik Devletleri'nde diyelim bir toplumsal devrim tahayyül edebilirsiniz -sanırım, oldukça uzakta gerçekleşecek bir şeydir bu-, fakat şayet olursa, bu toplumsal devrimi tehdit edebilecek dışarıdan herhangi bir inanılır düşman olacağını düşünmek mümkün değildir –bize mesela Meksika ya da Küba tarafından saldırılmayacaktır. Bir Amerikan devriminin saldırıya karşı savunulmasının gerekmeyeceğini düşünüyorum. Öte yandan, diyelim Batı Avrupa'da liberter bir devrim vuku bulsaydı, bence o zaman savunma problemi çok kritik olacaktı.

Şunu soracaktım, özsavunmanın gerekli olmaması elbette anarşist fikirlerin mütemmim cüzü olmayabilir, fakat böyle anarşist de-

neyimler, yaşanmış olduğu kadarıyla, herkesin bildiği gibi fiilen dışarıdan yok edildi.

Eh, ama bence bu sorulara genel bir cevap verilemez; özel tarihsel ve nesnel koşullarla ilişkili biçimde özel olarak cevaplanmalıdır.

Sizin bu tür örgütlerin uygun demokratik denetimini tanımlamanıza katılmakta biraz güçlük çektiğim doğrudur, çünkü sizin lehinde konuştuğunuz tarzda, generallerin kendi kendilerini kontrol etmesini tasavvur etmem kolay değil.

Konunun karmaşıklığına işaret etmeyi çok istemem bundandır. Bu, sözünü ettiğiniz ülke ve topluma bağlıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bir sürü problem çıkar. Avrupa'da liberter bir toplumsal devrim olsaydı, o zaman sizin ortaya koyduğunuz problemin çok ciddi olacağını düşünürdüm çünkü ciddi bir savunma sorunu olurdu. Yani liberter sosyalizm Batı Avrupa'da belli bir seviyede başarıya ulaşırsa, hem Sovyetler Birliği'nden hem de Amerika Birleşik Devletleri'nden doğrudan askeri tehdit alacağını varsayıyorum. Ve problem, nasıl karşılık verileceği olacaktı. Bu İspanya devriminin yüz yüze kaldığı problemdir. Arka planda faşistler, komünistler ve liberal demokratların doğrudan askeri müdahalesi vardı ve bu aşamada saldırılara karşı kendisini nasıl savunabileceği sorusu çok ciddi bir soruydu.

Bununla birlikte, bence yüksek teknolojik caydırıcılığı olan merkezi muvazzaf orduların, bunu yapmanın en etkili yolu olup olmadığı sorusunu sormamız gerekir. Bu konu katiyen gün gibi ortada değildir. Örneğin, merkezileşmiş bir Batı Avrupa ordusunun liberter sosyalizmi önlemek için, bir Rus ya da Amerikan saldırısını kendi başına caydıracağını düşünmüyorum –belirli bir aşamada doğrusu bekleyeceğim bir saldırı türüdür bu: askeri açıdan olmayabilir ama en azından ekonomik açıdan.

Fakat öte yandan ellerinde yabaları ve belleriyle pek çok köylü...

Burada köylülerden söz etmiyoruz; ileri derecede sofistike, ileri derecede şehirleşmiş bir sanayi toplumundan söz ediyoruz. Ay-

rica bana öyle geliyor ki, onun en iyi savunma yöntemi, saldırının parçası olan ülkelerdeki çalışan sınıfa siyasal bir çağrı yapmak olacaktı. Fakat yine, bol keseden atmak istemiyorum; tanklara ihtiyaç olabilir, ordulara ihtiyaç olabilir. Şayet olursa, bunun muhtemel başarısızlığa ya da en azından devrimci güçlerin gerilemesine katkısı olacağına emin olabiliriz sanıyorum –tamamen bahsettiğiniz sebeplerle. Yani bence, etkili bir merkezileşmiş ordunun, sevk edilen tankların, uçakların, stratejik silahların, vb. nasıl işlev göreceğini tahayyül etmek son derece zordur. Devrimci yapıları korumak için yapılması gereken şey buysa, o zaman çok iyi korunamayabileceğini düşünüyorum.

Temel savunma siyasal çağrıysa ya da siyasal ve ekonomik örgütlerin çağrısıysa, belki buna biraz daha ayrıntılı bakabiliriz. Makalelerinizin birinde şöyle yazmıştınız: “Günümüz toplumunda herkesin ilgisini çeken bir iş bulma fırsatı olacaktı ve her insana yetenekleri için eksiksiz muhtemel faaliyet alanı imkânı verilecekti.” Sonra soruyordunuz: “Zenginlik ve güç biçimindeki dışsal ödül özellikle ne kadar gerekli olacaktır? İnsanın yeteneklerini ilgisini çeken ve toplumsal bakımdan faydalı işte uygulamasının kendi başına ödül olmadığını varsaymamız kaydıyla.” Bence bu akıl yürütme yolu, kesinlikle insanların çoğuna çekici gelir. Fakat insanların talep ettiği ve alışkın olduğu hayat standardı gibi bir şeyi sağlayacaksa, insanların yapmayı ilgi çekici, cazip ve tatmin edici bulacağı türden işlerin, yapılmasına fiilen ihtiyaç duyulan türden olanlarla niçin tamamen çakışacağının hâlâ açıklanmaya muhtaç olduğunu düşünüyorum.

Tabii, şayet o hayat standardını sürdürecekseniz, tam da yapılması gereken belli bir iş miktarı vardır. O işin ne kadar sıkıcı olması gerektiği açık bir sorudur. Hatırlayalım, bilim, teknoloji ve zekâ bu sorunu incelemeye ya da sıkıcılığın ve toplumun zorunlu işinin özyıkıcı karakterinin üstesinden gelmeye hasredilmemişti. Sebep sadece aksi takdirde aç kalacakları için onu yapacak bol miktarda ücretli köle olduğunu her zaman varsaymış olmamızdır. Bununla birlikte, insan zekâsı toplumun zorunlu işini kendi başına nasıl anlamlı yaparız sorusuna girişecekse, cevabın

ne olacağını bilmiyoruz. Benim tahminim tamamen çekilir olabileceği makul bir miktardır. Bedenen yıpratıcı işlerin bile zorunlu olarak sıkıcı olduğunu düşünmek yanlış olur. Pek çok insan -ben de dahil- gevşemek için yapar. Mesela, daha bu yakınlarda Devlet Koruma Komisyonu'ndaki evin arkasındaki çimenlikte otuz dört ağaç dikmeyi kafama koydum; bunun anlamı toprakta otuz dört çukur kazmak zorunda olmamdı. Bilirsiniz, benim için ve çoğunlukla vaktimi harcadığım şey, olağanüstü zor işti fakat bundan hoşlandığımı kabul etmeliyim. Şayet iş normları olsaydı, bir yönetici olsaydı, belli bir zamanda yapmam emredilseydi, vb. hoşlanmayacaktım. Öte yandan, insan bir işi üzerine sadece ilgilenildiği için alırsa, bu olabilir. Ve herhangi bir teknoloji olmaksızın, işin nasıl yapılacağını söyleyen herhangi bir fikir olmaksızın, vb.

Size şunu söyleyeyim, bu bakış açısının sadece her halükarda yapmaktan hoşlandıkları şeyi para vererek yaptırma ayrıcalığına sahip profesörler gibi, belki gazeteciler, vb. küçük bir grup elit insanı eğlendiren, tamamen romantik bir yanılsama olma tehlikesi olabilir.

Büyük bir 'Şayet'le başlamamın sebebi budur. Ben önce istenmeyen ve sıkıcı olduğu varsayılan zorunlu toplum işi -yani istediğimiz hayat standardını sürdürmek için gereken iş- miktarının ne olduğunu sormalıyız dedim. Bence cevap bugünkünden daha azdır, fakat sıkıcı olmaya devam eden bir miktar olduğunu varsayalım. Peki, bu durumda, cevap oldukça basittir: Bu iş onu yapmaya muktedir insanlar arasında eşit olarak paylaştırılmalıdır.

Ve herkes bir yılın belli aylarında otomobil üretim hattında, belli aylarını çöp toplamada ve... çalışır.

Şayet bunlar, insanların onda kendini gerçekleştirme imkânı bulmayacakları gerçek görevlere döndürülürse. Laf arasında, ben buna pek inanmıyorum. Çalışan insanları, zanaatkârları, mesela otomobil tamircilerini izlerken, genellikle işte bir hayli gurur bulduklarını düşünüyorum. Bence iyi yapılmış bir işten, iyi yapılmış karmaşık bir işten duyulan gurur, çünkü onu yapmak için fikir ve

zekâ gerektirir, özellikle de insan işletmenin idaresine, işin nasıl yapılacağına, belirlenmesine, işin hedefinin ne olduğuna, nasıl yapılacağına, vb. karıştığı zaman –bunların hepsinin gerçekten beceri gerektiren, becerikli insanların yapmaktan hoşlanacağı, tatmin edici ve ödüllendirici faaliyetler olabileceğini düşünüyorum. Bununla birlikte, şimdi faraziye olarak düşünüyorum. Varsayalım ki kimsenin yapmak istemediği bir iş artığı ortaya çıksın, bu iş ne olursa olsun; ben o zaman diyorum ki iş kalıntıları eşit olarak paylaştırılmalı ve dahası insanlar yeteneklerini münasip gördükleri kadar kullanmada özgür davranmalıdır.

Şunu söyleyeceğim, Profesör, o kalıntı çok büyük olsaydı, bazıların söylediği gibi hepimizin tüketmek istediği şeyin yüzde doksanını üretmek için gereken işi karşılasaydı –o zaman herkesin bütün kirli işlerin küçük bir parçasını yapması temeline bu paylaşmanın düzenlenmesi iyice etkisiz olacaktı. Çünkü her şeyden önce, kirli işleri bile yapmak üzere eğitilmeli ve donanımına sahip olmalısınız; yoksa bütün ekonominin etkinliği sağlanır ve bu şekilde onun desteklediği hayat standardı düşerdi.

Eh, bir kere, bu gerçekten oldukça faraziyeye dayalı, çünkü ben sayıların böyle olduğuna inanmıyorum. Dediğim gibi, bana öyle geliyor ki, insan zekâsı, tersini yapmak yerine -yani artık özel nitelikleri olan insanoğlunun nasıl başkalarının çıkarları için tasarlanmış teknolojik bir sisteme, yani kâr için üretime, uygun hale getirilebileceğini incelememiz-, teknolojinin üreten insanların ihtiyaçlarına uygun hale getirmek için nasıl tasarlanabileceğini incelemeye hasredilse, bence bu yapılsaydı, gerçekten istenmeyen işin sizin öne sürdüğünüzden çok daha küçük olduğunu bulacaktık. Fakat ne olursa olsun, iki seçeneğimiz olduğunu görün. Birinci seçenek, onu eşit şekilde paylaşmaktır; diğeri, sosyal kurumları bazı insan gruplarının açlık tehdidiyle işi yapmaya mecbur olacakları şekilde tasarlamaktır. Bunlar iki seçenektir.

Yapmaya mecbur olmak değil ama, yapmaya değer olduğunu düşündükleri bir miktar kendilerine ödendiği için yapmayı gönüllü olarak kabul edebilirler.

Tamam ama herkese gerçekten eşit ödeme yapıldığını varsaydığımı düşünüyorsun. Unutma ki, artık sıkıcı işleri yapan insanlara, tercih ettikleri işi yapan insanlardan maddi olarak daha fazla ödendiği -tamamen tersi- bir toplumdan söz etmiyoruz. Bizim toplumumuzun işleyiş tarzında, herhangi bir sınıflı toplumun işleyiş tarzı, istemedikleri işi yapan insanlar en az ödeme yapılanlardır. O iş yapılır ve biz sanki zihnimizden çıkarıp atarız, çünkü üretimin yalnızca bir faktörünü, yani emeklerini kontrol eden ve onu satmak zorunda olan kalabalık bir sınıf insan olacağı varsayılmıştır; onlar yapacak başka şeyleri olmadığı için mecburen o işi yapacaklardır ve bundan dolayı onlara çok küçük bir ödeme yapılacaktır. Düzeltmeyi kabul ediyorum. Üç tür toplum düşünelim: Bir, bugünkü toplum; burada istenmeyen işler ücretli kölelere verilir. İkinci bir sistem düşünelim; burada istenmeyen işler, onu anlamlı kılmak için en iyi çabalardan sonra paylaşılır. Üçüncü bir sistem düşünelim; burada insanlar gönüllü olarak yapmayı seçsinler diye, istenmeyen işlere yüksek ekstra ücret alınır. Pekâlâ, bana öyle geliyor ki, son iki sistem de -müphem bir söyleyişle- anarşist ilkelerle tutarlıdır. Ben şahsen üçüncüden ziyade ikinciye savunuyorum, fakat ikisi de mevcut herhangi bir toplumsal örgütlenmeden ya da günümüz toplum örgütlenmesindeki herhangi bir eğilimden hayli uzaktır.

Size başka bir şekilde sorayım. Bana öyle geliyor ki, işi onu yapan insanlara tatmin sağlayacak şekilde düzenlemekle, üretilen şeyi kullanacak ya da tüketecek insanlar için, üretilen şeyin değeri temelinde düzenlemek arasında temel ama maskelenmiş bir seçenek var: Özünde iş olan hobilerini gerçekleştirmek için herkese azami fırsat verilmesi temelinde organize edilen bir toplum, mantıksal son noktasına bir manastırda varır; orada yapılan türden iş, yani dua, işçinin kendisini zenginleştirecek iştir ve orada herhangi birinin herhangi bir şekilde kullanacağı bir şey üretilmez ve ya düşük bir hayat standardında yaşarsınız ya da resmen aç kalırsınız.

Pekâlâ, burada bazı olgusal varsayımlar var ve olgusal varsayımlarda sizinle aynı fikirde değilim. Bana göre işi anlamlı kılan

şeyin bir parçası, onun kullanılması, işin ürününün kullanılmasıdır. Zanaatkârın işi o zanaatkâr için, kısmen ona zekâ ve akıl kattığı, kısmen de iş yararlı olduğu için anlamlıdır; aynı şeyin bilimciler için de doğru olduğunu söyleyebilirim. Demek istediğim, yaptığınız türden iş başka bir şeye yol açabilirse -kastedilenin bilim olduğunu anlıyorsunuz-, burası çok önemlidir, başardığınız şeyin güzelliğinden ve şıklığından oldukça ayrı olarak başka bir şeye katkıda bulunabilir. Ve bence insan çabalarının her alanını kaplar. Üstelik bence insan tarihinin büyük kısmına bir göz atarsak, insanların yaptıkları üretici ve yaratıcı işten büyük ölçüde tatmin -genellikle çok tatmin- duyduklarını görürüz. Ayrıca, bu imkânların sanayileşmeyle muazzam zenginleştiğine inanıyorum. Niçin? İlk olarak en anlamsız angaryaların çoğunu makineler üstlenebildiği için; bu gerçekten yaratıcı insan açısından için imkânların önemli miktarda genişlemesi demektir.

Şimdi, işin bir hobi gibi isteyerek yapılmasından bahsettiniz. Fakat ben buna inanmıyorum. İsteyerek yapılan işin, iyi yapılmış anlamlı, yararlı bir iş olabileceğini düşünüyorum. Pek çok insanın yaptığı gibi, işte tatmin arzusu ve topluma değerli şeyler üretme arzusu arasına bir ikilem de koydunuz. Fakat burada bir ikilem, bir çatışkı olduğu o kadar açık değil. O yüzden, işte tatmin ve zevki artırmaya katkıyla, çıktının değerine katkının ters orantılı olduğu hiçbir surette net değildir -aslına bence yanlıştır.

Ters orantılı değil de alakasız olabilir. Şunu demek istiyorum, çok basit bir şey alın, bir tatil günü plajda dondurma satın almak gibi. Bu, topluma bir hizmettir; hiç şüphesiz insanlar sıcaktan bunalmışlardır ve dondurma isteyeceklerdir. Öte yandan, bu görevin zanaatkârın zevki için mi yoksa yüce bir sosyal erdem ya da asalet duygusuyla mı yapıldığını anlamak zordur. Karşılığında bir ödül almayacaksa, o göreve niçin önceden hazırlansın?

Birkaç neşeli dondurma satıcısı gördüğümü söylemeliyim...

Tabii, çok para kazanıyorlar.

Onlar çocuklara dondurma vermek fikrinden bir şekilde hoşlanan insanlardır; bana öyle geliyor ki, aklıma gelen binlerce meslekle kıyaslandığında zamanını geçirmek için çok akla yatan bir yol.

Unutmayın ki, bir insanın bir mesleği vardır ve bence var olan mesleklerin hemen tamamında -özellikle hizmet sektörü denen, yani insanlarla ilişki gerektirenlerde- kendine özgü bir tatmin ve onlarla, yani icap eden insanlarla alakadar olmakla ilişkili ödüller vardır. Öğretme buna uyar, dondurmacılık buna uyar. Dondurmacılığın öğretmenlik gibi adanmışlık ve zekâ gerektirmediğini ve belki bu yüzden daha az tercih edilen bir meslek olduğunu kabul ederim. Böyle olsa bile, paylaşılması gerekecektir.

Bununla birlikte, dediğim şey şudur; işten alınan zevk, işten alınan gurur gibi karakteristik varsayımlarımız, toplumsal tarihin özel bir evresiyle, yani insanların üretim aracı olduğu kapitalizmle, ilgili olan çıktının değeriyle ya ilgisiz ya da negatif ilgilidir. Bu katiyen mutlak olarak doğru değildir. Örneğin, montaj hattındaki işçilerle, mesela sanayi psikologlarınca yapılmış röportajlara bir göz atarsanız, onların tekrar tekrar şikayet ettiği şeylerden birinin işlerini iyi yapamamaları, işlerini uygun yapamayacak kadar montaj hattının hızlı gitmesi olduğunu görürsünüz. Geçenlerde tesadüfen bir yaşlılık bilimi dergisinde bir ömür uzunluğu çalışması gördüm; ömür uzunluğunu öngörmede kullanabileceğiniz faktörler -bilirsiniz sigara içme, içki içme, genetik faktörler- takip edilmeye çalışılmış, her şeye bakılmış. En yüksek tahminin, en başarılı tahminin iş tatmini olduğu gerçeği meydana çıkmış.

İyi işi olan insanlar çok yaşıyor.

İşlerinde tatmin bulan insanlar diyelim. Ve bunun oldukça anlamlı olduğu kanısındayım, çünkü işyeri hayatınızı geçirdiğiniz yerdir, yaratıcı faaliyetlerinizi yaptığınız yerdir. Şimdi iş tatmini ne ne yol açar? Tamam, bence pek çok şey yol açar; toplum için yararlı bir şeyler yaptığınız bilgisi bunun önemli bir parçasıdır. İşlerinden tatmin olan pek çok insan, yapılması önemli olan şeyi yaptıklarını hisseden insanlardır. Öğretmen olabilirler, doktor olabilirler, bilimci olabilirler, zanaatkâr olabilirler, çiftçi olabilir-

ler. Demek istediğim, yaptığı şeyin önemli olduğu, değerli olduğu, sosyal bağları olan kişilere katkı sağladığı duygusu, insanın kişisel tatmininde en önemli faktördür.

Bunun üzerine, bir de iyi yapılmış işten gelen gurur ve kendini gerçekleştirme duygusu vardır –sadece becerilerinizi alıp ve onları kullanıma koymaktan. Şimdi üretilen şeyin değerini artıracığını düşünmem gerekirken, niçin ona herhangi bir şekilde zarar vereceğini düşünüyüm ki.

Fakat yine de bir düzeyde zarar verdiğini düşünelim. Peki tamam, toplumun, topluluğun o anında çözümün ne olacağına karar vermek gerekir. Her birey, hem bir üretici hem bir tüketicidir evvela; bu, her bireyin sosyal olarak belirlenmiş çözümlere -gerçekten çözüm iseler- katılması gerekir demektir. Ve yine, içinde yaşadığımız gerçekten zorlayıcı ve kişisel olarak yıkıcı sistemin çarpıtıcı prizması yüzünden, çözümün doğasının çok abartıldığına düşünüyorum.

Tamam, topluluğun çözümler hakkında karar vermesi gerektiğini söylüyorsunuz; kuşkusuz ulusal planlama, yatırım kararları, yatırımın yönlendirilmesi, vb. hakkındaki bütün fikirleriyle komünist teori bunu sağlar. İnsanların ne tüketmek istediğine ya da insanların yapmayı istediği işe öncelik vermeye karar vermek, plan yapmak, yatırım kararları almak için, bir anarşist toplumda zorunlu olacak yönetim üst yapısının miktarını hesaba katmak istemiyor gibisiniz.

Bunu kabul etmiyorum. Bana öyle geliyor ki, anarşistler, hatta işçi konseyleri ve federasyonlarına dayanan sol Marksist yapılar, ulusal bir planla ilgili alınabilecek kararlarda bir dizi karar alma seviyesini kesinlikle sağlarlar. Benzer şekilde Devlet sosyalizmi toplumları da, karar almanın bir seviyesini -diyelim ulus- sağlar; bu seviyede ulusal planlar üretilebilir. Bu bakımdan fark yoktur. Fark o kararlara katılımın olması ve o kararlar üzerinde denetim olmasındadır. Anarşist ve sol Marksistlerin -sol Marksist olan işçi konseyleri ya da Konsey komünistleri- bakış açısında, o kararlar onların arasında yaşayan ve onların arasında çalışan doğrudan temsilcileri ve toplantıları vasıtasıyla, aydınlanmış işçi sınıfı tara-

findan alınır. Devlet sosyalizmi sisteminde ulusal plan ulusal bir bürokrasi tarafından yapılır; ilgili bütün bilgiyi kendisinde toplar, kararları alır, halka sunar ve ara sıra birkaç yılda bir halkın önüne çıkar, “Beni ya da onu seçebilirsiniz, fakat hepimiz bu uzak bürokrasinin parçasıyız,” der. Bunlar kutuplardır, sosyalist gelenek içindeki kutupsal zıtlıklardır.

Öyleyse gerçekte devletin ve muhtemelen memurların, bürokrasinin çok önemli bir rolü var, fakat bu farklı olan üzerinde denetimdir.

Eh, görüyorsun, yönetinle ilgili kararları icra etmek için ayrı bir bürokrasiye ihtiyacımız olduğuna gerçekten inanmıyorum.

Çeşitli uzmanlık biçimlerine ihtiyacınız var.

Evet, fakat ekonomik planlamaya gelince uzmanları ele alalım, çünkü herhangi bir karmaşık sanayi toplumunda görevi plan yapmak ve kararların sonuçlarını planlamak, karar almak zorunda olan insanlara açıklama yapmak olan bir grup teknik adam kesinlikle olacaktır, ki buna karar verirsiniz muhtemelen bu sonuçla karşılaşacaksınız çünkü programladığınız modelin varacağı yer budur, vb. Fakat önemli husus, planlanan bu sistemlerin kendisinin sanayi olmasıdır; bunlar kendi işçilerinin konseylerine ait ve bütün konsey sisteminin parçası olacaktır; fark bu planlama sistemlerinin karar alamamasıdır. Bunlar otomobil yapanların otomobil yapmasıyla kesinlikle aynı biçimde plan yaparlar. Planlar o yüzden işçi konseyleri ve konsey birlikleri için elde mevcuttur, otomobillerin binilmek üzere elde mevcut olmasıyla aynı şekilde. Şimdi kuşkusuz bunun gerektirdiği şey, aydınlanmış ve eğitilmiş bir işçi sınıfıdır. Fakat bu kesinlikle, ileri bir sanayi toplumunda ulaşmaya muktedir olduğumuz bir hedeftir.

Libertar sosyalizm ya da anarşizmin başarısı, insan doğasındaki, hem motivasyonu ve özgeciliğindeki hem de bilgisi ve kültüründeki temel değişikliklere gerçekten ne derece bağlıdır?

Ben yalnızca buna bağlı olmadığını, libertar sosyalizmin gerçekten bütün amacının buna katkıda bulunmak olduğunu dü-

şünüyorum. Ruhsal bir dönüşüme -kesinlikle insanların kendilerini ve eyleme, karar verme, yaratma, üretme, araştırma yeteneklerini tasarlama tarzındaki büyük dönüşüme-, kesinlikle sol Marksizm geleneğinden sosyal düşünürlerin, diyelim Luxemburg'un, bütün anarko-sendikalistlerin her zaman vurguladığı ruhsal dönüşüme katkıda bulunacaktır. Öyleyse bir yandan, ruhsal dönüşüm gerekir. Öte yandan, hedef, işin doğasındaki, yaratıcı faaliyetin doğasındaki, basitçe insanlar arasında ve insan doğasının yeni cephelerinin gelişmesine izin veren yaratılan bu kurumların etkileşimi içinde ortaya çıkan toplumsal bağlardaki dönüşüme katkıda bulunacak kurumlar yaratmaktır. Ve sonra bu özgürleşmiş insanların katkıda bulunabileceği daha çok özgürleşmiş kurumların inşası: bu, benim anladığım sosyalizmin evrimidir.

Son olarak Profesör Chomsky, Batı'daki büyük sanayi ülkelerinde gelecek yirmi beş yılda ya da sonrasında, bu çizgideki toplumların şansı konusunda ne düşünüyorsunuz?

Öngörü yapmak için yeterince akıllı ya da bilgili olduğumu düşünmüyorum ve böyle az bilinen konulardaki öngörülerin muhtemelen genellikle yargıdan ziyade kişiliği yansıttığını düşünüyorum. Fakat en azından şu kadarını söyleyebiliriz sanırım: Az sayıdaki ekonomik imparatorluklarda ve giderek totaliter bir devlet haline gelen yerlerde, sanayi kapitalizminde güç yoğunlaşmasına doğru aşikar bir eğilim var. Bunlar uzun zamandır devam eden eğilimler ve onları gerçekten durduracak bir şey görmüyorum. Bu eğilimlerin süreceğini düşünüyorum; onlar durgunluğun ve kapitalist kurumların gerilemesinin bir parçası.

Şimdi bana öyle geliyor ki, devlet totalitarizmine ve ekonomik yoğunlaşmaya -kuşkusuz birbiriyle bağlantılıdır bunlar-doğru gelişmeler, sürekli tepkiye, kişisel özgürleşme çabalarına ve örgütlü toplumsal özgürleşme çabalarına yol açacak. Ve bunlar her şekli alacaklar. Avrupa'nın dört bir yanında, şu ya da bu biçimde, bazen işçi katılımı ya da ortak yönetim, hatta bazen işçi denetimi denen eğilime doğru bir çağrı var. Şimdi bu çabala-

rın çoğu minimal düzeyde. Yanlış yönlendirildiklerini düşünüyorum, gerçekten çalışan sınıfın biziatihi özgürleşme çabalarını baltalayabilir bile. Fakat ister özel ekonomik güç isterse Devlet bürokrasisinden gelsin, zorlama ve baskının, katiyen insan hayatının zorunlu bir özelliğı olmadığı konusunda kısmen kuvvetli bir sezgi ve anlayışa sahipler. Ayrıca, bu güç yoğunlaşması ve otorite ne kadar devam ederse, o kadar onlara karşı tepkileri ve örgütlenme çabalarını ve devrildiklerini göreceğiz. Er ya da geç başaracaklar, ümit ederim.

ANTOLOGİJA ANARHİZMA'YA ÖNSÖZ*

(1986)

Anarko-sendikalist düşünür Rudolf Rocker modern anarşizmi, “Avrupa entelektüel hayatındaki karakteristik ifadelerini Fransız Devrimi sırasında ve ondan bu yana bulan iki büyük akımın, Sosyalizm ve Liberalizmin kesişme noktası,” olarak tanımlar. Benzer şekilde modern anarşizmin, hem teoride hem pratikte en kurucu unsurları, liberal kapitalizmin ve kendilerini sosyalist olarak resmeden eğilimlerin eleştirinden geliştirdi.

Aydınlanma’nın liberal idealleri, ortaya çıkan kapitalist düzende ancak çok kısmi ve kısıtlı şekillerde gerçekleştirilebildi: “Ka-

*) Bu makalenin orijinali Rudolf Rizman’ın (ed.) *Antologija anarhizma: Knjiznica revolucionarne teorije* (Ljubljana, 1986) kitabının önsözü olarak yayınlandı.

nun önünde bütün vatandaşların eşitliği şiarıyla Demokrasi ve kendi bedeni üzerinde insanın haklarıyla Liberalizmin her ikisi de kapitalist ekonominin gerçeklikleri tarafından harap edildi,” der Rocker, doğru olarak. Hayatı idame ettirebilmek için sermaye sahiplerine kendilerini kiralamaya mecbur olanlar, en temel hakların birinden mahrum bırakıldılar: başkalarıyla dayanışma içinde, kendi denetimi altında üretici, yaratıcı ve tatmin edici iş görmek. Ayrıca, kapitalist demokrasinin ideolojik kısıtlamaları altında birincil zorunluluk, yatırım kararları alma konumunda olanların ihtiyaçlarını tatmin etmektir; talepleri karşılanmazsa üretim, iş, sosyal hizmetler, hayatı sürdürme araçları olmayacaktır. Zorunlu olarak kendilerini ikinci dereceye koyan ve çıkarlarını, kaynaklar üzerinde denetimi de olan, toplumun yöneticilerinin ve mal sahiplerinin çıkarlarına hizmet etme öncelikli ihtiyacına göre daha az önemli sayan herkes, siyasal işleyişin işlev göreceği temel koşulları, parametrelerini ve ana gündemi belirlemek için ve ihtiyaç olduğunda, yerleşik iktidara herhangi bir meydan okumayı bastıracak devlet şiddetinin kaynaklarına başvurmak için ideolojik sistemi (medya, okullar, üniversiteler, vb.) kolaylıkla kendi çıkarlarına göre biçimlendirebilir. Önemli husus, liberal demokratik devrimin ilk günlerinde Continental Kongre* Başkanı ve Amerika Birleşik Devletleri Yüksek Mahkemesinin Başyargıcı John Jay tarafından veciz bir şekilde formüle edilmişti: “Ülkenin sahibi olan halk onu yönetmelidir.” Ve elbette hangi hizip iktidarda olursa olsun, bunu yapar. Ekonomik güç birkaç elde yoğunlaştığında ve doğa ve hayatın karakteri üzerindeki temel kararlar, yatırım kararları prensip olarak demokratik denetimden uzaklaştırıldığında durum nadiren başka türlü olabilir.

Benzer şekilde, kanun önünde eşitlik ilkesi kapitalist demokraside ancak kısmen gerçekleştirilebilir. Kanun hükümleri muhtelif derecelerde var olur, fakat çoğunlukla, gerçek işleyişte, kapitalist bir toplumda özgürlük, başka her şey gibi bir mal türü haline gelir; satın alınabildiği kadarına sahip olunabilir. Zengin bir toplumda, nüfusun çoğu oldukça çok miktarda alabilir fakat for-

*) ABD Kongresine 1774-1781 yıllarında verilen ad. (ç.n.)

mel garantiler onların kendisini elde etme kaynaklarından mahrum olanlar için bir şey ifade etmez.

Genelde Aydınlanma idealleri ancak insana verdiği önemin soluk bir yansıması şeklinde gerçekleştirilebildi. Eğer 'demokrasi'yle sıradan insanların hayatlarını etkileyen ve topluluklarını ilgilendiren kararlara katılmak için etkili araçlara sahip oldukları bir sistemi kastediyorsak, 'kapitalist demokrasi' ibaresi gerçekten çelişkili bir terimdir.

Sosyalizme gelince, yine Rocker'ın sözleriyle, anarşistler şunda ısrarlıdır: "Sosyalizm ya özgür olacaktır ya da hiç olmayacaktır. Bunun kabul etmekle anarşizmin varlığı için hakiki ve derin bir gerekçe sunar." Bu uygun tavrı almakla anarşistler kendilerini modern dünyada şimdi 'sosyalizm' denen akımın karşısında konumlandırır. Dünyanın iki büyük propaganda sistemi, Lenin ve Trotsky tarafından yaratılan ve Stalin ve ardılları ve bu deneyimden gelen başkalarının biçimlendirdiği toplumun 'sosyalist' olduğu doktrinde birleşmiştir. Süper güçlerin ve başka yerlerdeki sömürge entelektüellerinin Ajitprop'la bu alışılmadık yakınlığının sebebi yeterince açıktır. Sözde 'sosyalist devlet'lerin liderliğine gelince; bu yalan, hakiki sosyalizmin her izini yok ederlerken sıklıkla acımasız uygulamalarını örtmek için haklı olarak sosyalist ideallerle uyum içinde olma saygınlığından ve onların aurasından faydalanmalarına izin vererek, yönetimlerini meşrulaştırmalarına hizmet eder. Dünyanın ikinci büyük propaganda sistemine gelince, Sovyetler Birliği'yle ve Leninist modeli seçen başkalarıyla sosyalizmin birliği, 'sosyalist' zindana yegane alternatif olarak algılanarak, devlet kapitalist kurumlarına uyuma ve itaate zorlamak için güçlü bir ideolojik silah olarak hizmet eder.

Gerçekte Bolşevikler devlet iktidarını kazanınca hemen, Parti'nin, pratikte Merkez Komitesi'nin ve büyük liderlerinin hükümlerliğini tesis ederek, halk mücadelesinin ve devrimci Rusya'da yaratılan özgürlüğün araçlarını, özellikle Sovyetlerin ve fabrika konseylerinin zengin potansiyelini yok etmeye girişmişti –Troçki'nin yıllar önce harfiyen öngördüğü gibi, Rosa Luxemburg'un ve başka sol Marksistlerin zamanında uyardığı gibi ve

anarşistlerin her zaman anladığı gibi. Lenin, “tek bir iradeye sorgusuz boyun eğme” istiyordu ve ‘sosyalizm için’ liderliğin toplumu bir işçi ordusuna dönüştürmeye devam ederek, serbest ifadeye, bağımsız düşünmeye ve anlamlı örgütlenmeye izin verebilen ‘hizipçiliğin’ ve işçi kontrolünün her izini silerek, kendisine “sürecin liderlerinin tekil iradesine sorgusuz itaat etmeleri” gereken işçiler üzerinde ‘diktatoryal güçler’ almasını talep ediyordu. Bunların hiçbiri, uzun zaman önce “çağımızın yarattığı en rezil ve korkunç yalan olduğu”nu ortaya koyduğu ‘kızıl bürokrasi’ye karşı uyarın Bakunin için şaşırtıcı değildi.

Bakunin’in anlayışı modern çağ entelijensiyasının, “bilimsel zekânın saltanatını, bütün rejimlerin en aristokratik, despotik, küstah ve seçkincisi”ni yaratma peşindeki “yeni bir sınıf, gerçek ve sahte bilimciler ve bilim insanlarının yeni bir hiyerarşisi”nin akıllıca bir eleştirisi bağlamında geliştirildi. Halk mücadelelerini kendi amaçları için sömürme ve ‘bilim’ adına ve “bir avuç ayrıcalıklı seçkinin kitleler üzerindeki hakimiyetini gizlemeye hizmet” edecek olan ‘sosyalizm’in bir türüne ‘cahil kitleleri’ sevk edecek sözde üstün anlayışları adına devlet iktidarının saltanatını üstlerine almaya çalışacaklardır, diye uyarıyordu. Ayrıca halk mücadelesinin başarısız olduğu yerde, “şayet üzerinde ‘halkın sopası’ yazılı sopayla dövülürse halk kendisini daha iyi hissetmezken”, onlar giderek artarak merkezileşen devlet kapitalist sisteminin yöneticileri -şirket ekonomisinin, devlet iktidarının, ideolojik araçların yöneticileri- haline gelecekler.

Devlet sosyalizminin zaferinin bir sonucu olarak giderek marjinalleşen anarşistler ve sol Marksist unsurlar, bu eğilimleri açıklamaya ve karşı çıkmaya çalıştılar, fakat bugüne kadar kayda değer bir başarı elde edemediler. Bakunin’in ifadesi modern çağın can alıcı özelliklerini önceden görmüştü. Leninist doktrinin ve esas itibarıyla oldukça benzer olan devlet kapitalist doktrininin modern entelijensiyaya çok çekici gelmesini anlamak zor değil: Bu doktrinler onlara güç kullanımında paylaşma, ayrıcalığın çarpık dağıtımından fayda sağlama ve bazen gücü kendi ellerinde toplanma hakkı bahşeder. Devrimci savaşlar tekrar tekrar demok-

ratik katılım ve toplumsal ve ekonomik hayat üzerinde kontrol araçları olarak hizmet edebilecek halka dayalı formların yaratılmasına yol açtı, fakat bunlar içeriden otoriter unsurların ve dışarıdan güçlü düşmanların şiddetli saldırına karşı koymaktan acizdi. Sözde 'sosyalist' ve kapitalist devletlerin sıklıkla böyle eğilimleri ezmek için zımni bir işbirliği içinde hareket etmesi çarpıcıdır; önemli bir örnek 1936-197'de İspanya'daki işçi köylü devriminin, birbirleriyle savaşan fakat özgür olacak bir sosyalizmin münkirlerini alt etmek üzere birleşen Sovyetler'in kontrolündeki Komünist Parti, liberal demokratlar ve faşist güçlerin öncülüğünde kombine bir saldırıyla ezilmesidir.

18. yüzyılın büyük başarılarından biri, otoriter iktidara karşı bireyin haklarının korunmasını içeren siyasal demokrasi fikrinin ve hatta kısmen temel formlarının yaratılmasıdır. Fakat kısmen fonksiyon gördüğü dar alanın ötesinde demokrasinin, üretim ve yatırım üzerinde üretenlerin gerçek kontrolüyle ve devlet sisteminde, özel ekonomide ve toplumsal hayatın çoğundaki hakimiyet ve hiyerarşi yapılarının kaldırılmasıyla bütün toplumsal ve ekonomik hayata genişletilmesi hedefi ulaşılmadan kaldı. Dünyanın hemen her yerinde 18. yüzyıl devrimleri henüz tamamlanmamıştır; nerede kaldı yoksulluk, açlık, ev içindeki ya da dışarıdaki efendiye köleliğin üstesinden gelme ve doğru dürüst bir varoluşun asgari şartlarını sağlama görevi. Sefalet ve baskının üstesinden gelmek için yapıcı çabalar, doğal olarak onların devamından, modern çağın büyük sürekli trajedisinden faydası olanlar tarafından engellendi. Gerçek sosyalizmin temel ilkeleri gelecek mücadelelere göre bir vizyon ve büyük bir hedef olarak kaldı. Onları üstlenmek, hatta ele alınması gereken (?) problemleri anlamak için, onun temel ilkelerini zorla reddeden bir sistemi adlandırma ya 'sosyalizm' terimini kullanmanın en kritik unsuru olduğu bir kandırma ve çarpıtma açısından kurtulmak gerekir.

Anarşist fikirlerin kayıtları, hatta dahası, baskı ve hakimiyetten kendilerini özgürleştirmeye uğraşan insanların ilham veren mücadelesinin kayıtları, donmuş fikirlerin ve kimi yeni kalıplar içindeki kavramların araçları olarak değil, toplumsal gerçekliğin

anlaşılması ve onu değiştirme işine bağlanma için bir temel olarak korunmalı ve üzerine titrenmelidir. Tarihin bir sona ulaştığını, otorite ve hakimiyetin bugünkü yapılarının taşa nakşedildiğini farz etmek için bir sebep yok. İktidar ve ayrıcalığı sürdürmek yolunda savaşacak toplumsal güçlerin gücünü küçümsemek de büyük yanlış olacaktır.

Bugünün bilimi gerçeği kurumsallaştırabilmiş olmaktan çok uzaktır; Bakunin'in 'özgürlük güdüsü'nn gerçekten insan doğasının merkezi bir kurucu unsuru olmasını, onu icra eden iktidar ve tahribatla, onun müsebbibi olan otoriter doktrin ve mitsizliklerle daha uzun süre boyun eğdirilemeyeceğini ve kontrol edilemeyeceğini yalnızca mit edebiliriz.

6
DEMOKRASİ TEHDİDİNİN
KONTROL ALTINA ALINMASI*

(1990)

İskoç entelektüel geleneği üzerine aydınlatıcı çalışmasında, George Davie ana temasını “bağımsız bir dış dünyaya inanç, nedenselliğe inanç, ideal standartlara inanç ve vicdanın geri kalanından ayrı olarak vicdanlı benliğe inanç gibi” “sağduyu ilkelerinin ya da *doğal inançların*” temel rolünün teşhisi olarak belirler. Bu ilkelerin bazen düzenleyici bir karaktere sahip olduğu düşünülür; asla tamamen haklılaştırılamasa da, düşünce ve kavram için temel sağlarlar. Bazıları onların, Davie’nin ifadesiyle, “indirgenemez bir gizem unsuru” içerdiği kanaatindedir; başkaları on-

*) Bu konuşma Ocak 1990’da, Glasgow İskoçya’da yapıldı: “Glasgow Conference on Self-Determination and Power: Life Task, Political Task”

lar için rasyonel bir temel sağlamayı ümit ederler. Ne olduğunu hâlâ bilmiyoruz.¹

Bilgi için mutlak belli temellerin olmadığını kabul etmekle zamanın kuşkucu eleştirisini yapan 17. yüzyıl düşünürlerinin böylesi fikirlerinin izini sürebiliriz, fakat yine de dünyaya dair güvenilir bir kavrayış elde etmek ve bu kavrayışı ilerletmek, ona uygulamaya geçirmek için -özellikle bugün çalışan bilimcilerin bakış açısından- yollarımız elbette var. Benzer olarak normal hayatta makul bir insan, çok dar görüşlü ya da yanlış yönlendirici olabileceklerini kabul ederken ve kavrayışın ilerlemesi olarak onları inceltmeyi ya da değiştirmeyi ümit ederken sağduyunun doğal inançlarına bel bağlar.

Davie, David Hume'un İskoç felsefesine bu özel nüansı sağladığına ve daha genel olarak felsefeye uygun soru sormayı öğretmiş olduğuna inanır. Hume'un ortaya attığı bir bilmece, konferansın bu iki gününde ele almayı umduğumuz sorunla özel olarak alakalıdır. Devletin Birincil İlkeleri'ni değerlendirirken, Hume'un saptadığı 'en şaşırtıcı bir şey':

pek çok insanın birkaç kişi tarafından yönetilmesinde bir kolaylık görmek ve insanların kendi duyarlık ve tutkularını yöneticilerinininkine terk etmesindeki örtük boyun eğmeyi gözlemlemektir. Bu hayreti yaratan araçları araştırdığımızda, Zor her zaman yönetilenlerin tarafında olduğundan, yöneticilerin onlara destek olmak için fikirden başka bir şeye sahip olmadığını bulacağız. Bu yüzden devletin dayandığı yegane şey fikirdir; bu düstur en özgür ve en popüler olanların yanı sıra, en despotik ve en militer devletlere kadar genişler.

Bu analizin tartışmalı bir niteliği, zorun yönetimin bir yönü olduğu düşüncesidir. Gerçek daha acıdır. İnsan tarihinin büyük kısmı Kral'a karşı, halka daha da karşı olan Parlamento'nun yönetimini bir yüzyıl önce savunanlarca ileri sürülen karşıt tezi destekler: "Kılıcın gücü, Devletin bütün Payelerinin Temelidir, hatta öyle de olmuştur."² Bununla birlikte, Hume'un paradoksu gerçek-

1) Davie, *The Democratic Intellect* (Edinburg University Press, 1961), s. 274 vd.

2) Marchamont Nedham, 1650, akt. Edmund S. Morgan, *Inventing the People* (Norton, 1988), s. 79; Hume, s. 1 -birebir alıntılar.

tir. Despotik yönetimler bile bir ölçüde rıza üzerine temellenir ve haklardan feragat daha özgür toplumların alametifarikasıdır –analiz edilmesi gereken bir olgu.

Geçtiğimiz on yıldaki halk hareketlerinin başarıları ve trajedileri, hakikatin en acı yönünü açığa çıkardı. Sovyet uydularında yöneticiler zorla yönetti, oyla değil. Zor bırakıldığı zaman kırılan tiranlık, çoğu yerde az bir kan dökülmesiyle çabucak yıkıldı. Bu kayda değer başarılar tarihsel normdan keskin bir ayrılıştır. Modern tarih boyunca halk güçleri otokratik yönetimle savaşıma çabalayan radikal demokratik ideallerle motive oldu. Bazen diye gelmeden önce özgürlük ve adalet alanlarını genişletebildiler. Genellikle tamamen ezildiler. Fakat kurumsallaşmış iktidarın, bir halk ayaklanmasıyla karşılaştığında tamamen geri çekildiği bir durum düşünmek zordur. Hüküm süren süper güçlerin davranışı daha az kayda değer değildir; geçmişte de düzenli olarak yaptığı gibi, bu gelişmeleri engellemekle kalmaz, hatta önemli iç değişimlerin yanında onları teşvik ederler.

Tarihsel normlar dramatik biçimde, oligarşi ve militarizmin kaba tiranlığını devirmek için her halk girişiminin, yarıkürenin yöneticileri tarafından desteklenen ya da doğrudan organize edilen öldürücü bir güçle karşılaştığı Orta Amerika vakasıyla zıtlığı içinde resmedilir. Orada on yıl önce terör ve sefaletin karanlık çağına bir son vermek için ümit işaretleri vardı; demokrasi ve sosyal reforma yol gösterebilecek kendine yetme grupları, sendikalar, köylü birlikleri ve diğer halk örgütlerinin yükselişteydi. Bu ihtimal Amerika Birleşik Devletleri ve yandaşı rejimlerin sert bir tepkisine sebep oldu, Britanya ve diğer Batılı müttefiklerince destekledi; katliamlar, işkence ve genel barbarlık Pol Pot'u hatırlatacak ölçüdeydi. Demokrasi korkusuna karşılık batının uyguladığı bu şiddet, işverenlerin propaganda ihtiyaçlarının ve vicdanları tatmin için yapılan utanç dolu seçimlerden hemen sonra, El Salvador Kilisesi'nin sözleriyle, toplumları "kolektif yılgınlık ve genel korku" "terör ve panikle etkilenmiş" ve "terörün kabulünü içselleştirmiş" duruma getirdi. Nikaragua'da kaynakları yoksul çoğunluğa yöneltilmedeki ilk çabalar, bu haddini aşmayı hayatı sıfır seviyesine

indirerek cezalandırmak üzere Washington'ın ekonomik ve ideolojik savaş ve düpedüz terörizm başlatmasına yol açtı.

Batı düşüncesi bu sonuçlara, iktidara ve ayrıcalıklara meydan okuma püskürtüldüğü ve hedefler uygun olarak seçildiği ölçüde bir başarı olarak bakar: Rahipleri öldürmek doğru değildir fakat sendika liderleri ve insan hakları eylemçileri -ve tabii ki köylüler, yerliler, öğrenciler, genel olarak diğer değersiz hayatlar- meşru hedeftir.

Model tek tiptir. ABD'nin Panama'daki işgal güçleri, derhal çoğu siyasal eylemcinin ve sendika liderinin tutuklanmasını emretti, çünkü ABD elçiliğinin raporlarına göre onlar "sıradan kötü adamlardı" ³ İktidarı restore edilecek 'iyi adamlar', 1980'lerin başında uyuşturucu paralarını ustalıkla yıkayan bankerlerdi. O zamanlar, uyuşturucu kaçıran, adam öldüren, işkence yapan, seçimlere hile karıştıran -ve son derece önemli olarak, Amerikan emirlerini uygulayan- Noriega da 'iyi adam'dı. Şeytan kategorisine transfer edilmesine sebep olan tehlikeli bağımsızlık çizgisini daha göstermemişti. Taktikler hariç, iki kere ikinin dört ettiğini anlamak için eğitilmiş fikirlerin yetersizliği de içinde olmak üzere hiçbir şey yıllarca değişmedi.

Tarihsel normu Orta Amerika temsil eder, Doğu Avrupa değil. Hume'un sözleri bu düzeltmeyi gerektirir. Bu kabul edilince, doğru ve önemli olmaya devam eder; devlet, isteyerek boyun eğmeyi getiren kanaat üzerine temellenir.

Günümüzde Hume'un kavramı yeniden canlandırılmış ve yükseltilmiştir, fakat çok önemli bir yenilikle: Teori, özgür ve popüler yönetimler için düşüncenin kontrolünün, despotik ve militer devletlerden daha önemli olduğu yönündedir. Burada mantık açıktır: Despotik bir devlet iç düşmanlarını güçle kontrol edebilir, fakat bu silahı kaybetmiş devletlere, cahil kitlelerin, onların işi olmayan kamusal işlere müdahalesini önlemek için başka aygıtlar gerekir.

Aslında konu çok daha geneldir. Halk siyasal alanda edilgenliğe indirgenmelidir, fakat boyun eğmenin güvenilir bir özellik ha-

3) Diego Ribadeneria, *Boston Globe*, 1 Ocak 1990.

line gelmesi için inanç alanında da sağlamlaştırılmalıdır. Halk katılımcı değil, gözlemci ve ürünlerin yanı sıra ideolojinin de tüketicisi olmalıdır. Eduardo Galeano şöyle yazar: “Çoğunluk fantezi tüketimini bırakmalıdır. Refah yanılması, yoksulları; özgürlük yanılması, baskı altındakileri; zafer rüyası, mağlupları ve güç rüyası zayıfları kandırır.”⁴ Bu en önemli noktadır.

Modern siyasal ve entelektüel kültürün bu merkezi temasına döneceğim. Fakat önce hareketlerimize ve düşüncelerimize yol gösteren bazı ‘doğal inanç’lara bir göz atalım. Böyle bir inanç Bakunin’in ‘bir özgürlük içgüdü’sü’ dediği asli insan doğasının önemli bir unsurudur. Hume’un paradoksu ancak biz bu varsayımı yaptığımızda ortaya çıkar. Hume’un o kadar şaşırtıcı bulduğu bu içgüdüye göre hareket etmek yetersizdir. Aynı yetersizlik, Rousseau’nun insanlar özgür doğar fakat her yerde zincirlidirler, yağmalarını garanti altına almak üzere zenginler tarafından yaratılan sivil toplum yanılmasıyla baştan çıkarılırlar şeklindeki klasik ağıdına ilham verir. İnsan doğasının maddi teorisinde özgürlük içgüdü’sünü bir temele oturtma çabaları olmuştur. Bir payı olmadığı söylenemez fakat kesinlikle konuyu kurumsallaştırmanın yanma bile yaklaşmamıştır. Başka sağduyu inanışları gibi, bu inanç da imanla kabul ya da reddettiğimiz düzenleyici bir ilke olarak kalır. Yaptığımız seçimin, kendimiz ve başkaları için geniş ölçekli etkileri olabilir.

Özgürlüğün doğal hakkımız ve asli ihtiyacımız olduğu şeklindeki sağduyu ilkesini kabul edenler, anarşizm “toplumun varması gereken nihai idealdir” diyen Bertrand Russall’la da anlaşacaklardır. Hakimiyet ve hiyerarşi yapıları tümünden gayri meşrudur. Yalnızca şartlı ihtiyaç temelinde savunulabilirler; analize nadiren karşı duran bir sav. Russell’in yetmiş yıl evvel gözlediği gibi, ‘otoritenin eski bağları’nın pek az içsel ödülü vardır. İnsanların haklarını terk etmesi için sebeplere gerek vardır “ve sunulan sebepler, yalnızca inanmada bencil bir çıkarı olanların inandığı, sahte sebeplerdir” “İsyan koşulları, diye devam eder, “kadında erkeğe karşı, baskı altındaki ulusta baskıcısına karşı ve her şeyden önce

4) Galeano, *Days and Nights of Love and War* (Monthly Review, 1983).

işçide sermayeye karşı ortaya çıkar. Bütün geçmiş tarihin gösterdiği gibi, tehlikeyle dolu ama umutla da dolu bir durumudur”⁵

Russell kısmen eğitim pratiklerine zorlamak için boyun eğme alışkanlığını takip eder. Onun görüşü zihni ‘bir tas gibi’ bilgiyle doldurmadan fakat ‘parlatılmış ve uyanık’ tutan 17 ve 18. yüzyıl düşünürlerinininkini andırır. “Bilginin büyümesi meyvenin büyümesine [benzer]; dışsal sebepler bir miktar edebilirse de, özsuyu tam olgunlaştıran ağacın içsel canlılığı ve hassalarıdır.” Benzer kavramlar, insanoğlunun iç ihtiyaçlarını karşılamak -devrimci içerimleri nedeniyle çok zamandır unutulsa da, klasik liberal düşüncenin temel bir ilkesi- yerine başkalarının çıkarı için işçiyi bir araca döndüren yabancılaşmış emek ve siyasal ve entelektüel özgürlük konusundaki Aydınlanma düşüncesinin altında yatar. Bu idealler ve değerler gücünü ve uygunluğunu korumaya devam eder ve herhangi bir yerde gerçekleşmekten çok uzaktır. Bu böyle olduğu sürece, 18. yüzyılın özgürlükçü devrimleri bir gelecek için vizyonu olarak tüketilmiş olmaktan çok uzak kalır.⁶

Hume paradoksunu hem despotik hem daha özgür toplumlar için koydu. İkinci durum çok daha önemlidir. Toplum daha özgür ve farklı olurken, baş eğdirme görevi daha karmaşık hale gelir ve beyin yıkama mekanizmalarının çözülme problemi daha zor hale gelir. Fakat entelektüel ilgi bir yana, özgür toplum davasının büyük insani önemi vardır, çünkü bu davada kendimizden bahsederiz ve öğrendiğimiz şeye göre hareket edebiliriz. Tam bu sebeptendir ki, hakim kültür her zaman onları başkalarını istismara sevk ederek, insani ilgileri dışlaştırmaya çalışacaktır. Ün, servet ve saygı resmi düşmanın suçlarını ortaya çıkaranları bekler; son derece önemli kendimize ayna tutma görevini üstlenen bu kişiler, herhangi bir toplumda çok farklı bir muamele bekleyebilirler. George Orwell’in meşhur *Hayvan Çiftliği* ve 1984’ü resmi düşmana odaklanmıştır ya da en azından bu ışık altında yorumlanabilir.

5) Kaynaklar ve tartışma için bkz. benim, Cambridge, Trinity College’da Russell’i anma konuşmam: *Problems of Knowledge and Freedom* (Pantheon, 1971).

6) James Harris, Ralph Cudworth. Bkz. benim *Cartesian Linguistics* (Harper and Row, 1966) ve daha ileri tartışma için bu kitabın 2. Bölümü (“Dil ve Özgürlük”); ayrıca, ed. James Peck *The Chomsky Reader* (Pantheon, 1987).

Görece özgür ve demokratik toplumlarda daha ilginç ve önemli olan düşüncenin kontrol edilmesi sorununu sürdürseydi beğenilmeyecekti ve Orwell geniş alkışlanma yerine, sessiz bir azille yüz yüze kalıp saygınlığını yitirecekti. Biz yine de daha önemli ve kabul edilemez sorulara dönelim.

Yönetimler daha özgür ve halkçı olunca, güç onların tarafında olduğunda yönetilenler niçin yönetime boyun eğler? İlk olarak önceki soruya göz atalım: yönetilenlerin tarafındaki gücün büyüklüğü nedir? Burada biraz dikkat gerekir. Devletin zorlama gücü kısıtlı olduğu sürece, toplumlar özgür ve demokratik olarak değerlendirilir. Amerika Birleşik Devletleri bu hususta eşsizdir: Belki dünyanın herhangi bir yerinde olandan daha çok, vatandaşlar, en azından görece ayrıcalıklı, doğru renkte, toplumun maddi bir parçası olan vatandaşlar devletin zorlamasından uzaktır.

Fakat devletin, iktidarın bağlantı noktalarının yalnızca bir kesimini temsil ettiği herkesçe bilinen bir şeydir. Yatırımlar, üretim, ticaret, finans, iş koşulları ve sosyal politikanın diğer önemli cepheleri üzerinde kontrol özel ellerde yatar ve aynısı, reklamcılara kulak verenlere satış yapan ve doğal olarak sahipleriyle piyasalarının çıkarını yansıtan büyük şirketler tarafından geniş çapta domine edildiği ifadesi için de geçerlidir.

Üstelik özel güç, bilinen mekanizmalarla, yönetimin eylemlerine dar kısıtlamalar koyar. Amerika Birleşik Devletleri bu konuda da sanayi demokrasileri arasında eşsizdir. Devlet zorundansa, özgürlük teminatlardaki ve siyasal hayatının yoksulluğundaki sınırlara yakındır. Asıl olarak tek bir siyasal parti; iki hizbiyle işveren partisi vardır. Değişen yatırımcı koalisyonları siyasal tarihin geniş bir tarihini izah eder. Sendikalar ya da diğer halk örgütleri programları ve siyaset seçimini etkilemede biraz rol oynamak için halka bir yöntem sağlayabilirler fakat bu güç bela olur. İdeolojik sistem ayrıcalıklıların dar konsensüsü tarafından sınırlandırılır. Hatta seçimler büyük ölçüde bir ritüeldir. Kongre seçimlerinde, gerçekten bütün görevliler, siyasal sistemin ve onun sunduğu seçeneklerin boşluğunu yansıtan devlet dairesine döndürülür. Başkanlık kampanyalarında maddi meselelerin değişime açık olduğu

neredeyse bir kandırmacadır. Siyasal yorumcular Reagan'ın sözlerini tutup tutmayacağı ya da Mondale'nin çok sıkıcı görünüp görünmediği ya da Dukakis'in Cumhuriyetçi halkla ilişkiler stratejistleri tarafından atılan çamuru savuşturup savuşturamayacağı gibi soruları derin derin düşünürler. Halkın yarısı düğmeye basma zahmetine bile katlanmaz ve katlananlar da genellikle bilinçli olarak çıkarlarının tersine oy kullanırlar.

Bu eğilimler Reagan'lı yıllar boyunca arttı. Halk çok kuvvetli şekilde idarelerinin siyasetine karşı çıktı ve yaklaşık üç kişiden ikisi olan, Reagan'a oy verenler bile kanun yapma programını hayata geçiremeyeceğini umuyorlardı. 1980 seçimlerinde seçmenlerin yüzde 4'ü ona 'gerçek muhafazakâr' olarak baktıkları için Reagan'a oy verdiler. 1984'de bu oran yüzde 1'e düştü. Bu, Amerikan siyasal retoriğinde 'muhafazakârlığın ezici bir zaferi' denen şeydir. Üstelik bu kadar kandırmacanın tersine, Reagan'm popülerliği hiçbir zaman özel olarak yüksek olmadı ve halkın çoğu onun bir medya yaratısı olduğunu anlamış görünüyordu; hükümet siyaseti olabilecek şey hakkında yalnızca bulanık fikirlerine sahipti.⁷ Şimdi olgunun zımnen kabul edilmesi dikkate değerdir; hemen akabinde 'büyük haberciler'in artık hayatının çoğunda yaptığı gibi zengin insanlarla onun için yazılmış satırları okumaya ihtiyacı kalmamıştı, toptan bir unutuluş içinde kayboldu. Reagan 'Devrimi' hakkındaki kandırmaca sekiz yıl kullanıldıktan sonra, hiç kimse herhangi bir konuda onun düşüncelerinin standart destekçilerine herhangi bir konuda soru sormayı aklından geçirmedi, çünkü her zaman olduğu gibi, bir hiç olduğu anlaşıldı. Reagan yaşlı bir devlet adamı olarak Japonya'yı ziyaret ettiğinde, basın konferansı düzenleyememesini ya da herhangi bir konuda konuşmamasını fark eden ev sahiplerini şaşırttı –ve verdikleri dolgun bir ücret yüzünden kızdılar da. Amerikan basınındaki bazı komiklikler onların şaşkınlığını artırdı; gizemli Batılı zihnin işleyişini anlayamayan Japonlar bu önemli şahsiyetle ilgili okudukları şeylere inanıyorlardı.

7) Benim *Turning the Tide* (South End, 1985), V. Bölüm'e bakınız; Thomas Ferguson ve Joel Rogers, *Right Turn* (Hill and Wang, 1986); Ferguson, "By Invitation Only", *Socialist Review*, 19 Nisan 1989.

Medya ve entelektüel cemaat tarafından yapılan aldatmaca, Hume'un boyun eğme ve otorite hakkındaki paradoksuyla bir düzeyde ilgilidir. Kapitalist devlet demokrasisinin, iktidar yeri konusunda belli bir gerilimi vardır; ilke olarak halk yönetir fakat etkili güç, toplumsal düzenin tamamını etkileyecek kadar geniş ölçüde özel ellerde kalır. Gerilimi düşürmenin bir yolu, şekil hariç, halkı sahneden uzaklaştırmaktır. Reagan fenomeni kapitalist demokrasinin bu temel amacını başarınada yeni bir yol sağladı. Amerika Birleşik Devletleri 1980'ler boyunca bir baş yönetici olmaksızın işlev gördü. Bu, halkın marjinalleştirilmesinde büyük bir avantajdır. Sanki birkaç yılda bir belli ritüel görevleri yerine getirmek üzere bir Kraliçe seçmek için seçim yapmak gibidir: törensel bir olay olması, hükümetin programını sesli okunması, vb. En gelişmiş ve sofistike kapitalist devlet demokrasileri gibi, Amerika Birleşik Devletleri de sıklıkla iç düşmanı kontrol etmek için tasarlanmış araçlara önyak olur ve ilham edilen son şey de kuşkusuz başka yerlerde, bildik gecikmelerle, taklit edilecektir.

Siyasal sistemde mesele çıktığında bile, etkili gücün konsantrasyonu tehlikeyi sınırlar. Amerika Birleşik Devletleri'nde siyasal ve ideolojik sistemin iş dünyasının çıkarlarına tabi olması nedeniyle sorun nadiren çıkar, fakat çatışan fikirler ve yaklaşımların siyasal arenaya ulaştığı güneydeki daha demokratik toplumlarda durum farklıdır. Yine bilindiği üzere, özel gücün na hoş karşılandığı hükümet politikaları sermaye kaçışına, yatırımların olmamasına ve sosyal gerilemeye yol açacaktır, ta ki ayrıcalıklara tehdidin ortadan kaldırılmasıyla 'iş güveni' yeniden tesis edilene dek; hayatın bu gerçekleri siyasal sistem (yarıkürenin yöneticileri tarafından askeri güçle desteklenen, mesele çıkırından çıkarsa ters yönde) üzerinde kesin bir baskı yapar. Temel nokta kabaca şöyle saptanabilir; zengin ve güçlüler tatmin olmayınca herkes acı çekecektir, çünkü onlar üretilecek ve tüketilecek şeyleri ve elekten tebalarına geçecek kırıntıları belirleyerek, temel toplumsal manivelaları kontrol ederler. Söz sokaktaki evsizlere gelince, o zaman, öncelikli itiraz zenginlerin evle-

rinde mutluluk içinde yaşamalarını temin etmektir. Bu can alıcı faktör, kaynaklar üzerindeki basit kontrolle birlikte, mevcut yönetilenlere baskı yapmayı şiddetle kısıtlar ve halkın dağıtıldığı ve marjinalize edildiği iyi işleyen bir kapitalist demokraside Hume'un paradoksunu azaltır.

Problem hâlâ çözülmeden duruyor. Hume düşünce üzerindeki kontrolün doğal sağduyu inançlarını bastırmada ve böylelikle güce boyun eğmeyi sağlamada ana faktör olduğunu vurgulamakta haklıdır. Halkın bunu anladığı varsayılmaz; bu hedefleri baltalardı. Fakat elitler itaat sopayla garanti edilemediğinde, demokrasinin başka araçlarla çökertilmesi gerektiğinin gayet iyi farkındadır. Bu endişelerin yıllarca açık açık söylendiğini görmek aydınlatıcıdır, gerçeği göz önüne serer.

Bir tarihçinin yorumuna göre, 17 yüzyıl İngiliz devrimi sırasında, liberter gruplar "tarihte demokratik düşüncenin ilk büyük patlamasını temsil eder" ⁸ Özgürlük güdüsünün bu ifadesi, tehdidin ne içerdiği sorusuyla aynı anda ortaya çıktı. Radikal demokratların liberter fikirleri, hali vakti yerinde insanlar tarafından çok kötü olarak değerlendirilir. Onlar evrensel eğitim, garanti edilmiş sağlık bakımı ve yasaların demokratikleştirilmesinden yanadırlar; onlar bir tilkiye yoksul insanlar da kaza benzetilirse "onların tüylerini yolar ve onları beslerler" Bir eleştirmenin uğursuz ifadesiyle, "insanlara baştan çıkarıcı bir doktrin" vaazı verdikleri ve "krallıktaki en nitelikli adamların hepsine karşı... ayaktakımının yükselmesine, bütün lordlara, kibar tabakaya, papazlara, avukatlara, zengin ve barışsever adamlara karşı... biraraya gelmelerine ve birlik olmaları"na yardım ettikleri bir tür liberasyon teolojisi geliştirdiler (tarihçi Clement Walker). Aşağı tabaka Kral ya da Parlamento tarafından değil, "bizim istediklerimizi bilen, bizim gibi yurttaşlar tarafından" yönetilmek istedi. Broşürlerinde şunlar da yazıyordu: "Korkuyla seçilen, bizleri ezen ve halkın acılarını anlamayan şövalyeler ve kibar beyler bize kanun yaptıkça asla iyi bir dünya olmayacak."

8) Margaret Judson, akt. Leonard W. Lewy, *Emergence of a Free Press* (Oxford University Press, 1985), s. 91.

Bu fikirler doğal olarak en üstteki insanları korkuttu. Onlar insan haklarını bahsetmek istiyorlardı, fakat makul sınırlar içinde ve “halktan bahsettiğimizde, insanların karışık rastgele yığınına kastetmiyoruz” ilkesi çerçevesinde. Özellikle korkutucu olan, özgürlük ve demokrasi vaazları veren gezici vaizler ve ustalar, ayaktakımını kışkırtan ajitatörlerdi; matbaalar otorite ve onun gizemini sorgulayan risaleler basıyordu. Bir eleştirmen şöyle uyarıyordu: “Uygun bir gizemi olmadan hiçbir yönetim biçimi olamaz” ve bu gizem halktan “gizlenmelidir” Dostoyevski’nin Büyük Engizitör’ü tarafından yankılanan sözlerde, aynı gözlemci vurgulamaya devam ediyordu: “Cehalet ve cehaletten çıkan hayranlık, medeni bağlılık ve itaatin babasıdır.” Radikal demokratlar “yönetimin bütün gizemleriyle sırlarını... basit insanların önüne (domuzun önündeki inci gibi) serdiler ve... insanları o kadar kaba ve küstah hale getirdiler ki, medeni bir kurala boyun eğmeye yetecek tevazuyu asla bulamayacaklar” Bir başka eleştirmen, “bir insanın onların gücünü bilmesi”nin tehlikeli olduğunu söyler. Demokratların yenilgisinden sonra John Locke şöyle yazar: “Gündelikçiler ve tüccarlar, evde kalmış kızlar ve sütçü kadınlar” a inanmaları söylenmelidir; “çoğu bilemez ve bu yüzden inanmaları gerekir”⁹

Bu fikirlerin günümüze kadar geniş yankıları oldu.

John Milton ve dönemin diğer sivil liberterleri gibi Locke da, keskin biçimde sınırlanmış bir ifade özgürlüğü anlayışına sahipti; “dinsel birliklerinde saygısızca ya da yönetim ya da yöneticiler ya da devlet işleri konularında baştan çıkarıcı bir şeyler söyleyenler” hariç tutuluyordu. Halk kamu işlerinin dayanağını tartışma hakkından bile yoksun bırakılmalıdır; Locke’un Temel Carolina Anayasası, “bu anayasaların herhangi kısmı üzerinde her tür yorum ve sözün mutlak olarak yasaklanması”nı getirmekteydi. 1694’de sansürü kaldırmak için Parlamento’ya sunulan gerekçe de, Locke düşünce ve ifade özgürlüğünü savunmadı, yalnızca ti-

9) Christopher Hill, *The World Turned Upside Down* (Penguin, 1975). Hill şöyle devam eder: “En azından Locke rahiplerin Tanrı’nın kendi yanlarında olduğunu söylediğini kastetmez.”

cari çıkarlar için yarar ve zarar değerlendirmesi yaptı.¹⁰ Demokrasi korkusunun galip gelmesi ve liberter güruhun yenilmesiyle İngiltere’de sansürün kalkmasına razı olundu, çünkü, “Kanaat oluşturunca... kendi kendilerini sansürledi. Varlıklı insanları korkutan hiçbir şey basılmadı,” der Christopher Hill. Amerika Birleşik Devletleri gibi iyi işleyen bir kapitalist devlet demokrasisinde varlıklı insanları korkutabilecek hiçbir şey kamunun gözünden çok uzak tutulamaz –bazen oldukça şaşırtıcı başarılarla.

17. yüzyıl radikal demokratları tarafından çoğaltılan endişeler yeni değildi. Herodot’a kadar geri gidersek, özgürlüklerini kazanmak için mücadele eden insanların, liderin hayal meyal olması gereken “sıradan adamdan farklı bir düzenin varlığı olduğu” efanesini yaratan ve halka göre bir mesele olmayan yönetimin sırlarını onları yönetmeye hak kazananların sorumluluğuna bırakan, “ilk kez kraliyet törenlerini işin içine katan” hünerli ve kararlı liderlerin eylemleriyle, nasıl “bir kez daha otokratik yönetim tabi hale geldiklerini” okuyabiliriz.

1650’lerde Parlamento ve ordu savunucuları, ayak takımının onların işlerine burnunu sokamayacağını insanlara kolaylıkla kanıtladılar. Bunu süregiden monarşist duyarlılıklarıyla ve halk gibi budala oldukları kabul edilmese de ‘gerçek halk’ olan kibar tabakanın ve ordunun elindeki işlerini bırakmaya gönülsüzlükleriyle gösterdiler. İnsan kitleleri ‘sersem kalabalıklar’, ‘insan suretinde hayvanlar’ olarak tanımlanıyordu. Tıpkı “bir delinin ya da aklını kaçırmış birinin, kendi iradesine karşı bile olsa, hayatını koruma”nın doğru olması gibi, onları baskı altına almak da doğrudur. Halk “günahkâr ve layık olmayan insanlara güvenecek ve iktidarı verecek kadar ahlâkı bozuk ve yozlaşmış” ise “çok az olsa da iyi olanların namına iktidardan yoksun bırakılır”¹¹ İyi ve az sayıda

10) Levy, a.g.y. Milton’ın *Areopagitica*’sının ‘toptan hoşgörüsüzlüğü’nde yanlış olarak liberal bir başvuru olduğuna inanılır; bkz. John Illo, *Prose Studies* (Mayıs, 1988, No. 1). Milton’ın kendisi broşürün amacını şöyle açıklar: “Doğru ve yanlışın, cezalandırılacak ve bastırılacak şeyin belirlenmesi, vasat yargılamanın cahil insanların... kontrolü altında olmayabilir”; yalnızca “zararlı ya da hakaretamız,” “hatalı ya da rezil,” “imana ya da töreye” “papalığa” ve “açık batıl itikada” “mutlak olarak karşı zındık” olduğunu düşündüğü işi yasaklama otoritesi, doğru inancın “atanmış görevlisi”ndedir.

11) Morgan, a.g.y.

olanlar, kibar sınıf ya da sanayiciler ya da Parti'nin ileri gelenleri ve Merkez Komite ya da (Henry Kissinger'ın sezgilerinden birini alıntılacak olursak) muktedirlerin konsensüsünü anlaşılır şekilde ifade ettikleri 'eksper' olarak nitelenen entelektüeller olabilir. Onlar iş imparatorluklarını, ideolojik kurumları ve siyasal yapıları idare eder ya da onlara çeşitli düzeylerde hizmet ederler. Görevleri sersem kalabalığı örtük bir boyun eğme durumunda tutmak ve böylelikle korkunç özgürlük ve kendi kaderini tayin olasılığına set çekmektir.

Benzer fikirler, 'Amerika'yı keşfetmeleri'nden 500 yıl sonra Tzvetan Todorov'un 'insanlık tarihindeki en büyük soykırım' dediği şeye girişen İspanyol kaşiflerce dile getirilmişti. Onlar terör eylemlerini ve baskıyı, yerlilerin "yiyeceklerinin yenecek gibi olmadığı ve vahşi hayvanlarınkinden azıcık daha iyi olduğu, deli bir insan ya da hatta vahşi bir hayvandan daha fazla kendilerini yönetme yeteneği olmadığı" ve aptallıkları "başka ülkelerdeki bir çocuğun ve delininkinden daha fazla" olduğu temelinde meşru gösteriyorlardı. Todorov temel düşünceyi şöyle özetler; bu sebeplerle "vesayet haklarının uygulanması için" müdahale yasalır.¹²

İngiliz vahşiler birkaç yıl sonra görevi devraldığında, onlar doğal olarak benzer bir tavrı benimsediler. George Washington'ın medeniyetin ilerlemesinin yolunda duran nesneler olarak tanımladığı ve kendi iyilikleri için ortadan kaldırılması gereken insan suretindeki kurtları ehlileştirmeye çalıştılar. İngiliz sömürgeciler aynı nosyonu daha önce, mesela 'kasap' olarak bilinen Lord Cumberland Kuzey Amerika'daki gemisinin peşine düşmeden önce İskoçya'nın dağlık bölgelerini yakıp yıktığında, 'yabani insan' Keltlere uygulamışlardı.

Yüz elli yıl sonra onların ardılları, yeni tahminlere göre delilerin sayısını yaklaşık 10 milyondan 200 bine düşürerek Kuzey Amerika'yı bu yerli belasından arındırdılar ve Filipinler'deki vahşi hayvanları medenileştirmek için, gözlerini başka yerlere çevir-

12) Todorov, *The Conquest of America* (Harper and Row, 1983), s. 5, 150. "16. yüzyıl İspanyol hümanizminin doruklarından biri" olan, profesör ve teolog Francisco de Vitoria'dan alınırlar.

diler. Görev verilen Hintli savaşçılar onların cennete yükselişlerini hızlandırarak, yüz binlerce Filipinlinin ruhunu korumayı başardılar. “Yerlileri İngiliz usulü katlederek” “yanlış yola sapmış yaratıkları” haysiyetsizliklerinden de kurtardılar. New York basını onların acı sorumluluğunu tanımlarken, “onlar ordumuza saygı duymayı öğrenene dek toplu öldürmelerde yatan çamurlu şerefini” üstlenmeliyiz, “sonra daha zor olan girişimlerimize saygı duymalarını sağlama görevine” geçmeliyiz diye ekledi.¹³

Bu, öldürücü Avrupa medeniyeti vebasının dünyanın çoğunu mahvetmesi gibi, aşağı yukarı tarihin seyridir.

Cephe gerisinde devam eden problem 17. yüzyıl siyasal düşünürü Marchamont Nedham tarafından açık seçik formüle edildi.¹⁴ Radikal demokratların önermeleri, diye yazıyordu, “cahil insanların, ne eğitim ne kader, otoriteye başvurusuyla” sonuçlanacaktı. Özgürlükleri verilmiş, “kafasının dikine giden kalabalıklar”, “bütün ahlâksızlıklara, ziyankârlıklara, sırf anarşi ve kargaşaya doğru hazır yola çıkan”, “zenginlerin cüzdanlarını iğdiş etme ve saçma”yla uğraşan “halkın en alt tabakası”nı seçecekti.

Retoriğin zenginleşmesinden başka, duygusallık da günümüz siyasal ve ideolojik söyleminin standart özelliğidir; gerçekte, yüzyıllar boyunca halk mücadeleleri demokratların önermelerini hayata geçirmede başarılı oldukça bu duygusallık arttı. Bu sonuç onların gerçek rızalarını azaltmak ve otoriteye boyun eğdirmenin yeni mekanizmalarını tesis etmek için daha da incelmiş araçlar gerektirdi.

Böyle problemler hep toplumsal devrim ve karışıklık dönemlerinde çıkar. Amerikan devriminden sonra isyankarlar ve bağımsız çiftçilerin, 1776’nın broşürlerinde ifade edilen ideallerin ciddiye alınmadığını zor yoluyla öğrenmeleri gerekti. Halk insanların dertlerini bilen, kendileri gibi köy insanları tarafından değil, kibar tabaka, tacirler, avukatlar ve özel gücü ellerinde tutan ya da ona hizmet eden başkaları tarafından temsil ediliyordu. Kurucular tarafından dile getirilen egemen doktrin şuydu: John Jay’in

13) Bkz. *Turning the Tide*, s. 162.

14) A.g.y.

sözleriyle “memleketin sahibi olan halk onu yönetmelidir” 19. yüzyılda şirketlerin yükselişi ve özel ve kamusal hayat üzerinde onların hakimiyetini sağlamak için tasarlanan yasal yapılar, halk demokrasisinin Federalist karşıtının zaferini yeni ve güçlü bir biçimde tesis etti.

Devrimci mücadeleler sıradan insanlar arasında radikal demokratik eğilimlere karşıtlıkta birleşmiş olsalar da birbirlerine karşı güç kullanmaya hevesli olanlarla doludur. Lenin ve Troçki, 1917’de devlet iktidarını ele geçirdikten kısa süre sonra, fabrika konseyleri ve Sovyetler dahil, halk kontrolü organlarını ortadan kaldırttı, böylelikle sosyalist eğilimleri engellemeye ve üstesinden gelmeye doğru gidildi. Ortodoks bir Marksist olan Lenin bu geri kalmış ve az gelişmiş ülkede, sosyalizme geçerli bir seçenek olarak bakmadı; son günlerine dek, onun için “sosyalizmin zaferinin birçok ülkedeki -özellikle Almanya’daki- işçilerin ortak çabasını gerektirmesi, Marksizmin temel doğrusu” olarak kaldı.¹⁵ Her zaman onun en büyük eseri olarak baktığım çalışmasında Orwell, İspanya’daki benzer bir süreci anlatır; orada faşistler, komünistler ve liberal demokratlar ülkenin çoğunu silip süpüren liberter devrim karşıtlığında birleşmişlerdi, ancak radikal halk güçleri hepten bastırılınca ganimet üzerinde çatışma çıktı. Genellikle büyük güç ve şiddetten önemli derece etkilenmiş pek çok örnek vardır.

Bu Üçüncü Dünyada özellikle doğrudur. Batılı elitlerin daimi endişesi, halk örgütlerinin, ayrıcalıklıların imtiyazlarını tehdit ederek, anlamlı demokrasi ve sosyal reformlara yönelik bir temel oluşturabileceğidir. “En nitelikli insanlar”a karşı “ayaktakımın yükselişi” ve “onları birbirleriyle birlik ve kombinasyon içine çekme” peşinde olanlar bu yüzden bastırılmalı ve elimine edilmelidirler. Başpiskopos Romero’nun askeri cuntaya desteğin kesilmesi için Başkan Carter’a yalvarmasından hemen sonra öldürülmesi şaşırtıcı değildir; “en temel insan haklarını savunmak üzere halk örgütlerinin savaşıma karşı dizginlerinden boşanmış baskıyı

15) Lenin, 1922, akt. Moshe Lewin, *Lenin’s Last Struggle* (Pantheon, 1968). Lenin’in amacı ve çabaları hakkında Lewin’in yorumu benim burada anlattıklarımın çok farklı olsa da.

şiddetlendirme”de ya da Batı’daki medya ve entelektüellerin vahşete aldırmaması ve Başpiskopos’un tanımladığı, yerine getirilen görevdeki zorunlu işler için bir örtü olarak, ABD tarafından koterılan askeri güçlerin ve sivil hükümetin suç ortaklığını gizlemede kullanılacaktır.

Daha da kötüsü, ABD yönetim liderlerinin terminolojisiyle ‘çürüme yayılabilir’; halkın dertlerine kulak veren bir biçim içinde başarılı bağımsız gelişmenin görünür bir etkisi olabilir. İç hükümetin düzenlediği belgeler ve halka açık kayıtlar, ABD’li planlamacıların büyük endişesinin başka bölgelere ‘bulaşan’ demokrasi ve sosyal reform ‘virüsü’nün yayılabileceği korkusu olduğunu göz önüne serer. Örnekler 1940’larm sonunda Yunanistan’da birinci büyük savaş sonrası gerilla hareketini bastırma operasyonlarının yanı sıra, aynı zamanlarda Avrupa’daki emek hareketinin altını oyma, Güney Vietnam’a ABD işgali, Guatemala ve Şili’deki demokratik hükümetin devrilmesi, Nikaragua ve Orta Amerika’nın başka yerlerindeki halk hareketlerine saldırı ve başka pek çok vakayı kapsar.

Benzer korkular Amerikan devrimiyle ilgili olarak Avrupalı devlet adamları tarafından dile getirilmişti. Bu, “isyan havarilerine yeni bir güç verebilir” diye uyarıyordu Metternich; Çar’ın diplomalarından birinin söylediği gibi, “zararlı Cumhuriyetçilik ve halkın kendini yönetmesi doktrini” gibi “habis ilkelerin akını ve bulaşması” yayılabilirdi. Bir yüzyıl sonra aktörler tersine döndü. Woodrow Wilson’ın dışişleri bakanı Robert Lansing, Bolşevik hastalık yayılırsa, “dünyadaki hakimiyetin insanlığın cahil ve kapasitesiz kitleleri”ne bırakılacağı konusunda uyarıda bulunuyor ve şöyle devam ediyordu: Bolşevikler “sayısal çokluklarıyla efendi haline gelmeye teşvik edilen cahil ve akıl yönünden eksikli olanlara hoş geliyor... bütün dünyadaki sosyal huzursuzluk süreci bakımından gerçek bir tehlike” Her zamanki gibi korkunç tehdit demokrasidir. Almanya’da asker ve işçi konseyleri kısa bir süreliğine sahneye çıktığında, Woodrow Wilson “yabancı ülkelerden dönen Amerikalı zenci [askerler]” arasında tehlikeli düşüncelere ilham vereceğinden korktu. Zaten zenci çamaşırcı kadınla-

rın “para senin olduğu kadar benimdir de” diyerek, mevcut ücretlerden daha fazlasını talep ettiğini Wilson duymuştu. Bolşevik virüsü yok edilmezse, başka felaketlerin yanı sıra, işadamlarının yönetim kurullarında işçi bulunmasına alışmak zorunda kalabileceğinden korktu.

Akılda tutulan bu meşum sonuçla, Sovyetler Birliği’nin Batı tarafından istilası savunma temelinde haklılaştırıldı; itibarlı bir çağdaş diplomatik tarihçinin onaylayarak söylediğı gibi, “kapitalist düzenin hayatta kalmasına... Devrim’in meydan okumasına” karşı bir savunma. Medeni düzeni içteki düşmanlara karşı savunma ihtiyacı da vardı. Dışışleri bakanı Lansing şu açıklamayı yaptı: “Bolşevizm ve anarşi liderleri”nin “Amerika Birleşik Devletleri’ndeki yönetime karşı propaganda yapmayı ve örgütlenme”yi sürdürmelerini engellemek için güç kullanılmalıdır. Wilson yönetimi tarafından yürürlüğe konan baskı, şirket iktidarının ve onun çıkarlarını temsil eden devlet otoritesinin lehine, medya ve genel olarak elitlerin genel onayıyla, cahil ayaktakımına karşı öz-savunma içinde demokratik politikanın, sendikaların, basın özgürlüğünün ve bağımsız düşüncenin altını başarıyla oydu. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra, yine bir Sovyet tehdidi bahane edilerek, aslında yönetilenlere boyun eğdirmenin restore edilmesi için pek çok benzer hikâye oynandı.¹⁶

1960’larda siyasal hayat ve bağımsız düşünce yeniden canlandığı zaman problem yine ortaya çıktı; reaksiyon da aynıydı. Avrupa, Japonya ve Amerika Birleşik Devletleri’nden liberal elitleri biraraya getiren Üçlü Komisyon, ‘demokrasinin fazlalığı’ ayrıcalıklı elitlerin engellenmemiş yönetimine -ki siyasal teolojide ‘demokrasi’ denen şeye- bir tehdit getirdiğı için ‘demokrasi krizi’nin yakın olduğı konusunda uyarıyordu. Problem bildik bir problem-di; ayaktakımı, cemaatleri üzerinde kontrol kazanarak ve taleplerini zorlamak için siyasal arenaya girerek, onların işlerini düzenlemeye çalışıyordu. Özgürlük ve bağımsızlık için başka yerlerde-

16) Bkz. benim *Turning the Tide* (Boston: South End, 1985); *Necessary Illusions* (South End Press, 1989). Lansing ve Wilson için bkz. Lloyd Gardner, *Safe for Democracy* (Oxford University Press, 1987), s. 157, 161, 261, 242.

ki kara cahil kitlelerin mücadelesiyle cesaretlenerek genç insanlar, etnik azınlıklar, kadınlar, sosyal aktivistler ve başkaları arasında çabalar organize ediliyordu. Komisyon 'demokrasideki ılımlılığın' eski altın günlere dönüş gerektirdiği sonucuna vardı; nostaljiyle yorum yapan bir Amerikalı raportörün dediği gibi, "Truman'ın görece az sayıdaki Wall Street avukatı ve bankeriyle ülkeyi yönetebildiği" günlere.

Siyasal yelpazedeki bir başka nokta, muhafazakâr demokrasi küçümsemesinin Sör Lewis Naimier tarafından veciz şekilde dile getirilmesiydi: "Kitlelerin düşünmesi ve eylemesinde gezegenlerin dönmesinden, kuşların göçünden, kır sıçanı sürülerinin denize dalmalarından daha fazla özgür irade yoktur." Şayet kitleler karar alma arenasına anlamlı bir şekilde girmekte ısrar ederlerse, yegane felaket sonunda vuku bulacaktı. Önde gelen yeni muhafazakâr entelektüel Irving Kristol şu eklemeyi yapar: "Önemsiz insanlar gibi önemsiz milletler de, hızla önemli olma yanılsamasına kapılabilirler." Bu yanılsama zor kullanılarak onların küçük beyinlerinden uzaklaştırılmalıdır, şöyle devam eder: "Gerçekten, 'gambot diplomasisi' günleri hiçbir zaman bitmez... Polis arabasının iç düzen için olduğu kadar, gambot da [savaş gemisi] uluslararası düzen için gereklidir."¹⁷

Bu fikirler aklımıza, siyasal söylemin günümüzdeki Orwellci sapıklıklarından birinde 'muhafazakârlar' denen güçlü ve müdahaleci bir devletin savunucuların hoşlanacağı şekilde, Amerikan tarihindeki açık ara en geniş devlet propaganda kurumunu kuran Reagan idaresini getirir. Kamu Diplomasisi Ofisi -öyle deniyordu- genel olarak Orta Amerika'daki terör devletlerinin ABD'ye desteğini mobilize etmek ve bir resmi memurun dediği gibi, 'Sandinistaları şeytanlaştırmak'la uğraşıyordu. Program açıklandığında bir başka yüksek memur bunu, 'düşman toprakları'nda sürdürülen türden bir operasyon olarak tanımladı -standart elitlerin halka, yenilmesi gereken bir düşman olarak bakışını yansıtan yerinde bir ifade.

Bu vakada düşman tamamıyla yenilemedi. Halk hareketleri köklerini derinleştirdiler ve çok fazla propagandanın tersine

17) *Wall Street Journal*, 13 Aralık 1973.

1960'lardan bu yana nüfusun yeni sektörlerinde yayılarak, kamu heyecanlandırılmadan önce John F. Kennedy'nin taahhüt edebildiği açık şiddetin daha etkili biçimleri yerine devleti yeraltından gizli teröre sevk edebildiler.

Elitlerin Vietnam savaşı sonrası içeride demokrasi korkusunun çoğalması konusunda düşünüp taşınmaları gibi, dışarıda da çürüme ve kanserin yayılmasıyla uğraşmak zorundaydılar. İçeride düşünce kontrol mekanizmaları ve dış ülkelerde devlet terörü ve hükümet devirmenin gerçek sebepleri, Reagan idaresinin propaganda operasyonlarının en gösterişlilerinden birinde büyük açıklıkla meydana çıktı –bu arada Kongre'nin alakasız olarak belirlediği gibi, kesinlikle illegaldi. Bir refleks olarak propaganda sistemi bir sorumlu uydurdu; bu vakada güncel düşman olan Nikaragua yarıküreyi ele geçirmeyi planlıyordu. Fakat aktüel kanıtlar sağlamaya da devam edilmekteydi: Şeytan komünistler açıkça 'sınırsız bir devrim'i deklare etmişlerdi. Bu sorumlu -disipline edilmiş eğitilmiş sınıflar arasında hiç alay konusu değildi- Sandinista lideri Tomás Borge'nin bir konuşmasına dayanıyordu; Borge orada Nikaragua'nın "devrimimizi ihraç edemeyeceği"ni fakat "örneğimizi ihraç edebileceği"ni, "bu ülkelerin bizzat halklarının... kendi devrimlerini yapmaları gerektiği"ni ifade ediyordu; bu bakımdan Nikaragua devriminin "ulusal sınırları aştığı"nı söylüyordu. Aldatmaca hemen açığa çıktı, hatta marjinal olarak basında yer aldı. Fakat kendini kaptırmak için çok kullanışlıydı. Kongre, medya ve siyasal yorumcular tarafından hevesle kabul edildi. Cümle bir Dışişleri Bakanlığı propaganda belgesinde başlık olarak kullanıldı ve Dünya Mahkemesi'nin ABD'yi 'yasa dışı güç kullanımı' ve Nikaragua'ya illegal ambargoyu sonlandırmaya çağıran yargısına rağmen Kontralara 100 milyon dolarlık yardım sağlamada Kongre'yi zorlamak için Reagan'ın konuşmalarını yazarlar tarafından başarıyla sömürüldü.

Eğitilmiş sınıflar arasında çok geniş kabul görmesini açıklayan can alıcı nokta, aldatmacanın ardında yatan geçerli bir bakış açısidir. İlk başlarda Sandinistaların sosyal reformları yapmada ve iç ihtiyaçlar için üretimdeki başarıları, Washington ve New York'ta

alarm zillerinin çalmasına sebep oldu. Bu başarılar Metternich ve Çar'ı ve 17. yüzyıldan beri en nitelikli insanları, hakları olarak egemen olmayı uman bütün insanları heyecanlandıran benzer korkuları artırdı: Çürüme yayılabilir, virüs başkalarına bulaşabilir ve ayrıcalıkların temeli dağılabilirdi.

Onları frenleyen bütün çabalara rağmen ayaktakımı hakları uğruna dövüşmeye devam etti ve zamanla liberter idealler kısmen gerçekleşti, hatta geçer akçe haline geldi. Mesela, diğer eski anlayışlar günümüzdeki ahlâki ve entelektüel menzilimizin dışında kalmasına rağmen, 17 yüzyıl radikal demokratlarının aykırı fikirlerinin çoğu bugün yeterince ehli görünmektedir.

Konuşma özgürlüğü doğrultusundaki mücadele ilginç bir vakadır ve bütün özgürlükler ve haklar sırasının başında yer aldığı için en can alıcı konulardan biridir.¹⁸ Temel soru, devletin iletişimin içeriğine ne zaman yasaklama getirebileceğidir –tabii şayet getirirse. Kritik bir unsur tahrikçi karalamalardır, yasa tarihçisi Harry Kalven'ın “dünyanın her tarafında kapalı toplumların alameti farikası” dediği, devletin konuşmaya suç oluşturacak şekilde müdahale etmesi fikridir. Tahrikçi karalamaları hoşgören bir toplum, diğer karakteristikleri ne olursa olsun, özgür değildir. İngiltere'de 17 yüzyıl sonlarında suçları karşılığında erkekler hadım edildi, bağırsakları çıkarıldı, vücutları dört parçaya ayrıldı ve başları kesildi. 18. yüzyılda kurulu otoritenin ancak yıkıcı münakaşaların susturulmasıyla sürdürülebileceği yönünde genel bir konsensüs vardı ve “yönetimin iyi imajına yönelik gerçek ya da hayali herhangi bir tehdit” zor kullanılarak önlenmeliydi (Leonard Levy). “Özel insanlar üstlerinin yargııcı değildir... Bu tüm yönetimin kafasını karıştırdı,” diye yazar editör. Hakikatin savunması yoktu: Gerçek suçlama yanlış olandan çok daha kriminaldir, çünkü bunlar otoriteyi itibardan daha da düşürmeye eğilimlidir. Bu arada muhalif fikirlere muamele, bizim daha liberter çağımızda benzer bir model izler. Yanlış ve saçma suç gerçek bir problem değildir; istenmeyen hakikatleri ifşa eden mantıksız insanlardan toplumun korunması gerekir.

18) Daha ileri tartışma ve referanslar için bkz. *Necessary Illusions*, Kısım VIII, ek V.

Tahrikçi karalama doktrini Amerikan sömürgelerinde de des-
teklendi. Devrim dönemi boyunca muhalefete gösterilen hoşgö-
rüsüzlük herkesçe bilinmektedir. Önde gelen Amerikalı liberter
Thomas Jefferson, cezanın “eylemli değil, fikren hain olan için”
uygun olduğunu savundu ve siyasal şüphelilerin tutuklanmasını
onayladı. O ve diğer kurucular, ulusal devletin ya da onun bileşi-
mindeki eyaletlerden herhangi birinin otoritesine karşı ‘ihamet ya
da saygısızlığın’ suç olduğunu savundular. “Devrim sırasında,
Washington, Adamses ve Paine gibi Jefferson da bağımsızlık ko-
nusundaki ciddi siyasal fikir farkları için hoşgörü gösteremedi;
vatanseverlik davasına tamamen boyun eğmenin makul bir alter-
natifi yoktu. Her yerde onu övmek için sınırsız özgürlük vardı
ama eleştirmek için yoktu,” der tarihçi Leonard Levy. Devrimin
başlarında Kıtasa Kongre, insanların “aldanıp yanlış fikirlere ka-
pılmaları”nı önlemek üzere devletin yasa çıkarmasını istedi. Bu,
Jeffersoncuların kendini korumak için daha liberter bir düşünce
külliyatı geliştirdikleri -bununla birlikte, güç kazandıklarında
tersine dönen bir süreç- 1790’ların sonunda bastırıcı önlemlere
maruz kalana dek gerçek olmadı.¹⁹

Birinci Dünya Savaşı’na kadar, Amerika Birleşik Devletleri’nde
konuşma özgürlüğüne ancak zayıf bir temel vardı ve Anayasa Mah-
kemesi tarafından tahrikçi karalama yasasının kaldırıldığı 1964’e
dek böyle bir temel yoktu. 1969’da Mahkeme sonunda ‘yakın ka-
nunsuz eyleme kışkırtma’dan ayrı olarak konuşma ve ifadeyi koru-
du. Devrimden iki yüzyıl sonra Mahkeme en nihayet, 1776’da öz-
gür bir yönetimin “gayrimemnunlara, yönetici iktidarın onları dü-
zeni bozmaktan yargılamadan önce, fikirlerini yayma, planlarını
kararlaştırma ve fiili isyan haricinde muhalefetin her türünü uygu-
lama” izni vermesi gerektiğini söyleyen Jeremy Bentham tarafından
savunulan tutumu benimsedi.²⁰ 1969’da Anayasa Mahkemesi, ben-
ce dünyada örneği olmayan, liberter bir standardı formüle etmeye
karar verdi. Örneğin, Kanada’da 1275’de Kralı korumak üzere bir

19) Levy a.g.y. s. 178-179, 297, 337 vd.; Levy, *Jefferson and Civil Liberties: the Darker Side* (Harvard University Press, 1963; Ivan Dee, 1989, s. 25 vd.)

20) Akt. Levy, a.g.y. 45.

suç olarak kabul edilen 'yalan haber' yasası yürürlükte olduğu için insanlar hâlâ hapsedilmektedir.

Avrupa'da durum daha da ilkindir. İngiltere konuşma özgürlüğü korumaya sınırlamalar getirdi ve hatta dine saygısızlık yasası gibi bir yüzkarasını hoş görüyordu. En dramatik olarak kendilerini absürd biçimde 'tutucu' olarak tanımlayanlarda görülen, Salman Rüşdi davasına tepkiler özellikle dikkate değerdi.²¹ Kuşkusuz çoğu, Posta ve Telgraf Bakanı olduğunda, bakana kalırsa "devlet otoritesinin altını oyma eğiliminde olan" herhangi bir yayını reddetme iznini Otorite'ye verecek şekilde Yayın Yetkisi Yasası'nı değiştiren Conor Cruise O'Brien'la aynı fikirdeydi.²²

Şunu da unutmamalıyız ki, Amerika Birleşik Devletleri'nde konuşma özgürlüğü hakkı Anayasaya'daki Birinci Değişiklik Yasası'yla konmadı; ancak 1960'lardaki işçi hareketi, sivil haklar ve savaş karşıtı hareketin ve diğer halk güçlerinin uzun vadeli çabalarıyla kondu. James Madison bir 'parşömen bariyer'in tiranlığı önlemeye asla yetmeyeceğini vurgular. Haklar kelimelerle verilmez, mücadeleyle kazanılır ve muhafaza edilir.

İfade özgürlüğü zaferinin genellikle en alçak ve korkunç bakış açılarını savunurken kazanıldığını hatırlamak da önemlidir. 1969 Anayasa Mahkemesi kararı, "zencileri gömmeyi" ve "Yahudileri İsrail'e göndermeyi" isteyen kukuletalı figürler, silahlar ve yanan bir haçla buluştuktan sonra adli kovuşturma açılan Ku Klux Klan'ın lehindeydi. Konuşma özgürlüğüne bakışta temel olarak iki tavır vardır: Nefret ettiğiniz bakış açıları için güçlü bir şekilde konuşma özgürlüğünü savunursunuz, ya da onu reddeder ve Sta-

21) Bkz. Chirisoopher Frew, "Demokrasi Korkusunda Ödlek Kaytarma", *Scotsman*, 3 Ağustos 1989, (ne yazık ki yalnız olmayan) Paul Johnson ve Hugh Trevor-Roper'a gönderme yapar. Rüşdi mahkeme tahrikçi karalama ve dine saygısızlıkla suçlandı ama Yüksek Mahkeme dine saygısızlık yasasının yalnızca Hristiyanlık için geçerli olduğuna, İslam için geçerli olmadığına ve yalnızca "Majestelerine ya da Majestelerinin Hükümetine ya da diğer devlet kurumlarına karşı" sözlü saldırının tahrikçi karalama sayılacağına hükmetti (*New York Times*, 10 Nisan 1990). İngiliz yasalarının, benzerleri gibi, yalnızca içerideki iktidarı eleştiriden koruduğu kabul edilmekle birlikte, mahkeme bu şekilde Ayetullah Humeyni, Stalin, Goebbels ve diğer özgürlük karşıtlarının temel doktrinlerini desteklemiş oldu.

22) Akt. *British Journalism Review*, C. 1, No. 2, Kış 1990.

linist/faşist standartları tercih edersiniz. Bu basit gerçeklere vur-gu yapmak zorunda kalmak talihsizliktir.²³

17 yüzyılda en nitelikli adamlar tarafından ifade edilen korku, entelektüel söylemin, şirket pratiklerinin ve akademik sosyal bilimlerin ana teması haline geldi. Bunlar George Kenan, Kennedy entelektüelleri ve pek çok başkası tarafından saygı gösterilen, önde gelen bir ahlâkçı ve dışişleri danışmanı Reinhold Niebuhr'un ağzından açıklıkla ifade edildi. Şöyle yazıyordu Niebuhr: Vasat insan akıllı değil imanı takip ederken, "rasyonalite soğuk duruşlu gözlemcilere aittir" Soğuk duruşlu gözlemciler 'vasat insanın aptallığı'm kabul etmeli ve naif salakları yolda tutacak 'gerekli yanıl-sama'yı ve "duygusal olarak etkili aşırı basitleştirmeyi sağlamalıdır" diyordu. 1650'ye kadar "deli ve akıl hastası insanları", cahil ayaktakımını, tıpkı denetim olmadan bir çocuğun caddenin karşısına geçmesine izin verilmemesi gibi, kendi 'aşağılık ve yanlış' yargılarından korumak gerekmektedir.

Hakim kavramlaştırma uyarınca, birkaç şirket enformasyon sistemini kontrol ediyorsa, demokraside bir ihlal yoktur: Bu gerçeğe demokrasinin özüdür. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*'da halkla ilişkiler endüstrisinin önde gelen isimlerinden Edward Bernays şöyle yazmaktaydı: "Demokratik işleyişin tam özü", "rıza mühendisliği" denen "kandırma ve ikna etme özgürlüğüdür." Kandırma özgürlüğü şayet birkaç elde toplanırsa, bunun özgür bir toplumun doğası olduğunu anlamamız gerekir. 20. yüzyılın başlarından beri halkla ilişkiler endüstrisi, iş dünyasına uygun bir iklim yaratmak için "hayatın ekonomik olguları hakkında Amerikan insanını eğitmeye" muazzam kaynaklar tahsis etmişti. Görevi, bir AT&T yöneticisinin sekiz yıl önce ifade ettiği gibi, "tek gerçek tehlikesi şirketlere karşı gelmek" olan 'kamu aklı'nı kontrol etmektir. Ve bugün *Wall St. Journal* "işçilerin tavır ve davranışlarını değiştirmek için" muazzam boyuttaki "New Age seminerler" ve "işçinin şirkete bağlılığındaki la-kaytlığı" tersine çevirmek amacıyla dizayn edilen başka çağdaş

23) Levy, *Emergence*, s. xvii, 6, 9, 102; Harry Kalven, *A Worthy Tradition* (Harper and Row, 1988), s. 63, 227 vd., 121 vd.

beyin yıkama ve aptallaştırma araçları yaratmada “şirket Amerikası’nın uyumlu çabaları”nı şevkle anlatır.²⁴ Peder Moon ve evanjelist Hristiyanlar, köylü örgütlenmesi tehlikesine set çekmek ve Latin Amerika’da yoksullara hizmet veren bir kilisenin altını oymak için benzer araçlar kullanırlar –ne yazık ki Vatikan’ın yardımlarıyla. Tabii bu faaliyetlerinde, ABD’nin ve ona bağlı ülkelerin gizli servisleri ve aşırı sağın uluslararası örgütleriyle yakın ilişkide olanlar tarafından da yeterinde fonlanırlar.

Bernays 1928 tarihli bir halkla ilişkiler el kitabında temel bir noktayı dile getirir: “Kitlelerin organize olmuş alışkanlıkları ve kanaatlerinin bilinçli ve zekice manipülasyonu, demokratik toplumun önemli bir unsurudur... Kesintisiz ve sistematik propaganda kullanmaya ihtiyacı olanlar zeki bir azınlıktır.” Muazzam ve belirleyici güçlerini düşünecek olursak, Amerika Birleşik Devletleri’nin üst sınıf bilinçli işadamları bu dersleri etkili bir şekilde kullanmışlardır. Bu yüzden Bernays’ın propaganda savunusu, United Fruit Company halkla ilişkilerin başı Thomas McCann tarafından alıntılanıyordu; ki aynı Bernays, medyanın gönüllü itaatiyle iş dünyası propagandasının büyük bir zaferi olan 1954’deki Guatemala demokrasisinin devrilmesine temel hazırlamada muhabere hizmeti sağlamıştı.²⁵

Zeki azınlık bunun kendi fonksiyonları olduğunu anlamıştı. ABD gazetecilerinin kıdemlisi Walter Lippman, “demokrasi pratiğindeki” bir “devrimi”, “rıza imalatı”nın “bir özbilinç sanatı ve popüler yönetimin mutlak bir organı” haline gelmesi olarak tanımlar. “Ortak çıkarlar çok geniş biçimde kamuoyundan tamamen yakayı sıyırdığı ve yalnızca kişisel çıkarları yerelliğin ötesine erişen özel bir sınıf, toplumsal ve ekonomik yönetim kapasiteleri olan nitelikli adamlar tarafından idare edilebildiği” zaman bu doğal bir gelişmedir.

24) Akt. Herbert Schiller, *The Corporate Takeover of Public Expression* (Oxford University Press, 1989).

25) McCann, *An American Company* (Crown, 1976), s. 45. Medyanın gülünç işleri için bkz. benim *Turning the Tide* (South End, 1985), s. 164 vd. Ayrıca bkz. William Preston ve Ellen Ray, “Disinformation and Mass Deception: Democracy as a Cover Story”, ed. Richard O. Curry, *Freedom at Risk* (Temple University Press, 1988).

Bu sosyoloji ve psikoloji teorileri otoriter beyanat araçlarıyla kurulmuştu, bu yüzden Lippman'ın açıkladığı gibi, net olarak farklılaştırılması gereken iki tür siyasal rol bulunmaktaydı. Birincisi, özel sınıfa, 'içeriden' olanlara, enformasyon ve anlamaya erişimi olan 'sorumlu adamlar'a verilen rol. İdealde resmi bir büroda özel bir eğitim almaları ve toplumun problemlerini çözmede kriterlere vakıf olmaları gerekir: "Bu kriterlerin ne kadar kesin ve nesnel olabilirse, onların alanındaki siyasal kararlar o ölçüde fiilen insanların çıkarlarıyla ilişkiyi getirir." "Halk adamları" zaten "kanaate yol gösterir ve isabetli bir kamusal kanaatin oluşumunda" sorumluluk alırlar. Özel sınıfın kamu çıkarına -akademik sosyal bilimlerden uydurulan mitoloji ve mistifikasyon ağında 'ulusal çıkar' olarak adlandırılır- hizmet ettiği zımnen varsayılır.

İkinci rol, çok kısıtlanması gereken 'kamu'nun görevi'dir. Lippman'ın bir konunun "örtük değerine göre karar vermek" ya da analiz veya çözüm sağlamak dediği kamu için değil, fakat sadece onun gücünü ara sıra özel sınıftan 'sorumlu adamlar'ın şu ya da bu grubunun 'hizmeti'ne vermektir. Kamu "akıl yürütmez, araştırma yapmaz, icat yapmaz, kandırmaz, pazarlık yapmaz, karara bağlamaz" Tersine, eldeki meseleyi bir kez makul ve yansız düşününce "kamu yalnızca yönetici olarak eyleme pozisyonundaki birinin partizanı gibi kendini hizalayarak harekete geçer" Bizim "şaşkın bir güruhun kükremleri ve ayakları altında kalmaktan uzak yaşayabilmemiz" için "kamu yerine yerleştirilmelidir" Güruhun "bir fonksiyonu vardır; eylemin katılımcısı değil, meraklı izleyicisi" olmak; bu "sorumlu insan"ın görevidir.²⁶

"Liberal demokrasi için" ilerici bir "siyasal felsefe olarak" kabul edilen bu fikirlerin, kendi başlarına tasarlayıp yaratamayacakları daha iyi bir hayat için aptal kitlelere yol gösteren Leninist öncü parti fikri arasında apaçık bir benzerlik vardır. Gerçekten başka bir pozisyondan, Leninist coşkudan 'Amerika kutlamaları'na geçiş yıllar içinde oldukça kolay olur. Doktrinler temelde benzer olduğundan bu şaşırtıcı değildir, fark esas olarak iktidar ihtimallerinin de-

26) Clinton Rossiter ve James Lare, *The Essential Lippman: a Political Philosophy for Liberal Democracy* (Vintage, 1965).

gerlendirilmesinde yatar: kitlesele halk m¼cadelesinin s¼m¼r¼lme-si ya da mevcut efendilerin ¼ıkarlarına hizmet vasıtasıyla.

Lippman ve diğerklerinin ¼nermelerinin ardındaki ifade edil-memiş varsayım yeterince açıktır: Gerçek g¼ce sahip olanlara -bizim toplumumuzda hakim iş d¼nyası ¼ıkarları- itaat etmeleri sayesinde ¼zel sınıfa kamu işlerini idare etme fırsatı sağılanır; se-çilmişlerin zırhı içinde yok sayılan kaba ama şaşkırtıcı olmayan bir gerçek.

Lippman'ın bu konudaki d¼ş¼ncesi Birinci D¼nya Savaşı'nda hemen sonraki tarihi taşıır; o zamanlar liberal entelekt¼el cemaat "bir Amerikan başkanından da ¼stlenilen en b¼y¼k girişim-lerden biri gibi g¼r¼nen d¼r¼st ve yararlı yorumcuları" olarak ba-şarılı hizmetlerinden ¼ok etkilenmişti (*New Republic*). Girişim son-radan "isteksiz ve kayıtsız bir çoğunluğa iradelerini empoze ettik-leri" için kendilerini ¼ven liberal entelekt¼ellerin desteğıyle, Hun vahşetiyle ilgili yalan propagandaların ve başka benzeri araçların yardımıyla, Woodrow Wilson'ın seçimdeki direktifi, barış olmaksı-zın zafer peşinde koşma fırsatı demek olan 'zafer olmadan barış'ın yorumuydu. Farkında olmadan İngiliz İstihbarat Bakanlığı'nın bir aracı olarak hizmet verdiler; g¼revleri gizlice "d¼nyanın hemen her yerindeki d¼ş¼ncelere yön vermek" olarak tanımlanmıştı.²⁷

Elli yıl sonra etkili siyaset bilimci Harold Lasswell *Encyclopaedia of the Social Sciences*'da şöyle yazdı: "İnsanların kendi ¼ıkar-larının en iyi yargıçları olduğı hakkındaki demokratik dogmatiz-me" yenilmemeliyiz. Onlar değıl, yargıçlar elittir; bu y¼zden or-tak iyilik için iradelerini empoze edecek araçları sağılama almala-rı gerekir. Toplumsam d¼zenlemeler z¼runlu itaat için gerekli g¼-c¼ onlardan esirgediğinde, "kitlelerin... cehaleti ve batıl inançla-rı" y¼z¼nden "b¼y¼k ¼lç¼de propaganda yoluyla, tamamen yeni kontrol teknikleri"ne başvurmak zorunludur. Başkaları da benzer fikirler geliştirdi ve ideolojik kurumlarda -okullar, ¼niversiteler, pop¼ler medya, elit gazeteler ve benzerleri- y¼r¼rl¼ğ¼ koydu.

27) Gizli belgelerden aktarılmıştır. R.R.A. Marlin, "Propaganda and the Ethics of Persuasion", *International Journal of Moral and Social Studies*, Yaz 1989. Bu konuda daha faz-lası için bkz. benim "Intellectuals and the State", Huizinga makalesi, Leiden, Aralık 1977; yeni basım *Toward a New Cold War* içinde (Pantheon, 1982).

Böyle doktrinler, gücün dar bir alanda yoğunlaştığı fakat sıradan insanların kendi meselelerini düzenlemede teorik olarak bir rol oynayabildiği -açıkça engel olunması gereken bir tehlike- biçimsel mekanizmaların olduğu herhangi bir toplumda tamamıyla doğaldır.

Cahil ve aptal kitleler potansiyel bakımdan daha tehlikeli olduğu için, rıza imalatı teknikleri, müttefiklerinden daha gelişmiş bir iş dünyası tarafından yönetilen ve başka bir yerdekenden pek çok bakımdan daha özgür bir toplum olan Amerika Birleşik Devletleri'nde inceden inceye bileylenmiştir. Fakat aynı konular eskiden olduğu gibi Avrupa'da da standart olarak kaldı. 1943 Ağustos'unda Güney Afrika başbakanı Jan Christian Smuts dostu Winston Churchill'i uyarıyordu: "Bu insanları serbest bırakma politikalarıyla, bir kargaşa dalgası yaratabiliriz ve komünizm Avrupa'nın bu bölgesinde her yere yerleşebilir." Churchill'in aklındaki, "dünya hükümetinin alışkanlıkları içinde barış halinde yaşayan zengin adamlar"ın elinde olması gerektiği; onların "daha fazla bir şey arama sebepleri" yoktu ve bu yüzden 'aç' ve 'hırslı' olanları da dahil barışı koruyacaklardı. Aynı kural içeride de uygulandı. Smuts çok alakalı olmamasına rağmen, özellikle Güney Avrupa'ya gönderme yapıyordu. Ortalıkta dolaşan faşizm ve radikal demokratik fikirlerle ilişkilenen tutucu elitlerin gözden düşmesiyle, anti-faşist direnişi ve onun halk temelini kırmak ve geleneksel düzeni tamir için, bu insanları serbest bırakmayacak politikaları sağlamak için dünya çapında bir program izlemek gerekli oldu: Batı Avrupa'dan Kore'ye kadar uygulanan bu kampanya, İkinci Dünya Savaşı sonrası tarihinde her ciddi çalışmanın ilk bölümünün konusu olacaktı.²⁸

Aynı problemler bugün de vardır. Avrupa'da, Amerika Birleşik Devletleri'nin tersine ağırlaşmaktadır; çeşitli devlet kapitalizmleri henüz geniş ölçüde işçi sendikalarını ortadan kaldırıp politikaları iş dünyası partilerinin hiziplerine tahsis edemedi, öyle ki en nitelikli insanlarla yönetmek için bazı engeller kaldı.

28) Daha fazla ayrıntı için bkz. benim makalem ve kaynakları: "Democracy in the Industrial Societies", *Z Magazine*, Ocak 1989.

Bu süregelen meseleler, en büyük düşmanın korkusuyla bir toplumsal denetim tekniğini kaybetmenin birlikte aklma geldiği, detant konusundaki Avrupa elitinin çelişik duygularını açıklamaya yardım eder.

Baştan beri farkında olunan temel problem, devlet güç kullanarak toplumu kontrol etme kapasitesini yitirdiğinde, ayrıcalıklı zümrelerin kamunun marjinalize edilmesini ve kamusal alandan uzaklaştırılmasını sağlayacak başka yöntemler bulması gerektiğidir. Önemsiz uluslar önemsiz insanlar gibi benzer pratiklere tabi kılınmalıdır. İkilem Carter idaresinin Latin Amerika uzmanı olan, aşırı liberal ve güvercin Robert Pastor tarafından dile getirildi. Pastor, yıllarca ABD politikasını savunduktan sonra şöyle yazdı: "Amerika Birleşik Devletleri, Nikaragua ya da bölgedeki başka ulusları kontrol etmek istemedi ama kontrolden çıkmış gelişmelere izin vermek de istemedi. ABD çıkarlarını olumsuz etkileme durumu hariç Nikaragualıların bağımsız olarak hareket etmesi istedi."²⁹ Kısacası, seçimleri bizim çıkarlarımıza uygun olduğu müddetçe, Nikaragua ve diğer ülkeler özgür -bizim yapılmasını istediğimiz şeyleri yapmada özgür- ve bağımsız olarak yollarını seçmelidirler. Onlara düşüncesizce verdiğimiz özgürlüğü kullanırlarsa, o zaman doğallıkla bizim de kendimizi savunma cevabı verme hakkımız doğar. İfade edilen fikirler, toplumun kontrolünün bir biçimi olarak, içeride demokrasinin hakim liberal kavramına yakın bir kopyadır. Yelpazenin öteki ucunda, Kristol'un yöntemlerine -savaş gemileri ve polis arabaları- hemen başvurmayı tercih eden 'muhafazakarlar'ı buluruz.

İşleyen bir beyin yıkama sisteminin, bazıları daha zarif, çeşitli görevleri vardır. Hedeflerinin biri aptal ve cahil kitlelerdir. Duygusal olarak etkili aşırı basitleştirmeyle oyalanarak, marjinalize edilerek ve tecrit edilerek o şekilde tutulmaları gerekir. İdeal olarak her insan, başkalarıyla ilişki içinde ne düşündüklerini ve neye inandıklarını keşfetmek için, kendi çıkarlarını ve programlarını formüle etmek ve onları gerçekleştirmek üzere eyleme geçmek

29) Pastor, *Condemned to Repetition* (Princeton University Press, 1987, s. 32), vurgular onundur.

için bireylerin kıt kaynaklarına imkân sağlayan örgütsel yapılar-
dan yoksun olarak, spor, pembe dizi ya da komedi oynayan bir te-
levizyon ekranı karşısında tek başına olmalıdır. O zaman periyo-
dik seçimlerde kendilerinden üstün olanların kararlarını onayla-
mak için izin verilebilir, hatta cesaretlendirilirler. 'Ayak takımı ka-
labalık' kitle medyasının ve itaate hazırlayan, herhangi bir zaman-
daki vatansever sloganları tekrarlama becerisi de dahil ihtiyaç du-
yulan becerilerde eğiten kamusal eğitim sisteminin uygun bir he-
defi değildir.

Beyin yıkama problemi, ciddi karar alma ve kontrole katıl-
mayı umanlar -iş dünyası, devlet ve kültürel idareciler; genel
olarak birbirine bağlı sektörler- için biraz farklıdır. Sistemin de-
ğerlerini içselleştirmeli ve yoğunlaşmış güç ve ayrıcalıkların çı-
karına işlev görmesi için izin verilen zorunlu yanılısmayı pay-
laşmalıdırlar. Fakat dünyanın gerçekliğinin belli bir anlayışına
sahip olmaları da gerekir, yoksa görevlerini etkili biçimde yeri-
ne getiremezler. Elit medya ve eğitim sistemi bu ikilemle başa
çıkma için bir çare bulmalıdır -kolay bir görev değildir bu.
Nasıl yaptığını ayrıntılarıyla görmek merak uyandırır, fakat bu
konumuzun dışındadır.

Hayati bir noktanın tekrar altını çizerek bitirmek istiyorum.
Özgürlük içgüdüğü sersemletebilir, genellikle de sersemletir, fa-
kat henüz öldürmez. Özgürlük için insanların adanmışlığı ve ce-
sareti, aşırı devlet terörü ve şiddetine karşı koymadaki gönüllü-
lükleri genellikle muazzamdır. Yıllar içinde bilinçte yavaş bir ge-
lişme olmuştur ve ütopyacı addedilmiş ya da önceki çağlarda ak-
la bile gelmeyen hedeflere ulaşılmıştır. Müzmin bir iyimser bu ka-
yıtlara dikkat çekebilir ve yeni bir on yılda ve hemen sonra yeni
bir yüzyılda insanlığın bazı amansız sosyal hastalıklarının üste-
sinden gelebileceği ümidini dile getirebilir; başkaları yakın tarihten farklı bir ders çıkarabilir. Şu ya da bu perspektifi doğrulamak
için rasyonel bir temel bulmak zordur. Hayatlarınıza yol gösteren
ulusal inançların çoğunun durumunda olduğu gibi, bir tür Pascal
bahsine girmekten daha iyisini yapamayız: Özgürlük içgüdüğü
inkar etmekle, insanların ölümcül sakatlığı, evrimsel bir ölüm

hedefi olduğunu kanıtlarız yalnızca; şayet bu doğruysa, onu beslemekle dehşet verici ölçüde olan insanın korkunç trajedi ve problemleriyle baş etme yolları bulabiliriz.

* * *

TARTIŞMA BÖLÜMÜ – GÖRÜŞLERİ AÇMA: SAĞDUYU VE ÖZGÜRLÜK

İki çatışan itki arasında dönüp duruyorum. Bir görev duygusu beni bahsetmek istediğim konu hakkında konuşmaya sevk ediyor. Fakat gündelik hayatın somut ve maddi problemleri (baskı ve adaletsizliğin özel şartlarıyla ilgili ne yapmalıyız?) üzerinde doğrudan harekete geçilmedikçe, insanın anlamının derin soruları -kendi kaderini tayin ve iktidar gibi- hakkında genel ve soyut tartışmalarda tatminkâr hiçbir şey olmadığını düşünen toplantıdaki birçok insan tarafından ifade edilen duygulara da epey yakınlık hissediyorum.

İkinci yoldan gidersek, ciddi olmamız gerekir. Kendi kaderini tayin, özgürlük ve adaletle ilgili genel anlamda ne kadar içgörü sahibi olmayı ümit edersek edelim, hâlâ tarihsel ya da kişisel özel koşullar ve durumlarda spesifik bir eylem yolunu çizme görevinden çok uzakta kalırız. Bilim tarihinden bir ders çıkarabiliriz. 19. yüzyıla kadar mühendislik pratiği temel bilimlerden daha fazla ders çıkarmayı bekleyemezdi ve bugün ilgilendiğimiz alanda bilimsel anlayışın çok ilkel evrelerinden çok uzakta olduğumuzu belirtmeye bile gerek yok.

Gerçek tarihsel durumlar hakkında ciddi olmak için, katılımcılarını anlamaya ve kesinkes belirlenmiş yargıları bir kenara bırakmaya başladık. Son zamanlarda yükselen ulusların kaderini tayin hakkını alın. Özel vakalar hakkında -mesela, Kuzey İrlanda, İbo'lar ve Kürtler, İsrail Filistin çatışması- akıllı bir şeyler söylemek istiyorsak, o zaman bu durumları anlamamız gerekir. Genel hükümler faydalı olabilir fakat yalnızca kısıtlı biçimde ve insani problemler düşünmeden yapılacak garantili, hatta hoşgörülebilir önermeler için fazla önemlidir.

Aynısı herkesin katıldığı toplantıda ortaya çıkan, eğitim politikası gibi ya da devlet kapitalizmi altında siyasal demokrasi ya da medyanın demokratikleştirilmesi gibi başka sorulara açısından da doğrudur.

İki seçeneğim varmış gibi görünüyor: özgürlük ve sağduyu konusunda genel meselelerde kalmak (görev duygusu tarafından dikte edildiği gibi); ya da iktidar, adalet ve insan hakları konusundaki özgül sorunları tartışmak. İkincisini yaparsam, kimi düşünce ve çalışmalarına aldığım sorularda kalmam gerekir. Bu yüzden ulusal kaderini belirleme hakkını, İsrail Filistin sorununu tartışabilmek için düşünebilirim, fakat Kuzey İrlanda için düşünemem. İlk durumda, söyleyeceklerim doğru ya da yanlış, akıllı ya da aptalca olabilir fakat en azından araştırmaya ya da düşünceye dayanmış olurdu.

Bunun gibi bir konferansta, grup toplantısı ya da takip edecek genel tartışma için ikinci yol bana daha uygun gibi geliyor. Böyle giriş mahiyetinde bir düşünceye gelince, genel konu daha uygun bir seçim gibi görünüyor. O yüzden görev duygusunu takip edeceğim ve bu konudaki bazı genel yorumlarda kalacağım –fakat lüzumsuz gecikmeler olmadan daha somut ve acil meselelere dönebilelim diye, kısıtlı olanlarda.

Sağduyu ve özgürlük meselesinde, insanların yaradılıştan hakları olduğu fikrini geliştiren zengin bir gelenek vardır. Buna uygun olarak, bu hakları çiğneyen herhangi bir otorite gayri meşrudur. Bunlar doğal haklardır, doğal dünyanın bir parçası olan insan doğasında kök salmıştır, öyle ki rasyonel bir araştırmayla onun hakkındaki çok şey öğrenebilmemiz gerekir. Fakat bilim, insan doğası hakkında kurumlaşmış doğrulara doğru bocalayan adımlar atarken ve felsefe insan doğası ve ondan türeyen hakların arasındaki bağlantıyı açıklamaya çalışırken sosyal teori ve eylem askıya alınabilir, ki hepimiz bunun varlığını seziyoruz. Bu yüzden sezgisel bir sıçrama yapmaya, insan doğasında özsel olanın ne olduğuna ilişkin ve bu temelde -yetersiz de olsa- meşru bir toplumsal düzen kavramı türetmeye yönelik bir varsayımda ybulunmaya mecbur oluruz. Sosyal eylemle (ya da eylemsizlikle) ilgili herhangi bir yar-

gı, bu türden bir akıl yürütmeye dayanır. Ahlâki tutarlılığa sahip her insan, muhtemelen sonuçları insan hakları ve ihtiyaçlarıyla bağdaşacağı gerekçesiyle bir eylem çizgisi seçecektir ve bu gerekçenin geçerliliğini elinden geldiği kadar açıklayacaktır.

Geleneksel bir düşünceye göre, dış zorlama olmadan araştırma ve yaratma temel bir insan ihtiyacıdır –bundan dolayı da temel bir insan hakkıdır. Bu, 18. yüzyıldaki özgün versiyonunda, örneğin Mill’e ilham veren Wilhelm von Humboldt’un eserinde, klasik liberalizmin temel öğretisidir. Bundan hemen aşikar sonuçlar çıkarılmıştır. Çıkarılan sonuçlardan biri, yalnızca zorlamadan ya da komuttan ya da yol kılavuzluktan değil, özgür seçimden çıkmayan herhangi bir şeyin gerçek doğamıza yabancı kalacağıdır. Bir işçi zor ya da ihtiyaç tehdidi altında çalışıyorsa ya da bir öğrenci talep üzerine üretiyorsa yaptıkları şeyi beğenebiliriz, fakat oldukları şeyi hor görürüz. Anayasal yapılar, içsel ihtiyaçların ötesinde serbestçe araştırma ve yaratma fırsatları sağladığı ölçüde meşrudur, aksi takdirde değildir.

İnsan varlığının haysiyeti ve değerine inancı olan insanlar nezdinde bu cazip bir bakış açısidir. Meşru kurumlar ve sosyal eylem hakkındaki sonuçların bütün yelpazesini ondan çıkarmaya başlayabiliriz.

Bu resim entelektüel söylemin hakim olduğu resmin zıddıdır: insanların öğretim ve kültürel çevrelerinin ürünü, şekillendirilebilir, boş canlılar olduğu, zihinlerinin deneyimin üzerine yazılacağı beyaz sayfa olduğu görüşü. Şu halde insan doğası, büyük ölçüde sistemin taşıdığı zayıf ve genel düzenleyici ilkelerin ötesinde hiçbir özsel özelliği bulunmayan, tarihsel ve kültürel bir üretilimdir. Eğer böyleyse, zorlamaya, davranış şekillendirmeye ya da rıza üretimine pek az ahlâki bariyer vardır. Bu varsayımlardan gündelik hayatımızdan aşına olduğumuz gibi, farklı bir meşru toplumsal düzen kavramına ulaşırız. Bu da cazip bir bakış açısidir –hakların otorite ve kontrolü uygulamak için olduğunu iddia edenlerin bakış açısından.

Bu çerçevede bakınca, hiyerarşi ve hakimiyetin meşru yapılarına eğilimliliği içinde boş organizma görüşü tutucudur. En azından Humboldtçu versiyonunda klasik liberal bakış açısı, peşini

birakmadığı, kurumlaşmış zor kurumlarının meşruluğuna meydan okumada, yaratılıştan kuvvetli kökleriyle radikaldir. Böyle kurumlar ağır bir ispatlama zorunluluğuyla yüz yüzedir: Var olan koşullar altında belki korku ya da mahrumiyetin biraz öncelikli değerlendirilmesi yüzünden, görünüşte ona karşı olmasına rağmen bazı otorite, hiyerarşi ve hakimiyet formlarının haklılaştırıldığını göstermesi gerekir –güçlkle karşılanabilen bir yük. Kökten yıkıcı içerikleri düşünüldüğünde, Aydınlanma ideallerine niçin böyle sürekli bir saldırı olduğu anlaşılabilir.

Bunun, meselenin alışıldık çerçevelenmesinden uzak olduğunu eklemeliyim, fakat savunulabilir ve uygun olduğunu düşünüyorum.

Tercihler ve ümitlerden ayrı olarak, bu kavramlar ya da bunlara karşı olanlar bizi insan doğasıyla ilgili hakikate götürür mü? Böyle sorulara cevap vermek için fikirlerin çerçevesini inceltmek ve geliştirmek gerekir. Bu kısıtlı bir şekilde yapılmıştır; böyle olduğunda doğru ve yanlış sorularımız artabilir. Bence şu hakkaniyetli bir sonuçtur: Bir şeyler bildiğimiz her alanda boş canlı tezini ya da bunun herhangi bir çeşitlemesi gösterilebilir şekilde yanlıştır. Bu yüzden mevcut anlayışımızın ötesinde, sadece öneri nitelikli bir sonuçtur.

Yine de ampirik desteği eksik tezler çoktan geniş olarak kabul edilmiştir. Niçin böyledir? Sorudan bir spekülasyon çıkar: Kimin yararına? Biz zaten makul bir cevap bulmuştuk: Yararlananlar idare ve kontrol yaptığı söylenenlerdir; boş canlı doktrini doğruysa, onlar amaçlarında hiçbir ciddi ahlâki bariyerle karşılaşmazlar. Yararlananlar iktidar ve hakimiyet sistemine hizmet edebilecek, belli bir kategorideki entelektüellerdir. Fakat ortalama olarak entelektüel katkılarında dolayı takdir edildikleri için bu grup ödül ve saygınlık elde edebilir. Bu mantığı takip ederek, insan doğasının özsel boşluğu ve değişebilirliği hakkındaki fikirlerin niçin statü kazanması gerektiği ve ödülü pek az olsa da yerleşmiş hale gelmesi gerektiği konusunda en azından bir sebep bulabiliriz.

Birkaç alanda, olgunun sorusunu koymak ciddi bir şekilde mümkün olmuştur ve araştırma bazı meyveler verebilir. Bu alanlarda, bu buluşmanın duyurusunda sorulan bir soruyla, 'doğuştan bildiğimiz' şey sorusuyla ciddi bakımdan yüzleşme mümkün ol-

muştur. Humboldt'un deyişiyile doğanın orijinal elinden -modern çeşitlemesinde, genetik tanrı vergisinden- gelen bilgimizin bu parçasının biraz anlaşılması mümkün olmuştur. Bilgimizin ve anlayışımızın bu bileşenlerinin Hume'un tasavvur edebildiği herhangi bir şeyin çok uzağında olduğunu hızla öğrendik. Onun öncelleri hedefe çok yakındı: Cherbury'li Lord Herbert ve 17 yüzyılın Cambridge Platoncuları ve aynı çağın kıta rasyonalistleri.

Ne kadar çok araştırırsak o kadar çok anlarız ki, düşünce ve dilin temel öğeleri, değişmez bir entelektüel tanrı vergisinden, deneyim, yorumlama, yargı ve anlayışa çerçeve sağlayan kavram ve prensiplerin yapısından türetilir. Bu mesele hakkında ne kadar çok şey öğrenirsek, uçlardakiler hariç, öğretmenin konu dışı ve öğrenmenin yapay bir şey olduğu o kadar çok görülür. Mental yapılar zihinde, deneyimle tetiklenen ve onun tarafından kısmen fakat görünüşe göre yalnızca yüzeysel biçimde değiştirilen, doğal, doğası itibarıyla belirlenmiş bir kulvarda büyür gibi görünüyor. Bu şaşırtıcı bir sonuç olmamalı. Şayet doğruysa bunun anlamı zihinsel organlar bedensel organlar gibi demektir –ya da daha doğrusu, bunlar da bedenin organları olduğu için, öteki bedensel organlar gibi. Geleneksel ampirist ve davranış bilimci dogmanın tersine keşfetmekten korkmamalıyız ki, zihin ve beyin doğal dünyadaki başka her şey gibidir ve zihnin zengin ve eklemlenmiş bilgi, anlayış ve yargı sistemleri geliştirmesine imkân veren çok spesifik ilk tanrı vergisi, herhangi bir belirli deneyimin erişebileceğinin ötesinde, geniş ölçüde başkalarıyla paylaşılır.

Bu bizi toplum teorisi ve eylem konusunda nereye bırakır? Korkarım, fazlasıyla uzağa. Eylemi gerekçelendirmemiz gereken şeyle, herhangi bir güven ve anlayışla yakaladığımız şey arasında büyük bir yarık var. Bu yarığın doldurabilip doldurulamayacağı belli değil. Bunun nasıl yapılacağını şimdilik kimse bilmiyor; ümit ve sezgiye dayanarak eylemin kaçınılmaz gerekliliğiyle kalıyoruz. Benimki, klasik liberal doktrine benzer bir şeyin doğru olduğu, komiserlerin, şirketlerin ya da kültür idarecilerinin ya da tipik olarak aldatıcı bir temelde bizi manipüle ve kontrol etme hakkını savunanların meşruiyetinin olmadığıdır.

ANARŞİZM, MARKSİZM VE GELECEK UMUDU*

(1995)

Noam, uzun zamandır anarşist fikirleri savunuyorsun. Pek çok insan 1970'de Daniel Guérin'in Anarchism kitabına yazdığım önsözünü hatırlar, fakat daha yakınlarda, örneğin Manufacturing Consent filmini anarşizmin ve anarşist fikirlerin potansiyeline yeniden dikkat çekmek için fırsat bildin. Anarşizmde sana çekici gelen ne?

ANARŞİZM: İSPATLAMA SORUMLULUĞUNU OTORİTEYE YÜKLEMELİK

Anarşizm, henüz yeniyetmeyken dünya hakkında çok dar bir çerçevenin ötesinde düşünmeye başladığım sıralar bana cazip ge-

*) Bu söyleşi Mayıs 1995'te *Red and Black Revolution: A Magazine of Libertarian Communism*, No: 2 (1995-1996) için Kevin Doyle tarafından yapıldı ve Noam Chomsky, *Language and Politics*'de yayınlandı; genişletilmiş baskı, ed. C.P. Otero (Oakland: AK Press, 2004), s. 775-785.

lirdi ve bu ilk fikirlerden bu yana görüşümü değiştirmek için pek fazla sebep görmedim. Anarşizmin hayatın her cephesindeki otorite, hiyerarşi ve hakimiyet yapılarını tespit etmek ve onlara meydan okumak açısından anlamlı olduğunu düşünüyorum; bunlara gösterecek bir mazeret olmadıkça, hepsi gayri meşrudurlar ve insan özgürlüğünün kapsamını genişletmek üzere yürürlükten kaldırılmaları gerekir. Bu, siyasal iktidarı, mülkiyet ve idareyi, erkek ve kadın, çocuk ve ebeveyn arasındaki ilişkiyi, gelecek kuşakların kaderi üzerindeki kontrolümüzü (benim görüşüme göre, çevre hareketinin ardındaki temel ahlâki ilke budur) ve daha başkalarını içerir. Doğal olarak bunu hayata geçirmek devasa zordur ve denetim kurumlarına bir meydan okumak, devlet, yurtiçi ve yurtdışı ekonominin çoğunu kontrol eden anlaşılmaz özel tiranlar ve benzerlerine karşı çıkmak demektir. Hem yalnızca onlara da değil.

Her zaman için anarşizmin özü olduğunu kabul ettiğim şey şudur: ispatlama sorumluluğunu otoriteye yüklemek ve şayet otorite bu yükü taşıyamazsa yıkılması gerektiği kanısı. Bazen bu yük taşınabilir. Torunumla bir yürüyüş yapıyorsam ve onlar kalabalık bir sokakta koşuşturuyorsa, yalnızca otoritemi kullanmayacağım, onları durdurmak için fiziki zorlamamı da kullanacağım. Eylem meydan okumalı, fakat meydan okumaya seve seve göğüs gerebileceğini düşünüyorum. Başka durumlar da var: Hayat karmaşık bir meseledir, insan ve toplum hakkında pek az şey biliriz ve büyük laflar genellikle faydadan ziyade zarar getirir. Fakat bu bakış açısı geçerli bir açıdır bence ve uzun yolda bize kılavuzluk edebilir.

Böyle genellemelerin ötesinde, insani çıkar ve kaygı sorunlarının çıktığı vakalara bakmaya başlarız.

Doğru söylemek gerekirse, fikirleriniz ve eleştirileriniz eskisinden çok geniş olarak biliniyor. Bakış açınıza geniş çapta saygı gösterildiği de söylenmeli. Bu bağlamda anarşizme desteğinizin nasıl karşılıandığını düşünüyorsunuz? Özellikle politikayla ilk kez ilgilenen ve belki de sizin görüşlerinize denk gelen insanlardan aldığınız tepkiler beni ilgilendiriyor. Böyle insanlar sizin anarşizme desteğinize şaşıyorlar mı? Yoksa merak mı duyuyorlar?

Sizin de bildiğiniz üzere, genel entelektüel kültür, 'anarşizm'i kaos, şiddet, bombalar, kargaşa ve bunu gibi şeylerle birleştirir. O yüzden, ben anarşizmden pozitif olarak bahsettiğimde ve kendimin anarşizm içindeki belli başlı gelenekleri benimsediğimi söylediyimde insanlar genellikle şaşırırlar. Fakat bana öyle geliyor ki, bulutlar dağıldığında, halk arasında temel fikirler makul bulunuyor. Elbette özel meselelere geldiğimizde (mesela, ailelerin doğası ya da daha özgür ve adil bir toplumda ekonominin nasıl işleyeceği) sorunlar ve tartışmalar çıkar. Zaten olması gereken de budur. Fizik sizin lavabonuzdaki musluktan nasıl su aktığını tam olarak açıklayamaz. Çok daha karmaşık insanın anlamlı sorularına döndüğümüzde, anlayış çok zayıftır; daha fazlasını öğrenmede bize yardımcı olacak ihtilaf, deneyim, entelektüel ve gerçek hayattaki ihtimallerin incelemesi gerekir.

Belki anarşizm başka herhangi bir fikirden daha fazla yanlış anlaşılma sorunundan mustarıptır. Anarşizm birçok insanın gözünde birçok anlama gelebilir. Siz kendinizi sık sık anarşizmle ne kastettiğinizi açıklamaya çalışırken buluyor musunuz? Anarşizmin yanlış anlaşılması canınızı sıkıyor mu?

Bütün yanlış anlaşılımlar bir beladır. Çoğunun kökü, hayli aşık sebeplerle anlamayı önlemede bir çıkarı olan gücün yapısında bulunabilir. David Hume'un *First Principles of Government*'ini anmanın tam yeridir. Hume insanların yöneticilerine hep itaat etmelerinin şaşırtıcılığı ifade eder. "Zor, her zaman yönetilenlerin tarafındadır; yöneticilerin yönetilenleri desteklemek için kanaatlerden başka bir şeyleri yoktur. Bu yüzden, yönetimin üzerine temellendiği yegane şey, kanaattir; bu kural en özgür ve en halkçı yönetimlerin yanı sıra en despotik ve en askeri olanlar için de geçerlidir." Hume çok akıllıydı (ve laf arasında, günümüzün standartlarıyla şöyle böyle bir liberterdi). Şüphesiz zorun etkililiğini hafife aldı, fakat onun gözlemi özellikle de kanaati kontrol etme sanatının çok rafine olduğu özgür toplumlar için, bana temel olarak doğru ve önemli geliyor. Yanlış tanıtma ve başka tür şaşırtmacalar buna doğal olarak eşlik eder.

Bu yanlış tanıtımlar canımı sıkıyor mu? Elbette sıkıyor ama kötü havalar da canımı sıkıyor. Güç yoğunlaşmaları onu savunmak için bir tür komiser sınıf yarattığı müddetçe hep var olacaktır. Genellikle pek zeki olmadıklarından, ya da gerçeklerin ve tartışmaların arenasından kaçmalarının en iyisi olduğunu bilecek kadar zeki olduklarından, yanlış tanıtımlara, iftiralara ve güçlülerin elindeki çeşitli araçlarla korunacaklarını bilenlerin elindeki başka aygıtlara döneceklerdir. Bütün bunların sebebinin anlamamız ve elimizden geldiğince açığa çıkarmamız gerekir. Bu -bizim ve başkalarının ya da daha doğru olarak, bu amaca ulaşmak için birlikte çalışan insanların- özgürleşme projesinin parçasıdır.

Safça görünüyor; öyledir de. Fakat insan hayatı ve toplumu üzerine, saçmalık ve bencillik tavrı ayıklandığında, safça olmayan başka bir açıklama henüz bulamadım.

Anarşizmin fiilen desteklediği şeylerle daha büyük yakınlığı olduğu umulabilecek yerleşik sol çevreler için ne söyleyebilirsiniz? Burada sizin bakış açınız ve anarşizme desteğiniz konusunda herhangi bir sürprizle karşılaştınız mı?

‘Yerleşik sol çevreler’le neyi kastettiğinizi anladıysam, anarşizme bakış açımla ilgili fazla sürpriz yok, çünkü herhangi bir konuda benim bakış açım çok az bilinir. Benim alışverişim olan bir çevre değil onlar. Benim yazdığım ya da söylediğim bir şeye referans pek bulamazsınız. Bu tamamıyla doğru tabii ki. Bu yüzden ABD’de (Britanya’da ya da başka yerde genellikle daha az) ‘yerleşik sol çevreler’ denebilecek ve şahsi arkadaşlarım olan, ara sıra burada burada toplandığımız daha eleştirel ve bağımsız kesimlerde benim yaptığım şeye bir yakınlık buldunuz. Fakat kitaplara ve gazetelere bir göz atın; ne demek istediğimi anlayacaksınız. Bu çevrelerde fakülte kulüplerindekinden ya da yazı kurulları odasındakinden daha sıcak şeyler yazdığımı ve söylediğimi sanmıyorum –yine istisnalar olmak kaydıyla.

Bu çok dolaylı bir soru olduğu için cevap vermek kolay değildir.

‘Anarşizm’ kelimesini kullandığınız anlamda ‘liberter sosyalist’ terimini de kullandığınız pek çok insanın dikkatini çekmiştir. Bu terimleri özünde aynı mı görüyorsunuz? Size göre anarşizm, sosyalizmin bir türü müdür? Daha önce anarşizm, sosyalizm artı özgürlük şeklinde bir tanım kullanılmıştı. Bu temel eşitliği kabul ediyor musunuz?

Bahsettiğiniz Guérin’in kitabının önsözü, bir yüzyıl önceki bir anarşist sempatizandan bir alıntıyla başlıyordu: “Anarşizmin geniş bir sırtı var; her şeyi kaldırır,” diyordu. Ana bileşenlerden biri, geleneksel olarak ‘liberter sosyalizm’ denen şeydi. Çok orijinal olmaya çalışmadan söylemek istediğimi orada ve başka yerlerde açıklamaya çalıştım; halk mücadelesinin seyri içinde devlet iktidarını ele geçirme ve genellikle ‘sosyalizm’ denen, Bakunin’in uyardığı tehlikeli ‘kızıl bürokrasi’ haline gelme peşindeki radikal entelektüellerin ‘yeni sınıfını’ şiddetle eleştirirken, kendilerini hemen her zaman sosyalist olarak tanımlayan anarşist hareketin önde gelen şahsiyetlerden fikirler aldım. Rudolf Rocker’ın bakış açısına elbette katılıyorum; onun tanımladığının ötesinde anarşizmdeki bu (oldukça merkezi) eğilimler Aydınlanma’nın ve klasik liberal düşüncenin en iyilerinden kaynaklanır. Göstermeye çalıştığını gibi, bunlar aslında Marksist Leninist doktrin ve pratikle keskin biçimde karşıtlık içerir, özellikle ABD ve Britanya’da moda olan ‘liberter’ doktrinler ve diğer çağdaş ideolojiler, bana öyle geliyor ki, onların hepsi otoritenin, oldukça sıklıkla gerçek tiranlıkların şu ya da bu formunu savunma durumuna düşmüşlerdir.

Geçmişte anarşizmden bahsettiğinizde, sıklıkla İspanya Devrimi örneğine başvurdunuz. Sizin için bu örnekte iki cephe görülebilirdi. Bir yanda, sizin deyişinizle, eylem halinde anarşizm’in iyi bir örneği olan İspanya Devrimi deneyimi. Öte yanda, İspanya Devrimi’nin, katılımcı demokrasiyi kullanarak işçilerin kendi çabalarıyla başara-bileceklerinin iyi bir örneği olduğunu da ifade ettiniz. Bu iki cephe-eylem halinde anarşizm ve katılımcı demokrasi- bir ve aynı şey mi sizin gözünüzde? Anarşizm bir halk iktidarı felsefesi mi?

TABAN DEMOKRASİSİNE KARŞI PARLAMENTER DEMOKRASİ

Sıradan sağduyu gibi görünen şeyi anlatmak için 'felsefe' gibi süslü kelimeler kullanmaya çekinirim. Sloganlarla da başım hoş değildir. Devrimden önce ezilen İspanyol işçi ve köylülerinin başarıları pek çok bakımdan etkileyiciydi. 'Katılımcı demokrasi' terimi çok yenidir ve farklı bir bağlamda gelişmiştir, fakat elbette benzerlik noktaları vardır. Bu kaçamak gibi geliyorsa özür dilerim. Ama bunun sebebi, hem anarşizm hem de katılımcı demokrasi kavramlarının aynı şey olup olmadıkları sorusuna cevap vermek için yeterince net olduğunu düşünmememdir.

İspanya Devrimi'nin asıl başarılarından biri, tabandan demokrasiyi bir derece tesis etmesiydi. Halk açısından, 3 milyonun üzerinde bir katılım olduğu tahmin edilir. Kırsal ve kentsel üretim işçilerin kendileri tarafından yönetiliyordu. Sizce bireysel özgürlüğün savunucuları olarak bilinen anarşistlerin bu bölgede kolektif idareyi başarmaları bir rastlantı mıdır?

Hiç de rastlantı değil. Anarşizmdeki her zaman en inandırıcı bulduğum eğilimler, çok farklı tipteki yapıları (işyeri, cemaat ve gönüllü birlikteliğin başka biçimleri) entegre eden fakat emir verme pozisyonunda olanlar (yine, otoritenin, bazı vakalarda olduğu gibi, spesifik bir olumsuzluk içinde haklılaştırılabildiği durumlar istisnasıyla) tarafından değil, katılımcılar tarafından kontrol edilen, ileri derecede örgütlenmiş bir toplum peşinde koşar.

Anarşistler tabandan demokrasiyi kurmak için genellikle büyük çabalar harcadılar. Gerçekten de sıklıkla demokrasiyi uç noktalara götürmekle suçlandılar. Ama buna rağmen, pek çok anarşist demokrasiyi anarşist felsefenin temel bir bileşeni olarak gönülden kabul etmez. Anarşistler genellikle siyasetlerini, 'sosyalizm'i ya da 'bireyciliği' kurmak olarak tanımlarlar –anarşizm demokrasiyi kurmaktır di-yene pek rastlanmaz. Siz demokratik ideallerin anarşizmin temel bir niteliği olduğunu kabul ediyor musunuz?

Anarşistler arasındaki 'demokrasi' eleştirisi genellikle, derin baskıcı özellikleri olan toplumlarda ortaya çıktığı şekliyle, parlamenter demokrasi eleştirisi olmuştur. Başlangıcından beri herhangi biri kadar özgür olan ABD'yi ele alalım. Amerikan demokrasisi James Madison'ın 1787'de Anayasal Uzlaşma'da ifade ettiği prensibe dayanır; yönetimin birinci işlevi, "zengin azınlığı çoğunluktan korumaktır" Bu yüzden Madison, günün sözde demokrasi modeli olan İngiltere'de, halka kamusal işlerde söz izni verilirse, toprak reformu ya da başka vahşetler yapacakları ve Amerikan sisteminin savunulması (aslında yürürlükte olması) gereken 'mülkiyet hakları'na karşı böyle suçlardan kaçınmak üzere çok dikkatli olunması konusunda uyarır. Bu çerçevede parlamenter demokrasi, hakiki liberterler tarafından sert eleştiriye elbette hak eder; ben pek ince olmayan birçok başka özelliğini hariç bıraktım –kölelik, sayılabileceklerden sadece biri, ya da gönlü hiç de anarşizm ya da komünizmde olmayan çalışan insanların acı biçimde şikayet ettiği, 19. yüzyıl boyunca ve sonrasında geçerli olan ücretli kölelik de başka bir boyut.

Toplumda herhangi bir anlamlı değişiklik için tabandan demokrasinin önemi ortada gibi. Ama Sol geçmişte bu konuda muğlaktı. Genel olarak sosyal demokrasiden ama Bolşeviklerden de söz ediyorum –katı demokratik pratiklerden ziyade, elitist düşüncenin yaygın olduğu soldaki gelenekler. Bilinen bir örneği kullanırsak, Lenin işçilerin sendikal bilinçten öte bir şey yaratabileceğinden kuşkuluydu (bence bununla, kendileri için yakın tehlikenin ötesini göremeyeceklerini kastediyordu). Yine İngiltere'de İşçi Partisi'nde çok etkili olan, Fabian sosyalist Beatrice Webb işçilerin yalnızca at yarışı saçmalıklarıyla ilgilendiğini düşünüyordu. Bu elitizm nereden kaynaklanıyor ve solda ne işi var?

İSPANYA DEVRİMİ'NE KARŞI BOLŞEVİK DARBE

Korkarım bu, cevap verinem zor bir soru. Sol, 'Bolşevizm'i' içerecek şekilde anlaşılıyorsa, o zaman kendimi Sol'dan kesinlikle ayırırım. Bence Lenin, tartışacağım sebeplerle, sosyalizmin en bü-

yük düşmanlarından biridir. İşçilerin yalnızca at yarışlarıyla ilgilendiği fikri bir saçmalıktır; emek tarihine ya da canlı ve benim yazdığım yerden kilometrelerce uzak olmayan New England'ın imalat yapılan şehirlerini kapsayan pek çok alanda başarı kazanan bağımsız işçi sınıfı yayınlarına yüzeysel bir bakış karşısında bile direnemez –bu ana kadar, tarih boyunca eza çeken ve baskı altındaki insanların cesaret verici mücadelelerinin ilham verici kayıtlarından bahsetmiyorum. Bu yarıkürenin en fakir köşesini, Avrupalı fatihler tarafından bir cennet ve Avrupa refahının küçük olmayan bir parçasının kaynağı olarak bakılan, şimdi belki de iyileşemeyecek kadar harap olmuş Haiti'yi ele alalım. Birkaç yıl önce zengin ülkelerdeki pek az insanın tahayyül edebileceği kadar yoksul koşullarda, köylüler ve gecekondu halkı, neredeyse bildiğim başka yerlerdekinden daha mükemmel olan, tabandan örgütlenmeye dayanan bir halkçı demokratik hareket kurdular; ancak yürekten bağlı komiserler, Amerikan entelektüelleri ve siyasal liderlerinin ABD'nin Haitili'lere demokrasi dersi vermesi gerektiği konusundaki ciddi beyanatlarını işittikleri zaman gülmekten kırılmamayı başarabildi. Muktedirler açısından onların başarıları o kadar elle tutulur ve korkutucuydu ki, kamuoyunda bilinenden epey fazla ABD desteğine sahip bir başka dozda hain teröre maruz kaldılar; hâlâ da teslim olmuş değiller. Peki, onlar yalnızca at yarışlarıyla mı ilgileniyorlar?

Rousseau'dan ara sıra yaptığım bir alıntıyı hatırlatayım: “Tamamen çıplak pek çok yabanın Avrupalı kösnüllükle alay ettiğini ve sadece bağımsızlıklarını korumak için açlığa, yangına, kılıca ve ölüme katlandığını gördüğümde, özgürlük hakkında akıl yürütmek için kölelerin gerekmediğini anlarım.

Genel olarak söylüyorum, sizin çalışmalarınız (Deterring Democracy, Necessary Illusions, vb.) sürekli bizimki gibi toplumlardaki elitist fikirlerin sıklığı ve rolünü ele almakta. ‘Batı’ (ya da parlamenter) demokrasisinde, zenginleri kayıran refahtaki eşitsiz dağılımı tehdit etmesin diye kitlelerin herhangi bir gerçek rolü ya da katılımı konusunda derin bir antagonizm olduğunu savunuyorsunuz. Çalışmalarınız oldukça ikna edici olması bir tarafa, kimileri sizin

savlarınızdan şoke oldu. Mesela, John F. Kennedy'nin politikalarıyla Lenin'inkileri kıyaslayıp, ikisinin aşağı yukarı eşit olduğunu söylüyorsunuz. Bu, kendimi de ekleyebilirim, her iki kampın destekleyicilerini şoke etti. Bu kıyaslamanın dayanağını biraz açabilir misiniz?

'YENİ SINIF': TOTALİTER'DEN NEO-LİBERAL'E

Ben Kennedy yönetiminin liberal entelektüellerinin doktrinleriyle Lenin'inkileri gerçekten 'eşitlemedim'; çarpıcı benzerlik bulunan noktalarının altını çizdim sadece – tabii bir yüzyıl önce 'yeni sınıf' üzerine ileri görüşlü yorumunda Bakunin'in öngördüğü gibi. Örneğin, şayet gerçekten 'özgür' olacaksak yönetsel kontrolü artırma gereksinimi üzerine ve "demokrasiye gerçek tehdit" olan "az yönetim'in nasıl bizatihi akla bir saldırı olduğu" hakkında McNamara'dan alıntı yaptım. Bu pasajda birkaç kelimeyi değiştirelim, elimizde standart Leninist doktrin kalır. İki vakada da köklerin oldukça derin olduğunu savundum. İnsanları 'şoke eden' şey hakkında daha açıklık olmadan daha fazla yorum yapamam. Kıyaslama spesifiktir; her ikisinin de kendine has olduğunu ve hakkının verildiğini düşünüyorum. Şayet değilse bu bir yanıltır ve bu konuda aydınlatılmayı merakla beklerim.

Özel olarak, Leninizm V.I. Lenin tarafından geliştirilen Marksizmin bir formunu anlatır. Siz 'Leninizm' terimini kullandığınızda Lenin hakkında yaptığınız özel eleştiriden Marx'ın çalışmalarını örtük biçimde ayırıyor musunuz? Marx'ın görüşleriyle Lenin'in daha sonraki pratikleri arasında bir süreklilik görüyor musunuz?

'Despotik yönetimlerin en kötüsü'nü yaratacak olan 'kızıl bürokrasi' konusundaki Bakunin'in uyarısı, Lenin'den çok önceydi; Marx'ın takipçilerine yönelikti. Gerçekte çok farklı türde takipçiler vardı; Pannekoek, Luxemburg, Mattick ve başkaları Lenin'den çok uzaktı ve onların görüşleri sıklıkla anarko-sendikalizmin bileşenleriyle yakınlık içindedir. Korsch ve diğerleri İspanya'daki anarşist devrime sempatiyle bakıyorlardı. Marx'dan Lenin'e süreklilik vardır ama Lenin'i ve Bolşevikleri sert eleştiren Marksist-

lerle de bir süreklilik vardır. Köylü devrimi konusunda Marx'ın daha sonraki tavrı üzerine Teodor Shanin'in çalışması bu bağlamda sayılabilir. Ben bir Marx uzmanı olmaktan uzağım ve bu sürekliliğin 'gerçek Marx'ı yansıtmaması konusunda herhangi bir ciddi yargıda bulunmaya cüret edemem; bu sorunun bir cevabı var mı, onu da bilmem.

Geçenlerde sizin Notes on Anarchism adlı kitabınız elimize geçti (ABD'de yeni baskısı geçen yıl Discussion Bulletin tarafından yapıldı). Burada genç Marx'ın görüşlerinden, özellikle kapitalizmde yabancılaşma fikrini geliştirmesinden bahsediyorsunuz. Genel olarak Marx'ın hayatı ve çalışmalarındaki bu ayrımı kabul ediyor musunuz –gençken daha liberter sosyalist ama sonraki yıllarda katı bir otoriteryan?

BİR GEÇ AYDINLANMA FİGÜRÜ OLARAK GENÇ MARX

Genç Marx geniş ölçüde yaşadığı çevreden çıkar; klasik liberalizmi canlandıran düşünceyle, Aydınlanma'nın ve Fransız ve Alman Romantizmi'nin çeşitli cephelerinde pek çok benzerlik bulunabilir. Tekrar söyleyeyim, yetkeli bir yargı ileri sürecektedir kadar bir Marx alimi değilim. Şayet diyeceğimin bir kıymeti varsa, benim zannım genç Marx'ın tam bir geç Aydınlanma figürü olduğu ve yaşlı Marx'ın ileri derecede otoriteryan bir militan olduğu ve sosyalist alternatifler hakkında pek bir şey söylemeden kapitalizmin eleştirel bir analizini yaptığıdır. Bunlar yalnızca izlenim.

Anladığım kadarıyla, sizin kapsamlı bakış açınızın hayati parçası insan doğası fikrinizle açıklanıyor. Geçmişte insan doğası fikri, bir anlamda, geri götüren, hatta sınırlayan bir şey olarak görülürdü. Mesela, insan doğasının değişmeyen cephesi sıklıkla bir şeylerin anarşizm istikametinde niçin değişemeyeceğini doğrulayan bir sav olarak kullanıldı. Sizin bakışınız farklı mı? Neden?

İNSAN DOĞASIYLA İLGİLİ BAZI KAVRAMLARA SAHİP MORAL AKTÖRLER

Herhangi birisinin bakış açısının hayati parçası insan doğasıyla ilgili bazı kavramlarıdır; bu kavramlar farkındalıktan uzak ya da tam ifade edilemez olsa da. En azından kendisini yaratık değil de moral aktör olarak gören insanlar için doğrudur. Yaratık bir yana, bir insanın reformu ya da devrimi ya da istikrarı ya da eski zamanlara dönmeyi ya da sadece kendi bahçesini ekimeyi savunması, “insanlar için iyi” olduğu temeline dayanır. Fakat bu yargı da insan doğası hakkındaki bazı kavramlara dayanır, ki makul bir insan mümkün olduğunca net olmaya çalışacaktır, keşke öyle değerlendirilebilse diye. Bu açıdan ben de herhangi birinden farklı değilim.

İnsan doğasının ‘geri götürücü’ bir şey olarak görülmesi konusunda haklısınız fakat bunun sebebi derin bir kafa karışıklığı olmalıdır. Büyükbabam bir kayadan, bir semenderden, bir tavuktan, bir maymundan farksız mıdır? Bu saçmalığı saçmalık olarak reddeden bir insan, ayırt edici bir insan doğası olduğunu kabul eder. Yalnızca onun ne olduğu sorusunu açık bırakırız –muazzam bilimsel yararı ve insani anlamı olan, son derece önemli ve büyüleyici bir soru. Onun belli cepheleri hakkında -büyük insani anlamlar hakkında değil- epey şey biliriz. Bunun ötesinde, ümit ve arzularımız, niyet ve spekülasyonlarımız vardır.

Bir insan embriyosunun kanatlarının gelişemeyecek ya da görme sisteminin bir sineğin [görme sistemi] gibi işlev göremeyecek ya da güvercinlerin yuva yapma içgüdüsünden yoksun şekilde sınırlanmış olması ‘geri götürücü’ bir şey değildir. Organizmaların gelişmesini sınırlayan aynı faktörler, aynı türe temelde benzer, zengin ve göze çarpan kapasiteleri olan, zengin, karmaşık, ileri derecede eklemlenmiş bir yapıya ulaşmasına da imkân verir. Böylece belirleyici fitri yapıdan yoksun bir organizma (bu durum gelişme yolunu radikal olarak kısıtlar) amip benzeri, acınacak (bir şekilde hayatta kalsa bile) bir yaratık olacaktır. Gelişmenin kapsamı ve kısıtları mantıksal olarak ilişkilidir.

İyi bilinen ayırt edici insan yeteneğinden biri olan dili ele alalım. Bütün muhtemel insan dillerinin çok benzer olduğuna inan-

mak için çok kuvvetli sebeplerimiz var; insanları inceleyen Mars-
lı bir bilimci küçük farkları olan tek bir dil bulunduğu sonucuna
varabilir. Bunun sebebi, dil gelişiminin altında yatan insan doğa-
sının belli cephesinin çok sınırlanmış seçeneklere izin vermesidir.
Bu kısıtlama mıdır? Elbette. Serbestlik midir? O da evet. Az geliş-
miş, dağınık ve çeşitli deneyimler temelinde benzer tarzda zengin
ve karmaşık bir düşünce ifade sistemi geliştirmeyi mümkün kılan
bu çok sayıdaki kısıtlamadır.

İnsani farkların biyolojik olarak belirlenmesi meselesi ne ola-
cak? Bunun varlığı kesindir ve korkmak ya da yerinmek için de-
ğil, sevinmek için bir sebeptir. Klonlar arasında hayat yaşanmaya
değer olmayacak; sağlıklı bir insan başkalarının paylaşmadıkları
yeteneklere sahip olduğundan ancak memnun olur. Bu temel bir
şeydir. Kanaatince bu konularda yaygın olarak inanılan şey haki-
katen gariptir.

İnsan doğası, her ne ise, hayatın anarşist formlarının gelişimi-
ne illetken ya da onlara bariyer midir? Bunun cevabını bilmiyoruz.
Bu deney ve keşif meselesidir, boş kanaatler meselesi değil.

*Bitirirken, kısaca solun günümüzdeki sorunları hakkında sormak
istiyorum. Bilmiyorum, ABD'de de durum benzer midir fakat bura-
da, Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle, solda belli bir moral bozukluğu
görüldü. İnsanlar Sovyetler Birliği'nde olan şeyin yürekte destekçi-
si pek değillerdi fakat Sovyetler Birliği'nin bitişinin sosyalizm fikri-
ni de zaafa uğrattığı oldukça genel bir duyguydu. Böyle bir moral
bozukluğuna siz de rastladınız mı? Buna tepkiniz ne oldu?*

Sovyet tiranlığının sonuna ilişkin benim tepkim, Hitler ve
Mussolini'nin yenilgisine tepkime benzerdir. Hepsinde insan ru-
hu için bir zafer vardır. Sosyalizmin büyük bir düşmanı sonunda
çöktüğü için, Sosyalistler açısından sonuç özellikle memnun edi-
ci olmalıdır. Sizin gibi ben de tiranlığın çöküşüyle morali bozulan
insanları -kendilerini anti Stalinist ve anti Leninist gören insanlar
da dahil- görünce hayrete düşüyorum. Buradan anlaşıldı ki, inan-
dıklarından çok daha derinden Leninizme bağlıymışlar.

İKİ SÜPERGÜÇTEN BİRE: ENDİŞELENMEK İÇİN SEBEPLER

Bununla birlikte 'sosyalist' olduğu kadar 'demokratik' olan (hatırlayın, her ikisi de olduğu iddia edilmişti ve ilki seve seve kabul edilirken, ikinci iddia, sosyalizme karşı bir silah olarak, Batı'da alay konusu olmuştu –Batılı entelektüellerin iktidara hizmetlerinin pek çok örneğinden biri) bu kaba ve tiranik sistemin ortadan kalkmasıyla ilgili başka sebepler bulunmaktadır.

Bir sebep, Soğuk Savaş'ın doğasıyla ilgilidir. Benim görüşüme göre, dünyanın çoğunun Avrupalı fatihleri için günümüz örtmece ifadesiyle, önemli ölçüde 'Kuzey Güney çatışması'nın özel bir durumuydu. Batı Avrupa orijinal 'Üçüncü Dünya'ydı ve yelpazenin bu farklı yönleri kendi hayatını tehdit etse de, 1917'den beri süren Soğuk Savaş'ın, Üçüncü Dünya'nın diğer parçalarının bağımsız bir seyir peşinde koşma çabalarına gösterilen tepkiyle hiçbir benzerliği yoktu. Bu yüzden, ancak bölgenin hemen hemen önceki statüsüne dönmesini beklemek makuldür; eski Nomenklatura'nın standart Üçüncü Dünya eliti (Batı devlet-şirket gücünün onayıyla, genellikle alternatiflere tercih edilir) haline gelmesiyle diğerleri geleneksel hizmet rolüne dönerken, Çek Cumhuriyeti ve Batı Polonya gibi Batı'nın parçalarının ona tekrar katılması beklenebilir. Bu sevimli bir ihtimal değil ve büyük acılara sebep olur.

Endişelenmek için bir başka sebep, caydırıcılık ve işbirliği yapmama meselesiyle ilgilidir. Tam da grotesk Sovyet imparatorluğunun varlığı, işbirliği yapmama ve mükemmel kinik sebepler için belli bir alan sağladı; bazen Batı saldırısı kurbanlarına yardım sundu. Bu seçenekler elendi ve sonuçlarını Güney çekiyor.

Üçüncü sebep, iş dünyası basınının 'lüks hayat tarzları'yla, 'şımartılmış Batılı işçi' dediği şeyle ilgilidir. Batı Avrupa'nın çoğunun ağıla dönmesiyle, mülk sahipleri ve idareciler içerideki çalışan sınıflara ve yoksullara karşı güçlü yeni silahlara sahip oldular. GM ve VW, üretimi Meksika ve Brezilya'ya taşımakla kalmayıp (ya da en azından taşımakla tehdit etti, ki genellikle aynı kapıya çıkar), düşük maliyetle becerikli ve eğitilmiş işçiler bulabileceği

Polonya ve Macaristan'a da taşıdı. Öncü değerlerden anlaşılacağı gibi bundan memnun kaldılar.

Soğuk Savaş'a (ya da herhangi bir başka çatışmaya), sona erdiğinde, neşelenenler ve mutsuz olanlar açısından bakarak çok şey öğrenebiliriz. Bu kriterlerle Soğuk Savaş'ta kazananlar şimdi akıllarının alamayacağı kadar zengin olan Batı elitleri ve eski Nomenklaturadır; kaybedenler ise Güney'de bağımsız bir yol aramış olan halk kesimlerinin yanı sıra, Batı'daki çalışan insanlar ve yoksullarla birlikte Doğu'da nüfusun hemen tamamıdır.

Böyle fikirler nadir Batılı entelektüeller arasında -sezdiklerinde bile- âdeta histeriyi artırma eğilimdedir. Bunu göstermek kolaydır. Anlaşılabilir de. Gözlemler doğrudur; gücün ve ayrıcalıkların ortadan kalkması, dolayısıyla histeri.

Genel olarak, dürüst bir insanın Soğuk Savaş'ın bitişine tepkisi sadece kaba bir tiranlığın yıkılmasından zevk almaktan çok daha karmaşık olacaktır ve kanaatimce ortalıktaki tepkiler aşırı ikiyüzlülükle kaplıdır.

Birçok anlamda Sol, bugün kendisini geçen yüzyıldaki başlangıç noktasına geri gitmiş buldu. O zamanki gibi şimdi de kapitalizmin bir formunun nüfuzu altında olmayla karşı karşıya. Refah eşitsizliğinin artması olgusuna rağmen kapitalizmin muhtemel ekonomik organizasyonların tek geçerli formu olduğu yönünde bugün tarihteki herhangi bir zamandan daha büyük bir 'konsensüs' olduğu görülüyor. Bu zemin üzerinde Sol'un ileri gitmesinin şüpheli olduğu savunulabilir. Şimdiki dönemi nasıl görüyorsunuz? Bu bir 'temellere geri dönüş' sorunu mudur? Şimdiki çabalar sosyalizmdeki liberter geleceği ortaya çıkarmaya ve demokratik fikirleri vurgulamaya mı yönelmelidir?

ŞİRKET MERKANTİLİZMİ ('KAPİTALİZM'): HESAP SORULAMAYAN ÖZEL TİRANLIKLAR

Kanaatimce bu çoğunlukla propagandadır. 'Kapitalizm' denen şey, temelde bir şirket ticareti sistemidir; ülke içi ekonomiye ve uluslararası topluma geniş ölçüde müdahale eden güçlü devletle

yakın işbirliği içinde işleyen, büyük ve geniş ölçüde hesap sorulamayan özel tiranlıkların ekonomi, siyasal sistem, toplumsal ve kültürel hayat üzerinde devasa kontrolü. Bu, Amerika Birleşik Devletleri'nde yanılısama olmanın tam tersine, çarpıcı biçimde doğrudur. Zengin ve ayrıcalıklı olanlar, halk için gayet güzel olarak değerlendirmelerine rağmen, piyasa disiplinine açık olma konusunda geçmiştekinden daha istekli değildirler.

Yalnızca birkaç resme bakalım: Serbest piyasa retoriğinden mest olan Reagan yönetimi, savaş sonrası ABD tarihinde iş dünyası için en fazla -gerçekten bütün diğerlerinin toplamından daha fazla- korumacı olmakla övünüyordu. Şimdiki Haçlı Seferi'nin lideri Newt Gingrich, federal sistemin dışında, ülkede başka herhangi bir banliyö bölgesinden daha çok federal para yardımı alan süper zengin bir bölgeyi temsil eder. Aç çocuklar için okul yemeklerine son verilmesini isteyen 'muhafazakârlar', Pentagon için bütçede artış da talep ediyorlar; ki şimdiki hali 1940'larm sonunda kurumsallaştırıldı, çünkü (iyi kalpli iş dünyası basınının bize söylediği gibi) ileri teknoloji sanayi "saf, rekabetçi, paraca desteklenmemiş, 'hür teşebbüs' ekonomisi"nde yaşayamaz ve hükümet onun 'koruyucusu' olmalıdır. 'Koruyucu' olmasa, Gingrich'in seçmenleri yoksul çalışan insanlar olacaktı (şayet şanslılarsa). Bilgisayarlar (genel olarak elektronikler), havacılık sanayisi, metalurji, otomasyon, vs. (liste uzatılabilir) olmayacaktır. Anarşistler, hele de anarşistler bu geleneksel aldatmacaya düşmemelidir.

UĞURSUZ ALAMETLER – VE BÜYÜK UMUDUN İŞARETLERİ

Liberter sosyalist fikirler şimdiye kadar olduğundan çok daha uygundur ve halk onlara çok fazla açıktır. Devasa şirket propagandalarına rağmen, eğitilmiş çevrelerin dışında, insanlar geleneksel tavırlarını hâlâ çok güzel sürdürüyorlar. Mesela ABD'de nüfusun yüzde 80'inden fazlası ekonomik sisteme 'tabiatı icabı adaletsiz' olarak ve siyasal sisteme 'halk'a değil 'özel çıkarlar'a hizmet eden bir aldatmaca olarak bakıyor. Ezici çoğunluk çalışan insan-

ların kamusal işlerde pek az sesi çıktığını düşünüyor (aynı şey İngiltere için de doğrudur), ki yönetimin ihtiyacı olan insanlara yardım etme sorumluluğu vardır, eğitim ve sağlık harcamaları vergiler ve bütçe kesintilerinden önce gelmelidir, Kongre'den kolayca geçen günümüz Cumhuriyetçi önermeleri zenginlerin yararına halkın zararınadır, vb.

Entelektüeller farklı bir hikâye anlatabilir fakat gerçeklere ulaşmak güç değildir.

Bir noktada anarşist fikirler Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle kanıtlanmış oldu (Bakunin'in öngörülerinin doğru olduğu kanıtlandı). Anarşistlerin bu genel gelişmeden ve Bakunin'in analizinin ileri görüşlülüğünden cesaretlenmeleri gerektiğini düşünüyor musunuz? Anarşistler bu dönemin sonrasına, fikirlerine ve tarihlerine duydukları güvenle mi bakmalıdırlar?

Sanırım (en azından umarım) ki, cevap yukarıda gizlidir. Bugünkü çağın uğursuz alametlerinin olduğunu düşünüyorum –ve büyük umudun işaretlerinin de. Sonuçların birbirini izlemesi önümüze çıkan fırsatlardan yararlanmamıza bağlı.

Son olarak, Noam, farklı türden bir soru. Burada senin için ısıtma odamız bir şişe Guinness var. Ne zaman gelip içeceksin?

Guinness dursun. Umarım çok fazla beklemez.

Şaka bir yana, yapabilirsek yarın orada olacağım. Biz (bu sürekli yolculuklarda alışılmadık biçimde karım benimle birlikte geldi) İrlanda'da harikulade bir zaman geçirdik ve yine gelmeyi istedik. Niçin gelmedik? Pis ayrıntılarla canını sıkma ama, talepler olağanüstü ve dağa tırmanma –tanımlamaya çalıştığım durumun bir yansıması.

8
HEDEFLER VE VİZYONLAR*
(1996)

Hedefler ve vizyonlar dediğimde aklımda ilkesel olmaktan ziyade pratik bir ayrım var. İnsani işlerde alışıldık olunduğu gibi, önemli olan çoğu zaman pratik perspektiftir. Sahip olduğumuz bunun gibi teorik kavrayışlar bu kadar ağırlığı taşımak için çok zayıftır.

Vizyonla, fiilen yaptığımız şeyi canlandıran bir gelecek toplum kavramını, saygın bir insanoğlunun yaşamak isteyebileceği bir toplumu kastediyorum. Hedeflerle, seçimler ve ulaşılacak görevleri, uzak ve belirsiz olabilen bir vizyonun kılavuzluğunda takip edeceğimiz şu ya da bu yolu kastediyorum.

*) Bu yazının ilk defa yayınlandığı yer olarak bkz. Noam Chomsky, *Powers and Prospects: Reflections on Human Nature and the Social Order* (St Leonards, New South Wales: Allen and Unwin, 1996; Boston: South End Press, 1996), s. 70-93, 222-223.

Canlandırıcı bir vizyon şu kavramlara dayanmalıdır: insan doğası, insanlar için neyin iyi olduğu, insanların ihtiyaçları ve hakları, insanların doğalarının kendilerinin ve başkalarının çıkarları için beslenmesi, desteklenmesi ve izin verilmesi gereken yanları. Bizim vizyonumuzun altında yatan insan doğası kavramı genellikle kapalı ve eksiklidir, fakat örtük de olsa her zaman oradadır; kişi ister her şeyi olduğu gibi bıraksın ve kendi bahçesini yetiştirmeyi seçsin, ister küçük değişiklikler ya da devrimci şeyler için çalışmayı seçsin.

Bu en azından kendisine bir hayalet değil de -yaptığı ya da yapmaya muktedir olamadığı şeylerin etkilerine önem veren- moral bir aktör olarak bakan insanlar açısından gerçek bir sorundur.

Bu tür tüm meselelerde bilgimiz ve kavrayışımız yüzeyseldir; aslında insan hayatının her alanındaki gibi, sezgilere ve deneyimlere, umutlara ve korkulara dayanarak ilerleriz. Hedefler çok ciddi insani sonuçları olan zorlu seçimleri içerir. Onları mükemmel olmayan kanıtlar ve kısıtlanmış kavrayışlara dayanarak benimseriz; vizyonlarımız bir kılavuz olabilmesine ve olmasına rağmen, olsa olsa kısmen etkili bir kılavuzdur. En azından eylemlerinin sonuçlarına önem veren insanlar için net değildirler, kalıcı da değildirler. Duyarlı insanlar canlandırılan vizyonlarının daha net bir ifadesini ve onların sebepler ve deneyimler ışığında eleştirel değerlendirilmesini iple çekeceklerdir. Şimdilik asıl konu çok kısır ve bu durumda bir değişiklik olacağına dair hiçbir işaret yok. Sloganlar kolaydır fakat gerçek seçimler yapılacağı zaman pek faydalı değildirler.

HEDEFLERE KARŞI VİZYONLAR

Hedefler ve vizyonlar çatışma halinde görülebilir; genellikle de öyledir. Bunda bir çelişki yok, bunu sıradan deneyimlerden gayet iyi bildiğimizi sanıyorum. Şimdi kafamdakini resmetmek için benim durumumu ele alalım.

Benim kişisel vizyonum, kökeni Aydınlanma ve klasik liberalizmde olan tamamen geleneksel, anarşist bir vizyon. Geçmeden,

bununla kastettiğimi netleştirmeliyim. Klasik liberalizmin ideolojik maksatlarla yeniden yapılandırılan bir versiyonunu değil, orijinal, yükselen sanayi kapitalizminin kayalarında parçalanmadan önceki, Rudolf Rocker'ın altmış yıl önce anarko-sendikalizm üzerine kitabında -bence oldukça doğru biçimde- ortaya koyduğu versiyonu kastediyorum.¹

Devlet kapitalizmi modern çağda gelişirken, ekonomik, siyasal ve ideolojik sistemler, insanların şimdiye kadar kurduğu herhangi bir şey kadar totaliter ideallere yakın, devasa şahsi tiranlık kurumları tarafından tedricen ele geçirildi. Siyasal iktisatçı Robert Brady yarım yüzyıl önce şöyle yazıyordu: “Şirket içinde bütün siyasetler yukarının kontrolünden kaynaklanır. Bu yüzden icra ile birlikte siyaseti belirleyecek bu gücün birliğinde, bütün otorite ister istemez yukarıdan aşağı, bütün sorumluluklar aşağıdan yukarı olur. Bu, elbette, ‘demokratik’ denetimin tersidir; diktatoryal iktidarın yapısal koşullarına uyar.” “Siyasal anlamda meşru, icra yetkisi olan, yargı erki denen şey” “kontrol eden ellerde toplanır” ki “bir yere kadar siyasal formülasyon ve icra ilişkilendirilir, piramidin tepesine yerleştirilir, tabandan önemli denetleme olmadan manipüle edildir.” Şahsi güç “gelişir ve genişler”ken, “siyasal bakımdan daha muktedir ve siyasal bakımdan daha da bilinçli bir toplumsal güce” dönüştü, “halkı kontrol piramidinin bakış açısına... çekme meselesi haline gelen” bir “propaganda programı”na daha çok şey vakfedildi. Brady döneminde hemen tamamen gözden geçirilen bu proje, Amerikan iş dünyasının savaş sonrası dünyanın sosyal demokratik cereyanını geriletmeye çalıştığı -ki bu ABD'ye de ulaştı- ve liderlerinin “insanların zihinleri için uzun süreli mücadele” dediği şeyi, Halkla İlişkiler endüstrisinin, eğlence endüstrisinin, şirketler medyasının ve toplumun ve ekonomik düzenin ‘kontrol piramidi’yle harekete geçirilebilecek başka her şeyin devasa kaynaklarını kullanarak kazanmaya çalıştığı birkaç yıl sonra korkunç bir boyuta vardı. Bunlar birkaç dikkatli çalışma

1) Rudolph Rocker, *Anarcho-syndicalism* (Londra: Secker and Warburg, 1938); P. Eltzbacher'in “Anarchism and Anarcho-syndicalism” makalesi eklenmiştir (Londra: Freedom Press, 1960) [Yeniden basım 2004'de AK Press tarafından yapıldı: *Anarcho-Syndicalism: Theory and Practice*].

tarafından dramatik biçimde göz önüne serildiği gibi, modern dünyanın son derece önemli özellikleridir.²

Thomas Jefferson'm son yıllarında uyardığı 'bankacılık kurumları ve finans şirketleri' -engel olunmazsa, demokratik devrimin vaatlerini yok edecek mutlakçılığın bir biçimi haline geleceğini öngörmüştü- onun en karanlık tahminlerinin gerçekleşmesinden fazlasını yaptı. Bu kurumlar global düzen üzerinde büyük ve genişleyen bir kontrol kazanırken, fazlasıyla mesuliyetsiz ve giderek artan derecede halk müdahalesinden ve kamu gözleminde azade hale geldiler. İçerideki hiyerarşik komuta yapıları yukarıdan emirleri alır, aşağıya emir verirler. Dışarıda kendilerini güç sistemine kiralamaya çalışabilirler, fakat bunun için başka ilişkileri pek yoktur (yapabilirlerse, onun sağladığı şeyi satın alma istisnasıyla). Dünya basit tanımlardan daha karmaşıktır, fakat Brady'ninki bugün yazdığı zamankinden bile daha doğrudur.

Şunu eklemeliyim ki, şirketlerin ve finans kuruluşlarının hoşuna giden olağandışı güç, popüler seçimlerin sonucu değildi. Şahsi gücün çıkarlarına hizmet eden bir gelişen devletin kurulma seyri esnasında mahkemeler ve avukatlar tarafından imal edilmişti ve geniş özel kurumlar için hiç değil, özel ayrıcalıklar arayan başkalarına karşı bir devletin rol oynamasıyla genişledi. Bu, alışılmadık derecede iş dünyası yanlısı olan bugünkü Kongre'nin, federal otoriteyi kolaylıkla gözdağı veren ve manipüle eden devlete devretmeyi istemesinin ana sebebidir. Bu işleyişin akademik dünyada oldukça iyi çalışılmış olduğu bir ülkeden, Amerika Birleşik Devletleri'nden söz ediyorum. Bildiğim kadarıyla başka yerlerdeki de çok benzeyen bu vakayı tartışacağım.

2) Brady, *Business as a System of Power* (New York: Columbia University Press, 1943). Şirket propagandası hakkında, özellikle Alew Carey'in öncü çalışmasına bakınız; bazı yeni derlemelerle *Taking the Risk out of Democracy* (Urbana: University of Illinois Press, 1997) ve savaş sonrası Amerika hakkında, Elizabeth Fones-Wolf, *Selling Free Enterprise: The Business Assault on Labor and Liberalism, 1945-1960* (Urbana: University of Illinois Press, 1995), genel konu üzerine ilk Amerikan akademik çalışması. Ayrıca bkz. William Puette, *Through Jaundiced Eyes: How the Media View Organized Labor* (Ithaca: Cornell University Press, 1992); William Solomon ve Robert McChesney'in editörlüğünü yaptığı *New Perspectives in U.S. Communication History* (Minneapolis: University of Minnesota Press); McChesney, *Telecommunications, Mass Media and Democracy* (New York: Oxford University Press, 1993).

Bizler iktidarın sonuçta oluşan yapılarının değişmez, doğanın gerçekten bir parçası olarak düşünme eğilimindeyizdir. Oysa gerçek bunun tam tersidir. Şahsi tiranlığın bu biçimleri şimdiki biçimlerine benzer bir şeye bu yüzyılın başlarında, ölümsüz insanların haklarıyla ancak ulaştı. Onların ardında yatan hukuk teorisi ve hakların bahşedilmesi 20. yüzyıl totalitarizminin diğer iki ana kolu, faşizm ve Bolşevizm'in beslendiği aynı entelektüel toprakta kök saldı. İnsani meselelerdeki bu eğilimi haysiyetsiz kardeşlerinden daha inatçı olarak değerlendirmek için bir sebep yok.³

Geleneksel pratik, siyasal iktidara 'totaliter' ve 'diktatörlük' gibi terimlerle sınırlama getirmektir. Brady, karar alma merkezlerini halkın gözünden uzaklaştırmaya yarayan bu konvansiyona, doğal bir konvansiyona uymamakta benzersizdir. Böyle yapma çabası kanunsuz otoriteye dayanan herhangi bir toplumda -var olan herhangi bir toplum yani- beklenebilir bir şeydir. Bunun sebebi, örneğin kişisel karakteristikler ve yetersizlikler, özel olmayan ve belirsiz kültürel pratiklerin, yapılarının çalışmasına ve güçlü kurumların işleyişine tercih edilmesidir.

Klasik liberalizmden söz ettiğimde, kapitalist devlet otokrasisinin yükselen dalgalarıyla önemli ölçüde süpürülüp götürülen fikirlerden bahsediyorum. Bu fikirler özgürlük, adalet ve haklar alanını oldukça genişleten halk mücadeleleri için canlı bir vizyon olarak hizmet eden, baskının yeni biçimlerine direniş kültüründe muhtelif biçimlerde yaşamaya devam etti (ya da yeniden keşfedildi). Günümüz liberter solu içinde savunuldu, uyarlandı ve geliştirildi de. Bu anarşist vizyona göre, ister kişisel ilişkilere ister geniş bir toplumsal düzene bulaşsın, hiyerarşi ve otoritenin her yapısı meşruiyetin ağır yükünü taşır. Bu yükü taşıyamazsa -bazen taşıyabilir- o zaman yasa dışı olur ve yıkılmalıdır. Dürüstçe vaziyet aldığında ve doğrudan yüzleştğinde, bu meydan okuma nadiren taşınabilir. Onları kesip atmak hakkı liberterlerin görevidir.

3) Harvard hukuk tarihçisi Morton Horwitz'in çalışması bu konuda özellikle aydınlatıcıdır: *The Transformation of American Law, 1870-1960*, C. II (New York: Oxford University Press, 1992).

Devlet iktidarı ve şahsi tiranlık dış sınırlardaki birincil örneklerdir, fakat konu çok geniş kapsamlıdır: Ebeveyn ve çocuk, öğretmen ve öğrenci, erkek ve kadın, şimdi yaşayanlar ve gelecek kuşaklar arasındaki, gerçekten hemen her yerdeki ilişkiler, yaptığımız şeyin sonuçlarıyla yaşamaya zorlayacaktır. Hemen her çeşidiyle anarşist vizyon, özelde devlet iktidarını yıkmayı umar. Benim hedefime taban tabana ters olsa da, ben de kişisel olarak bu vizyonu paylaşıyorum. Sözünü ettiğim gerilim buradan çıkıyor.

Benim kısa vadeli hedefim, temelde kanunsuz olsa bile, demokrasi ve insan haklarını genişletmede sağlanmış ilerlemeleri 'geri almaya' hasredilmiş çabaları engellemek için şu anda ciddi olarak gerekli olan devlet otoritesini savunmak, hatta onun bileşenlerini kuvvetlendirmektir. Devlet otoritesi şimdi çok demokratik toplumlarda şiddetli bir saldırı altındadır, fakat liberter vizyonla çatıştığı için değil. Tam tersine: Bu vizyonun bazı cephelelerine (zayıf) koruma sağladığı için. Hükümetlerin ölümcül bir ek-siği var: Şahsi tiranlıklarm tersine devlet iktidarı ve otorite kurumları, küçümseven kamuya kendi işlerini yapmada sınırlı da olsa bazı roller oynama fırsatı sunar. Bu kusur, uluslararası ekonomik ve siyasal düzendeki değişikliklerin -geri kalanların çoğu için uğursuz bir ihtimal olan- bir çeşit 'patron ütopyası' yaratma ihtimali sunduğunu -bazı haklı yanlarla birlikte- şimdi hisseden patronlar adına hoş görülemez bir şeydir. Ne demek istediğimi ayrıntılı açıklamak burada gereksiz olacak. Etkiler, zengin toplumlarda bile iktidar koridorlarından sokağa, kırsala ve hapishaneye kadar çok aşikar biçimde görülebilir. Dikkati hak eden fakat bu işaretlerin ötesinde yatan sebeplerle, günümüzde hakları geri alma kampanyasına saldırı altındaki değerlerin en gelişmişlerinin gözlendiği İngilizce konuşulan dünyadaki toplumların hakim sektörleri tarafından öncülük edilir; küçük bir ironi değildir bu ama çelişki de değildir.

Ütopyacı rüyanın gerçekleşmesinin 19. yüzyılda yakın bir ihtimal olarak erkenden kutlanması hatırlanmaya değer (kısaca o döneme döneceğim). 1880'lerde sosyalist devrimci sanatçı William Morris şöyle yazabiliyordu:

Biliyorum ki, rekabetçi ya da “herkes kendi başının çaresine bak-sın” sistemi dünyanın göreceği son ekonomik sistemdir, mükem-meldir ve bu yüzden son olmuştur kanaati yaygındır; bu kanaati hi-çe saymanın cesur bir şey olduğu şüphesizdir, ki bana söylendiğine göre en bilgili adamın bile fikri budur.

Kendinden emin bir şekilde iddia edildiği gibi, tarihin gerçek-ten bir sonu varsa, o zaman “uygarlık ölecektir”, fakat bütün tarih gerçeğin böyle olmadığını söyler, diye eklemektedir. ‘Mükemmel-liğin’ görünürde olduğu umudu, 1920’lerde yeniden canlandı. Li-beral kamuoyunun, genellikle ve elbette iş dünyasının kuvvetli desteğiyle Woodrow Wilson’ın Kızıl Korkusu, daimi olması ümit edilen iş dünyası hakimiyeti çağının kurulmasına yardımcı olmak için, sendikaların ve bağımsız düşüncenin altını başarılı bir şekil-de oydu. Otomobil patlamasının tepe noktasında, sendikaların çökmesiyle çalışan insanların herhangi bir gücü ve en ufak umu-du kalmadı. Sendikaların ve emekçi haklarının sıklıkla şiddetle ezilmesi sağcı İngiltere basınına bile şoke etti. Amerikan sendika-larının güçsüzlüğüne şaşırان Avustralyalı bir gözlemci 1928’de şu-nu yazıyordu: “Emek örgütleri yalnızca işverenlerin hoşgörüsüyle var oluyor... Belli sanayi koşullarındaki gerçek bir parça değiller.”

Sonraki birkaç yıl yine umutların erken olduğunu gösterdi. Fa-kat bu tekrarlayan rüyalar, ‘denetim piramidi’ ve onun siyasal ak-törlerinin bugün parça parça kurmaya çalıştığı bir model sağladı.⁴

Bugünün dünyasında bence bir anarşistin bağlandığı hedefler, bazı devlet kurumlarını, aynı zamanda onları daha anlamlı biçim-de kamusal katılıma açmaya çalışırken, saldırılara karşı korumak -ve nihai olarak, uygun şartlar sağlanabilirse, çok daha özgür bir toplumda onları ortadan kaldırmak- olmalıdır.

Doğru ya da yanlış -kesin olmayan bir yargı meselesi- bu duruş, hedefler ve vizyonlar arasındaki görünür çatışma tarafından baltala-namaz. Böyle bir çatışma gündelik hayatın normal bir özelliğidir; bir şekilde onunla birlikte yaşamaya çalışılır ama ondan kaçılmaz.

4) Ed. Gary Zabel, *Art and Society: Lectures and Essays by William Morris* (Boston: Geor-ge’s Hill, 1993). Hugh Grant Adams, akt. Ronald Edsforth, *Class Conflict and Cultural Consensus* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1987), s. 29. Ayrıca bkz. Patricia Cayo Sexton, *The War on Labor and the Left* (Boulder, CO: Westview Press, 1991).

Bunu akılda tutarak, en geniş vizyon sorununa dönmek istiyorum. Bu, uzun ve genellikle acı dolu halk mücadeleleriyle elde edilmiş olan kazanımları geri döndürme, altını oyma ve ortadan kaldırma yolundaki şiddetli çabaların artalanına karşı bugün özellikle anlamlıdır. Konunun tarihsel önemi vardır ve sıklıkla çarpıtmalarla ve “halkı kontrol piramidi bakış açısına çevirme” kampanyalarındaki yalanlarla perdelenmiştir. Demokrasiye, insan haklarına, hatta piyasaya masif bir saldırıyla birlikte, bu değerlerin zaferi onlara karşı saldırının başında olanlar tarafından alkışlanırken -daha dürüst günlerde ‘propaganda’ denen şeye aşina olanların kabulünü kazanacak bir işlem- belirginleştirilmiş, uyarlanmış, yeniden şekillendirilmiş ve sanayi toplumu bugünkü seviyesine geldikçe sıklıkla kendi karşısına dönmüş olan idealler ve vizyonları değerlendirmek için daha iyi bir zaman olamaz. Entelektüel bakımdan ilgi çekici olduğu kadar insani bir bakış açısından da netameli insani meseleler için uygun bir zamandır bu.

Pek çok şeyde anlaşılamayan ama Russell’ın ‘hümanizm anlayışı’ dediği -Dewey’den alıntıyla, üretimin ‘nihai amacı’nın malların üretimi değil, birbiriyle eşitlik temelinde ilişkili olan özgür insanların üretimi olduğu inancı- bir vizyonu paylaşan iki önde gelen 20. yüzyıl düşünürü Bertrand Russell ve John Dewey tarafından açıkça ifade edilen bir bakış açısı taslağıyla başlayalım. Russell’in ifade ettiğine göre, eğitimin hedefi “hakimiyetin dışında nesnelerin değeri duygusunu vermek” “özgür bir toplumun akıllı yurttaşını” yaratmaya yardım etmek, içinde serbestliğin ve “bireysel yaratıcılığın” serpileceği ve emekçilerin bir üretim aracı değil kâderlerinin efendisi olacağı koşulları yaratmaktır. Kanunsuz zor yapıları açığa çıkarılmalı; özellikle “basının, basın aktörlerinin ve reklam ve diğer propaganda araçlarının isteğiyle güçlendirilmiş, bankacılığın, toprağın, sanayinin özel kontrolü vasıtasıyla, özel kâr amacı güden iş dünyasının hakimiyeti” de açığa çıkarılmalıdır (Dewey). Dewey, bu olmadıkça demokrasiden bahsetmek geniş ölçüde boşunadır diye devam eder. Siyasetler “toplumun üze-

rine büyük şirketlerin gölgesini düşürecek [ve] gölgenin incelməsi asıl meseleyi değiştirmeyecektir” Demokratik formlar gerçek içerikten yoksun kalacak ve insanlar “özgür ve zekice olmadan ama işi hak etme adına” çalışacaklardır –“liberal ve ahlaki olmayan” bir durum. Bundan dolayı, pek çok anarşistle birlikte, G.D.H. Cole’un lonca sosyalizmi ve Anton Pannekoek, Rosa Luxemburg, Paul Mattick gibi sol Marksistler ve başkalarını içeren bir düşünce yelpazesi, genel hatlarıyla, sanayinin ‘feodal düzen’den özgür örgütler, federal örgütlenmeler ve işçi denetimine dayanan ‘demokratik bir sosyal düzene değiştirilmesi’ gerektiğini savunur. Russel’in bakış açısı da buna oldukça benzerdir.⁵

Demokrasi sorunu Dewey’in düşüncesinin ve doğrudan angajmanının birincil odağıdır. O, doğrudan anaakım Amerika’dan çıkmıştır; kalıp cümleyle “elmalı turtanın Amerikalı olduğu kadar Amerikalıdır” Bu yüzden, Dewey’in yıllar önce dile getirdiği fikirlere bugün entelektüel kültürün çoğunda tuhaf ya da yanlış olarak bakılması ya da daha kötüsü, onun görüşlerinin nüfuzlu çevrelerde ‘Amerikan karşıtı’ olarak suçlanması ilginçtir.

Bu arada, son cümle (ve yeni hali) ilginç ve açıklayıcıdır. Böyle nosyonların totaliter toplumlarda olmasını bekleriz. Bu yüzden Stalinist devirde, muhalif ve eleştirel kimseler hoşgörülemez bir suçla, ‘Sovyet karşıtı’ olarak mahkûm ediliyordu: Brezilyalı neo-Nazi generaller ve onlar gibi başkalarının da benzer kategorileri vardı. Fakat bunların, iktidara boyun eğmenin zorla değil, gönüllü olduğu daha özgür toplumlarda görülmeleri çok daha önemli bir olgudur. Demokratik bir kültürün hafızasını bile elinde bulunduran herhangi bir çevrede, bu kavramlar yalnızca alay konusu olacaktır. Milano ya da Oslo sokaklarında *İtalyan Karşıtlığı* ya da *Norveç Karşıtlığı* başlıklı bir kitaba gösterilecek tepkileri, seküler inanç doktrinlerine saygı duymayanların gerçek ya da uydu-rulmuş eserinin suçlanmasını gözünüzün önüne getirin. Bununla

5) Tartışma için bkz. benim Russell’in anısına yaptığım konuşma: *Problems of Knowledge and Freedom* (New York: New Press, 2003). Dewey hakkında özellikle bkz. Robert Westbrook, *John Dewey and American Democracy* (Ithaca: Cornell University Press, 1991).

birlikte, Anglo Amerikan toplumlarda -Avustralya'nın da dahil olduğunu fark ettim- böyle olaylara saygıdeğer çevrelerde ciddiyyet ve saygıyla davranılır, ki bu sıradan demokratik değerlerin ciddi bozulma işaretlerinden biridir.

Çok uzak olmayan bir geçmişte, Russell ve Dewey gibi simalarca dile getirilen fikirlerin kökü, Aydınlanma'ya ve klasik liberalizme dayanır ve devrimci karakterlerini korurlar: eğitimde, işyerinde ve hayatın her cephesinde. Eğer yerine getirilirse, bu fikirler, değerleri birikim ve hakimiyet değil, zihin ve eylemde bağımsız, eşitlik açısından ucu açık ve ortak hedefleri başarmada işbirliği olan insanoğullarının özgür gelişiminin yolunu açmaya yardımcı olurdu. Bu insanlar Adam Smith'in, "insanoğlunun efendileri"nin "pis işleri"ni ve "araçları"nı ve onların "iğrenç düsturları"nı aşağılamasını paylaşır: "Kendimiz için her şey, başka insanlar için hiçbir şey", geleneksel değerler aralıksız saldırılarla kemirilirken, takdir etmeyi ve saygı duymayı öğrendiğimiz yol gösterici ilkelerdir bunlar. Smith gibi kapitalizm öncesi bir şahsiyetin, işbölümünün uğursuz sonuçlarını haber vermesini ve asgari ahlâki zeminde eşitliğe doğal bir eğilimi, aşık bir arzusu olan kısmen 'eksiksiz serbestlik' koşulları altında eşitliğe doğal bir eğilim olacağı inancına dayanır, ki bu asgari ahlâki zeminde aşık bir arzudur.

Russell ve Dewey'in daha uygar bir dönemde dile getirdiği ve liberter solun aşına olduğu 'hümanist anlayış'ın günümüzdeki belli başlı düşünce akımlarıyla arası radikal olarak açıktır: Lenin ve Troçki tarafından imal edilen totaliter düzene ve Batı'nın devlet kapitalist sanayi toplumları devletlerine yol gösterici fikirler. Bu sistemlerin biri çok şükür çöktü, ama diğeri çok kötü olabilecek bir geleceğe doğru uygun adım geri gitmekte.

'ÇAĞIN YENİ RUHU'

Bu hümanist anlayış ve bugün hüküm süren, 19. yüzyıl ortası işçi sınıfı basını tarafından "Çağın yeni ruhu: Para kazan, kendinden başka her şey unut", Smith'in 'iğrenç düsturu', saygıdeğer hiçbir insanın kaldıramayacağı küçük düşürücü ve utanç verici

bir doktrin diye eleştirilen fikirler arasındaki değer uyumsuzluğunu fark etmek önemlidir. Duygudaşlık, eşitlikle birlikte özgürlük hedefi, yaratıcı ve tatmin edici işin temel insan hakkı olduğuna vurgu yapan Smith gibi kapitalizm öncesi bir şahsiyetten, genellikle utanmadan Smith'in adını sık sık kullanıp 'çağın yeni ruhu'nu kutlayanlara doğru değerlerin evriminin izini sürmek ilginçtir. İdeolojik kurumları düzenli olarak bozan kaba uygulamaları bir kenara bırakalım. En azından ciddiye alınabilecek birisini, diyelim, bize "ideal toplum anarşidir, ki orada hiçbir insan ya da grup bir başkasını zorlamaz" diyen Nobel ekonomi ödülü almış James Buchanan gibi birini göz önüne alalım. Buchanan o zaman, otoriter bir şekilde sanki gerçekmiş gibi ifade edilen şu açıklamayı yapmıştır:

Herhangi bir insanın ideal durumu, eyleminin eksiksiz özgürlüğüne izin veren ve kendi arzusuna bağlılığa zorlamak için başkalarının davranışlarını engelleyen durumdur. Bu, her insanın bir köleler dünyasında efendiliği araması demektir.⁶

Bu, Adam Smith'in, Wilhelm von Humboldt, John Stuart Mill, hatta klasik liberal geleneğe yakın herhangi birinin patolojik olarak değerlendireceği bir düşüncedir –fakat şayet fark etmediyseniz söyleyeyim, sizin saf hayalinizdir.

Entelektüel kültürün ve onun yürürlükteki değerlerinin durumunun hileli bir resmi, en nihayet özgürleşen Doğu Avrupa insanının (kültürel) gelişiminde karşılaştığımız zor problemin açıklanmasıdır; öyle ki birkaç yüzyıldır kendi mıntıkamızdan başka yerlerde bol bol harcadığımız sevgi dolu ihtimamı onlara harcayabiliriz. Dünyadaki dehşet odalarının etkileyici dizilişinde sonuçlar oldukça net gibi görünüyor fakat mucizevi şekilde -ve en sevinilesi- uygarlığımızın değerleri ve asil liderlerine yol gösteren ilkeler hakkında hiçbir ders almadılar; belki yalnızca 'Amerikan karşıtları' ve onlar gibiler, tarihin kalıcı kayıtlarının bir yan bakışı hak edebileceğini önerecek kadar çıldırmış olmayabilirler. Ar-

6) James Buchanan, *The Limits of Liberty: Between Anarchy and Leviathan* (Chicago: University of Chicago Press, 1975), s. 92.

tık iyiliğimiz için yeni fırsatlar mevcuttur. Komünist tiranlıktan kurtulan halklara, Bengaldeşlilerin, Haitililerin, Brezilyalıların, Guatemelalıların, Filipinlilerin her yerdeki yerli halkların, Afrikalı kölelerin, vb. vb. kutsal devletlerine kavuşmaları, en azından buna yaklaşmaları için yardım edebiliriz.

1994'ün sonlarında *New York Times*, öğrencilerimizin ne durumda olduğu konusunda, gözlerimizi dışarı uğratan bir makale serisi yayınladı. Bunlardan biri Doğu Almanya'da, komünist rejime karşı halk protestoları önderlerinden biri olan bir rahipten alıntıyla açılıyordu. Rahip, yaşadığı toplumda olanlar hakkında artan ilgisini anlatıyordu: "Kaba rekabet ve para ihtirası topluluk duygumuzu tahrip etti. Neredeyse herkes bir düzeyde korku ya da depresyon ya da güvensizlik hissediyor." Onlar dünyanın geri halklarına verdiğimiz dersi gayet iyi öğrendiler. Ama onların tepkileri bizim için bir ders olmuyor.⁷

Herkesin gurur duyduğu vitrin olan, "kapitalizmin başka yerlerdekinden daha iyi kalpli olduğu" Polonya'yı Jane Perlez şu başlık altında sunar: "Kapitalist Yolda Hızlı ve Yavaş Şeritler": Bazı Polonyalılar konuyu hemen kapar, bazıları da yavaş öğrenir.⁸

Perlez iki tipten de örnek verir. İyi öğrenci modern kapitalist Polonya'da en iyi 'serpilen örnek' olan küçük bir imalathanenin sahibidir. Yönetimin bu yeni serpilen serbest piyasa toplumuna faizsiz borç vermesi sayesinde, imalathanesi genellikle zengin Almanlara, fakat zengin Polonyalılara da satılmak üzere "büyüleyici boncuklu elbiseler" ve "karmaşık kesimli nikâh elbiseleri" üretir. Bu arada Dünya Bankası raporlarında, reformların yapılmasından bu yana gerçek ücretler yüzde 30 azalırken yoksulluğun iki kat arttığı söylenmekte ve Polonya ekonomisinin 1994'ün sonuna kadar, 1989 öncesi gayri safi yurtiçi hasılanın yüzde 90'mı yeniden ele geçireceği tahmin edilmektedir. Fakat 'iyi kalpli kapitalizm': Aç insanlar lüks mağazalarının vitrininde düğün elbiselerini, Varşova Berlin yolunda gümbürdeyen "Polonya plakalı yabancı arabaları" ve "1.300 dolarlık cep telefonlarını çantalarına so-

7) Stephen Kinzer, *New York Times*, 14 Ekim 1994.

8) Jane Perlez, *New York Times*, 7 Ekim 1994.

kuşturan yeni zengin kadınları” hayran hayran seyrederek, “beklenmedik harcama işaretleri”ni takdir edebilirler.

Çek Cumhuriyeti’nde bir iş danışmanı şöyle diyordu: “İnsanlar kendi başlarına savaşmaları gerektiğini ve başkalarına bel bağlayamayacaklarını anlamak zorundalar.” “Yerleşik bir alt sınıf yaratılması”yla ilgili olarak, “ben bir madenciyim; kim daha iyi olabilir ki?” onurlu sloganının kullanıldığı” günlerde, “zihinlerinde yer etmiş eşitlikçi değerler” olan insanlara uygun davranışları öğretecek eğitilmiş bir sınıfa yönelir. Şimdi hızlı öğrenenler bu sorunun cevabını biliyorlar: Yabancı yatırımcıların acentaları haline geldiği kadar en vahşi rüyalarının ötesinde zengin olan, becerileri ve deneyimleri yüzünden doğal olarak onlar tercih edilen eski Nomenklatura; ‘eski oğlanlar’ vasıtasıyla iş kuran bankerler; tüketici zevklerinden hoşlanan Polonyalı kadınlar; başka zengin kadınlar için lüks giysiler ihracatına yönelik üretim yapan hükümet yardımlı imalatçılar. Kısacası, doğru türden insanlar.

Bunlar Amerikan değerlerinin başarılarıdır. Öyleyse yavaş gidenlerin şeridinde hâlâ başarısızlık vardı. Perlez, “Komünizm altında emeğinin meyvelerine hayran olup tahta kaplı oturma odasında oturan -bir televizyon, rahat mobilyalar, parlak, modern bir mutfak” kırk üç yaşında bir madenci örneği seçer; şimdi, yirmi yedi yıl sonra madende işsizdir ve 1989’dan önceki yılları düşünmektedir. “Çok güzeldi,” diyordu, “hayat güvenli ve rahattı” Bir yavaş öğrenen, “sırrına erilmez” yeni değerler bulur ve “niçin evde, işsiz ve işsizlik parasına muhtaç olduğu”nu anlayamaz, on çocuğu için endişelenir, “Para Kazan, kendinden başka her şeyi unutmama” yeteneğinden yoksundur.

O yüzden, Polonya’nın rafta diğer hatıra eşyalarının yanında, daha da gurur ve kendini beğenme ilham ederek yer alması anlaşılır bir şeydir.

Bölge başka yavaş öğrenenlerce istila edildi; *Christian Science Monitor*’ün ‘küresel rapor’unda ele alınan problem eski komünist dünyaya uygun düşer. Bir müessese sahibi, “özel arazisinde gül yetiştirmesine yardımcı olmak için bir Ukrayna vatandaşına ayda 100 dolar teklif ettiğinden” şikayet eder (çeviride: kendisi adına

çalışması için). “Kolektif çiftlikteki adamların kazandığı 4 dolarla kıyaslandığında, bu bir şanstı. Ama teklif reddedildi.” Hızlı öğrenenler irrasyonelliği özgürlüğün zaferinden sonra bile geçmişte kalan “belli bir mentalite”ye atfederler: “‘Nyet [Rusça Hayır], kolektiften ayrılacağım ve senin kölen olacağım’ diye düşünürler.” Amerikalı işçiler adamakıllı medenileşene kadar, aynı şekilde birisinin kölesi olma gönülsüzlüğüyle zehirlenmişlerdi uzun süre; bu konuya döneceğim.

Varşova’daki bir dairede kiracılar aynı hastalıktan mustariplerdi. İkinci Dünya Savaşı öncesinden binanın sahibi olduğunu iddia eden bir sanayiciye, “Niçin insanlar bir hakka sahip olmadıkları bir şeyden kâr elde etsinler?” diyerek dairelerini vermek istemiyorlardı. Rapor şöyle devam eder: “Yabancıların toprak alıp satmasına izin vermede hâlâ büyük isteksizlik olması”na rağmen, bu tip geriye dönük tavırları önlemede “önemli reform ilerlemeleri” oldu. Ukrayna’daki tarımsal inisiyatiflerin sponsoru ABD’li koordinatör, “Hiçbir zaman toprakların yüzde 100’ünün özel elde olduğu bir duruma gelmeyeceksiniz. Hiçbir zaman demokrasileri olmayacak,” diyordu. Doğru, anti-demokratik arzular 1995 Şubat’ında “saatlerin geri alınması”nm emredildiği Vietnam’daki kadar büyük olmaz: “Marx’a bir övgüde, iş için toprak ruhsatına sahip birkaç ayrıcalıklıdan kiralamaya sıkıştırarak Vietnamlılara yardım etmeyi amaçlayan kararname” yabancı yatırımcıya cazip gelmesi çabasıyla kabul edildi. Yalnızca yabancı yatırımcı ve bir iki iç elite memleketi satın alma izni verilirse, yerliler (eğer şanslılarsa) onlar adına çalışabilirlerdi; sonunda Orta Amerika’daki gibi, Filipinler’deki gibi ve uzun zaman önce özgürleşmiş başka cennetler gibi özgürlüğe ve ‘demokrasi’ye sahip olduk.⁹

Kübalılar da aynı tür bir gerilik yüzünden daha önce azarlanmışlardı. Öfke, Amerika Birleşik Devletleri’nin düzenlediği Pan Amerikan oyunları sırasında, Kübalı atletler profesyonel olmak için bol keseden parasal teklifler de dahil, iltica etmeleri yönünde muazzam bir propaganda kampanyasına kulak asmadıklarında doruğa çıktı; atletler etraflarını çevreleyen muhabirlere, ülke-

9) Ed. Justin Burke, *Christian Science Monitor*, 26 Temmuz 1995.

lerine ve halklarına bağılı kaldıklarını söylediler. Duyulan hiddet, Marksist doktrin ve komünist beyin yıkamanın yıkıcı etkisini sınırlayamadı.

Ne ki Amerikalılar, Kübalıların ABD ekonomik savaşı tarafından dayatılan yoksulluk koşullarında bile, 'köleniz' olmayı istemeyip, iç yardım için -ziyaretçiler öyle diyorlardı- dolarları almayı hâlâ reddetmesinden korunmuşlardı. 1994'de ilk bağımsız ve bilimsel araştırma olduğu kabul edilen ve Miami İspanyolca basınından başka hiçbir yerde yayınlanmayan bir Gallup anketinin sonuçlarına itiraz etmeleri muhtemel değildi: Yüzde 88 onların 'Kübalıların onuru' olduğunu söylüyordu; yüzde 58'e göre, "başarısızlıklarını geride bırakan, devrimin başarısı"ydı; yüzde 69 kendisini 'devrimci' olarak (yalnızca yüzde 21'i 'komünist' ya da 'sosyalist' olarak) tanımlamaktaydı; yüzde 76'sı "kişisel hayatlarının tatminkar olduğu"nu belirtiyordu; yüzde 3'ü "siyasal problemlerin ülkenin en önemli sorunu" kanısındaydı.

Böylesi komünist mezalimler bilinseydi, 'demokrasi' getirmek için açlık ve hastalıkla mümkün olduğu kadar çok insanı öldürmeye çalışmak yerine, Havana'ya nükleer silahla saldırı düzenlemek gerekebilirdi. Bu, Berlin duvarının yıkılmasından sonra Küba'yı boğmak için yeni bahane haline geldi; vites değiştirirlerken de ideolojik kurumlar bir darbe vurabiliyordu. Küba artık Latin Amerika'yı ele geçirmeye ve Amerika Birleşik Devletleri'ni yenmeye, terörle titretmeye kararlı Kremlin'in bir ajanı değil. Otuz yıllık yalanlar sessizce rafa kaldırılabilirdi: Gözden geçirilmiş standart versiyonda, terör ve ekonomik savaş her zaman demokrasiye geçiş için bir girişim oldu. Bu yüzden "açlık, hastalık, ölümden artışa ve Ekim 1994'de ABD tıp dergilerindeki sağlık uzmanlarının yazdığına göre geçtiğimiz yüzyıl dünyanın en geniş nörolojik salgınlarından birine katkısı olan" ambargoyu sıkılaştırmalıyız. Yazarlardan biri şöyle diyor: "Evet, yiyecek ve ilaçtan ve kendi tıbbi ürünlerini imal etmek için malzemedan mahrum bırakarak insanları öldürdüğümüz bir gerçektir."

Clinton'ın Küba Demokrasi Yasası (uluslararası yasaların görünür ihlali olduğu için Başkan Bush ilk önce veto etti, sonra se-

çim kampanyası sırasında Clinton tarafından alt edildiği zaman imzaladı) ABD'ye tabi ülkelerle yüzde 90'ı yiyecek, ilaç ve tıbbi malzeme olan ticareti kesti. Demokrasiye bu katkı Küba sağlık standartlarında bir hayli düşüşe, ölüm oranlarında artışa ve makalelerin birinin yazarı Ulusal Sağlık Enstitüsü nöro-epidemiyo-lojinin eski şefine göre, daha önce İkinci Dünya Savaşı'nda Güneydoğu Asya'daki tropikal esir kamplarında görülen nörolojik bir hastalığa, "yakın zamanlarda Küba'daki en korku verici kamu sağlığı krizi"n sebep oldu. Bu etkileri resmetmek için Columbia Üniversitesi Tıp Fakültesi'nden bir profesör, Küba'nın aşı üretmek için satın aldığı İsveç su filtreleme sistemi olayını anlatır; bazı parçalar Amerikalı sahibi olan bir şirket tarafından üretildiği için yasaklanmıştı, yani hayat kurtaran aşı hayatta kalanlara 'demokrasi' getirmek için reddedilebilir.¹⁰

'İnsan öldürme'de ve onlara acı çektirmede başarı önemlidir. Gerçek dünyada Castro'nun Küba'sı bir kaygı sebebiydi, ama askeri bir tehdit, insan hakları istismarı ya da diktatörlük yönünden değil. Tersine, Amerikan tarihinde derin kökleri olduğu için. 1820'lerde kıtayı ele geçirme hızla ilerlerken, gelecekte kazanılacak ödül olarak Küba siyasal ve ekonomik liderlik tarafından gözetiliyordu. Monroe Doktrini'nin yazarı John Quincy Adams, İngilizlerin caydırıcılığı azalana kadar İspanya egemenliğinin korumasını savunan Jefferson ve diğerleriyle tartışırken, bu, "Birliğimizin ticari ve siyasal çıkarları bakımından fevkalade önemli bir konudur," diyordu ve bir yüzyıl sonra olduğu gibi Küba, "siyasal.... yerçekimi kanunu" uyarınca, "olgun bir meyve" olarak ABD'nin ellerine düşecekti. Yirminci yüzyılın ortalarına doğru ABD'nin, diğerlerinin yanı sıra, tarımsal ve batakhane çıkarları açısından olgun meyve ileri derecede değerlendirildi. Castro'nun bu ABD mülkünü çalması pek muhtemel görülüyordu. Daha kötüsü, gelişmenin, başka yerlerdeki acı çeken insanlara anlamlı gelebilmesi -mesela, Latin Amerika'daki en başarılı sağlık hizmeti-

10) Poll, Maria Lopez Vigil, *Envio* (Jesuit University of Central America, Managua), Haziran 1995. Colum Lynch, *Boston Globe*, 15 Eylül 1994; görünüşe göre bu, anaakım basında yer alan yegane rapordur. Bkz. Alexander Cochrane, *The Nation*, 7 Kasım 1994.

açısından bir 'domino etkisi' tehlikesi söz konusuydu. Küba'nın suçları önemsemeyen fakat gösteri etkilerini çok önemseyen plancıların tercih ettiği terminolojiyle, "fıçıdakiler bozacak çürük elmalar"dan biri, ötekilere "bulaşabilecek" bir "virüs" olabileceğinden korkuluyordu.

Fakat saygıdeğer insanlar böyle meselelerin, hatta şimdiki dönem de dahil 1959'dan beri olgun meyveleri hak sahiplerine verme kampanyasıyla ilgili basit gerçeklerin üzerinde durmazlardı. 1994 Ekim ayında birkaç Amerikalı tıp dergilerinde altüst edici materyaller sergilendi, hatta aynı ayda BM Genel Kurulu'nda 2'ye karşı 101 oyla illegal ambargonun sonlandırılmasını gerektiren bir karar alındı; önceki yıllarda demokrasi için haçlı seferinde Wasington'la birlikte hareket eden Arnavutluk, Romanya ve Paraguay'dan artık ümit kesildiğinden ABD yalnızca İsrail'e güvenebilirdi.

Standart hikâye, sonunda özgürleşen Batı Avrupa'nın artık Batı'nın refah toplumuyla birleşebileceğiydi. Fakat o zaman, Doğu Avrupa sürekli Batı'yla akrabalığı reddedip orijinal 'Üçüncü Dünya' haline geldiğine göre, insan bunun neden önceki 500 yıl süresince olduğunu merak ediyor. Düşünülebilecek farklı bir ihtimal, önceki statükonun az ya da çok restore edileceğidir: Diğerleri zengin sanayi dünyası için bir hizmet alanı olarak -elbette sırf benzersiz faziletleri yüzünden değil- önceki statülerine benzer bir şeye dönerken, komünist imparatorluğun sanayileşmiş Batı'ya ait olan parçaları -batı Polonya, Çek Cumhuriyeti, vd.- tedricen onu yeniden kazanacaklardı. Winston Churchill Ocak 1914'de kabinedeki meslektaşlarına takdim ettiği bir yazıda şöyle der:

Bizler *temiz bir sicili* ve kısıtlı mirası olan genç insanlar değiliz. *Büsbütün orantısız bir refah ve dünya trafiğini... kendimize miras aldık. İstedığımız ülkelerin hepsini aldık ve asıl olarak şiddetle başarılan, büyük ölçüde güçle sürdürülen* engin ve şahane mülkiyetin dokunulmamış zevkini edinme iddiamız genellikle bizden başkalarına pek makul görünmez.

Elbette pasaj Churchill'in anladığı gibi, italikler olmadan kabul edilebilir olsa da böyle açıksözlülük saygıdeğer bir toplumda

nadir görülür. Churchill bu yazıyı 1920'lerde *The World Crisis*'de, hoş olmayan cümleler çıkarıldıktan sonra yayınladı.¹¹

Komünizm felaketinin resmedildiği çerçeveyi incelemek de öğreticidir. En baştan beri anarşistler, Russell ve Dewey gibi bağımsız zihinli insanlar, sol Marksistler için apaçık olduğu gibi -gerçekten onların çoğu tarafından önceden söylendi- kuşku duyulmayan bir canavarlık vardı. Tiranlığın yıkılması da özgürlük ve insan haysiyetine değer veren herhangi biri açısından sevindirici bir gelişme olmaktan başka türlü yorumlanamazdı. Fakat daha dar bir soruyu düşünmek gerek: Gündümlü ekonominin, kapitalizmin üstün meziyetlerini sergileyerek, katastrofik bir başarısızlık olduğunun standart kanıtı: Batı Almanya, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'ni, Sovyetler Birliği ve uydularıyla basitçe karşılaştırın: QED [Quod erat demonstrandum/isteneni ispatladım]. Bu sav entelektüel bir refleksten başka bir şey değildir; kaçırılmayacak kadar bariz şekilde geçerli ve bütün daha ileri araştırmaların varsayımı gibi görünür.

Bu, geniş uygulanabilirliğiyle ilginç bir savdır. Benzer bir mantıkla, mesela Cambridge Massachusetts'deki ana okullarının muazzam eksikliği ve MIT'nin büyük başarısı gösterilebilir: Sadece MIT'nin doktoraıyla karşılaştırmalı olarak birinci sınıfa giren çocukların kuantum fiziğinden ne anladıklarını sorun: QED.

Bu savı ortaya atan birisine psikiyatrik tedavi önerilebilir. Yanlışlık bayağı aşıkardır. Akli başında bir değerlendirme yapmak için, Cambridge ana okulu mezunları, sisteme aynı seviyede giren çocuklarla karşılaştırılmalıdır. Aynı temel rasyonalite, Sovyet gündümlü ekonomisini, kapitalist alternatifiyle karşılaştırmalı olarak değerlendirmek için gereklidir. İki gelişme modeliyle 'deneye' başladığımız zaman, Batı Avrupa ülkelerini onlara benzeyen diğerleriyle karşılaştırmalıyız. Doğu Avrupa'ya benzer olduğu bir zamanı bulmak için yarım yüzyıl geri gitmesi gerekenin Batı olmadığı açıktır. Komünist modele haksızlık olsa da, uygun bir karşılaştırma, Rusya ile Brezilya ya da Bulgaristan ile ABD uyduları-

11) Clive Ponting, *Churchill* (Londra: Sinclair-Stevenson, 1994), s. 132.

nin avantajlarıyla uzaktan yakından benzerliği olmayan Guatemala arasında yapılabilir. Rasyonel bir karşılaştırma yapacak olursak, komünist ekonomik modelin gerçekten bir felaket olduğu; Batı'dakinin daha da katastrofik eksiklikleri olduğu sonucunu çıkarırız. Nüanslar ve karmaşıklıklar vardır fakat temel sonuçlar oldukça sağlamdır.

Böylesi temel noktaların anlaşılamadığını görmek ve yine anlaşılamamış meseleyi açma çabalarına tepkiyi gözlemlemek şaşırıcıdır. Bu konunun üstünde durmak, özgür toplumun ideolojik sistemi hakkında bazı yararlı dersler sağlayabilir.¹²

şimdi Doğu Avrupa'nın çoğunda gözlenen şey, kısmen öğretici istisnalarla, çoğu aynı kalan bir hizmet rolüne sürüklenen dünya memleketlerinin genel kayıtlarını tekrarlar. Bizatihi sanayi toplumunun tarihinin uzun, ilginç ve önemli hatları arasındaki yerini de almıştır. Yale Üniversitesi'nde emek tarihçisi David Montgomery'nin dediği gibi, modern Amerika "işçi protestolarının üzerinde yaratıldı" 'Sert mücadeleler'le birlikte şiddetli ve lafını esirgemeyen protestolardı bunlar. Özellikle "emeğın cennetten kovulduğu" 1920'lerde, "hiç demokratik olmayan Amerika"ya uyuma zorlanmanın arasına serpiştirilmiş, zor kazanılmış kimi zaferler vardı diyor.

Çalışan insanların sesi, 19. yüzyıl ortalarından İkinci Dünya Savaşı'na kadar serpilen emek ve cemaat basınında net ve canlı bir şekilde duyuldu; hatta sonunda devlet ve özel güçlerce yok edildi. 1950'ler kadar yakın bir geçmişte, şirket saldırılarına karşı mücadele etmeye, "Amerikan halkını büyük iş dünyasının erdemlerine inandırma"ya, kendi deyişleriyle radikal nefret ve "anti-demokratik söz ve eylemlerin her türü"nü teşhir etmeye, görevi "ulusu gerçekten kontrol eden bankacılık ve sanayi kodamanlarının günahlarını özenle gizlerken, her fırsatta emeğe küfretmek" olan ticari medyaya, "basma verilen en kötü zehre panzehir

12) Kimi karşılaştırma çabaları ve bu konudaki kıt literatürün gözden geçirilmesi için bkz. benim, *Year 501* Ayrıca, *World Orders, Old and New*, 2. baskı (New York: Columbia University Press, 1994). Bazıları ilginç olmasına rağmen tepkileri atlayacağım.

sağlama"ya çalışan bu yazılar, 800 emek dergisiyle hâlâ 20-30 milyon insana ulaşıyordu.¹³

DİRENİŞİN SESİ

Kapitalist devlet otokrasisine karşı direniş hareketleri ve onların etkili sesleri, bize sıradan insanların hedef ve vizyonları, anlayışları ve özlemleri hakkında çok şey öğretir. 19. yüzyıl ortalarındaki emek basını üzerine ilk büyük (ve bildiğim kadarıyla hâlâ tek) çalışma, yetmiş yıl önce Norman Ware tarafından yayınlanmıştı. O kitabı bugün okumak aydınlatıcı olur ya da bilinseydi, aydınlatıcı olurdu. Ware, "Amerika'nın Atması" ve en büyük üniversitesinin ev sahibi olan Boston yakınlarındaki sanayi kasabalarındaki tamirciler ve 'fabrika kızları' tarafından çıkarılan dergilere odaklanır. Kasabalar büyük ölçüde demoralize ve bozulmuş şekilde hâlâ oradadır, fakat onları kuran ve Amerikan refah ve gücünün temelini atan insanların hayat dolu vizyonlarından eser kalmamıştır.

Normal insan duyarlılığını bırakmayı inatla reddeden dergiler, şahsi güç tarafından talep edilen değerler sisteminin çalışan insanlara yabancı ve hoşgörüsüz olduğunu göz önüne serdiler. Şiddetle kınadıkları 'çağın yeni ruhu', "En eski Amerikan toplumunun geniş bölümüne şaşırtıcı derecede tezattı," diye yazar Ware. Birincil sebep, sanayi kapitalizminin değerleri devlet ve şahsi güç tarafından, gerektiğinde şiddetle dayatılırken, "sanayi işçisinin bir insan olarak çöküşü", "psikolojik değişiklik", "bağımsızlık ve haysiyet kaybı", demokratik haklar ve özgürlük kaybıydı.

İşçiler Güney plantasyonlarının kölelerinden hiç de farklı olmayan 'ücretli kölelik' denen sisteme mecbur edilirlerken, "tamircileri ve emekçileri dünyanın gururu yapan kendine saygının kaybına ve alçalması"na, kültürün, beceri ve hünerin, hatta en basit

13) Montgomery, *The Fall of the House Labor* (New Haven: Yale University Press, 1987), s. 7; Jon Bekken, ed. Solomon ve McChesney, *New Perspectives in U.S. Communication History* içinde; Fones-Wolf, *Selling Free Enterprise*. Birkaç yıl sonra İngiltere'deki benzer gelişmeler için bkz. Edwad Herman ve Noam Chomsky, *Manufacturing Consent*, 2. baskı (New York: Pantheon, 2002), I. ve II. Bölüm.

insan haysiyetinin zayıflamasına üzüldüler; ‘despotlar’ın ‘hizmetçi’ ve ‘aciz uyruk’ları haline gelip ürettikleri şeyi değil de *kendilerini* satmaya zorlandıklarını hissettiler. ‘Özgür kurum ruhu’nun tahrip edilmesini, çalışan insanların bir ‘hizmetçi statüsü’ne indirgenmesiyle tanımladılar; onda “bizi tehdit eden, fakir ve bahtsızları köleleştirme ve zulmetme haklarını sorgulamaya cesaret eden herkesi yok etmekle tehdit eden müthiş bir heyelan gibi üzerimize çöken bir paralı aristokrasi” gördüler. 1849’da İrlandalılarda ömür beklentisinin on dört yaş olduğu memlekette ve Boston yakınındaki maddi koşullardan pek habersiz olamazlardı.

Özellikle demokrasi ve insan haklarına karşı günümüzdeki saldırılarla ilişkili ve dramatik olan şey, yüksek kültürdeki keskin yavaşlamaydı. Massachusetts çiftliklerindeki ‘fabrika kızları’, klasik ve çağdaş edebiyatı okumak için zaman ayırmaya alışıktilar; bağımsız imalatçılar, şayet biraz paraları varsa, çalışırken onlara kitap okuması için bir çocuk kiralarlardı. İnsanların zihninden böyle düşünceleri silmek küçük bir iş değildi; öyle ki bugün, saygın bir yorumcu daha az ayrıcalıklıların girmesine imkân sağlamak için internetin demokratikleşmesiyle ilgili alaycı fikirler ileri sürebilir:

Fakirlerin şimdi ve pek çok durumda duran, hatta onları daha iyi aydınlatacak okul, kütüphane ve enformasyon medyası çabalarına direnen şeyler gibi, istedikleri hemen hemen bütün bilgiyi ele geçirdiklerini düşünün. Gerçekten bu direnç -kusurlu genleriyle birlikte elbette- genellikle neden fakir olduklarını açıklamaya yardım eder.

Bu görüş o kadar derine işlemiştir ki, editör tarafından özel bir kutu içinde aydınlatılır.¹⁴

Emek basını da medyanın ‘satılmış papazları’ denenlerden, üniversitelerden ve entelektüel sınıftan, denetimi kuvvetlendirilen despotizmi haklılaştırmak ve alçaltıcı değerleri aşlamaya çabalayan güç savunucularından şikayet ediyordu. Çalışan insanlar radikal entelektüellerin resmi onayı olmadan “fabrikada çalışanlar ona sahip olmalıdırlar” diye yazıyorlardı. Bu şekilde ‘demok-

14) George Melloan, *Wall Street Journal*, 16 Mayıs 1994.

ratik toprak'ta kök salan 'monarşik ilkeler'in üstesinden geleceklerdi. Yıllar sonra bu, örgütlü emek hareketi, hatta onun daha tutucu kesimleri adına bir toplanma çağrısı haline geldi. Bir sendika pikniğinde kalabalıklara verdiği bir söylevde Henry Demarest Lloyd, "Emek hareketinin misyonu insanoğlunu hurafelerden ve piyasanın günahlarından kurtarmak ve bu günahların meyvesi olan yoksulluğu ortadan kaldırmaktır," diyor ve devam ediyordu: "Bu hedef ekonominin gidişatına uzatılarak demokratik siyaset ilkelere vardırılabılır." "Çalışma saatleri, işsizlik koşulları, üretimin bölünmesiyle belirlenen işte çalışan insanlarla olur." Dahası, David Montgomery'nin "1893 AFL konvansiyonuna çağırma borusu" dediği şeyde ısrar etmekteydi. Lloyd şöyle devam eder: İşçiler kendi başlarındadır; "sanayinin kaptanları seçilmiştir, hizmetçileri olmak üzere seçilmişlerdir, efendi olmak için değil. Herkesin koordine edilmiş emeği herkesin refahı için yönlendirilmelidir... Bu demokrasidir."¹⁵

Elbette bu fikirler, günümüz söyleminin fazlasıyla anlamsız terimleriyle ister 'sol', isterse 'sağ' ya da 'orta' densin, hakim güç sistemi doktrinine radikal olarak karşı olsa da, özgürlükçü sola aşinadır. Son zamanlarda bu fikirler yalnızca bastırılmıştı, ama bu ilk kez değildi ve iyileştirilebilirdi, önceden de sık sık olduğu gibi.

Böyle değerler klasik liberalizmin kurucularına da anlaşılabilir geliyordu. İngiltere'de daha önce olduğu gibi, New England'ın sanayi kentlerindeki işçi reaksiyonları Adam Smith'in işbölümü eleştirisinin sivrilğini resmeder. Özgürlük ve yaratıcılıkla ilgili standart Aydınlanma fikirlerini benimseterek Smith, "İnsanın büyük kısmının anlaşılmasının, mutlaka onun sıradan çalışması tarafından şekillendirildiği"ni kabul eder. Bu yüzden:

Hayatını muhtemelen, her zaman aynı ya da çok benzer etkileri olan, birkaç basit işlemi yapmaya harcayan insanın kendi anlayışını ortaya koyma fırsatı yoktur... ve genellikle bir insanoğlunun olabileceği kadar aptal ve cahil hale gelir... Fakat her gelişmiş ve uygarlaş-

15) Ware, *The Industrial Worker 1840-1860* (Chicago: Ivan Dee, 1990; 1924 baskısının yeni basımı); Montgomery, *Citizen Worker* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993).

miş toplumda çalışan fakirlerin, yani, insanların çoğunluğunun içinde bulunduğu, yönetim onu önlemek için gayret sarf etmedikçe mutlaka düşeceği durum budur.

Smith, ekonomik güçlerin yıkıcı etkilerine engel olmak için bunun yapılmış olması gerekirdi der. Mill'den etkilendiği klasik eserinde yazar Wilhelm von Humboldt, eğer bir sanatçı emir altında güzel bir obje üretirse, "onun yaptığı şeye hayran olabiliriz ama olduğu şeyi hor görürüz" demişti: O artık özgür bir insan değil, başkalarının elinde sadece bir alettir. Benzer sebeplerle, "Bir bahçeye bakan bir emekçiden, onun meyvelerinin tadını çıkaran kayıtsız zevk düşkününden belki de daha gerçek duygular içinde onun sahibi olması beklenebilir mi?" sorusunu ortaya atar. Hakiki muhafazakârlar, katı biçimde kısıtlanmadıkça piyasa güçlerinin insan hayatındaki değerleri tahrip edeceğini kabul etmeye devam ettiler. Alexis de Tocqueville, yarım yüzyıl önceki Smith ve von Humboldt'u yankılayarak, "Hayatının yirmi yılını toplu iğne başı yapmaya harcayan bir adamın beklentisi ne olabilir?" diye retorik bir soru yöneltiyordu. "Sanat gelişir, sanatçı geri gider" yorumunu yapmıştı. Smith gibi o da koşulların eşitliğine değer verir, Amerikan demokrasisinin temelleri olduğunu kabul eder ve şayet "koşulların sürekli eşitsizliği" yerleşik hale gelirse, "gözümüzün önünde büyüyen" ve "dünyada var olanların en zalimlerinden biri olan imalatçı aristokrasi"nin demokrasinin sonu diyerek, sınırlarından kaçabileceği konusunda uyarıda bulunur. Jefferson da esastan bir önerme yapmaktadır: "Yaygın yoksulluk ve yoğunlaşmış zenginlik bir demokraside yan yana var olamaz."¹⁶

Ancak 19. yüzyıl başlarında, klasik liberalizmin kurucularının şikayet ettiği yıkıcı ve insanlık dışı piyasa güçleri saygı nesneleri-

16) Von Humboldt, bkz. benim *Cartesian Linguistics* (New York: Harper and Row, 1996); "Language and Freedom", 1969, yeni baskı *For Reasons of State* içinde (New York: Pantheon, 1973) ve ed. James Peck, *The Chomsky Reader* (New York: Pantheon, 1987). Ayrıca, *Problems of Knowledge and Freedom*. Smith için bkz. Patricia Werhane, *Adam Smith and His Legacy for Modern Capitalism* (New York: Oxford University Press, 1991) ve *Year 501*. De Tocqueville, Jefferson için bkz. John Manley, "American Liberalism and the Democratic Dream", *Policy Studies Review*, C. 10, No: 1 (1990); "The American Dream", *Nature, Society, and Thought*, C. 1, No: 4 (1988).

ne yükseltildi, sanayileşmiş İngiltere’de verilmiş sınıf savaşına katkıları olarak Ricardo ve diğer klasik ekonomistlerce, kutsallıkları ‘yerçekimi ilkeleri’nin kesinliğiyle tesis edildi – “insan zihni için bitmez mücadele” olarak dirilen doktrinler, yenilenmiş bir yoğunluk ve zalimlikle devam ettirildi.

Gerçek dünyada Newton kanunlarının bu ekonomik eşdeğerinin, bugün pratikte olduklarından daha çok önemsendiği belirtilmelidir. Ekonomi İngiliz sanayisinin daha ucuz ürünlerine açılışydı, New England sanayi sektörünün yaklaşık yarısının kapanaçağını hesaplayan iktisat tarihçilerinin bu konudaki nadir çalışmaları doğru çıktı ve devlet iktidarına başvuruyla bol bol desteklendi. Retoriğin sisini dağıtan ve ‘ekonomik liberalizm’in gerçekliğine ve onun beslediği ‘girişimcilik değerleri’ne bakan herkesin çabucak keşfedeceği gibi aynısı bugün de doğrudur.

Aydınlanma ve klasik liberalizmdeki kökleriyle bu geleneğin 20. yüzyıldaki iki mirasçısı olan John Dewey ve Bertrand Russell, bence devlet destekli özel gücün yeni despotizmi karşısında özgürlük ve adalet alanını genişletmek ve sürdürmek isterlerken, çalışan erkek ve kadınların düşünceleri, örgütlenmeleri ve mücadelelerinin ilham verici kayıtlarında çok canlı gözlemlerde bulunmuşlardır.

Temel bir mesele, son yıllarında Thomas Jefferson tarafından Tocqueville’in uyardığı yeni ‘imalatçı aristokrasi’nin gelişimini gözlemlerken formüle edilmiştir. Jefferson, demokratik deneyimin kaderiyle daha fazla ilgilenerek ‘aristokratlar’ ve ‘demokratlar’ arasındaki ayrımı tasvir etmiştir. “Aristokratlar”, “halktan korkan ve ona güvenmeyen ve bütün gücün onlardan alınıp yüksek sınıfların ellerine (verilmesini) arzu eden” insanlardı. Demokratlarsa tersine, “halkla özdeş, ona güvenen, onları kamu yararının -her zaman ‘en akıllısı değilse’- onurlu ve güvenli... deposu olarak bağrına basıyor ve saygı gösteriyorlardı.” Onun zamanındaki aristokratlar, yükselen kapitalist devletin savunucusuydular; Jefferson, demokrasi ve kapitalizm -ya da daha doğru olarak, devlet iktidarıyla yakından bağlı ‘gerçekte var olan kapitalizm’- arasındaki aşikar çatışmayı kabul ederek, bu tabloya üzüntüyle bakmaktadır.

Jefferson'm 'aristokrat' tanımı, entelektüellerin 'yeni sınıfı'nın iki paralel patikadan birini takip edeceğini öngören Bakunin tarafından daha geliştirildi. Onlar tarihin en kaba ve kötü rejimini dayatacak bir 'kıvı bürokrasi' haline gelerek devlet iktidarını kendi ellerine almak için halk mücadelelerini istismar etmeye çabalayabilirlerdi. Ya da gücün başka yerde yattığını anlayabilir ve kapitalist devlet demokrasilerindeki "halkın sopasıyla halka vuran" gerçek efendilerine hem idarecileri hem de savunucuları olarak hizmet edip, kendilerini onun 'satın alınmış papazlığı' gibi sunabilirlerdi.

Bu, sosyal bilimlerin dramatik olarak haklı çıkacağı birkaç önerisinden biri olsa gerek. Bunun için uzun zaman bekleyecek olsak da, sadece bu sebeple bile meşhur kanonda onurlu bir yeri hak etmektedir.

'ZORLU AŞK'

Bence şimdiki dönemle Ricardo, Malthus ve diğerleri tarafından meşhur edilen çağdaş ideoloji -şimdilerde 'neo-liberalizm' ya da 'ekonomik rasyonalizm' denen şey- arasında uğursuz bir benzerlik var. Onların görevi, aptalca inandıklarının tersine, hakları olmadığını insanlara göstermekti. Aslında bu, 'bilim' tarafından ispatlandı. Pre-kapitalist kültürün tehlikeli entelektüel yanlışı, insanların toplumda bir yeri ve hakkı olduğu inancıydı; belki baktan bir yerdi, fakat hiç yoktan iyidir. Yeni bilim, 'yaşama hakkı' kavramının basit bir yanlışı olduğunu gösterdi. İnsanlara piyasada şanslarını deneme hakkından başka hakları olmadığı sabırla anlatılmalıydı. Malthus etkili çalışmasında, emek piyasasında hayatta kalamayan bağımsız zenginliğini kaybetmiş bir adamın "bir lokma yiyecek hakkı iddia edemeyeceğini ve gerçekte orada olmaya hakkı bulunmadığı"nı ilan eder. O, 'büyük kötülük'tür ve Ricardo'nun iktisat biliminin ilkelerine ve temel rasyonaliteye ve daha az yüce olmayan ahlâki ilkelere karşı bir saldırı olarak kendisini hiddetlendirdiğini söylediği daha ileri hakları olduğu inancıyla yoksulları yanlışı yönlendiren 'doğal özgürlüğün' ihlalidir. Burada verilmek

istenen mesaj basittir. Bizim özgür bir seçeneğiniz var: emek piyasası, islahı, ölüm ya da başka bir yere -kesinlikle piyasa ilkele-riyle değil, yerli halkları kovma ve yok etme sayesinde açıldığında mümkün hale gelen geniş boş alanlara- gitmek.

Bilimin kurucuları için hiçbir şey ‘insanların mutluluğu’na kendilerini adanmalarından üstün olmadı ve bu amaçla oy hakkın- da bazı genişlemeleri bile savundular: “Gerçekten evrensel olarak bütün insanlara değil, mülkiyet hakkını yıkınada herhangi bir çı- karı olduğu varsayılamayacak olanlara,” der Ricardo, “iyi bir temsilci seçmek için daha fazla güvenlik” garanti edilecektir, şa- yet “seçme hakkını en dar sınırlarda kısıtladıkları” gösterilirse, en güçlü sınırlamalar uygun olur diye ekler. Bugünküne benzer dü- şüncelerin yeterince kaydı vardır.¹⁷

Ekonomik rasyonalizm yasaları formüle edilip dayatıldığında ne olduğunu hatırlamakta yarar var –bildik ikili sorun: Zayıflar için piyasa disiplini, ama dadı devletin bakanlıklarının, gerek duyduğunda, zengin ve ayrıcalıklıların koruması. 1830’larda yeni ideolojinin zaferi sağlamdı ve birkaç yıl sonra daha eksiksiz bi- çimde kurumsallaştı. Bununla birlikte, küçük bir sorun mide bu- landırmaktaydı. Doğuştan hakları olmadığını insanların kafası al- mıyordu. Aptal ve cahil olduklarından, yaşama hakları bulunma- dığı gerçeğini anlamakta zorlanıyor ve her tür irrasyonel yolla tepki veriyorlardı. Bazı zamanlar İngiliz ordusunun enerjisinin büyük kısmını isyanı bastırmaya harcadılar. Sonra rüzgâr tersine döndü. İnsanlar örgütlenmeye başladılar. Çartist hareket ve son- ra emek hareketi önemli güç haline geldi. Bu noktada efendiler “biz onların yaşama haklarını inkâr edebiliyorsak, *onlar* da bizim yönetme hakkımızı inkar edebilirler”i anlayınca bir miktar telaş- lanmaya başladılar. Bir şeyler yapılmalıydı.

Bereket versin, bir çözüm vardı. Bunun üzerine, Newton’un- kinden biraz daha esnek olan ‘bilim’ değişmeye başladı. Bilim yüzyıl ortalarında, esas itibarıyla John Stuart Mill’in, hatta eski- den ortodoksinin ana direği olan Nassau Senior gibi katı karak-

17) Rajani Kanth, *Political Economy and Laissez-Faire* (Boulder, CO: Rowman and Little- field, 1986); daha ileri tartışma için bkz. *World Orders*.

terlerin ellerinde şekillenmişti. Sonra şuna döndü: Yerçekimi prensipleri artık yavaşça, bazı toplumsal anlaşmalarla, önemli başarıların yanı sıra pek çok geri dönüşleri olan uzun ve zorlu mücadeleler boyunca kurumsallaşıp, kapitalist refah devleti olan şeyin kalıntılarını içeriyordu.

Şimdi vakur bir şekilde insanlara emek piyasasında kazanabileceklerinin ötesinde hakları bulunmadığını gösterip, kısaca ekonomik rasyonalizmin ilkelerinin hüküm sürdüğü mutlu günlere geri gitmek için tarihi geri döndürme girişimi var. Ve artık 'başka bir yere git' öğüdü işe yaramadığından, doğal yasanın bir konusu olarak seçim, ya fabrika hapishanesi ya da açlık arasına sıkıştırılmıştır, ki her yardım girişiminin fakirlere zarar verdiğini gözler önüne serer – fakirler, yani, çok övülen Meksika 'ekonomik mucizesi' çöktükten sonra yatırımcıları kurtarmak ya da bankaları ve sanayiye batmaktan korumak ya da 1980'lerde -savaş sonrası dönemdeki en korumacı idareler ve yardımcılarının serbest piyasa hakkındaki etkileyici belagatin ortasında- çelik, otomotiv ve elektronik endüstrisini yeniden yapılandırmada yerli şirketlere imkân sağlamak üzere Japonların Amerikan piyasasına girmesine engel olmak için devletin müdahale ettiği zaman olduğu gibi, mucizevi biçimde bu şekilde yardım edilmiş zenginler. Ve dahası, pastanın üzerinde sadece krema var. Fakat geri kalanlar, bazen kârı bölüştürenlerin 'zorlu aşk' dediği ekonomik rasyonalizmin demir prensiplerine tabidirler.

Ne yazık ki, bu bir karikatür değil. Gerçekten, karikatür olması da pek mümkün değil. Akla Mark Twain'in (uzun zaman görmezden gelinmiş) anti-emperyalist makalesindeki ümitsiz yorum geliyor; o, hayran olunan Filipinli kasabı kahramanlardan birini hicvetmede yetersiz kalır: "Funston'ın hicvi mükemmelliğe ulaşmaz, çünkü hicvin ete bürünmüş [şekli olarak]... kendisi tepe noktadadır."

Önceki sayfalarda yumuşak bir dille anlatılan durum, hakikaten özgür ve demokratik entelektüel kültürü olan bir toplumda alay ve dehşete sebep olmaktadır. Tek bir örnek verelim. Dünyadaki en zengin ülkenin ekonomik başkentini düşünün: New

York. Belediye başkanı Rudolph Giuliani sonunda radikal biçimde azalan oranlı vergileri içeren mali siyasetini açıkladı: zenginlerden alınan vergileri azaltına (“Başkan’ın vergilerinin tümü iş dünyasının yararına kesilir”, *New York Times* küçük puntolarla yazmış) ve yoksullardan alınan vergileri arttırma (okul çocuklarının ve çalışan insanların ulaşım ücretlerindeki, şehirdeki okulların öğrenim ücretindeki artışı gizleyerek). Belediye başkanı kamusal ihtiyaçlara hizmet eden kamusal fonlarda ciddi kesintiyle birlikte, bu politikaların yoksulların başka bir yere gitmesine yardım edeceğini açıkladı. Bu önlemler “ülke içinde özgürce hareket etmelerine imkân” sağlayacaktı. *Times*’da özenle hazırlanan haber, şu başlık altında sunuluyordu: “Giuliani Yardım Kesintilerinin Taşınma Fırsatı Sağladığını Düşünüyor.”¹⁸

Kısacası, yardım sistemi ve kamusal hizmetler tarafından eli kolu bağlananlar, sonunda klasik liberalizm doktrinin kurucularının kesin ispatlanmış teoremlerinde önerdiğinden de fazla zincirlerinden kurtuldular. Ve her şeyi, onların çıkarına olduğunu son zamanlarda yeniden yapılandırılan bilim kanıtlıyordu. Biz ete bürünmüş rasyonalitenin muhteşem mabedine hayranlık duyarken, yoksullara gösterilen merhamet göz yaşartıcıydı!

Özgürleşmiş kitleler nereye gideceklerdi? Eşitsizliğin Guatemala’da daha büyük olduğu ve ‘zorlu aşk’ın bu yeni önlemleri alınmadan önce de çocukların yüzde 40’ının yoksulluk sınırında yaşadığı kenar mahallelerdeki *favela*’lara belki; o zaman dünyadaki en zengin şehrin tadını çıkarmaya hak kazananlar adına kirli işleri yapmak üzere ne yapıp edip dönüş yollarını bulmada ‘özgür’ olabilirlerdi.

Yoksullar için harcama yapmadaki iyiliği anlayamayan kanyan kalpler, en azından alternatif olmadığını görebilmeliler. *Times*’ın bir başka ön sayfa makalesindeki uzman görüşünden öğrendiğimize göre: “Sonraki birkaç yılın dersleri, New York’un büyük Depresyon sonrası dönemde yaratılmış geniş kamu sektörüne para verecek kadar zengin ya da ekonomik olarak canlı olmadığı olabilir.”

18) David Firestone, *New York Times*, 29 Nisan 1995; vergi kesintisi, Steven Lee Myers, *New York Times*, 28 Nisan 1995.

Ekonomik canlılık kaybının gerçek olması, büyüyen finans sektörünün lehine, gelişen bir imalatçı sektörün ortadan kaldırıldığı 'kentsel gelişim' programlarının bir sonucudur kısmen. Kentin zenginliği başka bir meseledir. *Times*'ın saptırdığı uzman görüşü, 1995'de *Fortune*'ın ilk 500 listesindeki ticari bankalar sıralamasında ellinci olan, 1994 kârındaki yalnızca 1.2 milyar dolar-dan hayıflanan J.P. Morgan yatırım firmasının yatırımcı raporudur. *Fortune*'un sevinçle bildirdiği gibi, "Amerikan iş dünyası için en kârlı yıllardan biri"nde elde edilen, istihdamdaki yalnızca yüzde 2,6 ve satışlardaki yüzde 8,2'lik artış ilk 500'ün yüzde 54'lük 'şaşırtıcı' kâr artışıyla kıyaslandığında J.P. Morgan için iyi bir yıl değildi tabii. Çift rakamlı kâr büyümesinin bu kesintisiz 4. ve gerçek ücretlerde azalmanın kesintisiz 14. Yılında, "ABD hanehalkı refahı fiilen çökmüş" gibi görünürken, iş dünyası basını "ABD şirket kârları için bir başka fevkalade yıl"a tezahürat yapıyordu. *Fortune*'un ilk 500'ü 'ekonomik kudret'"in yeni ağırlığına ulaşmıştı, Almanya ya da İngiltere'den epey fazla, gayri safi yurtiçi hasılanın üçte ikisine yakın gelirle küresel ekonomi üzerindeki güçlerinin lafı olmaz –sorumsuz özel tiranların elinde gücün etkileyici yoğunlaşması; demokrasi ve piyasaya karşı bir başka hoş darbe.¹⁹

"Kısır ve kötü zamanlarda yaşıyoruz ve herkes kemer sıkamak zorunda"; mantra böyledir. *Business Week*'in Şirketler Puan Tah-tası'ndaki 900 firmanın "harikulade yüzde 71 artışıyla" 1994'ün son çeyreğinde kırdıkları rekorla ilgili büyük haber gelmeden önce bile, *Business Week* sevinçten uçuyordu; gerçeklikte ülke, "Şirket Amerika'sının kasasından taşan" "kabarmış kârlar"la sermayenin suları altındaydı. Her yönden o kadar şiddetli bir dalga vardı ki, yeni özgürleşmiş kitlelere "taşınma fırsatı veren" ve var olanın dışında bir seçenek kalıyor muydu?²⁰

'Zorlu aşk' çok doğru bir ibare: zenginler ve ayrıcalıklılar için aşk; başka herkes için şiddet.

Toplumsal, ekonomik ve ideolojik cephede püskürtme kampanyası, geçen yirmi yılda önemli güç kaymaları tarafından sağla-

19) *Fortune*, 15 Mayıs, 1 Mayıs 1995; *Business Week* 6 Mart 1995.

20) *Business Week*, 30 Ocak 1995; 15 Mayıs 1995.

nan, efendilerin elindeki fırsatları kötüye kullanır. Hakim söylemin entelektüel seviyesi beş para etmez ve ahlâki seviyesi gülünç. Fakat onların arkasında yatan beklentilerin değerlendirilmesi için realist değil denemez. Hedefler ve vizyonları değerlendirirken artık kendimizi içinde bulduğumuz bir durum var bence.

Geçmişte hep olduğu gibi, Jeffersoncu anlamda bir demokrat ya da bir aristokrat olmak seçilebilir. İkinci yol zengin ödüller, belli bir refah, ayrıcalık ve güç mevkisi ve doğal olarak peşinde koşulan hedefler sağlar. Diğer yol mücadele yoludur; sıklıkla yenilgi fakat “Çağın Yeni Ruhu: Para Kazan, Kendinden Başka Her Şeyi Unut” düsturuna karşı koyamayanların aklına bile gelmeyecek ödüller de vardır.

Bugünün dünyası Thomas Jefferson'un ya da 19. yüzyıl ortası işçilerinin dünyasından çok farklı. Ama sunduğu seçenekler herhangi bir temel anlamda değişmemiştir.

ANARŞİZM, ENTELEKTÜELLER VE DEVLET*

(1996)

Bir dilbilim hocası olarak Brezilya Dilbilim Birliği (ABRALIN) tarafından Brezilya'ta davet edildiniz. Yerel toplumsal hareketlerle temasa geçmeye niçin zaman ayırıyorsunuz?

Ben bunu her zaman yapıyorum. Dilbilim üzerine konuşmak için bir yere gitmemin üzerinden kırk yıl geçtiğini görüyorum. Her zaman bu tür hareketlerle birlikte oluyorum. Gerçekten, ge-

*) Bu söyleşi Brezilya'da Kasım 1996'da Pablo Ortellado ve André Ryoki Inoue tarafından yapıldı. İlk kez, Sao Paulo Üniversitesi Tarih Bölümü öğrencilerinin dergisi *Tempo-raes*'in (Demokrasi ve Özyönetim üzerine) özel bir sayısında yayınlandı (Sao Paulo: Humanitas, 1999). Daha sonra Chomsky'nin anarşizm üzerine makale ve mülakatlarının yer aldığı bir derlemede yayınlandı: *Notas sobre o Anarquismo*, ed. Felipe Correa, Sao Paulo: Imaginário/Sedição, 2004.

nellikle toplumsal/siyasal hareketleri destekledim ve bunun yanı sıra dilbilim üzerine konuşmalar yaptım. O yüzden, eğer Amerika Birleşik Devletleri Colorado'da ya da başka bir yerde bir toplumsal adalet hareketinden yana bir konuşma yaparsam, bu genellikle dilbilim bölümünün himayesinde olur ve yolculuğun masraflarını onlar karşılar. Bu görülmedik bir şey değildir. Gerçekten pek çok gruptan davet gelir. O yüzden bu normaldir.

ANARŞİZM VE DEVLET

Yeni kitabınız Powers and Prospects'deki bir makalede ("Hedefler ve Vizyonlar") şunu söylüyorsunuz; bir anarşist olarak uzun vadedeki hedefiniz devleti ortadan kaldırmaktır, fakat "kısa vadedeki hedefler devlet otoritesi unsurlarını savunmak, hatta kuvvetlendirmektir [...] demokrasi ve insan haklarını genişletmede başarılı olmuş ilerlemeyi 'geri döndürme'ye hasredilmiş çabalara engel olmak için" Devleti kuvvetlendirmekten muradınız nedir? Devlete etkin katılımıla, Demokratlara ya da Partido dos Trabalhadores'e oy vermek gibi bir şeyi mi hastediyorsunuz? Değilse, siz sınırı nereden çiziyorsunuz?

Bu, anarşist bir konferansta yapılmış konuşmaydı ve benim bakış açım da liberter hareket, uzağı hiç göremeyip, insan açısından önemli şeylerle ilgilenmeden katı bir tarzda doktrin peşinde koşuyordu. O yüzden benim ve birkaç kişinin bakış açısından, devlet gayri meşru bir kurumdur demem... çok uygundur. Fakat bundan devleti desteklemeniz gerektiği çıkmaz. Bazen gayri meşru kurumu desteklemezseniz, yönetimi ele alınacak daha gayri meşru bir kurum vardır. O yüzden insanlar sizi ilgilendiriyorsa, somut olun, Amerika Birleşik Devletleri'ni alın. Berbat şeyler yapan bir devlet sektörü vardır fakat bazı iyi şeyler de yapmaktadır. Geniş kapsamlı halk mücadeleleri yüzyılının bir sonucu olarak, fakir annelere ve çocuklara destek veren asgari bir refah sistemi söz konusudur. Devleti minimize etme yönündeki bir çaba saldırı altındadır. Tamam, anarşistler onu desteklemek gerektiğini anlamış görünmeyebilirler. Onun için, "Evet, devleti minimize edeceğiz," derken aşırı sağla birleşirler; bunun anlamı, kamuya karşı

tamamen sorumsuz ve safi totaliter olan şahsi tiranların ellerine daha fazla güç vermektir.

1930'ların başındaki eski bir Komünist Parti sloganı bu tür bir şeyi hatırlatır: "En kötü, en iyidir" Onun için Komünist Parti'nin, faşizmle mücadele ederseniz sosyal demokratlara katılırsınız ve onlar iyi herifler değildir, o yüzden "en kötü, en iyidir " teorisiiyle faşizmle mücadeleyi reddettiği bir dönem vardır. Bu benim çocukluğumdan hatırladığım bir slogandı. Evet, sonra daha kötüsü geldi: Hitler. Yedi yaşında bir çocuğun yiyecek bir şeyinin bulunup bulunmadığı sizi ilgilendiriyorsa, uzun vadede onun gayri meşru olduğunu kabul ederek, bu noktada devlet sektörünü destekleyeceksiniz. Biliyorum ki, birçok insan bununla uğraşmayı zor bulur ve prensip sahibi olmadığı için değil, soldan benim sürekli eleştirim altındadır. Onların gözünde prensiplerin manası, devlet sektörü bu konjonktürde çocukları aç görmenin hoşlarına gidecek olduğu şahsi totaliter örgütlenmelerin ellerine güç vermek demek olsa bile, devlet sektörüne karşı olmak demektir. Şayet gelecekteki sorunlar hakkında yapıcı şekilde düşünmek istiyorsak, bu fikirleri aklımızda tutabilmemiz gerektiğini düşünüyorum. Aslında bugün devlet sektörünü korumak, devleti ortadan kaldırmaya doğru bir adımdır, çünkü devlet kısıtlı şekillerde olsa da halkın katılımcı olabildiği, örgütlenebildiği ve politikaları etkileyebildiği kamusal bir arenanın sürekliliğini sağlar. Ortadan kaldırılırsa, bir [...] diktatörlüğe ya da diyelim şahsi bir diktatörlüğe geri döneriz, fakat özgürleşmeye doğru bir adım atma ihtimali çok zayıf kalır.

Öyle görünüyor ki, size göre, devletin güç kazandığı, şirketlerin güç kaybettiği, vice-versa, bir durumdayız...

Hemen hemen.

Bu güç rekabetinde üçüncü bir taraftan bahsetmediğinizi görüyorum: örgütlenmiş halk. Size bir örnek vereyim. Brezilya'da sağlık sistemi devletin elindedir, kısmen federal hükümet kısmen yerel şehir yönetimleri tarafından. Geçen yıl Sao Paulo valisi, ücretlerini

devletten alan ama kendi sağlık merkezlerinde çalışan doktorlar, hemşireler ve diğer sağlık çalışanlarından oluşan şehir sağlık sisteminde bir reform önerdi. Bununla birlikte, uygun olarak işletemeyeceklerini düşünürlerse, özel şirketlere bu merkezlerin başına geçme izni verdiler. Sol bunun Anayasa tarafından yasaklanan sağlık sisteminin özelleştirilmesinin dolambaçlı bir yolu olduğunu hemen fark etti. Aynı anda sağlık sisteminde çalışan liberter işçiler, devlet sahipliğinin korunması ya da özelleştirilmesi yerine, sağlık sisteminde çalışanlar ve yerel toplum tarafından özyönetim olmasını önerdiler. Ekipmanlar ve binalar devlet mülkiyetinde olmalı ve maaşlarını devletten almalı, fakat çalışanlar ve toplum siyaseti, işi, organizasyonu ve diğerlerini belirlemeli. Bu durumda demokrasiyi geşişletiyorsunuz...

Anladım, devam etmeniz gerekmez.

Aynı zamanda devletin güçsüzleşmesi...

Hayır, devletin güçsüzleşmesi değil, kuvvetlenmesi, çünkü araya sıkıştırdığın şeye dikkat et; maaşlar devlet tarafından denecek. Mülkiyet devletin olacak; devlet sektörünü kuvvetlendirme var. Ben buna çok taraftarım. Ben alışanların özyönetimi olması gerektiğini düşünüyorum, fakat denegiın sosyalleşmesi gerektiğini de düşünüyorum. Mesela, buna bir şey eklersen, yani denek toplumdan gelirse, bu zengin insanlar adına büyük bir armağan olacaktır. Böyle bir şeyi onlar severler. Onların istediği, vergi sisteminin rolünü ortadan kaldırmaktır; çok değil fakat refah sistemini desteklemek için onlara en azından biraz yk bindirecek bir şey. Bunun kalkmasını görmek hoşlarına gider. O yüzden özyönetime kadar gidersen, harika, bunun büyük bir fikir olduğunu ama benim söylediğim şeyle hiç alakası olmadığını düşünüyorum. O yüzden, mesela benim daha önce sylediğimle alakalı olan, fabrikalarda özyönetim olması, fabrikalarda işi özyönetimi olmasıdır. İkisi aynı şeydir. Yine de emin olun, maliyetlerin sosyalleştirildiği mevcut koşullarda bunu ödeyen yoksul insanlar değildir. Bu, devletin şahsi güce karşi kuvvetlendirilmesi

demektir. O yüzden, burada mükemmel bir tutarlılık vardır; üçüncü bir seçenek değil, benim tanımladığım ikinci seçeneğin bir parçasıdır. Gerçekten, devlet için bazı rollere izin veren parlamenter demokraside korunan kamusal arena içinde mücadeleyle yönelik her tür fırsat vardır. Örneğin, can alıcı olanlarda -ki küçük bir parçanmkilerdir- kişisel sistemin tümündeki yönetim ve mülkiyet ortadan kaldırılır. Bu sistemin içindedir. Bu teorik olarak parlamenter araçlarla gerçekten yapılabilir. Yapılmamıştır fakat en azından mekanizmalar oradadır. Her halükarda daima mekanizmalar sınırlara kadar takip edilmelidir. Uluşarı şirketlere liberaller tarafından o kadar ilgi gösterilmesinin sebebi, onların bakış açısından, devleti küçültmenin tam da liberaller olmasıdır. Küçülen devletin anlamı da özel sektörün kuvvetlenmesidir. İçinde kamusal etkinin ifade edilebileceği alanı daraltır. Bu anarşist bir hedef değildir. Demek istediğim, halk 'devleti küçültmek' lafıyla ayartılabilir ve bir bakıma tuzağına düşebilir, fakat bunun anlamını düşünün. Devlet küçültülür ve daha da kötü bir güç yükselir. Bu, anarşist bir hedef değildir.

Bunu vurguluyorsunuz, çünkü ABD'deki pek çok anarşist, anarşist idealleri ya da anarşizme yakın bir şeyi savunan bir parti olarak liberter partiyi yanlış anlıyor. Bunun sebebi nedir?

Bir şekilde alakalı. Bu İngilizce konuşulan dünyada ve Amerika Birleşik Devletleri'nde garip bir Anglo-Sakson fenomendir. Anarşizmin bir -ve hayatta kalan yegane- rüyası, büyük şirketler, yatırım firmaları, vb. tarafından ciddiye sevilen, liberter partide gördüğünüz aşırı sağ bir anarşizmdi. Ona güveniyor değildirlir. Pekâlâ bilirler ki, kendi amaçları için devlete ihtiyaçları olduğundan onu hiçbir zaman yok edemeyeceklerdir, fakat bunu başka herkese karşı ideolojik bir silah olarak kullanmayı severler. O yüzden liberter parti, gerçekte baş başayken onunla alay eden anaakım iş dünyası içine hararetle kabul edilir, çünkü pekâlâ bilirler ki, büyük çapta bir devlet yardımı olmadan ayakta kalamayacaklardır, o yüzden güçlü bir devlet isterler. Fakat başka herkese karşı koçbaşı olarak kullanabilecekleri liberter ideolojiden de

hoşlanırlar. Liberter partinin ideallerini gerçekten takip ederseniz, dünyada görülmüş en kötü totaliter canavarı yaratırsınız. Fii-len orada pek çok şahsi arkadaşım var. Yıllarca, yazabildiğin yegane dergi aşırı sağ liberter dergilerdi, çünkü birçok noktada anlaşıyorduk. Mesela, Amerikan emperyalizmine karşı olmada anlaşıştık. Mesela, Doğu Timor üzerine yazabildiğim ilk makaleyi kimse yayımlamayacaktı. 1970'lerin sonlarında onlar yayınladılar. 1970'lerde ABD'de bu konuda görülen yegane makale buydu. Başka pek çok şeyi de onlar yayınladılar ve şahsi arkadaşımız olarak kaldılar. Yine de aramızda çok farklılık vardır.

Sol anarşist bir hareket de vardı –işçi sınıfı anarşist hareketi. O insanların pek çoğu güç kullanılarak yok edildi. Emma Goldman ve Alexander Berkman gibi insanlar hapsedildiler ve ülkeden atıldılar. O yüzden işçi sınıfı, sol liberter hareket ekseriyetle ezildi, fakat sağ liberter hareket takdir edildi. İnsanlar ona güvendikleri için değil ama işe yarar bir koçbaşı olduğu için. Epey anarşistin bu konuda kafası çok karışıktır. Amerika Birleşik Devletleri'nde bireysel bir anarşizm geleneği vardır. “Ormana gideceğim ve kendi başıma çalışacağım”; bir tür anarşizm. Bir yerde iş odaklı bir toplumda, bir sürü boşluğu bulunan bu tür bir toplumda gelişen bir şeydir. Pek çok biçimi vardır. Aldığı biçimlerden biri, tam devlet karşıtı bir tür milistir. Aşırı sağ gruplara kuvvetli destek veren gruplarla konuşursam, birçok konuda anlaşırız demek istiyorum. Benim kitaplarımı dağıtıyorlar. Milis konferanslarına gidin, benim kitaplarım orada. Onlar bizimle aynı tarafta olduklarını düşünüyorlar çünkü ikimiz de devlete saldırıyoruz. Ancak anarşist düşünce olarak farklı taraflardayız, çünkü ben devleti korumak adına bir şeyler yapıyorum. Bu şeyler üzerine bir parça kafa yorarsanız, bir slogan size cevap vermez demek istiyorum. Sloganı çok karmaşık bir gerçeklik bağlamına oturtmalısınız.

Amerikalıların aşırı sağ ile aşırı sol arasında böyle büyük kafa karışıklığı yaşaması bizim adımıza komik...

Bu görülmemiş bir şey değil, tarihe bakın, Mussolini'nin nereden geldiğine.

Bir yerde (Language and Responsibility) toplumsal düzeni sürdürmede ve elitin çıkarlarını savunmada entelektüelin rolünden bahsettiniz ve o zaman sosyal bilginin (tarih, uluslararası politika, vb.) sıradan insanların sahip olmadığı ve olamayacağı özel araçlar (teori, metodoloji) gerektirdiği fikrini eleştirdiniz. Bununla birlikte, sosyal bilginin bu kötü uzmanlaşmasını eleştirmek bizzat uzmanlaşmadır; yalnızca profesyonel bir entelektüelin ya da çok çalışan bir amatörün yapabileceği büyük bir çaba talep eder anlamında. Eleştirel entelektüeller bu eleştirinin uzmanlaşması ve kendilerinin bir uzman olması ikileminden nasıl kaçabilirler?

Dürüst olmanız gerektiğini düşünüyorum. Eğer bana, üniversitedeki dilbilim derslerimde öğrettiğim şeyi beş dakika içinde size anlatabilir miyim diye sorarsanız, buna “hayır” derim, çünkü çok fazla artalan gerektirir, çok fazla bilgi vardır ve çok fazla teknik bilgi gerektirir, vb. Fakat bana Brezilya’nın borç krizini beş dakika içinde anlatabilir miyim diye sorarsanız, buna “evet” derim, çünkü görece kolaydır. Gerçekte toplumsal ve siyasal meselelerdeki esas itibarıyla her şey yüzeyde düzenlidir. Çok tanımlayıcı hale gelen büyük moleküllerin ötesine geçtiğinizde, hiç kimse bilimlerden çok anlamaz. İçinde önemli, yüzeysel olmayan bilgi bulunan alanlar oldukça nadirdir. Oradaysa, orada olmasına saygı duyun, o yüzden hiçbir şey bilmediğim için kuantum fiziği hakkında konuşmayacağım.

Öte yandan, bu sorular gerçekten herkes için anlaşılabilir şeylerdir. Entelektüellerin yaptığı şeylerden biri, hakimiyet ve kişisel ayrıcalık da dahil, muhtelif sebeplerle bunları anlaşılmaz kılmaktır. Zor görünen şeyleri basitleştirmeye çalışmak entelektüeller açısından çok doğaldır. Ortaçağ kilisesinin kendi önemliliğini devam ettirmek için gizemler yaratmasına benzer. Dostoyevski’nin *Büyük Engizisyoncu*’sunu okuyun; bunu çok güzel anlatır. Büyük Engizisyoncu gizemler yaratmalısınız der, aksi takdirde vasat insanlar bir şeyleri anlayabilirler. Onları boyunduruk altında tutmaları gereklidir, o yüzden bir şeyleri gizli ve karmaşık görünümlü yapmalısı-

niz. Bu entelektüellerin sınavıdır. Onlar açısından iyidir de: O zaman kimsenin anlamadığı büyük laflar eden, önemli bir insan olursunuz. Bazen, diyelim postmodern söylemde, komik şeyler olur. Özellikle Paris çevresinde komik bir hikâye halini almıştı; bence hepsi abuk sabuk sözlerdi. Fakat çok mübalağalıydı, bir sürü televizyon kamerası, bir sürü poz. Onu çözmeye ve arkasındaki gerçek anlamın ne olduğunu görmeye çalıştılar; ki bunlar sekiz yaşındaki bir çocuğa anlatabileceğiniz şeylerdi. Başka hiçbir şey yoktu. Fakat soldakiler de dahil, günümüz entelektüellerinde kendilerine büyük bir kariyer, kendileri için güç yaratan, insanları ikincil bir konuma koyan, insanların gözünü korkutan, vb. bir tarz var. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Üçüncü Dünya'nın çoğu yerindeki radikal aktivist gençlerin çoğunun gözü, anlaşılması mümkün olmayan sol kanat entelektüel hareketin -genellikle radikal feministler, şu ya da bu- piyasaya sürdüğü akıl almaz abuk sabuk sözlerle korkutulmuştur. Bu da insanlara yapacak bir şey olmadığı duygusu verir, çünkü postmodern şu ya da bunun son şeklini biraz olsun anlamadıkça, sokağa inip insanları örgütleyemem, çünkü yeterince zeki değilim. Tam bu kastedilmeyebilir, ama yaratılan etki, insanları ikincil konuma koyma, kontrol ve bencillik tekniğidir. Çünkü insanların kendileri prestijli hale gelir, yüksek çevrelerde dolaşır ve yaşarlar, vb. Paris uç bir örnek olabilir. Orada neredeyse komik bir hikâye halini almıştır fakat aynı durum başka yerlerde de gözlenebilir.

Öte yandan, bu şüpheden hareketle kendinize sormanız gereken soru şudur: "Pekâlâ, anlamayı çok karmaşıklaştıran bir miktar teori ya da ilkeler ya da doktrinler varsa ve gerçekten onları öğrenmek zorundaysanız, o zaman bana basit kelimelerle anlatılabilecek bir şey gösterin." Birisi bunu gösterebilirse, o zaman onu ciddiye alın. Örneğin, hiç anlamadığım bir fizik deneyinde ortaya çıkan bir şey varsa, ki sık olur, fizik bölümündeki bir arkadaşşıma gidip bunu bana açıklamasını isteyebilirim. Anlayabileceğim ve onların da anlatabileceği düzeyi onlara söylerim. Tıpkı lisansüstü bir dilbilim dersinde olan şeyleri, onların anlayabileceği terimlerle ayrıntılarıyla onlara anlatabileceğim gibi. Anlattıkla-

rından mutlaka bir fikir edineceklerdir. Birisinden Derrida'nın son makalesini size anlayabileceğiniz terimlerle anlatmasını isteyin. Bunu yapamazlar. En azından bana yapamazlar; ben anlamıyorum. Bence kimsenin çok fazla anlamadığı konular hakkında sıradan insanlara nakledemeyecekleri bu fantastik bakışa insanların sahip olmasına imkân veren büyük evrimsel sıçramanın mı olduğunu kendinize sormalısınız. Bununla ilgili çok şüpheli olunmalıdır, benim görüşüme göre, entelektüellerin insanlar üzerinde hakimiyet kurmasını sağlayan bir başka tekniktir bu.

BİLİNÇ VE ÖNCÜ

Az önce Derrida'dan bahsettiniz. Son zamanlarda görecelilik üzerine çok tartışma oldu. Bu, çoğunluğu pasifliğin kültürel çeşitliliğe saygıyla haklılaştırıldığı çok çeşitli tavra yöneltti. Bana öyle geliyor ki, bu tartışmanın iki tarafı var. Bir, çok kültürlülükten yana bir liberal tarafı var, fakat bir de sol tarafı var, Gramsci'den Paulo Freire'ye uzanan tartışma. İkinci (ve en ilginç olan) tarafta, aydınlanmış bir öncü ile otoriterliğe giden dar kafalı proletarya arasındaki ikiliği vurgulayan bir tartışma. Hem genel pasiflikten hem de otoriterlikten kaçınmak için alınması gereken tavır nedir?

Öncü fikrini anlamak kolaydır; bu, sağ kanat liberterler gibi insanların kendi güçlerini meşru göstermelerinin yoludur. Sahip olduğum güç ve başka değerlere sahip olmamak bana ideolojik bir haklılık verir. Ciddi insanlar halka yönelik çalışacaktır. Öğrendiğinizde orada durmazsınız ve sizi taklit edecekleri varsayılan insanlara anlatırsınız. İnsanlarla çalışırsınız. İster sekiz yaşındaki çocuğa öğretin ister lisansüstü öğrencisine, bu doğrudur. Kendinizi aydınlatmaya çabalayarak, birlikte çalışıyorsunuz. Genellikle öğreten bir insan bir öğrenciden daha çok öğrenir. O yüzden ister bilgi, ister kaynak, ister ayrıcalık kullanın, başka insanlara yardım etmeli ve onlardan öğrenmelisiniz. Saygıdeğer entelektüel çalışma budur. Bu, herhangi bir öncü demek değildir; aslında entelektüel başka insanlarla birlikte, daha iyi anlamaya çalışan bir köledir. Bu konuda bundan daha fazla söylenecek bir şey

hakikaten yoktur. Aslında pek çok somut içeriğe sahip konulara -diyelim yüksek matematik ya da ileri fizik, hatta bizim üniversitedeki dilbilim derslerimiz gibi- girersen, bu tamı tamına böyledir. Bu bir profesörün orada durması ve insanların not alması meselesi değildir; insanlar buna güler. Karşılıklı alıp vermedir. Yaptığın işi anlatırsın, öğrencilerin bazıları ayağa kalkıp bu yanlış der, farklı bir yaklaşımdır, bunu düşünmen gerekir. O zaman problem üzerinde yeniden çalışırsın. Gecekondularda işçi sınıfından insanlarla konuştuğunda da fark yoktur ve onların sorunlarını anlamaya çalışırsın. Demek istediğim, sen kesin bilgiye sahipsin, onlar da kesin bilgiye sahipler; senin deneyimin var, onların da deneyimleri var. Eğer yapıcı şekilde kullanılabilirse onlarla biraraya gelmeye ve anlamaya çalışın. Ben son derece mütevazı ya da onun gibi bir şey olmaya çalışmam. Pekâlâ biliyorum ki, grevdeki işçilere ya da muhtaç annelere, vb. bir konuşma yaptığımda, benim bildiğim, onların bilmediği bir şeyler vardır. Ve onların bildiği, benim bilmediğim bir şeyler de vardır ve biraraya geliriz, karşılıklı birbirimizi geliştiririz.

Powers and Prospects'de diyorsunuz ki, "Amerikan halkının yüzde 80'inden fazlası işçilerin çok küçük bir etkisi olduğunu düşünür –sendikalar hakkında yalnızca yüzde 20'si bu şekilde düşünmesine ve yüzde 40'ı onları çok etkili telakki etmesine rağmen; propaganda sisteminin kafa karışıklığı yaratmadaki etkisinin bir başka işareti." Burada (ama yalnızca burada değil) iki istatistiki kanıt kullanıyorsunuz: bir, insanların 'gerçek' çıkarlarını ve diğeri medyanın manipölasyoncu etkisini göstermek için. İnsanların söylediği ve düşündüğü şey çıkarlarının kesin işareti değilse, o çıkarları nasıl belirleyebiliriz?

Tamam, onların ne düşündüğünü biliyoruz; onların düşündükleri şey çok açık. Çalışan insanların olan biten hakkında daha çok konuşması gerektiğini ve sendikaların daha az konuşması gerektiğini düşünüyorlar. Makul olan her iki varsayım da onların elindeki bilgiye dayanıyor. İnsanlar eldeki bilgi temelinde bir yargı verirler. Onlar açısından eldeki bilgi, sendikaların çalı-

şan insanlara karşı bir silah olmasıdır. Yıllar önceki meşhur film *On the Waterfront*'u gördünüz mü? Bir tür model, medyanın elli yıldır bir koçbaşı gibi sunulduğu model. Oradaki fikir, sendikaların işçilerin düşmanı olduğu ve basit işçinin isyan edip sendikayı devirmesi gerektiğidir. Tam bir devasa şirket sistemi olan eğlence endüstrisinin niçin sendika fikrini önlemeye çalıştığını anlamak zor değil. Bir ölçüde başarılı da oldular. O yüzden insanlar işçilerin kendilerini sendikalardan özgürleştirmeleri gerektiğine ve işçilerin olan biten hakkında söz sahibi olma yollarından birinin bu olduğuna dürüstçe inandılar. Burada elbette olgusal bir yanlış var. İnsanların inandığı şeyi bizim bilmememiz değil. Onlar yanlış bir olguya inanırlar, yani sendikalar işçilerin düşmanıdır derler. Herhangi bir propaganda gibi, bu bazen tesadüfen doğudur. En saçma propaganda bile hakikatin bazı elemanlarına dayanır. Burada da hakikat unsurları vardır. Sendikalar işçilerin düşmanı olmuştur, fakat aynı zamanda bizim son derece demokrasi dışı toplumumuzda var olan muhtemelen en demokratik örgütlenme biçimidir. İçinde işçilerin kendilerini özgür kılabileceği ve sosyal adalet alanını genişletebileceği birlikler olabilirler ve genellikle olmuşlardır da. Fakat medya size bunu söylemez, o yüzden ikilemin cevabı sendikaların ne olduğu ya da olabileceğini anlamak, işçi sınıfının tarihini öğrenmek için insanlara gitmektedir. İşçi sınıfının tarihini kimse bilmiyor, bunu kimse araştırmamış. Gerçekten medyaya bir göz attığınızda dünyanın her tarafında görürsünüz. İş dünyası bölümleri vardır; bir emek bölümü gördünüz mü hiç? Emek bölümü olan tek bir gazete bilmiyorum. Her birinde bir iş dünyası bölümü vardır. Bunlar iş dünyası yayınıdır, bir emek yayını var mıdır? Buraya bakarsanız, ben bilmem, fakat Amerika Birleşik Devletleri'nde emek hareketine tahsis edilmiş bir muhabir bulmaya çalışın. Bütün ülkede iki çalışan bulunabilir. Bunun anlamı, bütün nüfus kapsamamış demektir. Kapsanan şey iş dünyasıdır ve bir güç yansımasıdır. İnsanlar bu propaganda sistemini çözemediği sürece, kendilerini özgürleştiremeyeceklerdir. Bu farklılıkların üstesinden gelmek işin bir parçasıdır.

Sosyal yardım da durum aynıdır. Genellikle halk, örgütlenmiş kamu manasında yönetimin insanlara minimal hayata, sağlık, vb. standartları sağlama sorumluluğu olduğunu düşünür. Öte yandan, sosyal yardıma karşıdırlar; oysa sosyal yardım tam da bunu yapar. Sonuç: Sosyal yardım imgesi masrafını biz ödeyelim diye çocuk üstüne çocuk yapan, çekini almak için sosyal yardım bürosuna bir Cadillac'la giden siyah annedir. İnsanlar sosyal yardımın bu olduğunu düşünür, o yüzden niçin sosyal yardıma karşı olduklarını anlayabilirsin. Onlara para ödemek için niçin benim çalışmam gerekiyor? Bunun için sosyal yardıma karşıdırlar. Öte yandan, "Tamam, orada çocuklarını bakamayan fakir bir anne var. Ona destek olunmalı," derler. Burada bir çelişki yok, ağır bir beyin yıkamayla kurulmuş yanlış bir varsayım var sadece. Ve cevap beyin yıkamanın çözülmesidir. Brezilya'nın borçlarını ödemesi gerektiğini söylemek gibidir. Bu beyin yıkamadır. Borcu kim ödemelidir? Parayı alan ve daha fazla para yapmak için onu New York'a geri yollayan insanlar değil mi? Borcu ödemesi gereken onlardır, başkası değil. Brezilya değil. Bunlar hakkında konuşmalısınız, o zaman insanlar anlayabilirler. Bunlar çok zor değil, post-modern söylemle bunlar hakkında konuşmamalısınız. Çok basit kelimelerle bunlar hakkında konuşabilirsiniz, çünkü çok basit konulardır ve insanlar kolayca anlar. Bunları anlamayan yegane insanlar entelektüellerdir. Fakat elbette, onların bunları anlamamakta müktesep hakları vardır. Bunları anarlarsa, o zaman kendi güçlerini kaybederler. O yüzden bunları anlamayacaklardır, bunları gizlilikte karartacaklardır.

BARRY PATEMAN'LA SÖYLEŞİ*

(2004)

Bugün bizi kabul ettiğin için teşekkür ederiz. Bildiğin üzere, biz anarşizm fikri ve sizin anarşizm hakkındaki görüşleriniz hakkında konuşmak istiyoruz. Oldukça serbest bir sohbet olacak fakat umarım bir yerlere varır.

1990'ların ortalarında, anarşizmle ilgili problemlerin birinden bahsettiğiniz bir mülakat yapmıştınız; oldukça da negatif olabilir, eleştirildi fakat olumlu bir...

Evet, söylememem gerekenleri söylediysem, sebebi öyle düşünmemdir. Gerçekten şuradaki rafın üzerine bir göz atabilirsin.

*) Bu söyleşi Emma Goldman Külliyyatı'nın yardımcı editörü Barry Pateman tarafından Şubat 2004'de Cambridge, MA'de yapılmıştır.

(işaret eder, güler) Orada benim görüşüme göre akla yakın her şeyin ötesine giden kılı kırk yaran ayrıntılarla toplum için öneriler sunan anarşist araştırmalar var. 1936'da İspanya'daki anarşist devrimin bir eleştirisini yazan Diego Abad de Santillan meşhurdur. O, İspanya'da Arjantinli bir anarşistti. *After the Revolution* adlı kitapta İspanyol toplumunun ya da herhangi bir toplumun nasıl olması gerektiği konuundaki geniş anarko-sendikalist görüşünü ayrıntılı bir şekilde ortaya koydu. Pek çok başka önerisi de vardı. Gelecek için ayrıntılı plan sorununun, o kadar da "Başarabilir miyiz?" olmadığını düşünüyorum. İnsan, toplum, kurumlar, insan hayatındaki kurumsal yapıların etkisi hakkında yeterince bilgimiz ister olsun ister olmasın, yapabiliriz tabii ki. Bir toplumun neye benzemesi gerektiğini her ayrıntıda planlayabilmeye yetecek bilgimiz var mı? Ya da onlara doğal gelenini görerek ve bu labirentte işleyen farklı yolları insanlara anlatarak, serbestlik, eşitlik, otorite ve hakimiyet hakkındaki belli genel fikirlerin rehberliğinde deneysel bir yöntem mi takip etmeliyiz? Bu arada ne kadar çeşitlilik olmalıdır? Çalışmak istemeyen insanları ya da suç eğilimli insanları ya da mitinglere gitmek istemeyen insanları ne yapacaksınız? Böyle milyonlarca soru söz konusudur. İşyeri ya da delege sorumluluğunu ilgi ve yetenek temelinde değiş tokuş etmeyi ne derece istersiniz? Şayet birisi marangoz, nükleer fizikçi ya da piyanist olmak isterse ve başka biri de idareci olmak isterse, bir prensip meselesi olarak işlerini değiş tokuş etmelerini -bu değiş tokuş olmadan daha mutlu olcakilarsa bile- mutlaka ister misiniz? Bu soruların cevaplarını tam bildiğimizi sanmıyorum; yapabileceğiniz hem pozitif hem negatif yorumlar vardır, fakat cevabı bildiğimizi sanmıyorum.

Buna oldukça benzer bir şeyi savunan liberter komünist teorisyen İspanyol Isaac Puente aklıma geldi. Puente şunu savunur: "Evet, biri öğretmen olursa deneyimle öğrenir, biri de doktor olursa deneyimle öğrenir." Bu birinin yirmi iki yaşına geldiğinde doktor olmaması değildir, fakat insan öğrenir; belki anarşizm de böyle görülmelidir.

Çok genel bir düzeyde hepsini kabul edeceğimizi düşünüyorum. Kendilerine anarşist diyenlerin -ki bunların kapsamı çok geniştir- kaba menzilindeki insanlarda, toplumsal yapılar ve düzenlemeler gelişsin gelişmesin, kendi yaratıcı potansiyellerinin peşinde koşan insanların imkânlarını maksimize etmeleri gerektiği ve bunu bir formüle bağlayamayacağın yönünde en azından genel bir mutabakat vardır. İnsanlar çok farklıdır ve farklı olmak zorundadırlar, farklar teşvik edilmelidir. Bu tıpkı bir çocukların yetişmesi gibidir; sen onların kendi yollarını bulmasını istersin. Burada katı bir çerçeve olduğunu söylemezsin -insanların çoğu bunu yapar fakat yapmamaları gerekir-, takip etmek üzere varsaydığın bir çerçeve vardır. Bu konuda yakın arkadaşlarımdan bazılarında farklı olan benim bakış açım, geleceğin toplumunun doğasının taslağını çok ayrıntılı çizmeye çalışmada dikkatli olmamız gerektiğidir. Bu yapılamaz değildir. İlginç ve değişik tarzlarda yapılabilir ve yapılmıştır da; fakat bence gerçek soru, bunu yapmanın ne kadar önemli olduğu ve sadece çalışmanın, denemenin ve mevcut kurumları aşındırmanın ne kadar önemli olduğudur.

Gerçekten yüzleşmemiz gerektiğini düşündüğüm bir başka problem, insanın tarihindeki her özel noktada insanların baskı yapanın ne olduğunu anlamamasıdır. Sizin bildiğiniz bir şeydir. Geriye gidersem, mesela benim anne babam ya da büyükanmem, baba sokakta yürürken karşıdan kızı geldiğinde onu tanımadığı -onun kim olduğunu bilmediği için değil, kızına selam vermediği için- süper ataerkil bir ailenin kendisine baskı yaptığını bilmez. Bu bir baskı gibi düşünülmez. Ömür boyu yapılan bir davranış gibi düşünülür. Demek istediğim, içsel olarak sahip olduğu hangi psikik etkiler -peki, bu karmaşık bir sorun. Fakat herhangi bir tür aktivizme -mesela kadın hareketi- katılan birinin bildiği gibi, ilk görevlerden biri insanlara baskı ve hakimiyet koşulları altında yaşadıklarını anlatmaktır. Bu açık değildir; kim bilir farkına bile varmadan ne türden baskı ve hakimiyet biçimlerini kabul ediyoruz. Bilinçlenmenin ve komünal anlayışın daha ileri aşamalarında, bunların bizi ilgilendiren şeyler olduğunu anlarız ve onlara ait bilgimiz olmazsa onlarla ilgili plan yapamayız.

Buna bağılı olarak, Emma Goldman yaşlandığı ve hemen bir devrim olmayabileceğinden korktuğu zamanlar, devlet yeni ortaya çıkmadı diyen Gustav Landauer'den çok etkilenmişti. O içimizdedir, bizim kendimiz -kapitalizmde olabildiğimiz kadar özgür- olmamız gerekir. Aslında o her zaman insanların devrime hazır olmaması ihtimali olduğundan ve pek çok insanın mümkün olan bu hayatı yaşamaya hazırlanabilmesin diye kişisel politikalar geliştirmenin bir yolunun bulunabileceğinden endişeleniyordu.

Bence bu tamamen doğru ve gerçekten bunu en iyi anlayan insanlar, halk mücadelelerinin yıllar içinde pek çok özgürlük kazandığı ve devletin zor kapasitesinin kısıtlandığı ABD ve İngiltere gibi çok serbest toplumlarda baskı ve hakimiyeti uygulayanlardır. Çok çarpıcıdır ki, bu toplumlardaki elit gruplar -iş dünyası, devlet adamları, vb.- kitlesel düşünce ve oy kontrolü yöntemlerini geliştirmek zorunda kalacaklarını en başta anladılar, çünkü insanları yalnızca güçle kontrol edemezsiniz ve bu yüzden yabancılaşma, baskı, boyun eğme, vb. koşulları altında yaşadıklarını fark etmesinler diye onların bilinçlerinde de değişiklik yapmanız gerekir. Gerçekten iki yaşındakiler için televizyon reklamı yapılmasından size üniversitenin iktisat bölümünde öğretilenlere kadar, ABD'de tamamen farkında olarak, her yıl muhtemelen birkaç trilyon dolar harcanır. Bu harcama bir boyun eğme bilinci yaratmak üzere dizayn edilir ve özel ve hayli bilinçli olarak normal insan duygularını bastırmayı da hedefler.

Normal insan duyguları, yalnızca insanlara yönelik değil, zor durumdaki yunuslara yönelik de sempati ve dayanışmadır. Bu, insanlar adına tamamen normal bir reaksiyondur. Klasik siyasal iktisada geri gidersen, Adam Smith gibi insanlar, bunu insan doğası ve toplumun özü olarak tamamen olağan sayarlar. Reklam ve eğitimin belli başlı yoğunlaşmalarından biri, bunu zihninin dışına çıkarmaktır. Çok da kasıtlıdır. Gerçekten bugün gözlerimizin önündeki sosyal politika hakları konusunda kasıtlıdır. Sosyal güvenliği tahrip etme çabalarına bakın. Peki, bunun önemi nedir? Finansal problemlerle ilgili pek çok dalavere vardır, hepsi de toptan saçmalıktır. Ve elbette vurgun vurmak üzere Wall Street'i is-

terler. Altında yatan hep daha derin bir şeydir. Sosyal güvenlik bir insani duyguya dayanır ve insanların zihninin dışına çıkarılması gereken doğal bir insani duygudur, yani başka insanları umursama duygunuz. Başkalarını umursarsınız. Şehrin ortasında bir dul kadının karnını doyuracak yiyeceği bulunup bulunmamasını ya da sokağın ortasında bir çocuğun okula gidip gidememesini umursamak toplumsal bir sorumluluktur. Öyleyse, insanların kafasından bunu atmalısınız. Onlara şunu yapmalarını söylemelisiniz: “Bakın, siz şahsi, rasyonel bir refah azamileştiricisisiniz. Eğer dul kadın kendi geleceği için hazırlanmamışsa, bu onun problemidir, sizin değil. Onun karnını doyuramamasında sizin suçunuz yok, o yüzden niçin umursayasınız?”

O zaman toplum diye bir şey yok, dediğiniz bu mu?

Evet. Yalnızca kendi refahınızı azamileştirmeniz ve güce boyun eğmeniz, başka da bir şey düşünmemeniz var. Bunun bir etkisi olur. Düşüncelerde bunu görebilirsiniz. Şimdi tam sizin dediğinize dönersek, aynı şey toplumu daha iyi yönde değiştirmeye çalışanlar için de doğrudur. Evet, sizin insanların bilinçleriyle ve farkındalıklarıyla uğraşmanız gerekecek, dediğim gibi, her örgütçü bunu bilir. Çarpıcı bir örnek olarak kadın hareketini alın. Bu hareket bilinç yükseltme gruplarıyla başlar. Orada insanlar birbirleriyle konuşur ve hayatlarında çok iyi algılayamadıkları şeyleri ortaya çıkarırlar. Bu, eğitim kurumları, fabrikalar ve başka her yerdeki insanlar için de doğrudur. Sanayi devriminin ilk günlerine, buranın çok yakınındaki Lowell, Lawrence gibi tekstil fabrikalarının yaratıldığı yerlere dönelim. İlk fabrikalara sokulan insanlar -çiftliklerden genç kadınlar, gecekonduyardan İrlandalı zanaatkârlar, vs.- arasında aşırı radikal bir bilinç vardı, ki bu çok doğaldı. Marx'ı okumamışlardı, Avrupa radikalizminden haberleri yoktu, anarşizm gibi bir şeyi hiç duymamışlardı. Tamamen doğal bir varsayımdı. Çok özgür bir basını vardı -bizim kaybettiğimiz bir şey. O günlerin özgür basını ücretli emeğin hemen hemen kölelik gibi olmasını veri kabul ederdi, ki fabrikalarda çalışan insanlar onlara sahip olmalıydı: “Bize ne yapacağımızı söyle-

yen bu patronlara niçin ihtiyacımız var?” “Fabrika sistemi, sanayi sistemi kültürel değerlerimizi ve yaratıcı itkilerimizi paramparça ediyor; bizi bir robota çeviriyor,” vb. Bunların hepsi anlaşıldı, doğru kabul edildi. Bugün bir işçi sınıfı mahallesine gidin, aynı şeyi bulamazsınız. Fakat insanlar bunu öğrenmek zorundalar demek değil; tamamen bilinçli çabalarla bastırılan iç doğalarından ortaya çıkarmak zorundadırlar.

Bunun ne kadar bilinçli olduğunu görmek çarpıcıdır. Bir yüz yıl kadar önce, temel olarak işçileri robota döndürmek için Taylorizm sanayiye sokuldu (Frederick Taylor’dan gelen ‘Taylorizm’), böylelikle her duygu kontrol edildi, çalışanların hiçbir seçim şansları kalmadı ve esasen robot haline geldiler. Maliyetsiz, ancak kamuyu masrafa ve riske sokarak denemeler yapabileceğimiz için, başka her şey gibi askeri sistemde başlatıldı. Sonra sanayiye, kitlesel üretim sistemine, vb. transfer edildi. Bu Lenin’i büyülemişti. Kapitalist idarecilerle hemen hemen aynı anlayışa sahipti; ana düşünce, işi robotlaştırmaktı. Fakat çabucak fark edildi ki, ‘iş başında denetim’ denen şey ‘iş dışında denetim’e de genişletilebilirdi. Yani, hayatın başka her cephesi aynı şekilde kontrol edilebilirdi. O zaman insanlar hayatlarının tamamında neden robot olmasınlar? Ve robot olmak, dikkatinizin hayatın yüzeysel denen şeylerine odaklanması demektir. Örneğin, moda uygun tüketimden zevk alın, bir başkasını umursamaktan değil, iyi bir çevre yaratmak için birlikte çalışmaktan değil, çocuklarınız için dünyanın nasıl bir yer olacağından değil. Sizi pasif bir tüketiciye, birkaç yılda bir düğmeye basacak ve demokrasiyi öğrenmiş birine döndürmek. Emirlerle itaat et, düşünme. Gerçekleştirebileceğiniz bir yığın işe yaramaz tüketimde bir insan olarak kendi değerlerinizi meydana çıkarın. Bu ‘iş dışında denetim’dir. Bütün kurumların içinden geçer ve devasa bir sanayidir. Ve evet, iş dışı denetimin üstesinden gelmek için insanların şunun farkına varmalarını sağlamak zorundasındır: Bir insan olarak değerlerin, istediğin malları almak için ne kadar daha borçlanabileceğin ve kredi kartı limitlerini ne kadar çoğaltabileceğin değildir. Bir insan olarak değerlerin bu değildir. Hafta sonu bir alışveriş merkezine gidersin ve boş

zamanlarında eğlence için yaptıkları şey vitrinlere bakmak olan genç çocuklar genellikle genç kızlar- görürsün. Demek istediğim, onu yapmak istiyorlarsa yapmamalarını söyleyemezsin –fakat ‘iş dışı denetim’le insanların bilinçlerinin nasıl değiştirildiği konusunda bunun sana anlattığı şey çok korkutucudur.

Bununla da bağlantılı olarak, düşündüğüm şeylerden biri çarpıcıdır; anarşizmin tarihine bir göz attığında, onun en popülerlerinde toplumun ihtiyaçlarına cevap veren neredeyse organik bir hareket vardı, 1890’larda New York’daki Yahudi anarşistler, kuşkusuz İspanya, senin bahsettiğin Arjantin, Fransa. Cemaat teknoloji gibi şeylerle de tahrip edilmedi mi? -Artık siber alemde senin ya da benim büyüdüğüm cemaat tiplerinden belki daha fazla cemaat var.- Benim kömür madeni cemaatimde, sen herkesi bilirsin, herkes de seni bilir. Evet, gerilim vardı fakat bu ilişki duygusu da vardı. İşler oldukça hızlı gitmiyor mu ve bu gidişe yardım eden teknoloji değil mi?

Benim bakış açımdan teknoloji, çok yansız bir araçtır. Şu yöne gidebilir ya da tam aksi yöne gidebilir. Teknoloji gerçekten insanlara tezgâhta, mantıklı kararlar almak için başkalarıyla biraraya gelmelerini mümkün kılacak gerçek zamanlı enformasyon sağlayarak, herhangi bir yönetici olmaksızın bir fabrikayı çalıştıran işgücüne yardımcı olabilir. Bu, teknolojinin bir başka kullanımıdır. Elbette bu teknoloji geliştirilemedi. Gerçekten en ilginç çalışmalardan biri burada (MIT’de) fakat o bir parça da radikal olan David Noble tarafından yapılmıştır. Noble müthiş işler yaptı. Çalıştığı ana konulardan biri olan Sayısal Kontrol -bilgisayar makine tezgâhı üretimini kontrol eder- bu tür bir şeydir. Kamu parasından askeri sistemde geliştirildi fakat öyle dizayn edildi ki, bir kullanımı yöneticinin rolünü ortadan kaldırılabildi ve karar almayı yaptıkları şeyi bilen becerikli ve genellikle üst ofisteki insanlardan daha fazlasını bilen makine işçilerinin ellerine verebilirdi. Eminim, kömür madeni işinde de bu doğrudur. Bu yüzden karar almayı onların ellerine bırakan teknoloji bunu yapmak için de dizayn edilebilirdi. Çalışma bu kârı artıracığını gösterdi. Oysa gerçekte, makine işçilerini beceriksizleştirmek ve onları yalnızca bir

düğmeye basan robotlara çevirmek için son derecede verimsiz olan yönetici kontrolünü artıracak şekilde tersi uygulamalara gidildi. Evet, teknolojinin nasıl kullanılacağı gibi bu da bir seçimdir ve bir tür sınıf mücadelesidir, ama teknolojinin doğasıyla ilgili bir şey değildir. Bununla birlikte, senin vurguladığın ilginç bir noktadır. Ne sonuç vereceğini bilmiyorum fakat çok gerçek olan sanal cemaatler olduğu doğrudur. Yakın arkadaşlarımla yüzde 95'ini hiç görmediğimi söyleyeyim. İlişkimizin tamamı sadece internette gerçekleşiyor. Ve benim yaşımda bu son derece makul görünüyor fakat torunumu böyle yaparken gördüğümde hoşlanmıyorum. Onların yüz yüze iletişimle ilgili şeyleri öğrenmeye ihtiyaçları olduğunu düşünüyorum.

Benim oğlum anlık mesajlaşma yapıyor. Okuldayken zoru zoruna konuşabildiği insanlarla anlık mesajlaşıyor. Bu yansız bir çerçeve sağlıyor fakat ben konuşma ve etkileşimi tercih ettiğim için çok endişeleniyorum...

Seni anlıyorum. Bunun küçük çocukların yetişmesi üzerinde ne tür bir etki yaratacağını bilmiyorum. Demek istediğim, onlar hayali bir dünyada yaşıyorlar. Ve takma kişilikler seçen insanlarla da etkileşime giriyorlar. Çocuklar *Dungeons and Dragons...* oynadıklarında, tamam, bu hoşuma gitmiyor ama bunda fazla yanlış bir şey görmüyorum. Öte yandan, hayatının çoğu senin yarattığın ve kendi kendini yaratmış karakterlerle hayali bir dünyada olduğunda ve yüz yüze ilişkilerin olmadığında –psişik etkileri olabilir, ki anladığımızı sanmıyorum. Çok kötücül olabilir...

Bir adım daha atalım, mutlaka biliyorsun ki, anarşizmde kesinlikle son on yıldır bir eğilim var; biz buna ilkelcilik diyoruz. Onlar anarko ilkelcilik diyorlar ve kapitalizm o kadar çürümüş ki, kapitalizmin kullandığı teknoloji o kadar yıkıcı ki, bizim bütün bu şeyleri hemen yıkmamız gerektiğini iddia ediyorlar. O kadar yıkıcı, o kadar yıpratıcı, o kadar korkunç ki, insanlara çok hasar veriyor, o yüzden onu yıkalım ve gözlerini geri, ya da ileri, doğanın daha tabii, organik dünyasına çeviriyorlar. Bu mümkün mü?

Bilirsin, bu söylediğin insanlara sempati duyarım, fakat toplum artık yapılaşmış, organize şehir hayatı, vb. tarzında olduğu için milyonlarca insanın kitlesel soykırımı demek olan istedikleri şeyi gerçekleştirmelerini istemem. Bu yapıları ortadan kaldırırsanız herkes ölür. Örneğin, ben kendi yiyeceğim şeyleri yetiştiremem. Bu güzel bir fikir, fakat işe yaramayacaktır, bu dünyada yaramayacaktır. Aslında hiçbirimiz de avcı toplayıcı bir hayat yaşamak istemeyiz. Hayatta modern dünyanın bize sunduğu pek çok şey var. Sadece hayatta kalma açısından, onların istediği insanlık tarihindeki en kötü kitlesel soykırımdır. Ve birisi bunları düşünüp sonuç çıkarmadıkça gerçekten ciddi değildir.

Evet, anlıyorum. Avrupa'da birçok insan seni Daniel Guérin'in Anarchism kitabına yazdığın özsözden tanır. AK Press onun No Gods, No Masters'ının İngilizcesini çıkardı...

Evet, kapağın sağ üstündeydi.

Muhteşem bir kitap ve açık ki, Guérin anarşizmin en iyi cepheleri ve Liberter Sosyalizmin içindeki sosyalizmin en iyi cepheleri olduğunu düşündüğü şeyi harmanlamakla çok akıllıca bir iş yapmıştır. Bu iki terimin -Liberter Sosyalizm ve Anarşizm- eşanlamlı olduğunu mu yoksa ikisi arasında gerçek bir fark bulunduğunu mu düşünüyorsun?

Evet, bunu gerçekten söyleyebileceğimizi düşünmüyorum, çünkü siyasal söylemin terimleri çok iyi tanımlanmamıştır. Kapitalizm, ticaret, devlet, herhangi birini seç... bunlar çok gevşek terimler. Bu tamam, fakat bunların içine gömülü olduğu açıklayıcı bir teoriye sahip olmadığınız zaman, bu terimleri özenle tanımlamaya çalışmanın bir anlamı kalmaz. Fakat soruya gerçekten cevap veremediğimiz bir gerçektir; anarşizm pek çok şeyi kapsar, liberter sosyalizm de pek çok şeyi kapsar. Fakat onun yapmaya çalıştığı şeye sempati duyuyorum. Doğru şey olduğunu düşünüyorum. Dikkatle bakarsanız, gerçekten yakınlar, bir benzerlik ve akrabalık var. Gerçekte Marksist hareketin, Sosyalist hareketin daha devlet karşıtı, öncü karşıtı sol unsurlarıyla -Anton Pannekoek ve başkaları gibi kimseler- anarko-sendikalistler gibi, anarşist ha-

reketin bazı kanatları arasında yakın benzerlikler var. Mesela, Pannekoek'in işçi konseyleri ve anarko-sendikalistlerin örgütlü toplum anlayışları arasında bir ayrım yapmak çok zor. Bazı farklar var, fakat insanlar yoldaşça ilişkiler içinde birlikte çalıştıklarında var olması gereken türden farklar. O yüzden, evet, benim bakış açımdan akıllı bir harman. Daha keskin fark, bütün bu hareketlerle Bolşevizm gibi, şirket kapitalizmi gibi, vb. totalitarizmin muhtelif türleri arasında var. Orada gerçek bir kopma bulursun. Totaliter yapılar bir yanda, özgür toplum öte yanda. Gerçekten, liberter sosyalizmle anarşizm arasında önemli benzerlikler olduğunu düşünüyorum ve hatta John Dewey gibi anaakım düşünürler arasında da çarpıcı benzerlikler var.

Biliyorum ki, Stelton ve Modern Okul'dan epey etkilendiniz ve onlardan pek çok fikir ve düşünce aldınız...

Onun temel bakış açısı, siyasal ve sanayi feodalizmi dediği şeyi ortadan kaldırmadıkça ve onu sanayi demokrasisine döndürmedikçe -ki bu çok daha fazla işçi denetimi demektir-, bütün biçimsel demokratik sistemin gerçekten çok fazla önem taşımaya cağıdır. Açıkça, kaynağı anaakım Amerikan tarihinden gelir. O, elmalı turta kadar Amerikalıdır.

Birkaç hızlı şey. Sizi okumaktan biliyorum ki, Pannekoek ve Gorter ve sol komünist gelenekten çok etkilendiniz. Anladığım, işçi konseyleri gibi yapılanmaların ya da Pannekoek ve Gorter'ın çalışmalarının totalitarizmin başka biçimlerine yol açma tehlikesi görmüyorsunuz. Kopma olduğunu düşünüyor musunuz?..

Hayır, çok fazla tehlike olduğunu düşünüyorum, fakat katılımcı ekonomilerin totalitarizme yol açabilme tehlikesi de var. Her birimiz mitinglerde bulunduk, dinamikleri hepimiz biliyoruz. Üzerinde çalıştığın şeyin önemi yok, köşedeki bir trafik ışığını kaldırmak ya da Vietnam savaşına karşı direniş örgütlemek ya da her ne ise... İnsanların bir toplantısı vardır ve can sıkıcı faaliyetler için hoşgörü seviyelerimiz farklıdır. Bazı insanlar hemen uyuyakalırlar -mesela, benim gibi. Ben çok fazla tahammül

edemem. Başka insanlar kendini kontrol etmeye adar ve en öz-gür, işbirliğine yönelik, liberter yapıların, yeterince kontrol edecek kadar yakınında bekleyen ve sonunda başkaları başka bir şey yapmaya karar verene değin kararları alan insanlar yüzünden, otoriter yapılara dönebildiği doğal bir dinamik vardır. Bunlar her zaman tehlikelidir.

Ayakta kalan son insan kararları verir...

Hepimiz buna çok aşinayız; arkadaş grupları, bir şey üzerinde çalışan benzer grupları ya da başkaları. O yüzden, evet, bunlar her zaman uğraşılacak problemlerdir. Bunları önlemenin sihirli bir formülü yok.

Bununla bağlantılı olarak, toplumsal değişim ve anarşizmde sınıfın rolü hakkında ne düşünüyorsunuz? Hiç kuşku yok ki, Amerika'da anarşizmde, bazı yeni anarşistler arasında, sınıfa eskiye ait bir şey olarak bakmak yönünde bir eğilim var. Gerçekten artık değişimin en anlamlı odağı değil.

Bu insanların ne kadarı senin kömür madeninde ya da bir fabrikada ya da sanayide bir veri işlemcisi olarak çalışıyor acaba? Demek istediğim, bunlar senin işinse, o zaman senin sınıfla bir problemin yoktur. Patronları bilirsin, emir verenleri ve alanları bilirsin. Emir alanların ve emir verenlerin seçimlerinin ardında yatan sermaye yoğunlaşmasını anlarsın. Bunlar sınıf farklarıdır. Bazı başka alanların dışında, "Onu görmedim, diyebilirsin, fakat toplum içinde yaşayan ve çalışan insanların gerçek hayatlarına girdiğinde, onların sınıf farklarını ve bunun anlamını ayırt etmede çok fazla problemleri olduğunu düşünmüyorum. Emir alan ve verenler arasında devasa bir fark vardır. Emir veren insanların onları başka bir yerden aldıkları doğru olsa bile, bu totaliter sistemlerin doğasıdır. Tepedeki adam en alttaki adama emir vermez; emirler alma ve vermenin geçiş seviyeleri vardır. Yönetici denetimi ve muhtelif türde karar alma seviyeleri; bu, temel sınıf farklarına yol açar. Yalnızca emir alan ya da aç kalan bol miktarda in-

san vardır. Seçenek yoktur. Gerçekten durmadan karşımıza çıkan sınıf meselesini görürüz.

Taşeronluk gibi gerçek somut konuları ele alalım. İnsanların taşeronlukla ilgili alması gereken tavır ne olmalıdır? Çatışan değerler vardır. Hepsinin ilki, taşeronluk çok yanlış anlaşılmış bir terimdir. Taşeronluk, totaliter sistemlere içkindir. GM taşerona iş veriyorsa, bunun anlamı, emek yasalarından, çevresel kısıtlardan, vb. kaçırabilmek ve imalatın sonraki aşaması için çıktıları onlardan ucuza alabilmek üzere kendi kontrolleri altındaki bazı firmalara işi transfer etmeleridir. Fakat güdümlü ekonomilerde hepsi dahilidir. Taşeronluk bir kandırmacadır. Serbest piyasayla ilişkisi olacak bir şeye sahiptir. Güdümlü ekonominin dahili çalışmasıyla ilişkisi olmak zorundadır. Fakat bizim ona karşı tavrımız ne olmalıdır? Mesela, Hindistan ya da Çin'de maliyetin yüzde 10'una bir işçi temin edebildiği için orada insanlar işlerini kaybediyorsa, ondan yana mı ona karşı mı olmalıyız?

Evet, bu sav iki yöne gider, fakat bizim kabul etmememiz gereken bir çerçevede kabul ettikleri için ikisinin de çok yanlış anlaşıldığını düşünüyorum. Demek istediğim, totaliter güdümlü ekonominin bu kararları alma hakkı olduğunu söyleyen çerçeveyi kabul edersen ve ücret seviyesi ve çalışma koşulları kuralla bağlanmışsa, o zaman bu varsayımlar içinde seçme yapmamız gerekir. Öyleyse buradaki fakir insanlar başka yerdeki daha da fakir insanlar adına işlerini kaybetmelidirler... çünkü bu ekonomik pastayı büyütür, vb. savını ileri sürebilirsin. Bu varsayımlar niçin yapılır? Problemlerle başa çıkmanın başka yolları da var. Mesela, buradaki zengin insanları ele alalım. Gelir basamağının en üst yüzde birkaçında olan benim gibileri alalım. Biz lüks hayat tarzımızdan kısıntı yapabiliriz, uygun vergi ödeyebiliriz, her çeşit mal var. Bill Gates'in lafı bile olmaz; makul olarak ayrıcalıklı insanlar. Burada yükü fakir insanların üzerine yüklemek ve "evet, siz fakir insanlar işinizi bırakmalısınız, çünkü oradaki daha fakir insanların ona ihtiyacı var" demek yerine, "tamam, biz zengin insanlar günlük lükslerimizin küçük bir kısmını bırakacağız ve başka yerdeki yaşama standartlarını ve çalışma koşullarını yükseltmekte kul-

lanacağız, onların kendi ekonomilerini kendi araçlarını geliştirmek üzere yeterli sermayeye sahip olmalarını sağlayacağız” diyebiliriz. O zaman mesele kalmayacaktır. Fakat güdümlü ekonomi -totalitarizm- çerçevesinde buradaki fakir insanların yükü ödemeleri gerektiğini söylemek çok daha uygundur. Fakat iyi düşünürsen bir anlamı vardır ve hakkında düşündüğün hemen her toplumsal meselenin -gerçek olanlar, canlı olanlar, masanın sağındakiler- bu vasfı vardır. Yalnızca belli seçeneklere izin veren -bu seçenekler neredeyse değişmez bir şekilde fakirler üzerine nasıl yük yükleneceğinden ibarettir- düşünce ve tavırların hakimiyet çerçevesini kabul etmemiz gerekmez ve kabul etmeyeceğiz. Bu sınıf mücadelesidir. Fakir işçilere yardım etmek iyidir diye düşünen ama ayrıcalıkları devam ettiren ve yükü fakirlere aktaran sınıf mücadelesinin çerçevesi içinde kalan bizim gibi gerçek güzel insanlar söz konusu olduğunda bile. Bu, çok saygıdeğer insanlar arasında bilinç yükseltme meselesidir.

Daha zor bir soru var. Voltairine De Cleyre 1900’lerde bir makalesinde daha iyi bir dünya içindeki barışçı bir değişim umudu olduğundan ve sonra da korkunç bir fırtına biçecekleri böyle bir sistemi yaratan efendilerden söz etmişti. Biz hâlâ daha özgür, daha iyi bir dünyaya geçişin bizim için mümkün olduğu bu durumda mıyız ya da yılların geçmesiyle bunun daha az muhtemel olduğunu söyleyebilir miyiz?

Gerçekten kimse bilemez. Fakat benim öznel, inanırlılığı düşük yargım, barışçı değişim fırsatlarının şimdi, geçmiştekinden makul derecede daha fazla olduğudur. Bunun sebebi devletin baskı aygıtları ve şirket gücünün azalmış olmasıdır. Bir daha Pinkerton muhafızlarıyla grevleri kıramazsınız. Yanınıza kâr kalmaz. Homestead, PA gibi işçi sınıfı dayanışma kentlerini Milli Muhafızlarla ezemezsiniz. Bütün bunlar işi değiştirir. Artık yanınıza kâr kalmaz. Baskının azalmasını sağlayacak derecede zafer kazanıldı. Basit bir soru soralım; emek eylemlerinde kaç işçi öldürüldü? Çok fazlaydı -1930’ların sonuna kadar yükseldi. Çocukluğumdan hatırlıyorum, işçiler emek eyleminde güvenlik muhafızları, Pikertonlar ve polis

tarafından öldürülmüşlerdi ve eylem durmuştu. Belki tesadüfi olarak olmuştu fakat bu büyük bir değişimdir.

Emma Goldman'ın New York Times'daki yazılarında ya da öğrencilere gösterdiğimiz 1890'lardan günlük yazılarda var. Her hafta bir işçi öldürülüyor.

Ben çocukken gördüm. Çocukluk hatıralarım arasında polisin bir tekstil fabrikasında grevci bir kadına saldırdığını ve çok fena dövdüğünü görmek var. Bundan yakayı kurtardığınızı düşünmüyorum. Pekâlâ, bu genelleştirilir. Tıpkı ABD için Brezilya'da şimdi askeri bir darbe yapmanın kırk yıl öncekinden daha zor olması gibi. Gerçekten daha zor, muhtemelen imkânsız. Çünkü insanların onu bir daha kabul etmeyeceği ve iktidar yapılarının çözülmesine yetecek kadar değişiklik olmuştu. Aslında iktidar yapısının çoğu fazlasıyla kırılığandır. Birçoğu doğrudan zor kullanmaktan, beyin yıkama ve düşünce ve tavır kontrolüne kaydı. Çocuklarınızın dehşetengiz televizyonla bombardıman edilmesi yeterince kötüdür, fakat polis tarafından kafalarına vurulması ve etrafta işkence odalarının bulunmasından çok farklıdır. O yüzden, bu değişikliklerin anlamı, barışçı değişiklik yönünde çok daha fazla fırsat bulunduğudur.

Fakat arkadan ateş etmek onu daha karmaşık yapmaz mı? En azından Pinkerton muhafızları olsa düşmanınızın kim olduğunu bilirsiniz.

Evet, düşmanınızın kim olduğunu bilirsiniz. Sizinle aynı safta olduğunu iddia eden bu berbat şirketlerde bir yönetici dostunuz olduğu zaman zordur, fakat bu imkânsız demek değildir. Birkaç gün önce Harvard'da, fantastik bir kişi olan Elaine Bernard tarafından yönetilen çoğu genç emek aktivisti müthiş bir gruba bir konuşma yapıyordum – her yıl yaparım. O gerçek bir dinamik, atak işçi aktivisti, feminist, çok müthiş biridir. Harvard'da genç işçi liderlerinin katıldığı bu program, ülkeyi devrimcileştiren önemli radikal işçi eylemlerinin tehlikesini -gerçek tehlike kavrayan şirket kurumsal akademisinin reaksiyonun parçası olarak

1940'larda başlatıldı. Oturma eylemi kesinlikle fabrikanın yönetimini ele almaktan ayrı düşünölmüş bir şeydi. Gerçekte birbirine çok yakındı. Bu yükseliş kırmak için Pinkerton muhafızlarını ve polisi kullanmak zorlaşırken, altını oyma tekniğinin parçası olarak, yapmanız gereken şeyin yükselen genç işçi liderlerini sosyalleştirmek, medenileştirmek, onları Harvard'a getirmekle onlara öğretmek ve Harvard'ın iyi yaptığı şeyi yapmak olduğu anlaşıldı. Gerçekten Harvard'ın kendi öğrencilerine verdiği şudur: Onlara nasıl kibar sohbet edileceğini, sınıf dayanışmasını, kırmızı şarap içmeyi, doğru tavırlar ve ilişkiler kurmayı öğretmektir. Bu gençleri [işçi aktivistleri] iş idaresi okuluna koyun, 'hepimizin arkadaş olduğu'nu ve hepimizin aynı şeyleri yaptığını görecekler. Yıllarca da böyle gidecekti. Sonra Elaine Bernard geldi ve yönetimi devraldı. Burası o zamandan beri, radikal uluslararası emek aktivistleri için bir merkez haline geldi. Dolayısıyla, bütün bu fikirlerin yalnızca orada, yüzeyin hemen altındadır ve yüzeyi deldiğinizde anında dışarı çıkar. O kadar doğal ve aşıkardır ki, onu aşağı itmek büyük bir çaba ister. Şimdiye kadarki [Harvard programı] tamamen farklıdır ve dünyanın her tarafında büyük bir etkiye sahiptir. Ve her yerde yapılabilir fakat bunlar değişimin barışçı tarzlarıdır. Elaine'in kendi ömründe çok büyük değişikliklere yol açtı.

Değişiklik iki yönde gider. Bir yanda yüz yıl önce yapabildiğiniz şekilde Homestead'ı ezemezsiniz, öte yandan Homestead'ın yol açtığı bilinç gitti. O yüzden tam ilerleme değil, ama gerçekleştirilebilir ve birçok bakımdan Milli Muhafızlarla dövüşmekten çok daha kolay olan bir tür barışçı faaliyet olan bu bilincin yeniden inşasıdır.

Son bir soru, çünkü vaktimizin tükendiğini düşünüyorum. Alexander Berkman'ın kitabı Now and Then: An ABC of Anarchism üzerinde çalışmıştım, çünkü AK Press onu What Is Anarchism? olarak şimdi yeniden yayınlamıştı. Berkman'ın kitap üzerine çalıştığı ve çok zorlandığı 1920'lerdeki mektupları okunduğunda, kitapta cebelleştiği şeylerden birinin şu olduğu görülür: "Niçin insanlar bu fikre gelmediler? Bana göre tam sağduyu olan bu fikre... dayanışma ve destek için bu doğal dürtüye? Rusya'yı gördüm ve totalitarizmi işler-

ken gördüm. Niçin anarşist fikirler dünyada büyük bir etki yaratmadı?” Yaklaşık seksen yıl sonra şimdi ve hepimizin hâlâ yüz yüze olduğu sorun şudur -en azından biz inanıyoruz-, Emma Goldman’ın dediği gibi, “Anarşizm erkeklere ve kadınlara gerçek kendilerini ve olabilecekleri kişiyi gösteren bir inançtır yalnızca” Fakat görüyoruz ve sezgisel olarak biliyoruz ki, hâlâ daha böyle küçük bir etkisi var. Bu doğru mudur?

Küçük bir etkisi olduğunun doğruluğunu düşünmüyorum. Geçen yüzyıldaki pek çok ilerici toplumsal değişiklik anarşist nitelikte değildir. Kademeli vergilendirme, Sosyal Güvenlik anarşist nitelikte değildir, fakat tavırların ve anlayışların bir yansımasıdır; bunlar bir parça daha ileri giderse, elbette anarşist sözleri yansıtır. Dayanışma, toplum, karşılıklı destek, karşılıklı yardımlaşma, vb. -yaratıcı eylem için fırsatlar- gerçekten olmalı fikrine dayanırlar. Hepsi buna dayanır. Yumuşatıldı, maceraya sevk edildi ve değiştirildi edildi, öyle ki hiçbir zaman gerçek liberter biçim almadılar, fakat onlar oradadır ve toplumsal değişime yol açmıştır.

Niçin daha ileri gidilmedi? Evet, bunun büyük sebebi şiddettir. Berkman’ın Rusya’daki deneyimini örnek verelim. O, şiddete dayanan, totaliter devlete girdi. Bolşevikler yönetimi alana kadar -darbe, devrim, her ne demek istiyorsan- Ukrayna’daki köylü anarşizminden Sovyetlerdeki işçi konseylerine kadar çok önemli popüler liberter, bazen anarşist inisiyatifler vardı her tarafta. Bunlar güçle, büyük bir şiddetle tamamen ezildiler. Lenin ve Troçki totaliter aşırıları ve onun ardındaki bir teoriye sahiptiler. Rusya gibi geri kalmış, gelişmemiş bir ülkenin sosyalizme geçemeyeceğine inanan kendini adanmış Marksistlerdi, çünkü Usta’nın ilkelere bize bunu söylüyordu. Bu yüzden, ülkeyi zorla esas olarak devlet kapitalizmi gelişme evrelerine sokmamız gerek, sonra nihai olarak bir şey yapacağız. Üstelik Usta’yı doğru olarak tekrarlamıyorlardı; bu, Marx’ın Rusya’da köylü toplumu üzerine çalışması, vb. son çalışmalarının yıllarca ortadan kaldırılmasını gerektirdi -kelime anlamıyla ortadan kaldırıldı..

Önemli olan nokta, onların güce sahip olmasıydı. Mahno hareketini, Kronstadt’ı ya da Sovyetlerin yok edilmesini alın: Bu ba-

sit bir operasyon değildi fakat uygulandı. Berkman bunu gördü ve tam anarşistlerin önceden haber verdiği şekilde doğan kötü totaliter toplumun yükselişini de gördü. Kastettiğim, Bakunin'in bütün gücüyle bunu söylemiş olduğu. Aslında Rosa Luxemburg ve başkaları gibi, Troçki bile, [Bolşeviklere] katılmadan önceki ilk çalışmalarında olabilecekleri söylemişti. Fakat bu yaşandı ve onların hikâyesi budur. Bizim hikâyemiz farklıdır. Berkman, Vatanseverlik Yasası'nı bir çay partisi gibi gösteren Wilson'ın Kızıl Korku'sundan hemen sonra yazmıştı. Bu 'ilerici' Woodrow Wilson ve ötekiler tarafından yapılan, yalnızca anarşistlere karşı değil -yalnızca kapı dışarı edilen Emma Goldman'a karşı değil-, önde gelen emek mücadelecisi Eugene Debs gibi anaakımdaki pek çok insana karşı da şiddetli bir bastırmaydı. Wilson çok kindardı. Wilson'ın savaşının asaleti hakkında soru sorduğu için onu hapishaneye tıktı ve Debs'den başka herkese bir af ihsan edilirken, ona af ihsan etmeyi reddetti. Bütün bunlar gerçekten bağımsız düşüncüyü ve emeği ezdi. Büyük bir etkisi oldu.

Şiddetin yanında, tavırları ve inançları kontrol etmeye çalışmak için kitle propagandasının, halkla ilişkiler sanayisinin yükselişi de etkili olmuştur. Bundan başka, oldukça basit bir şey vardır; hayat tarzının disipline edici etkisi örgütlendi. Bugünkü öğrencilere bakın; tavırlarında, bağlanmalarında, vb. altmış yıl öncesinden daha özgür bazı tarzları vardır. Öte yandan, daha fazla disipline edilmişlerdir. Borçla disipline edilmişlerdir. Eğitimi sonunda ağır bir borçla çıkacak şekilde düzenlemenin bir gerekçesi, disipline olmandır. Son yirmi yılın -kabaca neo-liberal yıllar- 'küreselleşme' denen çok çarpıcı kısmına bakın; tamamen disiplin amaçlanmıştır. Seçme özgürlüğünü ortadan kaldırma ve disiplin dayatma istenir. Bunu nasıl yaparsın? Evet, eğer şu anda ABD'de sofraya yemek koymak için her biri haftada 50 saat çalışan bir çiftsen, liberter sosyalist olmakla ilgili düşünmeye zamanın yoktur. O zaman bütün derdin "Sofraya nasıl yiyecek koyabilirim?" ya da "Bakacak çocuklarım var ve onlar hastalandığında çalışmaya gitmem gerek; onlara ne olacak?" diye endişelenmek olur. Bunlar çok iyi düzenlenmiş disiplin dayatma teknikleridir.

Ve bağımsız olmaya çalışmanın bedelidir. Al, mesela, bir işçi sendikası örgütlemeyi. Eğer örgütleyiciysen ödeyeceğin bir bedel olacaktır. Belki çalışanlar kazanır fakat senin ödeyeceğin bir bedel vardır. Böyle olduğunu biliyoruz, bedel -yalnızca enerji ve çaba değil, cezalandırma da- olduğunu biliyoruz. Kırılgan koşullarda yaşayan insanlar makul bir hesap yaparlar, derler ki, “Anca geçinebiliyorken niçin bedel ödemeliyim?” O yüzden ortaya normal güdüler ve tavırlar çıkmamasının pek çok sebebi vardır. Buna rağmen, böyle güdüler ve tavırlar zamanla ortaya çıkarlar. Her şeyin ötesinde, daha iyiye giden toplumsal değişim bu yolla gerçekleşir.

Vakit ayırdığınız için çok teşekkür ederim. Sizinle buluşmak muhteşemdi, düşünceleriniz için teşekkürler.

ZİGA VODOVNIK'LE SÖYLEŞİ*

(2004)

Birisi kendinin anarşist olduğunu söylediğinde, aslında esin ve özlemleri hakkında -araçlar ve amaçlar sorunu hakkında- küçük bir şey söyler. Bu yalnızca eski bir gerçeği, anarşizmi kendine yeten nokta olarak değil, tersine çok farklı noktaların ya da siyasal bakış açılarının (ve özlemlerin) -yeşil, feminist, pasifist, vb.- mozaiği olarak tanımlayabileceğimiz gerçeğini onaylar. Bu araçlar ve amaçlar sorunu teoride anarşizmin çekiciliğinin, pratikte de bazen hayal kırıklığının bir parçasıdır. Bu farklılığın anarşizmi etkisiz ve sonuçsuz bir fikir yığını yaptığını mı, yoksa anarşizmi evrensel olarak uyarlanabilir kıldığını mı düşünüyorsunuz?

*) Bu söyleşi 14 Temmuz 2004'de, MA, Cambridge'de, Avrupa, Slovenya, Ljubljana Üniversitesi, Sosyal Bilimler Bölümü asistan/yardımcı araştırmacı Ziga Vodovnik tarafından yapıldı. Kısa bir bölümü Znet'de (www.zmag.org) yayınlandı.

Anarşizm çok geniş bir kategoridir; farklı insanlar için çok farklı şey anlamına gelir. Anarşizmin anaakımı araçlarla çok ilgilenmiştir. Onlar sıklıkla Bakunin'in dile getirdiği mevcut toplum içinde geleceğin toplumunun tohumunu inşa etmelisin şeklinde-ki fikirleri takip etmeye eğilimli olmuşlardır ve çok kapsamlı eğitim çalışmalarına girişmişlerdir: küçük ve büyük kolektifler örgütleme ve kurma, başka tür örgütlenmeler. Kendilerine anarşist diyen, genellikle araçlarla da ilgilenen -bu yüzden, yaptığımız gösterilerin türü, doğrudan eylemin çeşidi uygundur falan filan-başka gruplar da vardır. Bunun etkili olup olmadığını sormanın anlamlı olduğunu düşünmüyorum. Eylemin farklı koşullarda etkili, farklı tarzları vardır. Üzerinde konuşulacak birleşmiş bir anarşist hareket de yoktur. Sık sık oldukça sert tartışan, birbirleriyle çatışma halindeki akımlar vardır sadece. Bildiğim kadarıyla, mevcut toplum içinde reformist önlemler dedikleri -kadın haklarının, işçi sağlığının düzeltilmesi gibi- şeyleri uygulamaya karşı çıkan çok anarşist olmadı hiçbir zaman. Teknolojiyi ortadan kaldırıp toprağa geri dönmeyi isteyen, ilkelci duruşları olan başka anarşistler de vardır.

Teorik siyasal bilimlerde, anarşizmin iki ana algılanma biçimini analitik olarak teşhis edebiliriz; Avrupa'yla sınırlı olan, Bakunin, Kropotkin ve Mahno'nun ana şahsiyetler olduğu sözde kolektif anarşizm ve öte yanda ABD'yle sınırlı olan sözde bireyselci anarşizm. Bu teorik ayrımı kabul ediyor musunuz ve bu perspektifte ABD'deki anarşizmin tarihsel kökenini nerede görüyorsunuz?

Sözünü ettiğiniz bireyselci anarşizm, Stirner ve diğerler, ABD'de sözde 'liberter' hareketin köklerinden -başka şeylerin yanı sıra- biridir. Bunun anlamı, serbest piyasa kapitalizmine bağlılıktır ve uluslararası anarşist hareketin kalaniyla herhangi bir bağlantısı yoktur. Avrupa geleneğinde, anarşistler genellikle kendilerini -'liberter' teriminin çok farklı bir anlamında- liberter sosyalist olarak adlandırırlar. Görebildiğim kadarıyla, kendilerini anarşist olarak adlandırmayan işçi hareketleri, ABD'de kendilerine anarşist diyen insanların çoğundan, Avrupa anarşizminin ana-

akımına daha yakındır. Sanayi devriminin ilk günlerindeki emek eylemliliğine, 1850'lerdeki işçi sınıfı basınına, vb. geri gidersek, gerçek bir anarşist hat vardır. Onlar Avrupa anarşizmini hiç duymamışlardı, Marx'ı ve bunun gibi isimleri de duymamışlardı. Kendiliğindendi. Ücretli emeğin kölelikten çok az farklı olduğunu, işçilerin fabrikaların sahibi olması gerektiğini, sanayi sisteminin bireysel inisiyatifi, kültürü, vb. tahrip ettiğini, 1850'lerde 'çağın yeni ruhu' ("Para Kazan, Kendinden Başka Her Şeyi Unut") denen şeye karşı mücadele etmeleri gerektiğini doğru kabul ederler. Bu onlara oldukça aşına gelir. Ve aynısı başka halk hareketleri için de doğrudur –Yeni Sol hareketleri düşünelim. Bazı hatlar kendilerini geleneksel kolektivist anarşizmle ilişkilendirirler; o da her zaman kendisine sosyalizmin bir kolu olarak bakmıştır. Fakat ABD ve bir ölçüde Britanya liberteryanizmi oldukça farklı bir şeydir, farklı gelişimdir; aslında özel tiranlık olduğu sürece tiranlığa itirazı yoktur. Anarşizmin diğer formlarından kökten farklıdır.

ABD'deki halk mücadelelerinin uzun ve zengin tarihinde, ABD'deki çağdaş anarşizmin ana ilhamını nereden görüyorsunuz? Bu perspektifte bir ilham olarak Aşkincılık (Transcendentalism) hakkındaki görüşleriniz nelerdir?

Belki bu konudaki araştırmanızda bir şey keşfedeceksiniz, genellikle entelektüel olan Aşkinci hareketin bireyci anarşizm üzerinde bazı etkileri olabilir, fakat bana göre, Bakunin'in, Kropotkin'in, İspanyol devrimcilerinin ve başkalarının anarşizmini çok andıran işçi sınıfı popüler hareketiyle herhangi bir önemli bağı yoktur.

Radikal politikaların -hareketlerin yeni hareketleri ya da anti kapitalist denen, hatta küreselleşme karşıtı hareket- yaratıcı enerjilerinin çoğu bugünlerde anarşizmden alınıyor, fakat harekete katılan insanların pek azı fiilen kendilerini 'anarşist' olarak adlandırıyorlar. Bunun esas sebebini nereden görüyorsunuz?

Bence bu her zaman doğrudur. Çoğu aktivist, insan hakları, kadın hakları, emek hakları, vb. mücadelesindeki insanlar, ken-

dilerini anarşist olarak adlandırmazlar ve anarşist gelenekten herhangi bir şey almazlar. Belki ABD’de Emma Goldman’ı duymuşlardır, fakat sadece ihtiyaçları, çıkarları, güdülerini, doğal bağlarına bağlı olarak geliştirdiler. ABD’deki otantik anarşizmi hiç duymamış sıradan insanları, çiftliklerdeki genç kadınların ve kent gecekondularındaki işçilerin 1850’lerde sahip oldukları türden bir anlayışa çekmek için çok fazla çalışmamız gerektiğine inanmıyorum. 19. yüzyıl ortalarında, Lowell ve Salem’deki imalathanelerdeki işçiler çok canlı ve aktif bir işçi sınıfı kültürü geliştirdiklerinde, tamamen aynı komşuluklardan ve aşağı yukarı aynı dönemden oldukları Aşkincılar hakkında bir şey bildiklerinden şüpheliyim.

Sıradan insanlar sıklıkla anarşizmi kaos ve şiddetle karıştırır ve anarşizmin (anarchos/efendisiz) kuralları olmayan bir hayat ya da gidişat demek olmadığını, tersine ileri derecede örgütlü bir toplumsal düzen, bir efendisi, ‘ilkeleri’ olmayan bir hayat demek olduğunu bilmezler. Anarşizm kelimesinin aşağılayıcı kullanımı, insanların özgür olabileceği fikrinin iktidarda olanlar nezdinde son derece korkutucu olduğu gerçeğinin doğrudan bir sonucu olabilir mi?

Burada anarşist hareket içinde ‘eylemle propaganda’yla, sıklıkla da şiddetle ilgilenen bir unsur vardı; çok doğal olarak, her bağımsızlık ve özgürlük girişiminin altını oymaya çabalayan güç merkezleri şiddetle özdeşleştirerek onu ele geçirdiler. Fakat bu yalnızca anarşizm açısından doğru değildir. Demokrasiden bile korkulur. Öyle derinlerdedir ki insanlar onu göremezler bile. *Boston Globe*’un 4 Temmuz sayısına bir göz atarsak (4 Temmuz elbette bağımsızlık, özgürlük ve demokrasinin övüldüğü Bağımsızlık Günü’dür) George Bush’un çatışmadan sonra çitlerin onarılması için, Avrupa’da bazı destekler bulan girişimi üzerine bir makalelerini buluruz. ‘Liberter’ Cato Enstitüsü’nün dış siyaset müdürüyle görüşüp Avrupalıların niçin ABD’ye karşı eleştirel olduğunu sormuşlar? Adam şöyle bir şey demiş: Problem Almanya ve Fransa’nın zayıf hükümetlere sahip olmasıdır ve eğer halkın isteklerine karşı gelirlerse, siyasal bir bedel ödemek zorunda kalırlar. İş-

te, liberter Cato Enstitüsü. Demokrasi korkusu ve nefreti o kadar derindir ki, kimse onu fark edemez bile. Aslında geçen yıl Yaşlı Avrupa ve Yeni Avrupa'ya gösterilen öfke çok dramatikti, özellikle birinde ya da ötekisindeki üyelik kriteri her nasılsa fark edilmediği için. Kriter son derece netti. Şayet hükümet halkın ezici çoğunluğuyla aynı tavrı alırsa, bu kötüydü: 'yaşlı Avrupa -kötü herifler' Şayet hükümet Crawford, Teksas'dan gelen emirleri takip ederse ve halkın büyük çoğunluğunun aksine karar verirse, o zaman gelecek ve demokrasi umudu vardı: Berlusconi, Aznar ve diğer meşhur şahsiyetler. Bu bütün yelpazede tekti; öyle kabul edildi. Ders şuydu: Şayet güçlü bir hükümete sahipseniz, siyasal bir bedel ödemeniz gerekmez, şayet halkın aksine karar alırsanız takdire şayandır. Önemli olan, hükümetlerin kimden taraf olduğudur –halkın aksine karar almak ve zenginler ve güçlüler yararına çalışmak. İzleri o kadar derindedir ki, görünmez bile.

Araçlar 'ikilemi' -devrim mi toplumsal ve kültürel evrim mi- hakkındaki fikriniz nedir?

Bunu bir ikilem olarak görmüyorum gerçekten. Herhangi bir hakimiyet ve denetim sisteminde, sistemin izin verdiği sınırlar içinde mümkün olduğunca onu değiştirmeye çalışmak anlamlıdır. Geçilmez bariyerler olan sınırlara toslarsanız, o zaman devam etmek için tek yol çatışma, mücadele ve devrimci değişiklik olabilir. Fakat fabrikada güvenlik ve sağlığı iyileştirmeye çalışırken, mesele parlamenter araçlarla bu değişiklikleri yapabileceğiniz için, devrimci değişikliklere ihtiyaç yoktur. Bu yüzden gücünüz yettiğince onu zorlamaya çalışırsınız. İnsanlar baskı ve hakimiyet sisteminin varlığının genellikle farkına bile varmazlar. Onların baskının olduğunu algılamadan bile önce içinde yaşadıkları sistem dahilinde, haklarını kazanmak doğrultusunda mücadele etmeye çalışmaları gerekir. Kadın hareketine bir göz atın. Kadın hareketinin gelişmesindeki ilk adımlardan biri 'bilinç yükseltme çabaları' denen şeydi. Hakim olunmak ve kontrol edilmenin onlar açısından dünyanın doğal durumu olmadığını kadınlara algılatmaya çalışın. Büyükanem bir bakıma herhangi bir baskı hissetmediğinden kadın hare-

ketine katılamadı. Bu yalnızca hayatın akışıydı, sabahları güneşin doğması gibi. İnsanlar bunun güneşin doğması gibi olmadığını, değiştirilebilir olduğunu, emirlere uymak zorunda olmadıklarını, dayak yemeleri gerekmediğini fark edene kadar, insanlar bunda yanlış bir şey olduğunu algılayana kadar, üstesinden gelene kadar, bir şey yapamazsın. Bunu yapmanın yollarından biri de mevcut baskı sistemi içinde basın reformları yapmaya çalışmaktır; er ya da geç bunları değiştirmek zorunda kalacaksın.

Değişikliğin kurumsallaşmış (parti) politikalar yoluyla mı, yoksa tersine itaatsizlik, paralel yapılar inşası, alternatif medya vs. gibi başka araçlarla mı başarılabileceğini düşünüyorsunuz?

Bununla ilgili genel bir şey söylemek imkânsız, çünkü şartlara bağlıdır. Bazen bir taktik doğrudur, bazen bir başkası. Taktikten söz etmek kulağa saçma gelebilir ama değildir. Taktik seçimler gerçek insani sonuçları olan seçmelerdir. Çok genel stratejik seçimlerin ötesine geçmeye -düşünüp taşınarak ve açık zihinle- çalışabiliriz fakat bunun ötesinde soyut genellemelere düşeriz. Taktikler gelecekte yapılacaklar konusundaki kararlarla ilgilidir; gerçek insani sonuçları vardır. O yüzden mesela, önümüzdeki Cumhuriyetçi Parti kongresini ele alalım. Şayet kendilerine anarşist diyen geniş bir grup güç sistemini güçlendirecek ve halkı ona düşman edecek şekilde davranırsa, kendi davalarına zarar verirler. İçi boş biçimsel demokrasi sistemine itiraz etmenin makul olduğunu insanların anlamasını sağlayacak eylemler bulabilirlerse, o zaman doğru taktiği seçerler. Fakat doğrulayamazsın ya da cevapları bulmak için bir ders kitabına bakamazsın. Bu, mevcut durumun dikkatli değerlendirilmesine, halkın anlayabilme durumuna, yaptıklarımızın muhtemel sonuçlarına, vb. bağlıdır.

Amerika Birleşik Devletleri'nin uzun bir Ütopizm -alternatif sosyal düzenlere doğru farklı girişimlerin- tarihi var. Brook Farm And Fruitlands deneyimi yüzünden Aşkincılık da meşhurdu. Fransız düşünür Proudhon şöyle yazmıştı: "Özgürlük annedir, düzenin evladı değil." (Ulus) devletin ötesinde hayatı nasıl görüyorsunuz?

Benim kanım, insanlar arasındaki her etkileşim kişiseldir – anlamı şu ya da bu tür kurumsal biçim almasıdır, daha çok topluluk ya da işyeri, aile, geniş toplumda, her ne olabilirse, katılımcılarının doğrudan kontrolü altında olmalıdır. Bunun anlamı şudur; sanayide işçi konseyleri, toplumda halk demokrasisi, onlar arasında etkileşim, geniş gruplarda özgür birlikler, uluslararası toplumun örgütlenmesine kadar. Çok farklı şekillerde ayrıntıları sayabilirsiniz; ben gerçekten bunda bir yarar görmüyorum. Ve burada bazı arkadaşlarımla anlaşmazlığa düşüyorum; ben kavrayabilme sınırimızın ötesine geçen geleceğin toplumunun fazla ayrıntılı anlatıldığını düşünüyorum. Elbette bolca deneyerek olacaktır –insanoğlu ve toplum hakkında, onların ihtiyaçları ve sınırları hakkında yeterli bilgimiz yok. Çok fazla bilmediğimiz şey var, o yüzden çokça alternatif denenmelidir.

Pek çok durumda aktivistler, entelektüeller, öğrenciler, size anarşist toplum konusundaki özel vizyonunuzu ve oraya götürecek çok detaylı planlarınızı sordular. Bir keresinde şöyle cevapladınız: “Onları denemedikçe ortaya çıkacak problemleri hesaplayamayız.” Pek çok sol entelektüelin, pratikte ‘denemeye’ başlamak için bile uygun araçlar ve amaçlar hakkında teorik tartışmalarda çok fazla enerji kaybettiğini düşünüyor musunuz?

Birçok insan bunu son derece önemli bulur ve onlar başarmaya çalışacakları geleceğin detaylı bir vizyonuna sahip olmadıkça, toplumlarında, diyelim, örgütleyici olamazlar. Tamam bu, dünyayı ve kendilerini algılayanın yoludur. Onlara yanlış davrandıklarını söylemeye cüret etmeyeceğim. Belki kendileri açısından doğrudur fakat benim açımdan doğru değil. Pek çok çiçeğin çiçek açma hakkı vardır. İnsanlar işleri farklı şekillerde görürler.

Ekonomik küreselleşmenin günden güne güçlenmesi süreciyle, soldaki pek çok kişi bir ikileme düştü –ya yabancı ve küresel sermayeye karşı koruyucu bir bariyer olarak ulus devletin egemenliğini pekiştirmek doğrultusunda çalışabilir, ya da küreselleşmenin mevcut formuna ulusal olmayan bir alternatif için çaba -bu da aynı derece

küreseldir- harcamayabilir olduğunu düşündü. Bu bilmece konusunda sizin fikriniz nedir?

Her zamanki gibi, ben bunu bir çatışma olarak görmüyorum. Ulus devletin getirdiği sömürüye, baskıya, hakimiyete, şiddete, vb. direnmek için araçları kullanmak, ayrıca aynı zamanda alternatifler geliştirerek bu araçları hükümsüz bırakmaya çalışmak çok makuldür. Burada bir çatışma yok. Elinizdeki her yöntemi kullanmalısınız. Devleti yıkmaya çalışmakla kısmi olarak demokratik bir toplumda sağlanan araçları kullanmak, yüzyıllardır halk mücadelesiyle geliştirilmiş araçları kullanmak arasında bir çatışma yoktur. Onları kullanmalı ve daha öteye, belki kurumları yok etmeye götürmeye çalışmalısınız. Medya gibi. Ben *New York Times*'ın sütunlarında ve *Z Magazine*'de yazmaktan çok mutluyum. Bir çelişki yok. Aslında bu alana (MIT) bir göz atalım. Benim çalışmam açısından çok güzel bir yer; yapmak istediğim şeyleri yapabiliyorum. Elli yıldır buradayım ve terk etmeyi hiç düşünmedim. Fakat tamamen gayri-meşru olan şeyler var. Örneğin, burası askeriyeyle bağlantılı sanayi ekonomisinin önemli bir parçasıdır. Bu yüzden, onun içinde çalışırsınız ve onu değiştirmeye uğraşırsınız.

Pek çok kişi tiranlığın bir biçimi -çoğunluğun tiranlığı- olduğu için 'demokrasi'ye karşı. Çoğunluğun görüşleri, her zaman ahlâki bakımdan doğru olanla çakışmadığını söyleyerek çoğunluk yönetimi fikrine itiraz ederler. Bu yüzden bu vicdanın gerektirdiklerine uygun davranma yükümlülüğümüz vardır; bu vicdan çoğunluk fikrine, liderliğin başkanlığına ya da toplumun yasalarına karşı olsa bile. Bu nosyonu kabul ediyor musunuz?

Bunu söylemek imkânsız. Toplumun bir parçası olmak isterseniz, genelde kabul etmemek için çok kuvvetli sebepler bulunmadıkça, toplumdaki çoğunluğun kararlarını kabul etmeniz gerekir. Bu akşam eve arabayla gideceksem ve kırmızı ışık yanıyorsa duracağım, çünkü bu bir topluluk kararıdır. Etrafta kimse olmadığı için yakalanmaksızın gidebileceğim gecenin 3'ü olması fark etmez. Şayet topluluğun parçasıysan, belki kabul etmediğin

davranış kalıplarını kabul edersin. Fakat bunun kabul edilemeyeceği bir an gelir ki, o zaman kendi bilinçli seçiminle davranman gerektiğini ve çoğunluğun kararının ahlâkdışı olduğunu düşünürsün. Fakat yinelersek, bunun bir formülünü aramak hayal kırıklığıyla sonuçlanacaktır. Bazen dostlarına zıt kararlar vermek gerekir. Bunlar bazen yasal olacaktır, bazen yasadışı. Böyle şeylerin basit bir formülü yoktur, olamaz. İnsan hayatı çok karmaşık, çok boyutludur. Topluluğun normlarını ihlal edecek şekilde davranmak istersen, çok kuvvetli sebeplerin olmalıdır. Haklı olduğunu değil, doğru olduğunu göstermek için ispatlama zorunluluğu sendedir: “Benim bilincim böyle söyler.” Bu yeterli bir sebep değildir.

‘Bilimsel’ anarşizm denen şey -Bakunin’in insanoğlunda bir özgürlük güdüsü vardır şeklindeki varsayımının bilimsel olarak kanıtlanma girişimi- konusunda fikriniz nedir? Yalnızca özgürlüğe bir eğilimimiz değil, biyolojik bir ihtiyacımız da vardır. Evrensel gramerle ispatlamada çok başarılı olduğunuz bir şey...

Bu gerçekten bir umut, bilimsel bir sonuç değil. İnsan doğası o kadar bilinir ki, herhangi bir gerçek sonuç çıkaramazsınız. Böceklerin doğası hakkındaki sorulara bile cevap veremeyiz. Sezgilerimiz, umutlarımız, kimi deneyimlerimizin karışımından sonuçlar -geçici sonuçlar- çıkarırız. Bu şekilde insanların özgürlük için bir güdüsü vardır sonucunu çıkarabiliriz. Fakat bunun bilimsel bilgi ve anlayıştan çıkarıldığını iddia etmemeliyiz. Böyle değildir ve olamaz da. İnsanların, hatta daha basit organizmaların ve etkileşimlerinin bir yere varan bilimi yoktur.

Son soru. Henry David Thoreau “Sivil İtaatsizlik” makalesine şu cümleyle başlar: “Daha az yöneten ya da her şeyi yönetmeyen yönetim daha iyidir.” Tarih özgürlüğümüz, emek hakları, çevresel standartların bize hiçbir zaman birkaç varlıklı ve nüfuzlu tarafından verilmediğini, her zaman sıradan insanların bunlar uğruna savaştığını -sivil itaatsizlikle- öğretir. Bu açıdan başka, daha iyi bir dünya için ilk adımımız ne olmalıdır?

Farklı amaçlara ulaşmanın pek çok adımı vardır. ABD'deki acil problemi ele alırsak, muhtemelen içerideki ana problem sağlık sisteminin çökmesiyle yüz yüze olmamızdır, ki çok ciddi bir problemdir. İnsanlar ilaç alamıyor, tıbbi bakım alamıyor, masraflar kontrol dışı ve bu daha da kötüye gidiyor. Bu büyük bir problem. Ve prensip olarak ve bence gerçekte de parlamenter kurumların çerçevesi dahilinde halledilebilir. Bazı yeni anketlere göre nüfusun yüzde 80'i çok daha ucuz ve daha etkili olacak ve onlara istedikleri faydaları getirecek bir çeşit ulusal sağlık sigortası gibi çok daha akla yatkın programlar tercih ediyor. Fakat demokratik sistem o kadar yozlaşmış ki, nüfusun yüzde 80'i seçim gündeminde tavrını koyamıyor bile. Oysa bunun üstesinden gelinebilir. Brezilya'yı ele alalım, buradan çok daha yüksek bariyerleri var, fakat halk başka bir yerdeki maliyetin çok azma AIDS aşısı sağlamada ve ABD ve diğer zengin ülkeler tarafından dayatılan uluslararası ticaretin kurallarını ihlal etmede Brezilya'yı bir lider yapan yasalar çıkarabildi. Onlar yaptılar. Brezilya'lı çiftçiler yapabiliyorsa, biz de yapabiliriz. Akla yatkın bir sağlık sistemi, kurulması gereken bir şeydir; bunun gibi binlerce şey düşünebilirsiniz. Bunların bir sıralaması yok; ilk adım yok. Hepsinin yapılması gerekiyor. Şununla ya da bununla ya da bir başkasıyla meşgul olmaya karar verebilirsiniz; kişisel çıkarınız, bağlanmalarınız ve enerji neredeyse ona. Hepsi etkileşimlidir, karşılıklı destekleyicidir. Önemli olduğunu düşündüklerimi yaparım, siz de önemli olduğunu düşündüğünüz şeyleri yaparsınız, onlar da önemli olduğunu düşündükleri şeyleri yaparlar; bunlar az çok aynı hedeflere varma araçları olabilir. Birbirlerine yardım edebilirler, bir alandaki başarılar bir başkasındakilere yardım edebilir. Şimdi kim bana atılacak ilk adımın ne olduğunu söyleyebilir?

Seçime gider misiniz? Oy kullanır mısınız?

Bazen. Yine yapmaya değer bir seçme olup olmadığına, verilen oyun etkisinin zaman ve çabaya değecek kadar önemli olup olmasına bağlıdır. Yerel meselelerde her zaman oy kullanırım. Mesele, yakın zamanlarda yaşadığım şehirde manasız vergi kesintile-

rini kaldırmak için bir referandum vardı; onda oy kullandım. Okullara, yangın istasyonlarına, kütüphanelere, vb. sahip olmanın bir kent açısından önemli olduğunu düşündüm. Genellikle yerel seçimler bir fark yaratır, bunun ötesinde... Eğer bu eyalet (Massachusetts) seçim sonucunu etkileyecek bir eyalet olsaydı, Bush'a karşı oy kullanırdım.

Önümüzdeki seçimler konusunda ne diyeceksiniz?

Sonucu etkileyici bir eyalet olmadığı için başka seçenekler vardır. Ralph Nader ya da Yeşil Parti'ye oy vermek için sebepler olabilir, ki adayları başkanlık dışındaki seçimlere de katılır. İnsanın önem değerlendirmesine bağlı olarak, muhtemel seçenekler çeşitlidir.

a

ANARŞİZM ÜZERİNE

NOAM
CHOMSKY

"Ben hemen kendimi 'anarşist bir düşünür' olarak görmediğimi söyleyeyim. Ben 'ikincil bir yol arkadaşım' diyelim. Benim şahsi vizyonum, kökeni Aydınlanma düşüncesine ve klasik liberalizme dayanan tamamen geleneksel, anarşist bir vizyon. Zaten anarşizm çok geniş bir kategoridir; farklı insanların gözünde çok farklı anlamlar ifade eder. Daniel Guérin'in anarşizmle ilgili kendi kitabında yaptığı alıntıdaki gibi, 'Anarşizmin geniş bir sırtı vardır, her şeyi kaldırır'. Ben anarşizmin özü olarak her zaman için, ispatlama sorumluluğunun otoriteye yüklenmesini ve eğer otorite bu sorumluluğu taşıyamıyorsa, o zaman yıkılması gerektiğini anlıyorum."

"Dolayısıyla, anarşizm fikri, otoritenin devrinin oldukça asgari düzeyde kalması ve yönetimin herhangi bir kademesindeki katılımcıların, içinde yaşadıkları organik topluluğa doğrudan sorumlu olmalarını gerektirir. Keza, anarşizmin çok ileri sanayi toplumları için de rasyonel bir örgütlenme tarzı ortaya koyduğu kanısındayım. Çünkü sanayileşme ve teknolojik ilerleme, önceki dönemlerde hiç var olmayan kadar geniş bir yelpazede özyönetim imkanları yaratmaktadır..."

agora kitaplığı • 390

ISBN 978-605-103-187-3

9 786051 031873

siyaset • 63

www.agorakitapligi.com

811.01 13
PAN KİTAPBEVİ
23.00